

Монолог перед обличчям сина

Михайло Григорович Івасюк

Біографічна повість Михайла Григоровича Івасюка про свого сина — геніально-го композитора Володимира Івасюка. Книжка охоплює весь період життя Володи-мира — від дня народження до останніх днів життя. Ви детально дізнаєтесь про дитинство Володі, шкільні та інститутські роки, про захоплення музикою та му-зичними інструментами, особливо скрипкою. Прочитаєте про відносини в сім'ї, які Володимир ставив собі за ідеал. Батько розповідає як Володя писав свої пісні, як горнулися до нього люди. Також він розповідає, як відбувся похорон його си-на, яких поневірянь вони з матір'ю зазнали вже після його смерті, які перепони чинила влада на останньому шляху композитора.

Ця редакція містить повість та передмови до першого та другого друкованих ви-дань. Підготовлено за виданнями:

ISBN 966-7577-40-6

М. Г. Івасюк. Монолог перед обличчям сина. — Чернівці, Золоті литаври. 2000 рік. 205 сторінок

ISBN 966-7101-36-4

Михайло Івасюк. Монолог перед обличчям сина. — Чернівці. Молодий буковинець, 2007 р. — 224 с.: іл. 16 с.

Електронна версія книжки підготовлена
«Сторінками пам'яті Володимира Івасюка»
www.ivasyuk.org.ua

Дата генерації файлу: 17 серпня 2010 р.

Залишилась батьківська печаль

Передмова до першого видання

Слово до читача

Отже, дорогий читачу, у тебе в руках повість «Монолог перед обличчям сина». Надто довга її дорога до тебе, що й потребує деяких пояснень, уточнень, тлумачень.

В житті Михайла Івасюка було чимало кривди: він народився в небагатій селянській родині, і його старші брати змушені були емігрувати в Канаду на заробітки. Щоб здобути освіту, Михайлу Григоровичу доводилось тяжко працювати, заробляючи уроками то на помешкання, то на підручники. Мав й надію на навчання в Сорбонні, однак загроза потрапити на фронти другої світової війни в складі румунської армії змусила тікати на Радянську Україну, а це закінчилось сімома роками Гулагу. Дивно, що він не здався, не зламався в повоєнні роки — запорукою цього були його дивовижна мама, Олександра Василівна, та ніжна, самовіддана й смілива дружина, Софія Карякіна, яка мала мужність покохати колишнього «зека».

Все, про що мріялось в юності батькам, мали здійснити їхні діти, особливо ж Володя, фантастично талановитий від природи, працьовитий і гарний хлопець. Яюсь, коли Володі було 14 років, учитель музики Юрій Візнюк перед Михайлом Григоровичем дуже хвалив сина, на що батько відповів: «Мій син — як більшість його ровесників. Просто я з ним працюю ось уже дев'ять років, а інші батьки покладаються на школу».

В цьому була велика правда, бо все найважливіше, найцікавіше Володя дізнавався від свого Тата. Дружба між батьком і сином, яка народжувалась з самих початків Володиного життя, була непорушною, ніжною. Батько й син любили, поважали, цінували один одного, допомагали один одному в усіх справах. Можливо, що на якомусь етапі син навіть більше допомагав батькові. Так Володі мріялось, щоб за романом М. Івасюка зняли фільм. І він серйозно опікувався цією справою. А Михайло Григорович з гордістю розповідав, як у 1978-му в Піцунді Володя, щоб дати змогу батькові хоч трохи помилуватися Кавказом, написав два останні розділи роману «Балада про вершника на білому коні».

Загибель Володимира Івасюка в травні 1979 року поклала край багатьом надіям батька. Втрата була тим трагічнішою, що Володимир помер не від хвороби, не в бійці чи аварії, а був підло вбитий. Як стверджують московські дослідники Олена Клепнікова та Володимир Соловйов, *«На очах у шанувальників був силоміць посадовлений в машину КДБ й відвезений у невідомому напрямку відомий український композитор Володимир Івасюк, а через місяць його труп зі слідами жорстоких катувань знайшли повішеним у лісі, який огорожував урядові дачі й який охороняли спеціальні загони держбезпеки»*¹.

Але й це було не все. Загиблого улюбленця мільйонів людей, в самогубство якого повірити було важко, офіційна влада дискредитувала, як тільки могла, приписавши йому мало не всі людські вади й гріхи.

¹О. Клепнікова, В. Соловьев. Заговорщики в Кремле. — М., 1992, — с. 79.

Михайло Івасюк у відчаї писав восени 1979-го:

Сорочку випрала в отруті Несса
І сина мого в неї зодягла,
Тепер у п'яному кипінні зла
Шпурнула його ім'я під колеса
Чиновницької колимаги й плеса
Важкої тиші й бруду розлила,
Щоб знищити його сліди дотла,
Аби й луна його душі не скресла.

Він і задумав написати повість про сина, щоб сказати про нього правду. В часи правління Брежнєва, Андропова, Черненка це було зробити непросто, навіть неможливо. Лише в 1987 році М. Івасюк здав рукопис в журнал «Жовтень». Однак і те, що він написав, довелося скорочувати, коригувати, «чистити». Сьогодні молоде покоління не може повірити в те, яке духовне ярмо нависало над кожним у 70–80 роки. Будете читати «Монолог перед обличчям сина», — відчуєте.

Природньо, що в повісті є яскраво виражене почуття сильної, беззаперечної любові батька до сина. Інакше й не може бути! Але — й це особливо цінне — крізь батьківську любов проглядається прагнення дати об'єктивну, неупереджену оцінку як творчості Володимира Івасюка, так і тим людям, подіям, з якими пов'язаний композитор. Не варто переповідати зміст твору. Варто тільки підкреслити, що автор зумів подужати власний біль, пересилити негативне ставлення до певних осіб і представити читачеві образ не сина Володі, а обдарованого композитора Володимира Івасюка, який для української культури важив, мабуть, не менше, ніж Василь Стус чи Алла Горська, бо його пісні, які співав увесь світ (це без перебільшення — свідчень тому чимало в архіві меморіального музею Володимира Івасюка), повертали українцям самоповагу, гордість, зневажену тими, хто називав себе інтернаціоналістами, а насправді був без роду й племені.

Зверни увагу, читачу, якщо ти батько чи матір, на те, як виховували Володю в сім'ї, як учили його жити серед людей. А якщо ти людина, схильна до художньої творчості, — як Володя працював і вчився, яким вимогливим був до себе.

«Монолог перед обличчям сина» проходить до читача у такому вигляді, у якому Михайло Івасюк підготував повість до друку в 1991 році. На жаль, видати її тоді не вдалося. Був би живий письменник, він би, звичайно, не крився із своїми думками, не стримував своє перо через те, що книгу читатиме цензор й викреслить той чи інший абзац. Тим не менше, цінність повісті в тому, що на сьогодні це найповніша розповідь про життя нашого видатного композитора.

Й можна тільки дивуватися, захоплюватися мужністю людини, яка, подарувавши світові такого композитора, зуміла зробити це ще раз на сторінках своєї дивовижної книги.

Парасковія Нечаєва
перший директор Меморіального музею Володимира Івасюка

Важкий посаг генія

Передмова до другого видання

...Весна 1979 року у Львові випала болісно-тривожна. Тільки на відстані літ починаєш усвідомлювати, що довелося тоді пережити. Глибина трагедії на відстані часу лишень увиразнюється. 24 квітня, приблизно о полудні, ледь не в центрі міста, побіля консерваторії, зникає найпопулярніший на ті часи композитор, автор легендарних «Червоної рути» і «Водограю» Володимир Івасюк. Його, за деякими джерелами, силоміць садять до машини працівники КГБ і вивозять у невідомому напрямку, а відтак начебто посилено розшукують відповідні каральні органи. Та майже протягом місяця не можуть знайти. Як не приховує від народу правди облудна комуністична влада, та її знають усі небайдужі. Аж нарешті 18 травня тіло Володимира Івасюка знаходять підвішеним на букові у Брюховецькому лісі, на території військової частини. Похорон 22 травня (зауважте, це ж день перепоховання Тараса Шевченка!) теж тримається у великій таємниці, але він збирає, за даними батька Михайла Григоровича, «понад 50 тисяч осіб», і переростає у мовчазний велелюдний протест, якого до того не знала брехлива радянська система, проти розправи влади над великим мистцем, проти свавілля і всездозволеності партійного чиновництва на чолі з тодішнім генсеком Брежнєвим.

У Львові сімдесяті були позначені гіперпосиленою увагою до найменших проявів будь-якого національного патріотизму. Скажімо, тільки у 1973 році зі Львівського університету імені І. Франка «за націоналізм» було відраховано 15 студентів. Велися неофіційні нагляди за діяльністю всіляких громадських організацій. Мені, зокрема, як голові літературної студії «Франкова кузня», що діяла при цьому ВНЗ, доводилося не раз відповідати перед каральними органами за патріотичні вчинки літстудійців. Та стеження велося і на побутовому рівні, про що пересвідчився під час виклику до КГБ. На доносі побачив дуже знайомі прізвища. Чи інакше чинилося у консерваторії та інших навчальних закладах тодішнього Львова? Атмосфера панувала жахлива. Бо мовлю тільки про те, що сам пережив. Але ж чинилися й репресії, судові процеси, від яких ніхто не був застрахований.

А ще восени 1978 року мені поталанило побувати на творчому вечорі Володимира Івасюка у львівському клубі творчої молоді, де на власні очі пересвідчився, як шанує і любить молодь свого кумира, як виконує його пісні на всіх просторах «необъятной Родіни». Нечувано прогресує його популярність. Народжуються нові шедеври, в тому числі інструментальні твори. І раптом громом серед ясного неба — «самогубство», задалегідь закладене у нечуваний у ті часи злочин, чимось чітко спланований і не менш ретельно реалізований.

Мовити правду завжди важко, навіть тоді, коли це вже дозволено. Мовити правду про талан Володимира Івасюка встократ важче. Бо де та правда? Ким і на яких підставах вона привласнена і досі зачинена за сімома замками? Не погодишся, читачу, зі мною? Тоді мені доведеться промовляти ще болючіші слова. Вибачай мені.

Уперше до моїх рук потрапив рукопис повісті письменника Михайла Івасюка «Монолог перед обличчям сина» навесні, але вже 1987 року, тобто майже 10

років після трагічної загибелі Володимира. Він якраз готував її до публікації у журналі «Жовтень» (тепер «Дзвін»). Нам вдалося переконати письменника дати фрагменти цього твору у буковинському часописі «Молодий буковинець», який свого часу помістив першу публікацію про молодого композитора та його «Червону руту». Оскільки я ініціював публікацію документальної повісті, то й готувати її до друку мені теж довелося. На сторінках газети з'явилося 18 подач із 29 серпня по 14 листопада 1987 року. Читали її буковинці з великим захопленням та увагою. Бо ж це вперше всі ми мали змогу так багато і правдиво читати про улюбленого і в ті часи композитора, щоправда, ледь не на ціле десятиліття неофіційно забороного з відомо чийого благословення. Про це відверто і гостро пише Михайло Григорович у «Монологі...». Пригадую часи співпраці з письменником. Бо ж знайомив його з кожною газетною публікацією. Він дуже старанно ставився до моїх правок, як рівний із рівним. Ми спільно підшукували фотографії до кожної публікації. Мене надзвичайно вразило те, як М. Івасюк зберігав усе про свого сина Володимира: фотоальбоми, публікації, листи, інші документи. Я ще тоді подумав, це ж готові матеріали для майбутнього музею, який відкриють у Чернівцях аж 1996 року, в тій же квартирі, де мешкав композитор перед переїздом до Львова і де ми так часто зустрічалися з його батьком Михайлом Григоровичем.

Зрозуміло, буковинська столиця кінця вісімдесятих уже жила зовсім іншим життям. Вона була приголомшена, як і вся Україна та й світ, алопеційною хворобою, секретів якої не знаємо й досі, хоч і влада змінилася, й ситуація теж. Та навіть вона не могла стримати потужного духовного здвигу серед українства, котре прокинулося і вже не мало наміру впадати у бездуховну сплячку. І чи не першим потужним детонатором для вселюдського опору проти комуністичного режиму став славетний пісенний фестиваль «Червона рута» у Чернівцях. За рік до його проведення я брав інтерв'ю у Михайла Григоровича для газети «Молодь України», де з-поміж іншого перепитав його і про те, чи не час пролити правду про трагічну загибель композитора, на що батько скромно відповів: «Ні, ще не час, але він обов'язково настане». Справді, тема ця тоді ще не дозріла, бо навіть запитання не увійшло до газетної публікації.

З особливим трепетом пригадую вересневі фестивальні дні і жалкую, що із чиеїсь руки «Червона рута» стала «кочівною». З кожним роком віддаляючись від своєї столиці Чернівців, вона потрохи втрачає дух і покликання. Тоді я очолював першу й останню фестивальну щоденну газету «Червона рута», де журналістськими зусиллями допомагали співакам і музикантам будити ще червонопрапорну Україну. Вдруге вже після своєї трагічної кончини Володимир Івасюк піднімає народ на спротив тій владі, яка сприяла його знищенню. Чим же домоглася свого? Ми ще не раз із родиною Івасюків поверталися до цієї теми, бо ж вона навіть на відстані часу не перестає боліти. Зринали запитання і з найвищих державних трибун, та правда застається недоступною, як і сама слідча справа під номером 270, яка, за різними джерелами, нібито перекочувала чомусь до Москви, хоча мала би, бодай копія, зберігатися у Чернівецькому меморіальному музеї Володимира Івасюка.

Хоча, з іншого боку, нова влада дещо й поправила після своєї попередниці. Зокрема, Володимирові таки присуджено (посмертно) високе звання лауреата Національної премії імені Тараса Шевченка 1994 року, тобто майже двадцять років після того, як її отримали творці вистави Львівського драматичного театру імені Марії Заньковецької за виставу «Прапороносці» за романом Олеса Гончара, прекрасну музику до якої написав саме Івасюк, і яка, за висловом Олеса Терентійовича, врятувала всю постановку. На більше поки що наша рідна українська влада не

спроможна.

«Монолог перед обличчям сина» витримує нині друге перевидання. І насамперед тому, що цього вимагають читачі, відвідувачі меморіального музею. Бо навіть попри те, що Михайло Григорович, зрозуміло, на початку дев'яностих далеко не все ще міг сказати у своїй книзі, (5 лютого 1995 року його не стало), а перше видання побачило світ уже після його смерті 2000 року, книга не втратила своєї цінності. Вона не тільки найглибше і найправдивіше висвітлює для нас життєвий і творчий шлях геніального композитора, поета, музиканта, художника, особистості, котра із перших своїх творчих кроків усвідомлювала всю важкість і відповідальність свого талану. У ній найповніше описано роботу над більшістю пісенних і музичних творів. Автор детально зупиняється і над нереалізованим з відомих причин задумом — написанням опери «Дарина», що мала стати дипломною роботою вихованця Львівської консерваторії. Нове видання суттєво доповняють фотоматеріали. До речі, сам Володимир був талановитим фотографом, а ще, як нещодавно вдалося встановити працівникам меморіального музею, і оператором та режисером. У музеї зберігається багато кіноплівок, де зафіксовано унікальні кадри, на яких — і геніальний Іван Миколайчук, і письменники Буковини, котрі товаришували з Михайлом Івасюком.

Перевидання «Монологи...» зумовлене ще й тим, що нині ми продовжуємо жити вчорашнім днем. Більше того, в реакційній, тобто комуністичній теперішній пресі, ще знаходиться місце для брехливих вигадок та інсинуацій з приводу трагічної загибелі Володимира Івасюка, котрий нібито не витримав тягаря слави та фінансового надлишку, тому й повісився. Щоправда, 1994 року побачило світ і дослідження журналіста Івана Лепші «Життя і смерть Володимира Івасюка», де ґрунтовно і фахово розглянуто сторінки життєвого і творчого шляху композитора, вивчено судову справу, зроблено самостійні розслідування, на підставі яких автор робить висновок, що версія самогубства була заздалегідь сфабрикована тодішньою владою і нав'язана всім, хто шанує ім'я геніального мистця. Дещо неоднозначно книжку сприйняв Михайло Григорович через окремі особистісні твердження журналіста. Але на сьогодні це найповніше і найґрунтовніше дослідження, від якого можуть відштовхуватися інші автори, продовжуючи складну й відповідальну справу.

«Монологи...» виходить у світ ще й у 90-річчя видатного письменника, науковця і громадського діяча, який також не вельми глибоко досліджений, вивчений і виданий. Ця книга належить до його найдорожчих праць, у яку він вклав не тільки власний талант, глибоку батьківську мудрість, а й не вигойний біль найбільшої втрати, з якою так і не міг змиритися при житті. То ж переймімося і ми ним, бо біль, поділений бодай навпіл, настільки ж стає легшим і усвідомленішим, переростає у почуття гідності і гордості за невтрачене нами велике ім'я генія.

Мирослав Лазарук
директор Меморіального музею Володимира Івасюка

Розділ перший

Зимі, здається, немає кінця. Уже початок березня, а сніги метуть, як навіжені. Насипано стільки, що люди начебто не ходять, а плавають у білому озері, розлитому поміж будинками. Наше районне містечко Кіцмань погрузло до самого пояса. З хати не хочеться носа висунути. Ні пройти, ні проїхати, зима ніби зводить з нами якісь давні рахунки. Та я з легкістю проходжу по тих кучугурах — ніби лежу, ледь торкаючись їх черевиками. Я молодий, збентежений, щасливий чекаю ж сина: моя дружина в пологовім будинку. Та я їй ні півслова про те, що чекаю сина. Кажу, що буду радий, якщо народиться і донечка.

Бігаю по тих снігах до лікарні, а в голові весь час зринає гарне, мелодійне ім'я — Володимир, Володько... Його мають два поети, якими я давно захоплююся — Володимир Самійленко та Володимир Сосюра.

Я викладаю французьку мову в Кіцманській середній школі. Закінчив лицей у Чернівцях, під час війни навчався на курсах середніх медпрацівників у глибокому тилу, працював фельдшером, та в повоєнні роки не вступив до Чернівецького медичного інституту, хоч мав прекрасну характеристику-рекомендацію. Я люблю літературу, філологію. Крім того, хочу працювати, щоб не бути залежним від братів, не жити на утриманні матері. Дружина моя, Софія Іванівна, родом із Запорізької області, після повернення з евакуації закінчила Бердянський учительський інститут, приїхала на Буковину і працює інспектором шкіл Кіцманського району. Тепер ми разом навчаємося заочно на філологічному факультеті Чернівецького університету. Через півтора місяця захищатиму дипломну роботу. А дружина ще не скоро...

Ходжу довкола пологового будинку, зазираю з трепетом у вічі знайомим медикам, але ніхто не каже мені нічого. Нікого з них не прошу, щоб мене провели до середини. Один-єдиний раз дружина вийшла до сусідньої кімнати, і ми перекинулися кількома словами про самопочуття і домашні справи. Медсестра, жінка вже в роках, випроварила мене, кажучи вслід:

— Ці чоловіки такі нетерплячі і настирливі, що спасу від них немає. Гадають, що народити дитину — це раз-два... Даремно рипають дверима і снігу наносять.

Не кажу ні слова. Медсестра має рацію. Тут мусить бути лад, не можна поводитися, як на вокзалі.

У мене перший урок. Я трохи розсіяний. Стою перед класом, а думка хто-зна-де. Мені причувається крик дитини, і я усміхаюся до класу. При опитуванні не ставлю поганих оцінок, навіть трійок не ставлю — хай у дітей буде радісно на душі в цей день. Маю, мабуть, незвичний вигляд.

Чути стук у двері. Виходжу. Переді мною стоїть парторг школи, учителька хімії Олена Василівна Цибульська. Вона намагається бути поважною, але не може пригасити лукаві іскорки у блакитних очах.

— Чому ви ще тут? — кинула докірливим тоном.

— А де мені бути?

— У вас народився син...

Я здригнувся, мов від удару струмом. Нарешті!

— Не гайте часу, Софія Іванівна, мабуть, вас чекає. Уроки замінимо — вам тепер не до них.

Кваплюся до вчительської. Так, так, тепер мені не до них. Радість стає більшою тоді, коли вона відлунює і в людських серцях. Не пам'ятаю, як я йшов по високих зав'ях, здається, що вони розступалися переді мною, даючи мені дорогу. Я пошепки повторюю ім'я свого сина. Який він собою? Які оченята, носик, губки? Я зараз його побачу... А ти, хурделице, не дмухай в обличчя, бо ти мені не страшна. Можу навіть розстебнути сорочку на грудях — лютой, бий по них своїм холодом, і я нічого не почую — у моєму серці стільки тепла, що від нього й крига розтане...

На мене нап'яли якийсь халат і впустили до палати. Торкаюся устами зблідлого чола втомленої матері і стаю, зачарований перед сином. Медсестра бере його обережно на руки і, зиркнувши на мене, каже:

— Натє, потримайте трохи. — Відтак додає: — А тепер ідіть звідси, бо як вас побачить керівництво, то мені дістанеться.

Я потримав на руках сина, подарованого мені долею на світанку четвертого березня сорок дев'ятого року... Наступного дня рано-вранці прокидаюся. Голюся. Треба ж бути свіжим, чистеньким, як і личить чоловікові, у якого вже є син. Та ось у снігах чується тупання, хтось стрясає і обмітає сніг із черевиків. Короткий стук, і в ту ж мить двері розчиняються. На порозі з'являється лікар Марина Денисівна.

— Доброго дня у вашій хаті! — вітається грубуватим, схожим на чоловічий, голосом.

— Раді вас вітати, Марино Денисівно... — І прошу її сідати.

— Я ненадовго... Йду з нічного чергування. Зайшла лише сказати, що вас спіткала велика біда.

— Біда-а-а?! — майже вигукую здивовано. — Про що це ви, Марино Денисівно?

— Ви повинні бути мужнім, Михайле Григоровичу. Не маєте права духом занепадати. Нещастя ж ваше велике. Вашому синові випекли очі.

У кімнаті раптом потемніло, ніби мене несподівано ударили чимось важким по голові. Ні, не треба, Марино Денисівно, змилюйтеся. Навіщо ви так голосно виголошуєте таку страшну річ? Хіба я зможу перенести ваші вбивчі слова? Навіть у сні... Ні, не треба...

— Я вас не розумію, — кидаю, хоч я усе збагнув. — Про що це ви?

— Кажу ж, що після народження вашому синові закапали очі ляпісом, тобто аргентум нітрікум, але не двоцентним, а двадцятицентним. То дуже сильний розчин.

— І що тепер? — запитую, сподіваючись, що вона скаже щось втішне.

— Усе від вас залежить, — мовить, не зводячи з мене очей. Вони сірі, попелястого кольору, холодні й категоричні.

— Це ви серйозно? — Бритва випадає з моїх рук. Дивлюся, мов крізь густий туман, на цю жінку, що ніби прийшла з потойбічного світу лякати мене. Витираю рушником мило з підборіддя. Підлога хитається під ногами, мене трусить якась неблаганна лихоманка... Хочеться просити Марину Денисівну, аби призналася, що все це неправда, недотепний жарт, спроба розіграти мене, перевірити мої почуття.

— Мусите негайно їхати до Чернівців і привезти професора Радзиховського. Це чудовий фахівець-окуліст. Ми з чоловіком училися у нього. Тільки він може врятувати зір вашого сина. Тільки він... Ідьте, кожна хвилина дорога. Професор Радзиховський, добре запам'ятайте! Борис Леонідович. Мене прислала доктор, щоб

вам це передати. До побачення!

Лікар виходить. Залишаюся серед кімнати геть-чисто спантеличеним, у голові ворухиться причеплива думка: лікарі нарobili бiди своїм нехлюйством і, коли треба вийти з неї з честю, посилають за батьком — їдь негайно за професором, якщо хочеш мати зрячого сина, їхня хата скраю... Порятунок дитини від вчиненого ними ж лиходійства не входить в їхні обов'язки. Хіба професор Радзиховський послухає у таку негоду якогось скромного учителя з провінції? Я донині не можу второпати, чому лікар зайняла цілком нейтральну позицію у той час, коли вона, завідувача пологовим відділенням, вчинила злочин.

Переводжу погляд на свою маму — у неї дрібно тремтять уста, вилиці блищать від сліз. Не кажу їй нічого, бо до горла підступив клубок. Відчуваю, що ось-ось розридаюся. Удар занадто жахливий, нелюдський. Одягаю пальто, беру гроші і, нічого не кажучи, вибігаю з хати. Надворі скажена віхола. Вітер боляче шмагає, прошиває моє демісезонне пальто. Кожен пластівець неначе впивається в обличчя. Та він мені ні до чого. Чвалаю навмання до лікарні, щоб пересвідчитися, чи Марина Денисівна сказала правду. Перестрибую через завії, неначе то приносить мені задоволення. Сніг обліплює мені обличчя і в ту ж мить тане від сліз. Не можу їх стримати. Уява малює мого Володю уже великим. Він не бачитиме нічого на світі, навіть не знатиме, що означає слово бачити. А якщо й збагне, то спитає, чому його позбавили щастя милуватися життям. І що ж я йому відповім? Що хотів усе зробити, та не зміг? Чи маю я право бути слабким, сентиментальним якраз тепер, коли моя дитина в небезпеці? Треба діяти... Зараз-таки помчу до Чернівців...

Згадую про добру й дуже порядну людину — другого секретаря райкому партії Олександра Григоровича Погребняка. Він прихильно ставиться до нашої учительської родини. Йду до нього. В його кабінеті якраз немає відвідувачів. Він сидить за столом і щось пише. Побачивши мене, зводиться на ноги, йде мені назустріч.

— Вибачте, що турбую, — кажу.

— Нічого, сідайте. — Якусь мить мовчу, ніби хочу набратися сил і дати змогу клубковій розм'якнуту в горлі. Та я неначе деревію. Минає мить, і по моїх щоках течуть сльози. Я їх нітрохи не соромлюся. Олександр Григорович нахиляється до мене через стіл і запитує розгублено:

— Що з вами, Михайле Григоровичу?

— Осліпили... Тільки народився, і вже випекли очі.

— Хто? Кому?

— Моєму синові, у пологовим будинку.

— Як?

— Ляпісом... — Відчуваю, що у грудях раптом полегшало, клубок геть розм'як. Веду далі: — Тепер завідувача пологовим відділенням посилає мене за професором Радзиховським. І ось я прийшов до вас просити автомобіль. Справа ж дуже невідкладна. Допоможіть, Олександр Григоровичу...

Погребняк піднімає телефонну трубку і набирає номер лікарні. Та головний лікар Володимир Федорович Патеичук на операції. На блідому обличчі секретаря райкому з'являється густий рум'янець, він стулює уста, очі блиснули недобрими вогниками. Виходить із-за столу, стає біля вікна. Вітер із шурхотом ударяє об шибки рясним сухим снігом.

— Усі дороги завіяні... — мовить через якусь мить. — Ніяка легкова машина не проїде. Не вилізете з кучугурів. А їхати треба, мусите... Зробимо інакше: у райвиконкомі є пара прекрасних коней. Як змії... І сани легкі і стійкі. Я зараз...

— І Погребняк телефонує до голови райвиконкому Андрія Семеновича Кишкана, пояснює йому лаконічно, про що йдеться, і просить розпорядитися, аби візник негайно поїхав зі мною до Чернівців. Потім звертається до мене:

— Зараз покличуть візника, і вирушите. Чекайте вас на подвір'ї. Хай вам щастить...

Візникові голови райвиконкому треба віддати належне — його коні не біжать, а летять, сани-залубиці ледь торкаються снігу, що ніби навмисно згромаджується у намети. Довкруг нас кружляє вітер, а на полі, неначе по білому морю, бігають високі хвилі. Ошаліла зима корчиться в останніх конвульсіях, засипаючи білою хмарою білих коней, вони ж, добре доглянуті і ще не втомлені, з легкістю пробігають через кучугури. І хоч ми з візником двічі вивалювалися у височенні замети, усе ж швидко пробігаємо тих двадцять кілометрів до Чернівців і зупиняємося перед медичним інститутом.

Виходжу на другий поверх. У деканаті запитую про професора Радзиховського. Мені відповідають, що він на засіданні вченої ради, сьогодні доповідає.

— Професор мені дуже потрібний, — і розповідаю секретарці коротенько свою історію.

— А ви постукайте у двері і скажіть це котромусь із викладачів — професорові передадуть. Як почує про дитину, то в ту ж мить вийде.

Так і роблю. Стукаю й чекаю. У коридор виходить якийсь молодий викладач. Я розкриваю перед ним свій біль і прошу покликати професора. Через якусь хвилину переді мною стоїть Борис Леонідович, чоловік років під сорок: широке світле обличчя, молоде, гладко поголене і великі проникливі очі. На ньому гарно лежить темний костюм, а білосніжна сорочка і широка краватка, ніби покраплена червоними ягодами, притягують увагу. Він нахиляється ледь-ледь до мене і лагідно каже:

— Я вас слухаю... — Розповідаю йому все докладно і прошу, щоб не залишив нас у біді.

— А ви хто будете?

— Я — батько дитини.

На обличчі Радзиховського ні обурення, ні здивування. Запитує:

— Чим доберемося?

— На вулиці чекають сани.

Через декілька хвилин він виходить з інституту в теплому кожусі, шапці-вушанці та з портфелем у руці. Я його загортаю у коц, потім сам загортаюся і сідаю поруч з ним. Сани пливуть білими чернівецькими вулицями. На душі трохи відлягло. До моєї ж дитини їде рятівник. Як тільки Борис Леонідович подивиться, то очі мого Володька будуть поза небезпекою. Мені вже не варто журитися.

Між нами западає мовчанка. Радзиховський замислено дивиться у сніжний туман, що помалу згущується — надворі ж сутеніє. А мої думки кружеляють довкола поеми Т. Шевченка «Слепая», блукають по сторінках повісті В. Короленка «Сліпий музикант». Моєї уяви торкаються проникливі уривки з «Місячної сонати» Бетховена. Ще в юності я вичитав, що композитор написав той шедевр під впливом болісного бажання сліпої дівчини побачити місячну ніч... Це, здається, лише гарна легенда, бо ні Ромен Роллан, ні Еррію не згадують про неї.

* * *

Пологове відділення Кіцманської лікарні яскраво освітлене. Там, напевне, чекають професора.

Коні зупиняються перед вхідними дверима. До професора виходять лікарі й медсестри, допомагають йому злізти з саней, обтрушують з нього сніг. Вони збентежені. Відчуваю їхній неспокій, він впливає на мене. Прийшли, мабуть, до сумного висновку — порятунку не може бути. Кволе полум'ячко моєї надії от-от згасне. Бадьорість мене покидає. Це почуття ще більше посилюється, коли ми входимо до завідувочої відділенням — на обличчях лікарів і медсестер відбивається переляк. Обхопивши голову руками, на кушетці лежить і стогне сестра-акушерка, найближча подруга моєї дружини — вона ж приймала роди й закапувала очі дитини розчином ляпісу.

— Вибачте, я тут не винна... Клянуся перед вами, як перед богом.

— Що ж мені вибачати? Зараз усе з'ясується...

З'являється головний лікар, хірург Володимир Федорович Патеїчук, а з ним — інструктор райкому партії, представник прокуратури і ще один незнайомий мені чоловік. Вони теж у білих халатах. Зовні дуже поважні, навіть нахмурені. Для мене зрозуміло: історія з дитячими очима набрала розголосу — нічия хата не залишилася скраю.

Коли професор Радзиховський одягнув халат і помив руки, зиркнув на мене і сказав:

— Молодий батько може вийти і погуляти. — Покірно простую до дверей. За мною у невеличкий коридор виходить Володимир Федорович. Він мовить до мене тихим, спокійним тоном:

— Не хвилюйся, я двічі оглянув дитину — на вимогу Погребняка. Завідуюча хотіла, щоб цей неприємний випадок не набрав резонансу, тому послала тебе тишенько за спеціалістом, навіть мені нічого не сказала. Та шило з мішка вилізло... Нами тепер трясуть. А ти будь спокійний.

Я нічого йому не відповідаю, але брати під сумнів його оптимізм немає підстав. Володимир Федорович Патеїчук урятував сотні людей Кіцманського району від смерті і став улюбленцем населення району. Він родом із Білорусії. Після війни, демобілізувавшись з Радянської Армії у чині майора, приїхав у сірій шинелі до Кіцманя. Працював хірургом, став головним лікарем, цілковито віддався людям. Не бувало випадків, щоб хворого везли в обласну лікарню — усі операції, навіть найскладніші, робив сам. Життя його було низкою подвигів. І це не перебільшення. Жоден лікар до і після нього не мав у Кімцані такої шани, як він.

Недовго стою у коридорі. Мене кличуть, дають халат і ведуть до сина. Стаю біля його ліжечка. Професор Радзиховський не приховує своєї прозорості і теплої усмішки. Змірявши мене поглядом, каже:

— Ви, молодий батьку, ходите в окулярах, а ваш син буде без окулярів... У нього чудові оченята. Розчин ляпісу не пошкодив очні яблука, обпik лише повіки, але через тиждень і сліду не побачите. Тут велику роль зіграв, здається, захисний рефлекс, який нам подарувала матінка-природа.

... Йду покvapливо додому, щоб розповісти матері про все, що я переніс цього дня. Тривоги, біль і відчай поступилися радості. У душі лунає «Місячна соната». Бачу зірки і сине небо, хоч довкруг мене шелестить густий сніг.

Розділ другий

Вся велич, краса і поезія світу — у цій крихітній істоті, яку я несучу, мов найкоштовніший скарб, у нашу хату. Це — мій син. На теплій селянській печі дружина розповиває його дуже обережно й трошки невміло, навіть боязко, ніби він із тонкого й крихкого скла, і зиркає на мене згорда, її погляд неначе промовляє: «Дивись, якого сина я тобі подарувала!». Прилягаємо з двох боків і розглядаємо його, мов якесь небувале чудо.

Син вдерся всесильним володарем нам у свідомість і на все горло кричить, що в повісті нашого життя починається нова сюжетна лінія, що ми вже стали справжньою родиною, адже дитячий крик — то цемент, який перетворює родину в моноліт, примушує забувати все дрібне, несуттєве в наших взаєминах, щоб не заважало творити з цього безпорадного крикуна Людину.

Розглядаю сина довго і жадібно, очей не можу одвести. Шукаю у ньому своїх рис. Яке ніжне це дитинча! Гладжу теплою рукою його рожеве тільце і не тямлюся з утіхи.

Моя радість тьмяніє трохи від того, що по личку, уздовж носика, пропалено дві чорні доріжки. Це краплі ляпісу котилися з очей, залишаючи після себе чорний слід. У голові ворухиться думка, що син при своєму народженні заплакав чорними сльозами. Мені страшно від цієї думки, відмахуюсь від неї, мов од лютого шершня.

Товариші по роботі, друзі і просто кіцманчани, обурені гидкою історією з ляпісом, радять, навіть наполягають, а деякі під'юджують вивести на чисту воду, через народний суд, винуватців. Нам казали поважні люди, що пляшечка з густим концентратом ляпісу була знайдена чомусь у туалеті лікарні. Хто і чому її туди кинув — ми не знаємо. Але ми щасливі, що дитина не потерпіла й не будемо сіяти помсту. Ми перенесли такий жорстокий біль і страх, що тепер нікого знати не хочемо. У нас світлий душевний стан, ми такі захоплені дитиною, у нас такий ліричний настрій... Множити зло на цій землі — не наше покликання. Наша радість не може супроводжуватися чиїмись сльозами. Хай ніхто не плаче... Нещодавно закінчилася війна, і земля ще довго буде мокрою від сліз і крові.

Нашу домівку заповнює сліпуче весняне світло і музика дитячого голосу, що диктує нам закони, яких ми повинні дотримуватися. Відчуваю болісно-приємний щем від кожного доторку ручки дитини. Десь у глибині свідомості щось постійно промовляє, що ця земля, небо, ліси, сади, хати, вулиці містечка, обличчя людей, їх душі повинні стати кращими, бо мій син буде їх споглядати, линути до них, милуватися ними.

Відказилася хурделиця. Сонце набирає сили і встромляє у сніги своє проміння. Ось нарешті і жадана відлига. Дзюрчать струмки, чвіркає та чавкотить під ногами. Синиці весело цигикають. Весна-переможниця завойовує наш край. Толоки й дороги висихають, на подвір'ї проростає травичка, дерева причепурюються листям.

Мати не відходить від дитини. Я працюю у середній школі і сільськогосподарському технікумі. Робота здається мені легкою і приємною, бо в мене подвоїлися сили — я їх вдихаю з рожевого немовляти, що чекає мене в колисці.

У квітні сорок дев'ятого складаю державні екзамени, захищаю дипломну роботу про лірику Луї Арагона і одержую диплом філолога-учителя французької мови. Залишається, щоб і мати склала ще декілька іспитів і теж закінчила університет, але їй нескоро доведеться це зробити. Правда, нам на допомогу приходить із села Малятинців скромна дівчина Магдалена Колотилюк. Вона стає самовідданою нянькою Володька і на все життя повноправним членом нашої родини. Володько спочатку назве її Мімі, а згодом — Мілею. Під цим іменем вона живе з нами й донині².

Екзаменаційні сесії уже позаду, диплом у руках. Можна віддатися роботі, кожна вільну хвилину бути з сином. Бачити, як він водить очима за тобою і опромінює своє личко першою осмисленою усмішкою, яка означає, що він тебе впізнає і визнає за свого батька.

Затямився день, коли в одній комісійній крамниці я побачив дитячий візочок, ще зовсім новий, оббитий ізсередини теплою білою матерією, вмісткий, на високих колесах, а це останнє мені особливо заімпонувало — узимку не буде тягти холодом на дитину. Викладаю гроші й обережно викочую візок на чернівецький брук.

Простую до вокзалу. Тепло на душі від думки, що зроблю дружині приємну несподіванку. Перехожі позирають на осяяного батька і схвально усміхаються, особливо жінки — так, мовляв, має бути, нема чого гайнувати час по «забігайлівках». На тротуарах ввічливо пропускають мене, а із скреготливих трамваїв позирають люди і ніби промовляють поглядами: як добре, що війна закінчилася, і чоловіки котять вулицями дитячі візки, а не гармати.

Приміські поїзди завжди переповнені. Важко вистояти в довжелезних чергах за квитками, а ще важче дістатися з візком у вагон крізь величезне людське юрмище й тісняву.

Та світ не без добрих людей. Мене, похнюпленого і зажуреного, запримітив черговий по вокзалу, чолов'яга років під сорок, високий, із чорними, пригладженими вусами і з таким виразом обличчя, неначе він відповідає за все, що діється у цьому величезному вулику. Підходить до мене і так питає, неначе я порушив якісь правила:

- Вам куди?
- До Кіцманя...
- А квиток є?
- Та звідки?
- Давай сюди свої копійки.

За якусь мить тримаю у руці квиток. Черговий ще дивиться на мене і скрушно похитує головою:

— З таким возом хочеш увійти у вагон? Тяжка штука... Але щось придумаємо... — Бере візок, тручає його до пасажирів, вигукуючи:

— Ану дайся вбік! Доро-о-огу! Чого стоїш? Хіба не бачиш, що треба пройти?

Пасажири неохоче розступаються — нікому ж не хочеться зостатися у Чернівцях, а на вагоні не поїдеш — стягнуть і оштрафують. Двоє пасажирів хапають візок, піднімають його в повітря, і він неначе пливе над головами до вагону. Передають одні одним — гайда далі!

Отак моя покупка зникла у вагоні, а я залишився на краю юрми, мов перед залізною стіною.

Черговий по вокзалу знову втручається:

²М. Колотилюк померла у 1993 році — прим. ред.

— Пропустіть батька!

Приїжджаю у своє містечко. Простую повільно по груддю доріг на Середній Кут. З осені сорок восьмого року ми мешкаємо в комунальній хаті на вулиці Горького. Раніше там проживав римар Юзьо Шарама, який у перші повоєнні роки виїхав до Польщі. Ми ґрунтовно полагодили ту домівку: вистелили підлоги, побілили, пофарбували вікна і двері. Довкола хати насадили фруктових дерев і квітів, а подвір'я засіяли травою. Зробили там гарний куточок.

У мене легко на душі. Ми з дружиною зараз змиємо з візка дорожню пилюку, все повитираємо, потім повозимо сина по подвір'ю. Він засне під вишнями, що вже починають цвісти. І в серці все більше й більше увиразнюються рядки колискової пісні:

Ти спи, любий сину,
В щасливому сні,
Довкола нас тиша
І місяць в вікні.
Торкається шибок
Лиш сяєво зір,
Шумить десь далеко
Смарагдовий бір...

Коли Володі виповниться п'ятнадцять років, він покладе цю «Колискову» на ноти, й вона буде його першим твором.

Оточений турботами батьків, няньки й бабусі, Володько росте здоровим, життєрадісним. До нього чи не щоднини навідується великий приятель — дядько Дмитро, мій старший брат, приносить гостинці й веселить його кумедними казками. Часто наспівує дитячі пісеньки, а ще частіше бере Володька на коркоші і бігає з ним попід дерева, як коник, або видає на все подвір'я різні звуки, наслідуючи домашніх тварин і лісових звірів. А Володько так сміється, що аж заходиться.

З дядьком Дмитром можна гратися цілими днями. Отак бігаєш, підстрибуєш і ще хочеться. Він анітрохи не набридає. А коли вже збирається додому, тоді Володько чіпляється йому за штани і не пускає...

До обіду Володько трохи нудиться — усі ж на роботі. А я ось сиджу в кімнаті й не виходжу з-за столу.

Днина ж — чудо.

Наше подвір'я покрите не високою, але густою травою, по якій ми не ходимо і курей тримаємо окремо, неначе бережемо зелені верети для Володька. Від воріт до порогу хати їх перетинає стежечка, що нагадує нам річку, яка заснула чи застигла на місці.

Біля хвіртки росте великий куц бузку. У повітрі снують жваві, непосидючі ластівки, ліниво помахують поцяткованими крильцями білі мотилі, що геть сп'яніли від чарів весняної днини. На дереві кує зозуля, ведуть мирну розмову навіть горобці. Все радіє сонцю і теплу.

Серед того багатоголосся, що сповнює простір, та розмаїття істот, рослин, форм і кольорів бігає Володько за великим червоним м'ячем з голубими і білими смугами.

Минають хвилини. Нянька Міля виходить на поріг і бачить на траві м'яч, а дитини не видно. І хвіртка на вулицю чомусь напіввідчинена. Це няньці не подобається. Вона метається туди-сюди й гукає:

— Воло-о-одьку!! — Дитина — ні мур-мур. А тиша насторожує і бентежить ще дужче.

Виходжу і я з кімнати.

— Отут грався... І кудись зник, — каже Міля з тривогою у голосі і біжить до сусіда Філя Островського, а я подаюся вузькою вуличкою, що проходить попри наші ворота і спускається вниз, до Безина. У нього гарний ставок, млин і олійниця. Безини були великими трудівниками і добрими людьми. Вся родина гарувала від ночі до ночі, щоб здобути сяких-таких гараздів. Та від тих гараздів один із синів змушений був шукати порятунку за океаном. Після війни їхній млин перестав крутити свої жорна. Залишилася тільки олійниця.

До Безиного ставка кроків, мабуть, п'ятдесят.

Майже біжу — дитина ж, мабуть, уже давненько покинула подвір'я, якщо її не бачу. Ще встромиться в ту калабану, якщо ніхто їй не перешкодить. Володько ж любить талапатися у воді.

Потерпаю... Очей не зводжу з берегів ставка. А Володька ніде не видно. Ніби й не приходив сюди. Геть-чисто завмираю... Всілякі безглузді думки ворухаються в голові.

Здригаюся від короткого, несподіваного гавкоту. Озираюся і очам своїм не йму віри: перед великим рудуватим псиськом, що сидить на задніх лапах, стоїть мій хлопчик. Дивиться на кудлу, а кудлай на нього. Ніби зустрілися давні друзі після довгої розлуки. Щось кажуть один одному — напевно, щось приємне, сердечне. А псисько, мабуть, ремствує на людей, що, диви, накинули на нього шкіряний нашійник і чекають, щоб поночі гавкав на перехожих. А він побіг би охоче з цим хлопчиком кіцманськими вулицями. Нікому не дав би його кривдити — усіх зловмисників відлякував би своїм грізним виглядом, погрозлигим гавкотом і червонястими очима. Їм було б весело. Покліпуючи очима, він ніби промовляв: «Уявити собі не можеш, хлопчику, скільки в мені доброти... Та ось прив'язали мене до буди, щоб гавкав на порядних людей. А деякі шибеники навіть кидають у мене камінням і тікають якомога... Ось сиджу перед тобою, дивлюся у твої блакитні очі і думаю про те, що ти ніколи не кинеш у мене каменем. Ти навіть ще не знаєш, що це таке — шпурляти у когось каменяками. І тому зворушуєш мене».

Гавкнувши два-три рази, кудлай заглиблюється у розмову з хлопчиком, а на мене не звертає уваги.

Повільно ступаю до Володька. Він навіть не поворухнеться — неначе загіпнотизований. Зате кудлай спочатку гарчить, потім кидається до мене, видзвонюючи своїм ланцюгом. Я швидко відступаю. Скаче, мов несамовитий, не даючи мені наблизитися до дитини. Зупиняюся на належній дистанції — і більше ні кроку. Милуюся кудлаєм, вдячний за те, що він лютує тільки на мене.

Нарешті кличу Володька:

— Ходи, синку, до татка... Цей песьо хоче їсти — ми зараз принесемо йому хлібця...

А кудлай аж розривається зі злості, що переманюю дитину до себе.

Володько, хлопчик слухняний, йде до свого тата. Беру його на руки, пригортаю і мовлю:

— Скажи песьові до побачення. Ти зараз принесеш йому крайчик хліба.

Справді, незабаром вертаємося до кудлая. Сам Володько несе йому наше частування. Кудлай охоче приймає їжу з його рук. А коли ми вже йшли додому, хлопчина помахав йому ручкою...

Володькове здоров'я тішить нас. Але бувають дні, коли несподівано тем-

пература підвищується до сорока градусів. Дитина горить, мати плаче, усі вкрай збентежені. Лікарі вважають, що у хлопчика запалення середнього вуха. А спеціаліста в Кіцмані немає, треба їхати до Чернівців. Там справді вважають стан дитини важким і кладуть її у лікарню разом із матір'ю.

Перебування у лікарні дається взнаки — часті ін'єкції навчають його плакати. Інколи здається, що хтось підмінив дитину. Та минає тиждень, забуваються лікарняні неприємності, хлопчик веселішає, захоплюється своїми іграшками, а їх у нього сила-силенна — усе, що з'являється у продажу, купуємо. У нас цілий звіринець — гутаперчеві тигри, ведмеді, слони, коні; велика автоколона — кілька вантажних машин, лімузин; справжній аеропорт з літаками найрізноманітніших форм і розмірів. Та найбільше йому подобається один літак, прикріплений довгим дротом до високого стовпця. Якщо його накрутити ключиком, він злітає і з веселим хурчанням кружляє довкруг стовпця. Володько аж заходиться від сміху.

Якщо ця різна машинерія набридає, він береться до кольорових м'ячів, які йому дарують дядьки й тітки, що приходять до нас майже щонеділі. Володько бігає за тими м'ячами, наповнюючи хату веселощами. Він узагалі реготун. У його присутності ніхто не має права плакати, це викликає у нього бурхливу реакцію — верещить на всю хату, сіпає за рукав, щоб не затуляти долонями очей. Не переносить сліз. Усі повинні бути в доброму настрої. Така його воля.

Наші розмови часто мають майже гумористичний характер. Ми вигадуємо різні казки та баєчки. Як оця:

— Ось до твого тата прийшов якийсь вуйко і сказав: «Я — всесильний король, у мене повна пивниця золота й діамантів. Очі мої тішаться і веселяться, а серце сумне, як осіння ніч, бо нема в мене такого сина, як твій Володько. Я дам тобі, батьку, половину свого королівства і десять скринь із скарбами, а за це твій Володько хай буде моїм сином...» — Роблю коротку паузу й запитую: — Ну-у, що має тато відповісти тому королеві?

— Тато мене не віддасть... — відповідає поважно.

— Правду кажеш, синку... Але тато так відповість йому: «Ти, королю, блекоти об'ївся...» Запам'ятаєш татові слова?

— Угу...

Минає якийсь час, може, й ціла година. Володько підходить до мене й запитує:

— Таточку, що це — блекота?

— Це такий бур'ян, синку... Поганий-препоганий... Від нього болить голова, живіт і казяться собаки.

— Погане слово... — і більше його не вимовляє.

Хлопчик росте добрим, щедрим, ласкавим. Його вдача особливо виразно проявляється після того, як народжується Галинка. Він дуже уважний до неї, але не любить її крику, майже завжди відгукується на нього плачем. Тоді в хаті починається такий дует, що хоч тікай світ за очі. Коли ж Галинка засинає, він проситься до матері на руки і пошепки запитує:

— Ти мене любиш?

— Дуже, синку, понад усе на світі.

Ця відповідь його задовольняє, розганяє сумніви.

Коли підрастає Галинка, вони стають нерозлучними, цілими днями граються разом. М'яч невтомно котиться по траві або літає у повітрі. А в погану погоду вони малюють або будують хатки з кубиків. У гарну погоду ми залюбки йдемо в гості до бабусі Олександри, моєї матері, що проживає з родиною брата Дмитра в

рідній хаті, у найбільш віддаленій од центру частині Кіцманя, споконвіку названій Комаревим рогом. Володько завжди лине до неї. Як тільки з'являюся перед очима матері, десь на дні моєї свідомості прокидається наспівний, колоритний і багатючий на найрізноманітніші смислові відтінки буковинський діалект — мова мого дитинства. І мені видається, що моя аж надто літературна розмовна мова може внести невловимий і болісний дисонанс у душевні стосунки з матір'ю, створюючи причаєну, але відчутну відстань між мною і моїм дитинством з його поезією. І ще здається, що, заходячи із сином на руках у своє дитинство, я повинен струсити із себе все те штучне і випадкове, якого я нахапався з книжок і життя, сповненого світлотіней, пихи, примх і претензій. Бабуся Олександра розквітала, коли Володько зводив до неї рученята... Він ходив хвостиком за нею, зазирає у всі куточки. Його увагу особливо притягала низька, темна, дуже загадкова буковинська піч, у якій бабуся тримала свої гладуни й макітри.

Розділ третій

Володько залюбки бавиться із своїми двоюрідними братами Віктором і Толею Івасюками, з чорнявими і дуже схожими один на одного Іванком і Дмитриком Кантемірами, з білявеньким Євгенком Дмитрієвим. Він охочий до пустощів та різних витівок, як і кожна здорова дитина, однак створює нам складну проблему: не докличешся, щоб пообідав. Усіляко ухиляється від їжі. Мені самому часто доводиться його кликати й годувати з ложки, примусом.

Зі мною він сяк-так ладнає, а мати вдається до хитрощів: знаючи його безмежну допитливість, розповідає казки і всілякі бувалиці. При гарній казці дитячий ротик охочіше розтулюється. Володько звикає з часом до тих розповідей, як до чогось належного. Як тільки нянька садовить його за стіл, він одразу вимагає:

— Кажі казку...

І Міля згадує усі казки, легенди, побрехеньки, які чула колись у рідних Мальятинцях. Володько знайомиться із велетами, які одним ударом кулака розбивають на друзки палац короля-лиходія; тішиться, що царівна тікає з полону придуркуватого й потворного принца й одружується з чорнобровим гуцулом, який цілими днями розважає її грою на сопілці; аж підскакує, коли чує, що наша квочка побила крильми, подряпала й подзьобала старого вусатого kota, якому захотілося поласувати її курчам; сумує, коли розказують про неслухняного хлопчика, який побіг вулицями міста і не знає, як вернутися до своєї мами.

Кожен звір і кожна пташка мають свою казку. Інколи обід чи вечеря тривають так довго, що не вистачає одного сюжету. Треба починати нову оповідь.

Дні минають за днями, а криниця з казками катастрофічне вичерпується до дна. Міля забувається і повторює якийсь сюжет, а це вже погано, цього не можна робити. Малий диктатор протестує:

— Я уже це знаю! Кажіть іншу... Не про лисицю, а про слона. — Й затуляє свого рота.

А Мілі плакати хочеться — дитина ж не їсть, а свіжих казок немає. Вони ж, як приправа, що надає супові чи котлеті високих смакових якостей. І Міля мусить фантазувати, імпровізувати. Вигадує чудернацькі історії, карколомні ситуації, дивовижних героїв — від малесеньких, мов горошини, до височенних, як ті каштани, що вже, мабуть, понад сто років стоять біля наших воріт. З ким вони тільки не борються на залізному току, щоб запанували добро й правда на землі. Буває так, що Міля не може заокруглити свою розповідь так, щоб хлопчикова цікавість була задоволена. Володько перестає їсти й запитує:

— А що далі?

Коли Міля загинає так, що казка стає занадто фантастичною, невірогідною, він зупиняє її і мовить:

— Так не кажіть, такого не було...

Міля не заперечує. Ляскає себе долонею по чолі й ніби вибачається:

— Це я, дитино, трохи забула. Аж тепер згадала. Воно сталося так... — і повертає течію казки в інший бік, міняє події, створює діалоги, які посідають значне місце в її оповідях.

Бабуся Олександра майже щодня приходиться до своїх внучат. Діти лізуть до неї на коліна. Вона їх пестить, роздає їм гостинці. Володько горнеться й просить:

— Розкажіть нам казку...

Хіба бабуся відмовить їм? Ладна все зробити, щоб потім піти додому з думкою, що вона ще комусь потрібна на цьому світі, що її люблять, цікавляться нею. Розповідає спокійно, виразно, виважуючи кожне слово. Сама сміється там, де треба сміятися, шкодує скривджених, гудить кривдників.

Сиджу тихенько збоку, а олівець аж підстрибує на сторінках зошита. То ж казки мого дитинства, уже напівзабуті, — кришталево-чисте джерело української мови на Буковині.

... Небо з самого ранку — чистенька блакить, без єдиної хмаринки. Коли сонце ледь-ледь повертається до заходу, починають насуватися чорні хмари. Ще звіддалік хмари погрозливо гуркотять, раз у раз перехрещуються блискавками. Старовинний Воробкевичів сад гупотить яблуками, а ліс учинив таку колотнечу, що аж листя злітає у повітря.

— Тату, зараз буде буря, — каже Володько збентежено, заходячи з Галинкою до кімнати.

— Мабуть, буде. Добре, що ви встигли прибігти вчасно, — відповідаю.

Блискавки частішають. Гуркотіння громів наближається, стає густішим, загрозливішим. Вітрисько геть-чисто розперезався і зриває солому з сусідської стайні, кружляє з нею вулицями, метає відламаним галуззям і ніби скубе наші каштани. Нарешті вдаряється сердито об наше незачинене вікно й шпурляє у кімнату, як м'ячик, ластівку. Швидко зачиняю те вікно, щоб вітер не зірвав його з завісів чи шибки не повибивав.

Надворі страшенна веремія. Сива стіна дощу опускається перед хатою.

Ластівка — наша полонянка. Мабуть, спізналася у дорозі або так захопилася ловлею комах, що й не запримітила наближення бурі. Дорога гостя нарешті в моїх руках. Діти мене оточують, сідаємо до столу й розглядаємо її вроду, милуємося нею. Володько й Галинка беруть пташку в руки, тулять її до щік, тішаться нею. Потім Галинка тримає гостю, а ми з Володьком ловимо мух, пхаємо їй у дзьобик, та ластівка нас розчаровує — не приймає нашого частування. Це гнітить Володька.

— Чому вона сердиться? — питає.

— Ластівки, синку, не люблять, щоб їх тримали в полоні. Вони — як поети. Тужать у неволі, навіть гинуть. У клітці ніхто їх не тримає. Воля або смерть — чогось іншого ластівки не визнають.

А буря казиться. Осатаніло вдаряє у вікна. Розмахує, мов батоном, єдиною ялиною, що стирчить на краю Воробкевичевого саду. Блискавки люто шматують хмари, аж моторошно стає. А дітям весело з ластівкою, хоч вона страшенно перелякана, дивиться тільки, як їй випурхнути з рук.

Негода помалу стихається. Спалахи блискавок віддаляються за Кіцмань, поступово пригасають, бліднуть, а громи неначе потрапляють у якусь величезну бочку і в ній поступово глухнуть, німіють. Хмари розсуваються — одні кудись у Карпати, а інші простують до Чорного моря. Небо знову сяє чистою блакиттю, а сонце, відпочивши трошки під пухнастою ковдрою хмар, знову сміється.

— Ну, діти, ластівці треба прощатися з нами — у гнізді вона залишила своїх дітей. Ось яка зажурена. Бідкається, бо не знає, чи вітрисько не здмухнув її ластів'ят. Випустимо її на волю — хай летить до них.

Настає урочиста хвилина. Хлопчик несе ту гарячу грудочку на ганок. Ми з хвилюванням його супроводжуємо. Він, тамуючи подих, зводить руки вгору, потім

їх розтуляє. Пташка спурхує, стрілою протинає повітря і до нас долинає тільки її коротке, дзвінке «дякую». Робить коло над деревами, неначе в пориванні втіхи забула, куди має летіти. Всі ми врочисто стежимо за нею. Чорноока красуня зникає і більше не показується — у неї чимало своїх турбот.

Діти знову вибігають надвір. Володько плигає через калюжі, Галинка наслідує його. Вулиця співає дитячими голосами.

Через деякий час Володько ніби щось згадує і біжить до хати. З легким смутком в очах запитує:

— Таточку, коли ще буде буря?

— Не знаю, синку. Чому ти не спитав її: «Гей, буре, коли ще прийдеш до нас?» Вона б сказала...

— А ластівка не прилетить? Ми ж її нічим не скривдили.

Кажу поважним тоном:

— Треба було запросити...

— Як? — не розуміє хлопчина.

— Дуже просто. Сказав би їй такі слова: «Просьте тато, мама, Галинка, бабуся, Міля і я тебе прошу, дорога ластівочко, щоб ти прийшла до нас у гостину. Прийmemo тебе як найріднішу, погладимо по голівці, потішимся тобою, нагодуємо і обдаруємо усіляким добром».

Володько дивиться на мене зачудовано. Опускає очі додолу і замислюється. Відтак виходить мовчки на ганок, дивиться, як літають ластівки, і мовить тремтливим голосом: «Просили тебе і тато, і мама, і Галинка...»

Якусь мить стоїть нерухомо. Сподівається, що ластівка прилетить. Але вона літає тільки над деревами. Виходить на подвір'я, потім на вулицю, не відриваючи свого погляду від ластівок, що далі креслять чисте після дощу небо.

Увечері, коли вже лягає у ліжку, кличе мене до себе й каже:

— Жодна ластівка не відізналася. А я говорив до багатьох.

— Вони ж не чули твоїх слів — були зайняті ловлею комах для своїх жовторотих. Крім того, вони не такі, як горобці, — уміють себе поважати.

— А ти купиш мені ластівку?

— Ні. Їх не продають ні у крамницях, ні на ярмарках.

— Чому?

— Бо люди їх дуже люблять. Спи, синку.

Володько засинає...

Містечко Кіцмань схоже на своєрідний парк.

З одного боку до нього прилягає старовинний ліс, в якому водяться кабани, олені, борсуки, лисиці, зайці... Взимку, коли замерзав Прут, до нього прибивалися навіть вовки, що сіяли тривогу серед кіцманчан. З другого боку його охоплює блакитний ланцюг ставків, що тягнуться від села Вителівки до Южинця. Кажуть, що це чи не найбільше на Україні рибно-ставкове господарство.

Хата, в якій ми мешкаємо, збудована на тому місці, де колись зеленіла левада Михайла Воробкевича, дідуся відомого письменника і класика української музики Сидора Воробкевича. Згодом, як Кіцмань почав розвиватися, церковний фонд поділив і розпродав ту леваду різним людям, що побудували там аптеку, поляки-ремісники звели свій національний будинок, — а мій учитель Антін Борович вимурував дві гарні кам'яниці, одну для себе, а другу для доньки. Він розширив і збагатив сад Воробкевича. Повз той сад дзвінко дзюркотить потік.

Ми часто ходимо з дітьми на прогулянку в той сад або в ліс. Діти охоче бігають і граються на узліссі. Там ніхто їм не заважає, і вони нікого не дратують.

Вечорами й ранками у саду і лісі заливаються солов'ї. Просто чудо заводять. Один птах замовкає на мить, а пісню уже підхоплює інший, потім третій прилучає свій голос, і виходить таке багатоголосся, що і в сні не присниться. Здається, кожна яблуня, груша, слива, тополя мають свого власного співця. Ми широко відчиняли вікна... Діти засинали під солов'їні колискові.

Володько й Галинка вже бачили багато пташок, знають, як вони виглядають, а соловей для них — таємничий співун. Не відають навіть кольору його пір'я. Ось вони ходять попід дерева і, затамувавши дихання, зазирають між гілки, щоб помилуватися господарем садів і гаїв, від співу якого розквітає весна і сходять зірки на небі.

Якось Галинка прибігає стривожена:

— А Володько поліз на вишню високо-високо... Я йому казала, аби не ліз, а він такий поганий... Просто не слухає і все.

Ці слова насторожують. Ще впаде з тієї вишні, цього нам бракує. Усюди його носить, щось вічно вигадує.

Йду в город. Під однією з чотирьох вишень бачу скриньку, на яку Володько ставав, щоб видряпатися на дерево. Ось і він між гілками. Та я мовчу, щоб не налякати. Ще зірветься з переляку. Коли зліз, підходжу:

— Що робив на вишні?

Розгублено бігають оченята. Але не каже ні слова.

— Він робить там гніздо, — видає внука бабуся. — Збирає пір'я біля курника й вистелює його.

— Що за гніздо, хлопчику? — кладу долоню на голівку.

— Для пташки, — відповідає за нього Галинка.

Син зводить на мене погляд і несміливо:

— Хочу бачити солов'я... Який він? Може, прилетить і сяде. Тоді подивлюся... Сідали ж коло вікна синиці й щиглики.

— Узимку пташки були голодні і мусили скрізь сідати. А солов'ї навіть не завважують твого гнізда, — кажу.

Мені подобається ця наївна фантазія. Вилізаю на вишню. Між гілками — бузкові прутики, переплетені й покриті пір'ям. Гніздо для солов'я. Поезія часто не узгоджується з людською логікою. Діти — найгеніальніші поети. Кажу синові спокійно:

— Ти — гарний хлопчик, але на вишню більше не лізь, бо посваримося.

Володько не наполягає на своєму, але кілька днів підряд ходить під ту вишню і позиркує, чи не сидить соловей у його гнізді.

Довколишній світ діє на дитячу уяву своїми незбагненними таємницями.

Володько неначе зачарований. Йде з матір'ю у Воробкевичів сад, добре збережений і доглянутий колгоспним сторожем. Дітлахи, завжди охочі поласувати плодами з чужих садів, його обминають — не тому, що бояться, а з поваги, яка начебто передається з покоління у покоління, за традицією. Крім усього, цей сад ще й ошатний, з високими травами. У ньому соборна тиша, яку порушують співи пташок, гудіння комах та невтомні хорали бджіл. Усе це доповнюється дзюркотанням потоку, що колись вливався у досить велику саджавку, яку з часом замулило. Риба там уже не водиться, а для жаб — справжній рай. Вечорами вони влаштовують гучні концерти — змагаються з солов'ями.

Мати зриває квіти або виловлює ряску для качок, а Володько стоїть на березі потоку, придивляючись до розкішних верб, вільх і бузини та прислухаючись до змореного спекою зела. Запитує з подивом:

— Мамочко, отам якась жаба сказала: «Во-ва! Во-ва!» Це вона до мене говорить? Чого вона хоче?

— Аякже, до тебе. Сидить під лопухом і нудиться. Хоче побалакати з розумним хлопчиком, який не кидає камінням у жаб.

— Про що побалакати, мамусю?

— Та про те, що ось дощу нема, а це погано. Спекота вже остогидла, а в саджавці води — жабеняті по око. Латаття геть висохло, і вже не має бідна жаба де сісти і на сонечку погрітися. Бентежить і те, що її діти-жабенята дуже неслухняні — усі кудись порозскакувалися.

— А куди вони поскакали?

— Та одне плигнуло у траву, друге вилізло на папороть, третє пірнуло в саджавку, четверте видряпалося на крутий берег і хоче шубовснути стрімголов у воду, а п'яте попливло потоком і невідомо де опиниться. Тому й журиться жаба-скрекотуха.

— А що може бути з тим, що попливло потоком?

— Усілякі пригоди, синку. Хіба ти не бачив, що на хатах бузьки зробили собі гнізда? Вони клацають дзьобами вдень і вночі. Ти чув?

— Чув, мамусю.

— Оті бузьки дуже люблять їсти жабенят. Як тільки дзьобне — пропало жабеня. Тому жаба хоче розповісти тобі про цю гризоту.

Володько більше не запитує — має над чим замислитися. Довкруг нього неугавно сюрчать комахи, папороть шелестить, духмяне повітря бринить, як скрипкова струна, а мати хлюпає, виловлюючи із саджавки ряску.

Володько вбирає у себе музику Воробкевичевого саду.

Увечері мати часто походжає з Володьком і Галинкою зеленою вулицею Шевченка. Розмовляють про все на світі. Володько поглипує весь час на місяць, відтак бере маму за руку й мовить:

— Ось коли йду, місяць теж іде зі мною. А як стану — місяць теж стає. Чому це так, мамусю?

Спробуй відповісти вичерпно й переконливо. Мати губиться і відказує:

— Коли йдеш, місяць іде за тобою, пильнуючи, щоб ти бачив, куди маєш ступати, і щоб не вдарився об камінь чи не впав у рів. Як стоїш на місці, місяць відпочиває. Тільки дивиться на тебе.

— Чим дивиться?

— Оком, синку.

— А де око? Я ж його не бачу.

— Сам місяць, синку, це велике око, що все бачить, усе знає. Тільки мовчить...

— Чому мовчить?

— Язика, дитино, не має.

— А де його язик?

— Він народився без'язиким. Зате його око всевидюще. Зирить з неба, аби діти спали. А коли вони проходжаються з батьками, то щоб не боялися темряви і псів, що перебігають вулицю.

— А місяць не може впасти з неба?

— Ні, синку, він дуже добре прив'язаний.

— Чим прив'язаний?

— Золотими променями. Примруж очі — побачиш їх. Вони тримають його так, як ти тримаєш свій м'яч у сітці в коридорі. Зірки доглядають його. Бо якби

місяця не стало, то вони б осиротіли і, мабуть, погасли...

— Чому б погасли?

— З горя, дитино. А тепер він каже, що нам уже пора спати.

Розділ четвертий

— Прочитай оцю казку! — просить Володько маму, мене чи дядька Дмитра, показуючи пальчиком малюнок у книжці віршованих казок Наталі Забіли. Ті малюнки, щоправда, сіренькі, але твори привабливі, дотепні, хлопчик їх любить, коли лягає спати, кладе під подушку. Знає, про що йдеться у кожній з них. Охоче слухає, навіть коли йому читають удруге чи втретє. Деякі вивчив уже напам'ять і вечорами, коли збирається уся родина, стає серед кімнати і декламує:

У сороки-білобоки
П'ять малят-сороченят,
Усі чисто хочуть їсти,
Треба всім їм дати лад.

У нього, як і в більшості дітей, чудова пам'ять — може з легкістю відтворити десяток казок. З особливим інтересом і симпатією сприймає вірші Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, А. Малишка, В. Швеця, Г. Бойка, П. Воронька.

Всіляко підтримуємо цю любов до віршованої мови, яка переходить у нього в захоплення. Вважаємо, що так повинно бути: дитина ж з раннього віку має збагачувати свою пам'ять цікавими поетичними творами, це розвиває її емоції, одшліфовує реакцію на оточення, розширює світ понять, збуджує уяву, примушуючи замислюватися над подіями й речами, виховує любов до рідної мови, ошляхетнює дитячий лексикон.

Мої родичі, яких чимало в Кіцмані, пояснюють це захоплення віршами дуже просто:

— Що ж тут говорити та дивуватися... Це ж учительська дитина...

Дядько Дмитро дає їм належну відповідь:

— Усі діти однакові... Але з ними треба працювати, учити їх. А це можуть зробити кожен батько й мати, які вміють читати й писати.

У чотири рочки Володькові починає набридати вічна залежність від батьків та дядька Дмитра, які йому найчастіше читають книжки. Вони зайняті газетами, підготовкою до уроків, перевіряють цілі стоси учнівських зошитів, пишуть різні плани, листи... Спробуй підійти до них тоді, коли хочеться послухати про Лиса Микиту. Володько має стати незалежним від таких читальників-просвітителів. Мати ставиться прихильно до його бажання: показує, як складати дві літери докупи, як їх вимовляти. І ця наука скоро увінчується успіхом. Хлопчик читає спочатку повільно, потім поступово набирає плинності, тільки кине оком і відразу впізнає слово. І ось тепер ідуть у рух народні казки. А в 50-ті роки часто і гарно видавали збірники українських народних казок — на гарному папері з кольоровими малюнками. І нині приємно взяти їх у руки. А Володько багато часу проводить за їх читанням. Любить, коли його слухають інші діти, зокрема сусідські, які частенько приходять до нас.

Вершинної точки у своєму захопленні книжками Володько досягає тоді, коли читаю йому «Робінзона Крузо». Його так зачаровує доля того незвичайного героя, що тоді, як я не можу читати, він сам береться за книжку. Багато тижнів

просто марить нею. Знає кожен епізод, може точно переповісти, що робить і що говорить його улюблений Робінзон.

Володько не байдужий до Лиса Микити як і до барона Мюнхгаузена та кумедного Цибуліно. Коли купую чи приношу нові книжки з районних бібліотек, він вважає той день великим святом.

Володько ніколи не сидить без роботи. Його завжди займає щось цікаве, хвилююче. Вабить, дивує... Він уміє захоплюватися так, що непомітні речі набирають значущості.

Ми мешкаємо в центрі містечка в комунальному будинку, у другій половині якого живе родина кіцманського колгоспника Петра Мельничука. Навпроти нашого будинку височить середня школа, де ми з дружиною працюємо вчителями, а ліворуч нас відокремлюють від районного Будинку піонерів тільки штахети, зроблені, мабуть, ще півстоліття тому, бо всі стовпи геть попідгнивали, спорохнєвіли, штахети прорідилися ще під час війни. Видається, що ними ніхто вже не цікавиться, бо у них безліч великих і малих дір, крізь які невимушено пролазять діти.

Наш непосида теж не визнає хвіртки, коли біжить до галасливого товариства, що відвідує Будинок піонерів. Його манить туди якась нездоланна сила. Там постійний рух, діти виповнюють своїми голосами всі кімнати, де розміщуються гуртки, і великий зал, в якому відбуваються концерти, збори піонерів та учнів, усілякі культурні заходи вчителів району.

Там хлопчики й дівчатка вчать малювати, танцювати, грати на народних інструментах. Коли вікна нашого будиночка відчинені, долинає спів піонерського хору, чуємо зауваження його керівника Івана Лазаровича Ковблика, народного музики-скрипаля, здібного самоука, котрий володіє кількома інструментами і ґрунтовними основами теорії музики. Він провадить уроки співів у школі, керує оркестром народних інструментів.

Володя залюбки відвідує репетиції оркестру. Ми купуємо йому, чотирирічному, мандоліну, і він із гордістю йде до Івана Лазаровича, який прилаштовує хлопчину поруч з досвідченими оркестрантами. Старий прихильно ставиться до «вчительської дитини», завжди усміхненої й товариської.

Однак скрипка Івана Лазаровича приваблює більше, ніж та мандоліна. Він просить мене:

- Купи мені скрипку.
- Ще зарано, синку. Мусиш трохи підрости.
- Тоді купи акордеон.

— Маленьких акордеонів немає у продажу, а є лише такі, що ти не піднімеш, — пояснюю йому.

Не зводячи з мене благального погляду, каже:

- Купи, я буду тільки дивитися на нього.

Треба щось купити. Знаходимо в Чернівцях дитячу гармонію, чисто іграшковий інструмент. Хлопчина тішиться нею, усюди носить з собою, хоч у ній лише кілька хрипких звуків. Та інтерес до тієї іграшки незабаром пригасає. У Володька залишається тільки мрія про справжній інструмент. І він його знаходить.

Зранку, коли в Будинку піонерів затишшя, Володько простує до школи. В учительській кімнаті стоїть піаніно. Присуває стілець, сідає і вдаряє пальчиками по клавішах. Аж сяє від радості. Але починає грати аж тоді, коли вчителі розходяться на уроки. Виразні, співучі звуки, мабуть, подобаються йому, бо коли я вхожу, він біжить мені назустріч із словами:

- Татку, купи мені піаніно!
- Таке, як оце?
- Та-а-ак...
- Неодмінно куплю, як лише з'явиться у продажу.

У нього сильний потяг до музики, а це примушує мене замислитися і уважніше придивлятися до нього. Хлопчик відвідує разом з нами учительський хор, у якому співають майже всі вчителі на чолі з директором школи. Сідає за парту і спостерігає спокійно, як ми розучуємо пісні. І це йому нітрохи не набридає. Він навіть зосереджений, поважно стежить за кожним рухом руки Івана Лазаровича, неначе перед ним відбувається якесь урочисте дійство.

Прислухається до голосу матері, і його обличчя ніби раптом світлішає. Вона ж гарно співає. Із своєї Наддніпряни принесла на Буковину, крім гарної української мови, цілком позбавленої примітивного суржику, чимало народних пісень, які майстерно виконує.

Наш непосида весь час лине до дітей, які ставляться до нього з певним інтересом. Довге світле волосся спадає йому аж на плечі і робить його схожим на блакитнооку дівчинку. Та в ньому немає нічого дівочого. Він жвавий, верткий, як дзиґа, і навіть імпульсивний при потребі. І добре вписується в учнівське середовище. Спочатку з недовірою придивляється до нього, а потім стає вельми рухливим і голосистим витівником. Перед старшими тримається незалежно, з деяким навіть викликом, що примушує хлопців рахуватися з ним. Навіть беруть його на уроки. Учителі, наші колеги, симпатизують йому, бо він нічим не видає своєї присутності в класі.

Коли в учительській не можна грати на піаніно, бо там сидять батьки, яких учителі викликали на розмову про успішність і поведінку їхніх дітей, Володько йде до фізичного кабінету, де вчитель Михайло Васильович Щербаков майструє щодня з групою хлопців-ентузіастів дивовижні штуки: складає з деталей якусь діючу машину чи радіоприймач для школи. Він спокійний, небалакучий і щиро закоханий у свою фізику й математику, а зі своїми ентузіастами поводить, як старший друг.

У вільний від гри на піаніно час Володько занаджується на мамині уроки, потім — на мої. Спочатку ходить коридором, прислухаючись, з якого класу лине мамин голос, відтак відчиняє двері й зупиняється на порозі.

- Мамо! — промовляє тихо, ледь винуватим тоном.

Мати міряє його очима, в яких плигають іскорки втіхи.

— Йди сідай, коли прийшов, — і садовить його на першу парту. Кладе перед ним листок паперу й олівець. І далі веде урок.

Хлопчик сидить деякий час сумирно, щось малює, слухає маму. Але все це набридає, і він починає обертатися до учнів, штовхає їх, тягне їхні книжки, відвертаючи увагу від того, про що говорить мама. По класу пробігає спочатку легенький смішок, а відтак — одверте хихикання. А це не подобається матері. Вона каже йому:

— Коли учні погано поведуться, то ми викликаємо батьків до школи. З тобою зроблю інакше: йди до тата і розкажи, що ти робив на моєму уроці... — Бере його за ручку і веде в коридор.

Володько не протестує, бо він знає, що має робити. Ходить коридором і намагається розпізнати, у котрому я класі. Відчиняє обережно двері й осяває мене своїми блакитними очима.

- Сказала мама, щоб я йшов до тебе, — мовить сором'язливо.

— Чого?

— Та сказати, що я грався у неї на уроці.

— І заважав працювати?

— Так.

— Коли не вмієш поводитися, то йди додому. Там побалакаємо, — переходжу на погрозливу інтонацію. Володько опускає голову й виходить із класу.

... Хочеться побігати і пострибати разом з іншими дітьми, пограти в м'яча на шкільному подвір'ї чи на зеленій толічці, що біля Будинку піонерів. Але все це ніби між іншим. Головне — музика. Вона живе у скрипці Івана Лазаровича, в акордеоні, баченому в кіно, у співах солов'їв та інших пташок, що густо заселяють Воробкевичів сад і поетичний ліс, що ніби дивиться з-під нахмурених брів на Кіцмань. Музика зачалася у шкільному піаніно і десятках платівок, що лежать у кімнаті на шафі і час від часу їхня душа здобуває голос і приносить нам море задоволення.

Де б не бігав, що б не робив, Володько завжди повертається до оркестру народних інструментів та до піаніно. Це зачароване коло, з якого не намагається вийти, бо в ньому почувається дуже добре. Це ж захоплення, що не дає йому спокою і ніколи не набридає.

І до цього конче треба поставитися з усією увагою, треба допомогти хлопчині. Хоча б найняти тимчасово приватного учителя, та його не знайдеш у Кіцмані. Музикантів, щоправда, є чимало, але жоден, крім Івана Лазаровича, не знає нот. Усі слухачі. Хоч переїжджай до Чернівців, де є дитяча музична школа і музичне училище. У Садгорі, передмісті Чернівців, теж уже відкрито музичну семирічку. А чому б не бути їй у Кіцмані? Від Чернівців до нашого містечка лише двадцять два кілометри... Це питання непокоїть багатьох кіцманчан.

На початку квітня 1954 року йду до другого секретаря райкому партії Є. М. Удовенка й кажу йому, що в Кіцмані треба відкрити дитячу музичну школу.

Відразу чую, що Удовенка не треба переконувати. Він пильно дивиться мені у вічі й запитує:

— А ви маєте список батьків, які хочуть навчати музики своїх дітей?

— Списку ще немає, але батьків багато.

— Прекрасно... Але остаточне рішення буде тоді, коли матимемо заяви батьків. Хоч півсотню. Це ж має бути семирічна школа, а не музичний гурток. Було б ідеально, якби колгоспники і робітники теж написали заяви.

— Через три-чотири дні заяви будуть отут, на вашому столі.

— Бажаю успіху... — і тисне мені руку.

Починаю діяти. Звертаюся до багатьох родин, у яких є діти шкільного і навіть дошкільного віку. Колгоспників і робітників не треба вмовляти, вони охоче пишуть заяви. І тих заяв набирається у мене багатенько — сто десять штук. Складаю їх у папку й несу Є. М. Удовенкові. І цього досить, щоб «машина завелася». Того ж таки дня наші заяви опиняються в Обласному відділі культури, а ще через кілька днів мені повідомляють, що двадцятого травня приїдуть чернівецькі вчителі музики прослуховувати кіцманських дітей. Ті, у яких виявлять музичні здібності, будуть зараховані до першого класу дитячої школи, що відкривається у Кіцмані. Я повинен забезпечити явку дітей з батьками. Хвилююся. По-перше, щоб батьки прийшли вчасно з дітьми, а по-друге, щоб екзаменаційна комісія прийняла мого Володька. Ми ж багато разів чули, як він співає, перевіряли слух. Начебто все гаразд.

Іспит відбувається у середній школі після уроків. Я у складі екзаменаційної комісії — як представник батьків. Придивляюся уважно до екзаменаторів. Вони в доброму настрої, жартують з дітьми, сміються. Насторожує лише те, що запитують кожного вступника, скільки йому років. У березні Володькові сповнилося п'ять. Хіба приймальна комісія не може сказати, щоб я привів сина наступного року? Ще й як може! І що тоді? Володька ж певен, що вступить до першого класу, що матиме справжню скрипку із смичком... Він уже давно живе цією мрією.

Виходжу на кілька хвилин у коридор. Підбадьорюю свого малого вступника:

— Уважно слухай кожне слово вчителів. Вони дуже гарні люди. Якщо запитують, скільки тобі рочків, скажеш, що вже пішов шостий. Так, сину, шостий. Не забудь, уже шостий. Ми ж четвертого березня святкували твій день народження. — Киваю багатозначно дружині й стенаю плечима — що ж, мовляв, удієш, коли молодших можуть не прийняти.

Володько не зводить з мене очей, мабуть, збагнув, що я хвилююся.

Повертаюся до класу вболівати за кожного вступника — щоб школа існувала, потрібні учні. Якщо не наберуть, то все піде з вітром. Характер запитань, доброта і лагідність учителів навівають мені оптимізм.

Ось, нарешті, входить Володько разом з матір'ю. На ньому форма моряка. Підходить до усміхнених учителів, що сидять за столом з його татом. Вони перевіряють його слух і відчуття ритму, а майбутній педагог по класу скрипки, молодий і веселий Юрій Олександрович Бруевич, запитує:

— А що нам заспіваєш, Володю?

— Про тихесенький вечір... — відповідає не задумуючись. І впевнено починає:

Тихесенький вечір
На землю спадає,
І сонце сідає
В темнесенький гай.
Ой сонечко ясне,
Невже ти втомилось,
Чи ти розгнівилось?
Іще не лягай!

Тамую дихання, зливаюся з піснею. Видається, що мій хлопчик підносить молитву до сонця, аби воно по-материнському милувало все суще на землі, щоб квіти буяли, пташки креслили простори, а синява весняного неба відбивалася у зіницях всіх дітей на світі. Тим сонцем є й краса, що живе в серці кіцманських дітлахів і просить цих усміхнених прибульців, аби дали музику в їхні чисті руки. Вони освятимуть її звуками кожну днину, кожну істоту. І ще видається моему батьківському серцю, що це не звичайний дитячий спів, а глибоко у грудях зачаєна потреба з'єднатися з голосом людей, птаства і звірини.

Його слухають уважно.

— Досить, Володю... — каже Юрій Олександрович. — Скільки тобі рочків?

Аж тепер Володько заливається рум'янцем. Зиркає на мене — очиська неспокійно блищать.

— Шостий... — його погляд ніби запитує мене: «Ти так хотів? Маєш...»

З полегкістю зітхаю. Дуже хочеться, щоб його не травмували відмовою. Про це можна було заздалегідь потурбуватися, щоб не наражати хлопчика на непри-

емне самопочуття. Та я не наважувався цього зробити — дітей не можна принижувати. Це правда, мій син марить музикою, але я не мрію про те, щоб він став віртуозом, який дивуватиме світ, мені тільки хочеться, щоб мої діти були всебічно освічені, а середня школа нічого їм не дасть, бо в ній музична освіта цілковито занедбана. Музика ж посідає величезне місце в суспільстві й особистому житті кожної цивілізованої людини.

Володька приймають у перший підготовчий клас, і ми його називаємо першокласником. Це йому дуже подобається. Після вступних іспитів робимо з чернівецькими вчителями музики велику прогулянку в чудовому кіцманському лісі. Вони дуже раді і вдячні за нашу увагу — їх, мовляв, ніде так не зустрічали, як у Кіцмані. Після вступу до музичної школи Володько хворіє. Ми вже звикли, що у нього часто буває якась загадкова гарячка. Лікарі оглядають його, призначають різні пігулки, а вони не допомагають. Звалюємо все на ангіну, виліковуємо її, а гарячка далі дає про себе знати. У профспілці нам дають путівку на другу половину липня до дитячого санаторію у Малій Акаржі на Одещині.

Село Мала Акаржа, колишня німецька колонія, бідне, занедбане, але його мешканці привітні, гостинні, доброзичливі. Санаторій розміщений серед величезного розкішного саду, залитого сонцем. Ми з дружиною займаємо кімнату в родині залізничника, якого бачимо вдома лише в неділю. Його дружина Галя прихильна до нас, у всьому запобіглива, щоб ми почувалися, як удома.

Володько з нетерпінням чекає нас кожен день після обіду. Він жвавий, балакучий, бігає з дітьми. У нього вже багато друзів. А від гарячки й сліду не залишилося.

Я йому розповідаю:

— За селом, сину, є величезний став, який селяни називають лиманом. Мабуть, штучний і дуже давній.

У Володька засяяли очі.

— А там рибу можна ловити? — питає.

— Вудочкою можна. Там багато риби. В Одесі я купив трисекційне вудлице. Воно складається в одну тростину.

— Я піду з тобою, — не стримується.

— Тебе не пустять лікарі.

— Ні, таточку, пустять. Попроси Ганну Павлівну. Завтра після обіду підемо на той лиман.

У Володька нова пристрасть — риболовля, якої він набрався від дядька Дмитра. Разом з ним він уже побував на всіх ставищах Кіцманщини. А цього літа ми лише один раз навідалися до річки Совиці, в якій нам поталанило спіймати аж три рибини, їх сам Володя спіймав — він тримав вудлице в своїх руках. Як приніс ту здобич додому, всі привітали його з перемогою, а в кішки було велике свято — з'їла аж три рибини, а це ми вважали рідкою подією в її біографії.

Отож ми з матір'ю розшукуємо лікаря Ганну Павлівну і просимо у неї дозволу забрати хлопчика додому на кілька годин. Вона не заперечує.

Переодягаємося, беремо коробку з черв'яками і йдемо до лиману. Чіпляємо черв'яка на гачок, шпурляємо його на кілька метрів від берега і... ловися, рибко, велика й мала! Вудлице даю тримати Володькові — це ж його улюблений вид спорту. Він сидить нерухомо на травичці і просто-таки поїдає очима той поплавець, що неначе безпробудно заснув на тихому плесі. А я читаю поруч з ним роман Панаса Мирного «Повія». Сонечко припікає, легенький вітерець ледь дихає, — ми б його й не чули, якби вздовж берегів не ворухився очерет, який ніби час від часу здри-

гається уві сні і дякує вітерцеві за увагу. Інколи над плесом блисне срібляста рибка і падає з плюскотом у воду. А Володько ніби застиг у священному екстазі. Неподалік гомонять якісь сільські хлопчики. Вони теж з вудочками, у них теж, мабуть, нічого не ловиться, бо не чути їхніх вигуків.

Володько підводиться, кладе вудлице мені на ногу і з цікавістю дивиться у бік хлопчаків.

Я втрачаю будь-яку надію на те, що якась рибка спіймається сьогодні на наш гачок. Сюди треба приходити рано-вранці або ввечері, а не в таку спеку. Риба ж нехтує усіма нашими поживками.

Роман Панаса Мирного геть-чисто поглинає мою увагу.

Не надаю найменшого значення тому, що з моєї ноги сповзло зненацька вудлице, хлюпнулося у воду і попливло, як гадючка, по блискучому плесі. У мене дрож біжить по тілі. Якусь мить не второпаю, що сталося. Нарешті спохоплююся: риба ж спіймалася на гачок і з переляку потягла вудлице за собою.

Кладу книжку і кидаюся у воду. Я наздожену тебе, рибо-одеситко, не подарую тобі Володькове бамбукове вудлице хоч би ти була не проста, а золота. Навіть не думай...

Відпливаю три-чотири метри і чую, як хтось плюхкається з берега у воду. Озираюся — Володько пливе за мною. Він у Бердянську навчився плавати. Від матері, ясна річ, яка в молодості перепливала Дніпро.

Я торопію. Тут глибоко. Небезпечно для дитини, хоч і хвиль немає. Обертаюся і кричу:

— Вернися на берег! Що, не чуєш?!

Гребу енергійно руками і кожен раз, коли витягую ліву руку з води, бачу — о горе! — на сонці блиск мого заплаканого годинника. Я ж скочив з ним у воду. Підношу ліву руку вгору і гребу назад тільки правою... Вибираюся на берег до Володька. Все мені ні до чого. Не стану перетинати весь лиман, аби відняти в якоїсь анахтемської риби синове вудлице. Поїду завтра до Одеси й куплю нове. І по всьому.

Ходжу сердитий і трясу своїм годинником, щоб витрясти з нього воду. Соромно перед сином, що я потрапив у таку халепу. Та не минає й двох хвилин, як до берега підпливають — як у казці! — двоє хлопчаків.

— Дядьку, тримайте! — каже один із них, простягаючи мені вудлице.

Я приємно вражений.

— Дякую вам, хлопці, — кажу радісно і витягую велику рибу, яка аж гупає хвостом по мокрому березі. Хочу спіймати, звільнити її від гачка, та хіба втримаєш у руці? Тягну її у траву. Хлопці постояли якусь мить і побігли на місце, де роздяглись.

Загортаю рибу в майку, беру Володька за ручку і кваплюся додому показати дружині наш улов. Хай радіє. Коли віддаляємось од лиману, кидаю скісний погляд на годинник; він застиг на четвертій годині вісімнадцять хвилин³. Дружині не признаюся, що я його скупав у воді.

Дружина почистила рибину, засмажила її і нагодувала Володька. А я відводжу його до санаторію. Між нами точиться така розмова:

— Ти, таточку, радий, що зловив таку рибу?

— Завтра відповім тобі на це запитання.

— Чому завтра?

³Хай не дивує читача така точність навіть у деталях. Справа в тому, що М. Г. Івасюк усе життя вів щоденник, у якому послідовно описував події з життя сина — прим. ред.

— Завтра ж побачу, скільки коштуватиме чистка годинника.

— Нащо його чистити?

— Він у мене не герметичний. Напився води і з місця не зрушить, поки майстер не протре всі його коліщата.

Наступного дня таки їду до Одеси і здаю годинник у чистку, а це коштує половину його вартості. Зарікаюся ходити з ним купатися.

Дні скоро минають під палаючим одеським сонцем. За тиждень до закінчення терміну перебування Володька в санаторію купуємо квитки на дизель-теплохід «Россия» — найкращий пасажирський корабель на Чорному морі. Попливемо до Ялти, а звідти — до Жданова⁴. Сонце, море, свіже повітря, добрий догляд за хлопчиком мають ще більше зміцнити його здоров'я.

⁴Маріуполь — прим. ред.

Розділ п'ятий

Приношу скрипку з Чернівців, виймаю урочисто з брунатного чохла й кладу на стіл, і вся родина уважно її розглядає. Це не іграшкова, а справжня, навчальна скрипка для маленьких ще рук мого сина. Вона пестить зір своїм святковим блиском і ніби промовляє до Володька: «Не журися, що я така маленька, один-два роки минуть, я виросту і ти виростеш разом зі мною. Але й така, як оце я зараз, не буду гірша від інших. Побачиш, як гратиму у твоїх руках — усі охнуть від подиву. Як би ти не жив, на цім світі я буду твоєю долею. Світ скупий на радощі, але я тобі їх принесу — будеш щасливий лише тоді, коли притулиш мене до свого підборіддя... Бери ж мене назавжди, навіки...»

У Володька блищать очі, а на устах грає щаслива усмішка. Зиркає то на нас з матір'ю, то на скрипку. Гладить її, торкає пальцями струни і сяє від утіхи.

За тиждень початок навчального року. Це не багато, але треба чекати, хоч дуже нетерпеливиться. У нас уже є й синя папка, на якій написано великими літерами слово МУЗИКА, — його далеко видно, усі перехожі легко зрозуміють, що Володько вже дорослий, уже вчиться в музичній школі. У папці є й нотні зошити, новенькі, чистенькі, аж страшно буде писати на них...

Нарешті настає довгожданий день — перше вересня. Юрій Олександрович Бруєвич не спізнюється. У нього сім учнів, у кожного вже є скрипка. Але ось яка тут біда... Заняття, уроки — гарні слова. А де ж їх проводити? Школа ж значиться лише на папері. Приміщення ще немає, а уроки два рази на тиждень треба проводити у трьох класах. Другий секретар райкому партії сказав, що наше приміщення незабаром звільниться від канцеляристів та бухгалтерів. Треба трохи потерпіти, розв'язання проблеми не за горами. Наразі уроки провадитимуть у Будинку культури та Будинку піонерів.

Веду Володьку до Будинку піонерів. Там уже чекає Юрій Олександрович. Він білорус, років тридцяти, дуже лагідний з учнями й батьками, ніби народжений для того, щоб навчати дітей гри на скрипці. Довго розповідає Володькові про скрипку-восьминку, а відтак хлопчик водить смичком по відкритих струнах. Восьминка не грає, а дзижчить, мов хмарка голодних комарів. Єдина її якість у тому, що вона схожа на скрипку і має струни. Та незважаючи на препоганюче звучання, вона тішить Володька. Він уже грає! Юрій Олександрович дозволяє мені сидіти на уроках, щоб потім удома допомагати Володькові, який читає швидко, як дорослий, а писати не вміє. Сиджу збоку і запам'ятовую кожне слово, кожен пораду вчителя.

З самого початку працюємо з сином два рази на день по півгодини. Не більше. Він усе легко засвоює і нема потреби товкти воду в ступі. Хлопчик повинен бігати, гратися, розважатися. Намагаюся, щоб домашні заняття були цікавими, не перетворювалися у важкий неприємний обов'язок для дитини. Співаємо кожну нотку, кожен такт, вигадуюмо веселі казочки, в яких діють усі домашні. А через деякий час переходимо до складнішої програми — до пісень «Півник», «Чи піду, чи вийду я» та багатьох етюдів, досить-таки важких. Володькові руки скоро звикають до правильної постановки.

З початком навчального року в Будинку піонерів дає про себе знати бур-

хливе життя: відбуваються заняття різних гуртків, міські й районні піонерські збори, тематичні вечори, концерти учнівської самодіяльності. Та й середня школа, не маючи свого залу, часто влаштовує там батьківські зібрання, вважаючи Будинок піонерів своєю власністю. Усі ці заходи аж ніяк не сприяють нормальній роботі музичної школи. Більше того, учителів дратують стукоти-грюкоти, галас у коридорі, заглядання сторонніх у кімнати, де йдуть заняття.

Виходу, здається, немає. У Кіцмані не знайти приміщення, яке б можна пристосувати для потреб музичної школи, що в майбутньому буде розширюватися, збільшуючи кількість класів, учителів та учнів. Усі найкращі будинки зайняті установами, торговими закладами, помешканнями.

У райкомі партії думають над розв'язанням цього питання, адже вчителям треба працювати без нервування. Їхнє невдоволення відбивається на настрої батьків, які вже починають думати про те, що одного дня педагоги не прийдуть до Кіцманя, де не створено елементарних умов для роботи. І що ж ти вдієш? Не збудуєш хату з лободи і не заведеш до неї вчителів та учнів.

Нарешті знаходять дві кімнати в районному Будинку культури. Уроки класу скрипки та баяна відбуваються в одні дні, а уроки фортепіано — в інші. Вже можна миритися, можна працювати. Та настає пізня осінь, йдуть дощі впереміш зі снігом, усюди ляпавиця, ранками приморозки, морози. У кімнатах дуже холодно, їх не опалюють як слід. Учителі проводять уроки в пальтах. Я приношу Володька на руках до школи і на уроці вже не прислухаюся до того, що йому пояснює вчитель, а стежу, щоб вогонь горів у грубці. Коли Юрій Олександрович робить маленьку перерву, я беру посинілого учня на коліна, зігрівую його рученята в себе під светром.

Інші батьки теж підтримують вогонь у грубці, але це набридає, злостить їх. Обурює цілковита нейтральність директора Будинку культури, який вважає, що турбота про нормальну працю музичної школи не входить у коло його обов'язків. Дехто висловлюється, що той неборака сподівається, ніби всі батьки складуться і заплатять йому за послуги. Та настає днина, і його кличуть, здається, до районного відділу культури і так «культурно» балакають з ним, що перед його очима весь світ стає темним. І це добре впливає на нього: до приїзду вчителів кімнати гарно прибрані, навіть ваза з квітами стоїть на столі, піаніно настроєне, а грубки такі гарячі, що не можна до них доторкнутися. Учителі нормально працюють, їм ніхто не заважає. Лише інколи директор Будинку культури зайде й запитає, чи немає у них ще якогось бажання. Він охоче піде їм назустріч.

Для мене, учителя середньої школи, корисно відвідувати уроки Юрія Олександровича Бруєвича. У нього можна навчитися ущільненості роботи з учнями, коли жодна хвилинка не пропадає марно. А своєю манерою поводитися він захоплює дітей, які бачать перед собою передовсім старшого друга. Він тактовно й терпляче виправляє їхні помилки, не вважає їх смертельним гріхом і не принижує учнів нервозністю чи надто різко висловленою нетерпимістю до пропусків уроків.

Вивчено багатенько етюдів, гам, пісень, з-межи яких Володькові подобаються такі, як «Ой джигуне, джигуне», «У полі берізонька стояла», «Бабак», «Соловейко» та ін. Він їх виконує задушевно, щиро. Виступає на академконцерті, де його хвалять, називаючи кращим учнем класу скрипки, а це додає йому впевненості, примушує ще краще працювати. Володя любить свою дзижчалку, готовий спати з нею, охоче йде до школи, а на вчителя свого дивиться, як на чарівника з казки. Взимку у Володька чимало часу для ще одного улюбленого заняття — читання. Перечитує по кілька разів бібліотечні й домашні книги казок, не розлучається з

улюбленим Робінзоном Крузо, веселим брехуном Мюнхгаузенем та хитруном Лисом Микитою, санкується досхочу, ліпить снігові баби, хворіє на ангіну. Навесні бігає кіцманським лісом, блукає з дядьком Дмитром берегами ставків та Совиці, час від часу ловить рибу і влаштовує свято нашому котові.

Перший учитель Володі по класу скрипки Юрій Олександрович Бруєвич пише у своїх спогадах:

«Як тепер стоїть перед моїми очима маленький, по-дитячому пухкенький хлопчик з розумними очима.

Треба сказати, що перші кроки в опануванні гри на скрипці — дуже трудомістка робота, що потребує систематичних, упертих занять, як у школі, так і вдома. Володя, маючи гарні музичні дані, з великою любов'ю й інтересом ставився до занять, виявив зацікавленість, завжди був підготовлений до уроку.

За один навчальний рік він виконав дворічну програму. Безперечно, треба віддати належне батькам Володі, які дуже любили музику, прищеплювали любов до неї, організовували його працю.

Я відчував, що цей учень при серйозній і систематичній праці доможеться великих успіхів. А це й підтвердилося у подальшому.

На жаль, Володя учився у мене лише один рік, але залишив по собі яскраве враження».

... Цілком в інших умовах проводяться уроки наступного навчального року. Всі організаційні неладності відгули, музична школа не поневіряється, а одержує один із найкращих кіцманських будинків з багатьма кімнатами, просторим подвір'ям і садом. Вона стає незалежною від чернівецької школи № 1. Її першим директором призначений прекрасний скрипаль, випускник Чернівецького музичного училища Юрій Миколайович Візнюк. Він робить капітальний ремонт, доводить будинок до блиску, стіни прикрашає гарними портретами великих композиторів — Глінки, Чайковського, Шостаковича, Моцарта, Бетховена, Лисенка, Ніщинського, Косенка, Шуберта, Шумана... Одержує інструменти — рояль, два піаніно, віолончелі, народні інструменти, новенькі меблі... І чимало літератури. Урочистий вигляд школи впливає на дітей — вони пишаються нею. Набір учнів зростає.

Володько задоволений, що він другокласник, визнаний скрипаль школи. Насправді він у другому підготовчому класі, де вже вводять нові предмети: сольфеджіо, ансамбль, загальне фортепіано. І тут його спіткала біда: він ще не вміє писати, хоч малює непогано. Та ми не квапимося вчити його писати, хочемо, щоб він цього навчився у школі, де виробить гарну каліграфію. А що робити з уроками сольфеджіо, де треба виконувати домашні завдання?

Вихід знайдено: ходимо разом з ним і на уроки сольфеджіо, які веде сам директор школи, Володьків педагог по класу скрипки і фортепіано. Тут є чимало учнів, які навчаються у третьому-четвертому класах загальноосвітньої школи і вже цілком підготовлені для засвоєння елементарної теорії музики. Але ми не поступаємося перед ними: нас двоє. Приходимо на уроки без запізнення, з почуттям гідності сідаємо за парту і перетворюємося у слух. Майже двадцять учнів дивляться спочатку здивовано, але оскільки я вчитель середньої школи, де й вони навчаються, то поводяться стримано, скромно, не чинять галасу й гармидеру. Ми з Володьком стаємо своєрідними старостами. Коли вчитель заходить, Володько встає, як і всі учні. Коли сідають, він обертається до мене й запитує:

— А ти чому не встаєш? — Йому видається, що я нечемно ставлюся до педагога.

— Я ж не учень, — відповідаю пошепки.

— А хто ти?

— Твій персональний секретар... — Він не розуміє моєї відповіді, але більше не запитує. Учні читають ноти, диригують, вивчають гами, арпеджіо. Я старанно записую усе, що говорить учитель, а Володько сумлінно виводить нотки в зошиті на тому місці, де їм належить стояти, вправно малює дієзи й бемолі, а скрипковий ключ виходить у нього зовсім добре.

Роблю йому зауваження:

— Хіба ти не бачиш, що твої ноти вирости кривими. Чому квапишся? Учись гарно писати...

Учитель уважний до нього, часто каже йому повторити гаму, арпеджіо чи якийсь уривок із вправ. Володько своїм дитячим дискантом задовольняє вимогливого педагога. А інколи, щоб присоромити котрогось із старших учнів, не дуже уважного, що фальшиво співає, Юрій Миколайович звертається до малюка:

— Ану ти, Володю... — У Володька невдоволено блискають очі. Не хоче, щоб старшому учневі було соромно через нього. Спустивши погляд долу, червоніє, але співає — учителя ж треба слухати.

Ми з ним дисципліновані. Уважно списуємо з дошки ноти, які ніби відриваються од крейди вчителя. Учні співають їх хором, а потім кожен окремо, Володько теж співає, а краєчком ока позиркує на мене. Штовхає у руку і каже:

— Чому не співаєш?

— Тут співають лише діти, а я вже дорослий. Співатимемо вдома. Будь уважний... Все запам'ятовуй.

По дорозі додому запитує:

— Ти тільки домашній співак? Учитель не може сказати, щоб ти співав разом з нами, правда?

— Вас двадцятьеро — має кому казати.

Удома негайно сідаємо виконувати завдання, щоб не забути вчителевих пояснень. Це займає півгодини. Не більше. Після того Володько вільний. Наступного дня повторюємо вивчене. Потім ще раз... таким чином, приходимо на урок з міцно засвоєним матеріалом, хлопчик відповідає, як дзвіночок.

Спостерігаю нову рису в його характері. Буває так, що якийсь учень дає неправильну відповідь, і вчитель звертається до класу:

— Хто виправить помилку?

Дехто підносить руку, Володько — ні. А він знає, як треба відповісти. Нахиляюся до нього й запитую:

— Хіба ти цього не знаєш?

— Знаю...

— А чому не підносиш руку?

Володько стенає плечима, але руку все-таки зводить угору. Учитель завважує його і в ту ж мить робить знак рукою, щоб той відповідав. А йому не хочеться, щоб його виокремлювали між учнями, з якими він грається на толоці під час перерв. Вони ж його вважають своїм, а він ось вискакує, як Пилип з конопель, і соромить їх. Подумаєш, учительська дитина. Так не пасує. Тому Володько неохоче відповідає, коли хтось із його друзів помиляється. Крім того, хлопчина видається мені й самолюбивим — намагається не відставати у групі, в якій він наймолодший, не хоче показувати, що не вміє писати, це спонукає його на уроці з сольфеджіо дуже ретельно списувати ноти з дошки.

Минають дні за днями... Хлопчик не розлучається з піснею, по-дорослому вперто працює над кожним її тактом над усіма нюансами. І скрипочка-штамповка

неначе очищається від своєї хрипоти і здобуває цілком інший голос. І я розумію Володьків секрет: він дарує скромній восьминці частину своєї душі і примушує вельми нехитрий інструмент тішитися, сумувати, прагнути небуденного — спородити диво.

Учителі люблять малюка й охоче беруть його з собою на концерти, щоб продемонструвати успіхи молоді школи. А в другому підготовчому його концертна програма досить-таки вишукана: «Сонце низенько» М. Лисенка, «Бабак» Л. Бетховена, «Соловейко» М. Глинки. Володя виконує з особливим ентузіазмом «Рондо» В.-А. Моцарта, «Серенаду» Ф. Шуберта, «Концертино» й «Сонатину» Н. Бакланової. Ті речі приносять йому успіх у слухачів. Публіка нагороджує хлопчину гучними оплесками.

Розділ шостий

Я піду до вашої школи? — запитує Володько.

Наша — це середня школа, де ми з дружиною працюємо. Його ж — музична. Між ними є досить чітка демаркаційна лінія.

— Аякже... А тобі хіба не хочеться до нашої?

— Ні.

— Чому?

— Досить музичної. Усе інше будемо вчити вдома. З тобою. — Володько не може й думки припускати, що він навчатиметься ще в якійсь школі, настільки його полонила музика. За два роки неначе зрісся з нею.

— Хіба ти не любиш літературу, фізику, математику, хімію, історію?

Мовчить якусь мить. У нього на устах примирено-лагідна усмішка. Бризкає на мене блакиттю своїх очей і каже:

— Я люблю тільки на скрипці грати.

— А на піаніно? — і усміхаюсь.

— На піаніно теж, але трохи менше.

— Це прекрасно. Та не забувай сину, що всі люди мусять навчатися у середній школі. Це найкраща школа в світі. Вона дає ті основи, на яких все життя будуватимеш свою загальну освіту. Середня школа не зашкодить твоїй музиці, навпаки — збагатить тебе так, що краще розумітимеш навіть гру на скрипці.

Нічого не відповідає. Ходить замислений. Опиняється у сусідній кімнаті. До мене долинають слова:

— Я, мамусю, піду й до вашої школи. Тато казав, що й туди треба йти.

Ми з дружиною попросили нашого завуча Олену Василівну Цибульську, щоб Володька приділили до класу Катерини Пилипівни Андрущенко-Фівчук, яка відзначалася лагідністю і добротою у ставленні до дітей. Ми не помилилися у виборі. Протягом чотирьох років Володько любитиме свою учительку, розповідатиме про неї гарні речі з якимось милим дитячим пієтетом, а щороку на 8 Березня проситиме, щоб ми дістали для неї букет із найкращих квітів, її слова матимуть для нього силу непохитного закону.

Інколи буваю свідком того, як Володько сидить на канапі й розпитує маму про дитинство своєї учительки на далекій Чернігівщині, що видається йому казковим краєм, де живуть вродливі й розумні люди. Ми з матір'ю переймаємося його захопленням і дивимося на Катерину Пилипівну його очима й доходимо висновку, що вона справді порядна і благородна людина.

Кожен клас у середній школі Володько кінчає з похвальною грамотою, як і в музичній.

Дивлячись на зростання Володі, приходжу до думки, що для того, щоб дитина добре навчалася у школі, батьки повинні забезпечити її успіхом. А добрий успіх у класі — чи не найкращий стимул і спонука для дитини. Діти дуже люблять успіх у навчанні, він надає їм віри у власні сили.

Володько радіє, що вже вийшов із підготовчих класів і став повноцінним учнем. Хай тепер Галинка носить свою віолончель до підготовчого. Разом із татом, ясна річ... і хай вона водить тепер своїм смичком цілими днями по відкритих

струнах. Хай пиляє, щоб знала, що таке музика.

У Володьки вже не восьминка, а четвертинка, яка має набагато сильніший голос. Вона навіть йому самому подобається, особливо тоді, коли виконує «Серенаду» Ф. Шуберта, «Мрії» Р. Шумана, «Колискову в бурю» П. Чайковського. Тепер працює над «Концертом» В. Лапінського. Увесь пірнає у музику твору. Я вже навіть не сиджу біля нього. Сам усе робить — набрав доброї інерції. Та в нього є одна велика біда: не має часу для розваг та дитячих ігор. А щоб половити рибку в Совиці, то мови не може бути. І по гриби хочеться піти з татом чи дядьком Дмитром... Хіба що один раз на тиждень — у неділю.

Учителі двох шкіл задають багато додому і вимагають сумлінності у виконанні завдань. А від нього чомусь особливо багато вимагають — Володько ж, мовляв, кращий учень, перспективний музикант, ним пишаються, ставлять іншим у приклад. Тож мусить встигати на «відмінно». А в щоденнику інколи записують, що він не завжди працює з належною старанністю. Навіть з'являються четвірки і трійки. А це вже погроза. За тими оцінками стоять учителі, які невдоволено сопуть. Деколи їх занадто суворі вимоги викликають у нього протест.

Якось мама, переглядаючи зошит з його домашніми завданнями, зауважує, що треба краще писати. Неохайна писанина не личить відмінникові. Володько відповідає:

— Навіщо писати тільки на «п'ять»? У класі багато учнів, які одержують трійки і четвірки. А вони гарні хлопчики. Хіба гірші від мене?

Мати спочатку розгублюється, не знаючи, що має відповісти. Але збирається з думками й відказує:

— Ми ж, синку, вчителі... Щоднини кажемо нашим учням, аби вчилися на «відмінно», гарно писали. Хтось із них може нас спитати: «А чому ваш Володько, Софіє Іванівно, виконує домашні завдання на трійки?» І що я на те відповім, дитино? Просто почервонію, і все. То ж правда... Хіба тобі буде приємно?

— Ні, мамусю... Вам не буде соромно за мене.

— Діти, які звикають добре працювати з дитинства, стають гарними людьми, Ти не хочеш бути таким?

— Хочу, мамусю.

Такі розмови зрідка відбуваються у нашій родині. Володько добре навчається в обох школах. Учителі ним задоволені.

Восени 1956 року музична школа готує великий концерт для батьків. Володько дуже хвилюється. Щодня працює над своїми п'єсами, шліфує кожен такт. І здобуває успіх. Присутній на концерті журналіст В. С. Волівач у статті «У майбутніх музикантів», видрукованій 14 грудня 1956 року в обласній газеті «Радянська Буковина», пише:

«Не менше люблять юнаки й дівчата скрипку, яку здавна називають у народі «царицею музики». Ось із нею в руках насередину виходить Володя Івасюк — учень першого класу, педагог Ю. М. Візнюк. Він притиснув гостреньким підборіддям до плеча інструмент, хитнув білявою головою і зіграв «Концертину» композитора Н. Бакланової, потім «Серенаду» Ф. Шуберта. Чарівна мелодія заповонила присутніх.

— Буде з хлопчика хороший скрипаль, — стиха похвально говорять батьки»⁵.

Володько помітно розвивається і не скаржиться, що його навантажують і підганяють оцінками. Завершує роботу над «Концертом» О. Рідінга, який, поряд

⁵В. С. Волівач сам був прекрасним скрипалем — прим. ред.

із «Менуетом» Бетховена та «Етюдом» М. Комаровського, виконує на екзамені за перший клас. Одержує похвальні грамоти у двох школах.

21 березня 1957 року записую у своєму щоденнику:

«Заходив до Володькового вчителя. Він був учора в Чернівцях на академконцерті скрипалів музичної школи. Порівняно з першими чернівецькими скрипалями — Володько кращий. Техніка. Звук. Грає з почуттям. Треба більше гами грати. Якщо нічого не перешкодить, Володько буде гарним скрипалем».

Уже канікули. Для дітей почалося безтурботне життя. Ми також відпочиваємо разом з ними. Та спокою усе-таки не маємо — вони просяться на концерти, які частенько відбуваються у нашому містечку, і навіть тягнуть нас до Чернівців. Вважаємо це нормальним і охоче задовольняємо їхні бажання. Вони ж приємні слухачі — на півтори-дві години обертаються у слух і зір.

Ми вражені, з якою увагою Володько дивиться вірменський музичний фільм «Серце співає», де в головній ролі виступає знаменитий вірменський співак, що повернувся у Радянську Вірменію після багаторічного проживання в Італії. Це — Артур Айдинян, який, наскільки пам'ятаю, грав самого себе.

Володько зачарований чудовими неаполітанськими піснями, що діють на нього, як і вся музика фільму. Наступного дня він просить маму й дядька Дмитра, аби пішли з ним іще раз у кіно.

І вони пішли.

Через кілька років Артур Айдинян приїхав з концертом до Чернівців. Володя підріс, був уже музикантом, але враження від пісень співака запали глибоко в серце. Він загітував рідних поїхати на концерт вірменина. Захоплено слухав його, хоч і не приховував розчарування: артист уже був мало схожий на баченого колись екранного героя.

... У Володька кращого приятеля від дядька Дмитра не може бути в усьому світі. Якщо він не кожен день, то через день приходять до нас. Побачивши його, Володько й Галинка з розбігу кидаються йому в обійми, сідають на його дужі плечі і регочуться на все подвір'я. Дядько Дмитро дуже любить такі церемонії зустрічі. Останні два роки він пристрасний шанувальник Володькової гри на скрипці. Дуже йому до вподоби пісні «Сонце низенько», «Соловейко» та «Серенада» Ф. Шуберта в його виконанні. Тому, коли тільки з'являється дядько Дмитро, Володько вже знає, що треба брати скрипку в руки. Стає перед дядьком з поважним виразом обличчя і ніби дихає на нього божественними мелодіями.

Зворушений дядько складає навхрест руки на грудях, похитує головою у такт музиці і навіть приспівує тихенько ледь хрипкуватим голосом, а в очах його блищать сльози. А це вже означає, що між ними відбувається щира розмова, задушевна і ніжна. Потім діалог продовжується так:

— А ми, дядьку, вже давно не були в лісі... — Володя говорить майже пошепки.

— Ну й що? Хочеш сказати, що печериці жити не можуть без нас? Думаєш, що вони страждають від того?

— А мені снилося, що вони нас чекають, правда, татку?

— Безперечно. Хочуть тебе поздоровити з нагоди закінчення двох перших класів і одержанням двох похвальних грамот.

— Правду татко каже. Треба йти, дядику.

— А торба вже готова, щоб набрати в неї лісових шелестів?

— Аякже, дядику!

Вирушаємо балакучим товариством. Це після роботи, дядько може бути

спокійний. Сонце вже низько, а до вечора ще далеко.

Я теж розуміюся на збиранні грибів. Пройнятий з дитинства, як і мої діти, грибною поезією, однак не наважуюся рівнятися з Дмитром. Мабуть, тому, що ношу окуляри, яких печериці панічно бояться. Дмитро ж неперевершений. Заворожує уяву дітей, викликає в них ентузіазм, неначе кожен гриб під кущем є його кум, а кожна печериця — кума.

У нас любов до лісу ще з діда-прадіда. Наш рід пустив у нього глибоке коріння. Ми щасливі в затінку кіцманської діброви, що стала для нас найріднішою стихією. А дядько Дмитро — своєрідна знаменитість. Ось Володько взявся за його ліву руку, а Галинка тримається кошика, в який складатимуть гриби.

Ступаємо крок за кроком грабовим густоліссям, з цікавістю розводимо кущі руками. У дядька Дмитра очі палають якимось дивним, але добрим вогнем, що не спалює, а лише п'янить, запаморочує, не даючи спокійно сидіти на одному місці. Довгасте, засмагле обличчя, гарний прямий ніс і проникливі карі очі з довгими віями, як у молодиці, надають йому вигляду лісового чаклуна, що зараз творитиме чудеса між цими стрункими грабками.

Діти ходять довкола нього, позиркують напружено й очікувально, неначе силкуються збагнути, як це йому щастить знаходити гриби, коли інші не натраплять і на звичайну поганку.

Володько мовить Галинці:

— Здається, що кожен гриб кричить йому ще здалеку: «Дядику, я осьдечки, бери мене!» Дядько чує той вигук, а ми глухі на нього.

— Ні-і-і, Володю. Коли дядик дивиться, то бачить крізь кущі, траву-мураву, стовбури дерев і бур'ян усіх грибів і їхніх грибенят... — мудрує Галинка.

У мене зринає думка, що ці діти товчуться довкруг дядька не для того, щоб назбирати грибів, а щоб надивитися, як він їх знаходить.

Пробираємося крізь грабову гушавину, а гриби неначе огорнені непроглядним мороком. Ніби ніколи їх тут не було й не буде. А від цього зневіра лізе в душу, зір неохоче повзе по землі, де стрибають лише сонячні зайчики.

Дядько Дмитро бачить апатію на наших обличчях і вирішує зняти її, як набридливу павутину. Він гукає:

— Володьку, ану сюди!

Хлопчик прибігає. Дядько кладе йому свою долоню на плече й проказує таємничим тоном:

— Грибику, грибику, білявий легеню, і ти, смаглявий козарику з прилизаною головою, як у нашого перукаря, і ти, жовтавий яєшнику в блисучому, ніби полакованому капелюшку, і ви, блакитні голубіночки й зеленкуваті трав'яночки, і ви, насторожені заячі вушка, будьте всі повік благословенні. Щоб про вас ніколи не відали черв'яки, а лагідний дощик і тепле сонечко приходило часто в гостину. Виходьте на здибанку з нами. Станьте під отой кущ, як добрі друзі. Хай наш хлопчик розгорне гілки і вийме вас своїми руками...

Дядько Дмитро звертається до Володька й веде змовницьким напівшепотом:

— Ану, синку, нахилися і зазирни, яка печериця завітала до нас.

Володько розгортає руками грабове віття і вигукує з подивом:

— Отут сидить правдивий гриб, білявий легінь. Ось він...

— Виймай обережно, щоб йому не пошкодити ніжку. Болітиме.

Йдемо далі. Зрідка трапляється якась квולה, ніби полотняна печериця. Ми не звертаємо на неї уваги. Та ось шелести лісових нетрів знову протинає голос

дядька Дмитра:

— Ой, здається, Галинко, що тут сидить синьоока голубінка і сміється з-поміж прілого листя. Подивися, донечко, бо ти також принесла додому грамоту за гарну гру на віолончелі. Дізнайся, чи вона хоче тебе привітати.

Чути дзвінкий сміх Галинки, яка тішиться більше тим, що дядько Дмитро не забув про неї, ніж тим, що десь там, може, є голубінка-полотнянка. Дівчинка біжить, мов кізка, до дядькового куща, нахилиється і зрізає молоду печерицю, схожу на голубу парасольку. Дядько чистить її ніжку своїм ножиком-чепіликом, здмухує з неї рештки глини та піску і кладе в кошик.

У лісовий шум уплітаються час від часу втішні вигуки дядька Дмитра і дитячий регіт. Довкруг нас гуде, шелестить, співає і дзижчить лісове царство. Ось сполохані нашими голосами сарни, мов очманілі, мчать гущавиною, а заєць перебігає галявину і кидається стрімголов у кущі, хоч ніхто йому не загрожує.

Виходимо на високий окіп, і польовий вітерець щемливо торкається наших розпашілих облич. Яке щастя, що є на світі ліси й поля!

Удалині видніється село Ошихліби, а ген-ген, біля самого обр'ю мріють гори, покриті синюватим серпанком. Сонце вже черкнуло верхів'я потемнілих лісів і от-от пірне в огненне озеро. Воно теж хоче відпочити. Дядько Дмитро показує на нього й каже Володькові:

— А тепер ти нам про тихесенький вечір...

Володько трохи ніяковіє, але виводить:

Світи ще годину,
Бо рано ще спати,
Милуй нас, як мати,
Теплом обгортай...

Вертаємося додому лісовими стежками. В кущах уже темно. Там народжуються нові таємниці — нічні, бентежливі.

Розділ сьомий

Дві школи. Домашні завдання. Нескінченні справи. Всюди треба встигати, усім догодити.

З дев'ятої ранку до другої маєш висидіти на уроках Катерини Пилипівни, а після обіду хапай скрипку та зошити з нотами й біжи до музичної школи. Відтак – фортепіано або сольфеджіо, або ансамбль. Або щось інше...

Педагог по класу фортепіано Любов Степанівна Павлишин дуже сумлінна, вимоглива до суворості... Днина кінчається, надворі вечоріє, а Володько ще не побігав, ще не погрався з сусідськими дітьми. А він дуже любить гратися, гасати вулицями, у саду, лісі. У нього розвивається ще одна любов – до малювання. Накупив безліч кольорових олівців, наборів акварельних і олійних фарб. Малював би вдень і вночі. Та він усе відкладає набік і чи не кожного вечора йде до середньої школи, де в учительській кімнаті стоїть уже знайоме нам піаніно. Довго просиджує за цим інструментом, щоб ретельно вивчити все, що задала Любов Степанівна.

Отакі його дні і майже всі вечори, дві школи – дві турботи. Все кружляє, вирує довкруг одного епіцентру його неспокойного дитинства – музики, носієм і виразником якої є скрипка. Ті звуки Володя не тільки чує, а й бачить їх, вони плавають у повітрі, переливаються різними кольорами, набирають подоби різних істот, предметів і квітів, несуть у собі ліси, поля, серед яких виріс, зоряне небо, що покривало його у хвилини дитячої замрії.

Учитель працює з ним на повну потужність, бо він глибоко вірить в одну незаперечну істину: у хлопчині зростає і формується справжній музикант. Він любить його розумною любов'ю педагога: без найменшої поблажливості, з максимальною вимогливістю. У щоденниках, поряд із п'ятірками, з'являються четвірки, трійки і навіть двійки. Юрій Миколайович вважає, що його любов до учня дає йому необмежені права, він може бути нетерпимим і категоричним навіть зі мною, батьком, якщо вважає, що я послаблюю свою допомогу Володі, що покладаюся тільки на вчителів. Йому немає ніякого діла до того, що Володька не готуємо у віртуози, що він не буде музикою-фахівцем, а все робиться лише задля того, щоб він вийшов із батьківської хати освіченим. Ось і Галинка добре встигає по класу віолончелі й фортепіано. У неї, як і у Володька, теж добрий слух. І все це тільки для її загальної освіти? Хай буде так... Але обов'язки треба виконувати.

Буває і таке. Якось учитель запропонував мені переписати «Концерт № 1» Ф. Зейца. Я ж завжди переписую чітко, виразно всі твори, над якими працює Володько, – це допомагає хлопчикові легше їх збагнути, розібрати, засвоїти. Та я ж був страшенно зайнятий іншою невідкладною роботою і того разу не переписав. Більше того, не пішов із Володьком на заняття. І мені дісталось.

Повернувшись зі школи, Володько, усміхаючись, каже:

– Юрій Миколайович сердиться, що ти не виконав домашнього завдання – не переписав «Концерт № 1» Ф. Зейца і не прийшов зі мною на заняття. Маєш двійку в моєму щоденнику. Чесно зароблена. Тепер можеш і ти робити висновки... – І, ледве стримуючи сміх, розгортає щоденник і каже:

– На, читай... А отут розпишись...

Мені стало млосно від тієї двійки. Але не видаю своїх почуттів, навпаки

— усміхаюся винувато, як учень, що провинився. І справді роблю висновок з цієї історії:

— Бачиш, хлопчику, як погано, коли не виконуєш усе вчасно. Вчитель навіть батькові ставить двійку і не соромиться. Більше не буду зволікати. Вже сідаю до столу...

Відкладаю усі справи набік, переписую такт за тактом і подумки ремствую на вчителя, який у своїй любові до мого сина доходить до того, що вже ставить у журнал оцінку за батьківську пасивність, проявлену один-єдиний раз у житті. Це новина в сучасній педагогіці. А чи немає в ній здорового глузду?

Володько вже звик до того, що під час занять я сиджу перед ним і уважно слухаю, як він грає. Його вже не треба спонукати, заохочувати до роботи, нагадуючи про завдання. Він усе пам'ятає. Інколи навіть сам каже: «Ходімо, батьку, пограємо годинку». І я йду охоче, бо також звик до його гри, навіть відчуваю потребу бути присутнім тоді, коли він вивчає новий твір.

Тепер він «гризе» довжелезний етюд, перенасичений технічними складнощами, що приваблюють і відлякують водночас, розбурхують невиразні думки і зворушують мелодійними переливами, які змушують насторожитися, часом накупити брови, а інколи всміхнутися з полегкістю. Хата сповнюється загадковою оповіддю про щось химерне, близьке і незбагненне, давно вже прожите і вічно незабутне.

Слухаю і радію. Серцем уловлюю у тому творі нове відкриття. Приємна несподіванка. А такі несподіванки учитель часто робить своєму учневі.

Та мою увагу відвертає якийсь голос, що долинає з ганку:

— А Михайло Григорович удома?

— Є, у кімнаті... Заходьте, будь ласка, — запрошує дружина.

Підводжуся і виходжу назустріч незнайомим. Очам своїм не вірю: переді мною — хто ви думаете? Ірина Вільде. Я ніколи не бачив письменницю, вона мені знайома з фотографій, портретів. А моя зорова пам'ять досить цупка, я часто покладался на неї. Письменниця одягнена в сіру сукню і легкий, синюватого кольору светр. Вона ще молода і досить-таки елегантна.

— Не сподівалися таких гостей? — Дарина Дмитрівна показує на людину похилого віку, що стояла поруч з нею. — А це знаєте, хто зі мною?

— Знаю, це ваш батько — письменник Дмитро Макогон.

— А ви читали його твори? — запитує якимось зачудовано Дарина Дмитрівна.

— До війни часто читав дві книжки: одну поетичну — «Мужицькі ідилії», а другу — оповідання... Здається, «Учительські гаразди».

Дарина Дмитрівна з подивом дивиться на батька й каже:

— Бачиш, татусю, ми загостили до своїх людей. Ти даремно нарікаєш, що тебе забули. Ось навіть молоді вчителі знають твої твори.

— Дякую, сердечно дякую... — хитнув Дмитро Якович сивіючою головою.

— А де ви їх дістали?

— Придбали мої старші брати. Але під час війни румунські націоналісти погрозили, що за українські книжки й газети заганятимуть до концтаборів. Моя мати злякалася і позасувала українські книжки під стріхи, де вони з часом замочили, зіпсувалися. Отже, вас чомусь не любили румунські націоналісти, Дмитре Яковичу.

— Дякую за добре слово.

— Та чого ж ви тут стали, у коридорі? Заходьте до кімнати... — промовила дружина. Вона заходилася готувати чай для несподіваних гостей.

Володько стоїть зі скрипкою у руках перед пультом. Коли гості входять, він кланяється їм і вимовляє голосно «Добрий день!», як це личить учневі. Дарина Дмитрівна підходить до нього, гладить його по-материнському по голівці і здивовано промовляє:

— О, ти гарний хлопчик... Уже граєш на скрипці?

— Я тільки вчуся... — відповідає, червоніючи.

Дарина Дмитрівна звертається до мене:

— Ви теж граєте?

— Ні, я закінчив ліцей, а там гра на скрипці не була обов'язковим предметом як у вчительських семінаріях... Ви, Дмитре Яковичу, мабуть, гарно граєте?

— Так, колись учителі мусили бути й музикантами.

Дарина Дмитрівна оглядає кімнату і переводить погляд на мене:

— Ви дуже образилися на мою рецензію?

— Нітрохи. Всі зауваження слухні, протягом двох місяців я все зробив — багато розділів допрацював і поніс знову Юрію Мельничуку. Рукопис прочитав також Юрій Смолич, який добре відгукнувся про твір. Але це не перешкодило Мельничуку повідомити мене, що портфель журналу набитий рукописами й мені треба ставати на чергу на кілька років.

— Мельничук так сказав? Дивно... Ми ось із татусем проїжджаємо через ваш Кіцмань, і я думаю: вступлю на хвилинку і скажу, щоб не ображалися на мою рецензію... Вам треба писати, дуже треба. У вас є усе для того, щоб стати добрим літератором. І не зважайте на вчинок Мельничука. Він нарисовець і публіцист. У ньому багато газетярства... — Дарина Дмитрівна замислилася і після короткої паузи спитала:

— І що ви хочете зробити із своїм романом?

— Я уже здав його до «Молоді». Там його знову рецензували й запланували на 1960 рік. Це мене цілком задовольняє. Вийде під назвою — «Червоні троянди».

— Я цього не знала. Радію за вас. Цей роман продовжує моїх «Повнолітніх дітей»?

— Можна вважати його своєрідним продовженням. У мене вже 30-ті роки. Вони важкі, набагато складніші від 20-х.

— Ви добре показали ці складності.

— Дякую вам, Дарино Дмитрівно.

— Отже, я не провинилася перед вами. Тішуся, що зла не вчинила. Тепер нам треба рушати в дорогу.

Дружина подала чай. Порозливила всім у склянки.

— Просимо, пригощайтесь, — сказала.

— Ми охоче нап'ємося чаю. Правда, татусю? А ваш хлопчик щось зіграє на честь нашого знайомства. Як тебе зовуть? Володько? Що ти нам зіграєш?

Володько знітився. Підходить до мене і пошепки запитує:

— «Сонце низенько», «Серенаду» Шуберта і першу частину «Концерту» О. Рідінга?

Я згідливо киваю головою.

Він відходить на середину кімнати, стискує скрипку підборіддям, і чарівні мелодії улюблених композиторів ніби доповнюють одна одну, створюючи прозора-чистий потік, який навіває думки про буковинські вечори з їхніми піснями, тугою за прекрасним, шепотом закоханих.

Дмитро Якович ледь приплющує очі і похитує злегка головою у такт мелодіям. Музика розхлюпується широко і розлого, кожна її нотка, чиста і співуча,

проникає у серце старого письменника і розбуджує у ньому незабутню юність. Він теж гарно грає, але гра малюка зворушує його, примушує підійти до нього, узяти голівку в долоні й поцілувати в чоло.

Обличчя Володька зарум'янилося від тієї похвали.

Гості виходять. Ми їх виряджаємо аж до «Победи», що чекає на вулиці. За кермом сидить незнайомий шофер. Автомобіль заводиться і за якусь мить зникає за рогом будинку. Ірина Вільде, мабуть, повезла свого батька до Веренчанки чи Заліщик, близьких їхньому серцю.

Щоденна робота дає втішні наслідки — Володько вже грає так, що його можна слухати з насолодою. На концертах музичної школи слухачі ставляться до нього з симпатією. Особливо робітники й колгоспники, для яких добра гра дітей — несподівана новина.

Псує настрої тільки те, що Володько грає на поганенькій скрипці-половинці. Це не скрипка, а глухі дощечки, які пожирають звуки. Та кращої половинки ніде тепер не знайдемо. У культтоварних крамницях є лише «штамповки», як їх називають музиканти, придатні хіба що для технічних вправ, високу музику з них важко видобути. І мені прикро, що не можу дістати дитині порядну скрипочку. Хоч сідай та й плач! Обурююсь. Моя безпорадність починає мене сердити.

Одного дня, коли мене обсіли погані думки, чується несміливий стукіт у двері.

— Будь ласка, заходьте — кажу, прочиняючи двері.

До кімнати входить молода жінка. Я її знаю, пам'ятаю — це Іванка Біблюк із Суховерхова. Тому сім-вісім років вона закінчила Кіцманську середню школу, вийшла заміж за гарного суховерхівського парубка і працює з ним у колгоспі. Я розпитую її про життя-буття, колгоспні справи й чоловіка, який вже став бригадиром. Згадуємо шкільні роки і вчителів, різні веселі історії.

Іванка сором'язливо дивиться на клунок, загорнений у білу хустину, кладе його собі на коліна. Дивиться на мене з якоюсь зачаєною провинкою і мовить несміливим голосом:

— А я була в залі, коли ваш Володько грав на скрипці. Він так гарно грає. Але мій чоловік сказав, що Володькова скрипка зроблена так — стук-грюк, аби з рук. Вона просто не пасує для такої здібної дитини.

— Так каже ваш чоловік?

— Він слухав його гру і шкодував, що раніше її не чув.

— Якби чув раніше, то що було б?

— Давно б уже подарував... — Іванка розгортає хустину, кладе на стіл інструмент, трохи більший від того, що на ньому грає Володько.

— Це справді для мого сина? — питаю збентежено і недовіжливо.

— А чому б ні? Мій чоловік, ади, сказав: «Понеси, Іванко, своїм учителям, най їх синок не грає на погано обгигльованих дошках».

— Не хочеться вірити... — вимовляю упівголоса. Про такий якраз інструмент ми вже здавна мріємо, але він залишався донині у мріях. Беру його в руки, мов коштовну річ, як скарб, відкритий зненацька перед моїми очима. Скрипка прекрасно збережена, на її гарному корпусі немає ніде найменшої подряпини. Навіть смичок і струни збереглися. Шкода, що Володька немає, зіграв би...

Іванка прихвалює скрипку, неначе хоче нагнати їй ціну:

— Це добрий інструмент... Попові діти вчилися на ньому грати. А наш піп був багатий, мав за що купити добру скрипку.

— Як вона потрапила до вас?

— Дуже просто. В сороковому році, за кілька днів до возз'єднання Буковини з Радянською Україною, наш піп Інокентій Барбір спакував усе добро, склав його на кілька возів і рушив до румунського короля. А мій свекор, церковний єпітроп, тобто дзвонар і свічкогас, допомагав йому укладати речі. Всілякого добра було так багато, що для скрипки місця уже не залишилося. І піп каже нашому татові: «Беріть, Василю, цесю скрипку, може, колись вам знадобиться». І тато взяли... Та скрипка перейшла до нас у спадок. Коли ми почули, як грає ваш Володько, то мій чоловік сказав: «Скрипку подаруємо цьому хлопчикові... Понесеш, Іванко». Ось я й принесла...

Це така приголомшлива подія, що я уже починаю сумніватися в її правдивості.

— Скільки маю заплатити?

— За подарунок не прийнято платити... — і брови Іванки неначе підстрибують угору.

— Це занадто дорогий подарунок. Заплачу хоч частину.

— Е-е, не будемо ділити на частини. Ви і Софія Іванівна — мої вчителі, і як я буду простягати руку... Треба мати якесь лице. Та ми даруємо не вам, Михайле Григоровичу, а тому хлопчикові, що грав на концерті.

Підходжу до столу й дістаю гроші з шухляди.

Іванка раптом підводиться й каже:

— Через ті гроші мушу тікати з вашої хати... До побачення, Михайле Григоровичу. Коли буде концерт, то най Володько нам повідомить. Прийдемо з чоловіком. Будьте здорові! — Іванка виходить.

Дружина розводить руками.

— Мабуть, не треба було так категорично, — кидає з докором. — Чи не образилася ця добра людина?

— Але ж не можна було прийняти «за дякую» такий дорогий для нас подарунок.

Незабаром повертається Володько з школи. Йому ніби сниться прекрасний сон.

— Де купили цю скрипку?

Розповідаємо все про Іванку Біблюк та її чоловіка і про те, що їх спонукало подарувати Володькові цю скрипку.

Володько дістає комплект струн, смичок весело розмовляє з ними, розливаючи сильний, багатий на відтінки звук.

Розглядаємо докладно інструмент. Це не половинка, а здається, три чверті. Всередині нітрохи не запилужений, але на нижній деці бачимо жовтувату смужку, яка нас страшенно зацікавила. З люстерка пускаємо в корпус сніп проміння й прочитуємо слова — Антоніо Страдіварі, виведені німецьким шрифтом, характерним для середніх віків. Той шрифт повинен підкреслити старовинність інструменту.

Володько, знічений цим відкриттям, мовить:

— Я, таточку, знаю, що є на світі скрипки, альти, віолончелі й гітари славетного майстра Страдіварі. Про це я читав у книжці Анатолія Виноградова «Засудження Паганіні». Скрипка Антоніо Страдіварі була в колекції Паганіні, але він охочіше грав на інструменті Джузеппе Гварнері, подарованому йому в Ліворно одним меломаном. Це чарівні інструменти. Як тільки їх придумували...

— Їх творили, синку. Найпершим творцем скрипки був Леонардо да Вінчі. Після нього її удосконалив на півдні Італії, у місті Кремоні майстер Андреа Амати. Це було ще в XVI столітті. Той майстер надав скрипці теперішньої форми і непере-

вершеного звучання. Учнями, продовжувачами у скрипковому ремесві були його сини Антоніо і Джіроламо. Син останнього Антоніо був найзнаменитішим представником династії Амати, у нього вчилися славні майстри Антоніо Страдіварі та Андреа Гварнері, які навіки прославилися своїми скрипками.

Володько грає на новій скрипці мелодію за мелодією, милується її звучанням. Відтак звертається до мене:

— Чудовий звук у неї... Та я не вірю, що це Страдіварі...

— Я теж не вірю, сину. Оця етикетка на нижній деці — це суто німецька вигадка, розрахована на комерційний ефект. Вона має вразити юних музикантів, підкреслюючи високу якість інструменту.

— Та ми називатимем її страдіварієм, правда?

— Створимо собі ілюзію?

— А вона нам не зашкодить, таточку.

Юрій Миколайович теж похвалив прекрасне звучання цієї скрипки, а Володько не переставав пишатися нею...

Володько і третій клас кінчає з похвальною грамотою. Його успіхи знову відзначає обласна газета «Радянська Буковина», яка друкує 16 червня статтю Михайла Лоева «Звітують юні музиканти», де автор пише, що «в Кіцмані проявили себе скрипалі Володимир Івасюк і Микола Сторожук».

Навчання дається Володі легко, але він занадто перевантажений, багато вчителів чигає на його кожну вільну годину. Він позбавлений можливості перебувати в гурті дітей, на лоні природи. Тому ми тепер гасаємо нашим улюбленим лісом, сміхом наповнюємо Бажанів, Лизіїв і Савчин яри, озвучуємо їх народними піснями, романсами. Володько знає багато буковинських народних пісень від мами, бабусі Олександри й дядька Дмитра.

Літній легіт пустує між деревами, зачіпає кожну галузку, танцює, беручи їх за стан, посмикує за листя, шелестить.

— Діброва струшує на нас свої звуки, — сміється Володько.

— Це на честь твого приходу в її царство, — пояснюю.

— Люблю голоси цього царства... — А після короткої паузи додає: — Як добре, що ми живемо в маленькому Кіцмані, а не у великому місті. Тут можна щоднини бігати лісом і полями, качатися у траві.

— Можна знати по імені кожну тварину, рослину й комашину, не кажучи вже про птахів.

— Ну ось дивись, тату, на цього клена. Як він тут опинився? Це, мабуть, якийсь волоцюга — утік від своїх і ось витріщився перед грабами. Проситься, а вони його не беруть до свого гурту. Я йому співчуваю... — Володько зводиться на ноги й підходить до клена, обмацує кору. — Його стовбур ще теплий. Клени завжди теплі. Катерина Пилипівна казала, що не можна ламати гілки дерев, бо вони так живуть, як і людські руки. У них є кров, але без барви... Вона тече по гілках. Щоб не витекла, дерево покривається корою, як лицарі обладунком. Кора захищає його від морозів, вітру й пекучого сонця. І я скажу тобі таке: добре бути кленом і з весни до осені співати на вітрі. Гратися з пташками. Дивитися, як бігають звірята, і люди гриби збирають.

— А я чую весь час, що в мене в грудях живе скрипка. Вона з клена. Отут...

— Бере мою руку, притуляє її до своїх грудей. — Отут її корпус. Коли йду вулицею, до мене долинає голос її струн. Інколи забуваюся і граю на них щипком, а часто перебираю їх так, що пальці бігають мов навіжені. А від того стає радісно на душі. Я знаю, де є кожна струна. Але ти не кажи про це нікому. Я лише тобі признаюся.

Дивлюся на нього і не можу збагнути, чи жартує він, чи сам вірить у те, що мені звіряє.

— Ти, хлопчику, начитався казок та й фантазуєш, як Мюнхгаузен.

Володько заливається сміхом. Потім мовить цілком серйозно:

— Мюнхгаузен бреше дуже цікаво, а я тобі всю правду кажу.

— Виходить, що ти можеш грати свої етюди, гами, сонатини, концерти без інструменту.

— Можу, татку... Але ти не почувеш тієї гри. — У голосі Володька була твердість, навіть категоричність.

— Вигадуєш, щоб мене заінтригувати.

— Хіба люди не вигадують ті казки, що ти записуєш у них? А бабуся Олександра не вигадує? Вона ж розповіла мені казку про чарівну скрипку. Відтак розповідала її й Галинці, але вже цілком інакше. Ти знаєш ту казку.

— Я ж її записав, — відповідаю.

— Міля теж таке понавигадує, що вірити не хочеться. А я не вигадую, кажу щирю правду. Хоч це, мабуть, добре, що люди вміють вигадувати гарні речі, правда?

— Ще б пак! Ти теж не позбавлений фантазії. Спробуй колись розповісти мені про хлопчика, який народився із скрипкою у грудях. Розкажи, як він ішов вулицею, бринькаючи пальцями на струнах. Довкруг нього переливалася божественна музика. Але перехожі чули її, збігалися до нього, оточували з усіх боків.

Роблю паузу. Володько швидко заповнює її:

— Перехожі просять, щоб він був з ними, бо від його музики сонце світить ясніше, ластівки снують жвавіше, а соняшники так регочуть, що аж над тином звисають.

Перед нами раптово спускається непроникна завіса невідомого. Крізь нього треба пробити казці дорогу в життя.

— Казка мусить жити, — кажу.

Несподівано зривається різкий вітер, дерева одні за одними починають хитатися і шелестіти. Володько замислено дивиться на них і мовить:

— Ось вітер рахує дерева. Навіщо воно йому здалося?

Його запитання залишається без відповіді.

Розділ восьмий

Невблаганний час нанизує на незриму лину дні, тижні, місяці, які стали б непомітними у своїй сірій одноманітності, якби не несли в собі, мов скойки перлини, події, справи, вчинки, що звеселяють і засмучують нас або проходять безслідно в небуття.

Дитинство Володька теж насичене подіями, що несподівано напливають на нього звідусюди і залишаються назавжди в його долі.

Володька й Галинку віддаємо до піонерського табору села Старосілля, розташованого на березі Пруту, за десять кілометрів від Чернівців. Це напрочуд велике й гарне село. Його білі чепурні будиночки неначе завітчані невеличкими садами. А його культурно-літературні традиції сягають навіть у віддалене минуле.

Тут народився славетний співак Дмитро Гнатюк, який за кілька років став улюбленцем усієї нашої республіки. Ось він приїхав до своїх батьків у гостину, і керівництво табору запрошує його на зустріч із піонерами та їхніми батьками, що прибули з різних сіл Буковини до своїх дітей.

Дмитро Гнатюк стоїть перед своїми краями. Старі й молоді буковинці вже його знають і люблять за те, що він шанує їхні пісні, популяризує серед інших народів, пишається ними перед усім світом.

На нього, вродливого і талановитого, усі дивляться із захопленням. А він говорить ледь стримано і навіть сором'язливо про своє дитинство, що пройшло в цьому селі, про своїх батьків та дідів, гордих трудівників, які сіяли хліб, творили пісню і плекали мрії про кращі часи на рідній землі. У ті хвилини він ділиться з буковинцями та принишклою діворою своїм щастям, а воно в тому, що він аж тепер має змогу сказати своєму серцю: «Співай, бо ти можеш і мусиш! Неси людям в їхній завтрашній день світло прадідівських сподівань, засівай довгу ниву людського життя почуттями любові і гідності».

Тієї неділі Дмитро Гнатюк не співає — йому хочеться висповідатися і словом перед морем дитячих очей. То ж його дитинство.

Володько сидить тихенько біля мене і тільки час від часу шепоче:

— Він такий, як у кіно...

— Він набагато кращий...

— Тому пісні його такі гарні — він сам вродливий. — Сіпає мене за рукав і питає:

— Він не буде співати?

— Тут немає на чому акомпанувати та й акомпаніатора немає.

— А він може грати на скрипці?

— Цього я, хлопчику, не знаю. Підійди і сам спитай... Мабуть, грає лише на фортепіано. Цього, може, досить співакам.

Та після виступу артиста і кількох запитань, що йому поставили батьки, фотограф починає розпоряджатися і вносить безладдя серед людей. Володько не підходить до Дмитра Михайловича дізнатися, чи він грає на скрипці...

Володько всюди домагається чудових успіхів, але це не приносить нам радості і спокою. Температура знову часто приковує його до ліжка, хоч гланд уже не

має. Тепер він скаржиться на гострий біль у серці. А це нас дуже бентежить, навіває сумні думки. І докори сумління. Останнім часом навіть не наполягаємо, щоб він надто старанно працював. Нас лякає думка, що з ним може трапитися щось погане.

Улітку мати відвозить його до дитячого санаторію села Щербинці Новоселицького району. Ніхто до нього не чіпляється, не чує ніяких розмов про якісь обов'язки, завдання. Правда, він знає лише про одне: поправитися, засмагнути, награтися досхочу. Йому тільки одинадцять років. І ще: конче треба хоч раз на тиждень написати листа своєму татові, який перебуває в Ірпені.

Але і в Щербинцях він не має спокою. До санаторію приїздить учитель Кіцманської музичної школи і звертається до головного лікаря з проханням відпустити Володька до Кіцманя на три дні, — туди має приїхати із соціалістичних країн якась велика делегація працівників культури. Це ж наші друзі й однодумці, їх треба гостинно прийняти і влаштувати їм зразковий концерт художньої самодіяльності. Виступ юного скрипаля буде дуже доречний перед цими гостями.

Головний лікар не чинить ніяких перешкод. Володько сідає в автомобіль і вчасно прибуває додому. Ще встигає провести кілька репетицій з піаністкою — грає своїх улюблених Глинку, Лисенка і Шуберта. На концерті домагається успіху в зарубіжних гостей. Його вчитель пишається своїм учнем.

Коли повертаюся з Ірпеня, Володько розповідає мені про цей концерт, як про якусь приємну пригоду:

«Ті іноземці дивилися на мене чомусь так здивовано, що я зніяковів, мені аж лячно стало. Коли почав грати, вони повеселішали, їхній добрий настрій та прихильність до мене надали мені сміливості й вогнику... Потім вони дуже плескали в долоні й кричали «браво!». Я боявся, щоб не попросили ще раз зіграти — у мене вже сил не було».

Після того виступу Володько затримується удома на кілька днів, бо надворі періщать нескінченні дощі, й не можна вийти на поріг хати. Він із захопленням читає Олександра Дюма і Джека Лондона.

У санаторію лікується до середини липня і приносить звідти документ, в якому керівництво санаторію виносить йому подяку «за добру дисципліну, зразкову поведінку і активну участь в художній самодіяльності під час лікування».

Володька привіз додому дядько Дмитро.

Того ж 1960 року в нашій родині відбуваються великі події: переходимо в інше помешкання — у будинок мого вчителя з початкової школи Антона Боровича; народжується сестричка Володі Оксаночка; у видавництві «Молодь» виходить у світ мій роман «Червоні троянди», і я у Чернівцях купую дітям рояль.

Вимріяний інструмент ставимо в дитячій кімнаті, і в нас починається свято, неначе в нашу хату завітала дорога людина, яку ми довго з нетерпінням чекали.

Рояль майже новий, навіть поблискує лаком брунатного кольору. Коли ми його купували, то попросили Володькового вчителя, щоб був нашим консультантом. Володько сам випробовував якості інструмента. Він йому сподобався.

Діти ходять довкола нього, придивляючись, мов до якогось небаченого дива. Дивлюся і я з ними й думаю, що ми з сином не помилилися — ось його пальці весело бігають по клавіатурі, яка ніби відгукується м'якою, ласкавою мовою.

У Володька від збудження палає обличчя. Він майже святковим тоном проголошує:

— Це не просто звуки, а краплини поезії. Рояль нам дорогий ще й тим, що він оздоблений твоїми, татку, червоними трояндами.

Рояль цілими днями звучить безуважно. Аж двигтять хата, що скидається на корабель, навантажений хвилюючими звуками, створеними любимими серцю композиторами. І Володькові не хочеться вірити, що він уже не буде бігати вечорами до середньої школи і набридати вчителям своїми нескінченними етюдами.

Тепер, коли маємо свій інструмент, Володько старанно працює над шкільними завданнями. І успіхи його знову завважує обласна газета «Радянська Буковина», що вміщує 17 червня 1961 року статтю В. Яковчука, який, побувавши на концерті учнів музичних шкіл області, пише:

«З великою насолодою слухали присутні виступ солістів. Заслужений успіх випав на долю скрипаля — учня п'ятого класу Кіцманської музичної школи Володимира Івасюка, який виконав «Концертино» О. Губера та вальс з опери-казки Рибникова «Ялинка» разом із своїм однокласником Миколою Сторожуком і юною піаністкою, ученицею IV класу Танею Іскрук».

Володько не розлучається з роялем. Без кінця-краю імпровізує. Зрештою то цілком природна річ — у нього з'являється потреба самовираження. Однак бувають дні, коли він по декілька разів повторює ті самі мелодійні фрази, неначе надовго вирізьблює їх у своїй пам'яті. І стороння уважна людина може легко вловити провідну світлу стежечку, яка ніби прорізується у хаосі звуків і вражає слух чимось зворушливо-сповідальним і водночас піднесеним. Ось він простягає на решті руку за олівцем і пише в учнівському нотному зошиті. Кінчиком ока бачу його розпашіле обличчя і неспокійні очі...

Нічим не даю йому зрозуміти, що я збагнув суть його поведінки, бо, звісно, творчість — сором'язлива річ. Сиджу за столом і щось читаю чи пишу, і та мелодія, що я виокремив із потоку звуків, розбуджує у мені приплив неясних почуттів. У ній є щось близьке і людяне. Володько зиркає у мій бік, та я на те не реагую, займаюся своїми справами. Він ніби хоче щось спитати, а я не звертаю ніякої уваги, хоч увесь перебуваю у полоні його музики.

А одного разу запитую здивовано:

- Зачекай, де ж я чув цю мелодію?
- Ти її міг чути тільки від мене. Я ж її граю уже цілий тиждень.
- Прекрасна штука... Звідки вона в тебе?
- Хіба прекрасна? Це ж моя фантазія...
- Твоя? Власного виробництва?
- Дивуєшся?
- Анітрохи... про що вона?
- Не повіриш. Ще й сміятимешся...
- Ну-у-у, не маєш рації.

— Та я, тату, про свій сон. Чудовий сон... Отак іду по Голому (так називали кіцманці велику ділянку лісу, де вирубали старі дуби, а нових ще не насадили) і враз мені стає легко-легко, ніби небо зливається з землею. Довкруг мене зелено, а наді мною — небо блакитне, як у казці. Хочеться співати й танцювати. Та я зводжу руки вгору, випростовую їх і роблю кілька змахів ними. Стаю ніби безтілесним... Підношусь поволеньки вгору — і ось тільки літне небо і я. Приплющую очі від радості злету. Дивлюся вниз — земля така святкова, ошатна. Струмені повітря пестять мені груди, лоскочуть, ніби граються зі мною. Дуже часто літаю, тату, над полем, лісом та садом Сидора Воробкевича. Помахую руками й пливу, пливу...

— А як це тобі щастить?

— Перед сном думаю, що страшенно хочу злетіти. А сильно хотіти — це все одно, що могли.

— А тобі те літання не набридає?

— Ні, літав би вдень і вночі. Часто думаю про те, чому немає таких апаратів, щоб людина змогла літати тоді, коли їй хочеться.

— А літаки і вертольоти тобі не до вподоби? — питаю.

— Ні, хочеться узяти літальний апарат так, як береш рюкзак. Натиснув гудзик — злетів, натиснув другий — приземлився. Щоб не було зайвої мороки.

Буває, що Володя довго просиджує за роялем, не маючи перед собою ні зошита, ні книжки. Наодинці із своїми думками і мріями. А пальці, ніби птиці, літають над клавіатурою. Він перемішує свої почуття з повинню звуків. А в той час ми сидимо тихенько в сусідній кімнаті. Якось я беру Оксаночку за руки і вхожу до нього.

— Що це ти награв, сину?

— Сподобалося?

— Це не програмова річ.

— Це таке... Мої фантазії... Розмови... Музикою можна розповідати про все на світі. І виходить краще, ніж звичайною мовою.

— Це так... Але не всі збагнуть твою мову. Я, наприклад, тільки серцем розумію... Ось ти граєш — з ким ведеш розмову?

Бере від мене Оксаночку, ходить з нею по кімнаті і говорить:

— З тобою і Оксаночкою. З людьми і птахами. Коли граю, перед очима розстеляється зелене поле, угорі переливається жайворонок, а крізь серпанок блакиті й проміння дорога в'юниться до самого обрію. З нею також веду розмову.

— Вже минуло вісім років, як ти взяв у руки скрипку. Ти задоволений, сину?

— Дуже, тату. Коли підросте Оксаночка, ми її також поведемо до музичної школи, до класу фортепіано, правда?

— Звичайно. У нашій хаті колись буде тріо — скрипка, віолончель і фортепіано.

Володя усміхається.

— Даватимемо домашні концерти. Це буде чудово... Якби в мене не було скрипки, я писав би вірші і складав казки.

— А чому не записуєш те, що награв на роялі? Воно мені дуже подобається. Через два-три тижні забудеш.

— Мої пальці мають добру пам'ять, — відповідає, ледь примружуючи очі. — І через десять років повторять те, що награв сьогодні.

Інколи записує, а через деякий час рве і кидає папірці у грубку. Отже, у нього немає ніяких амбіцій, а є лише одне бажання — самовиразитися. Він відтепер має що сказати людям. Це видно і з того, що у вільні хвилини він залюбки малює. Навіть дуже непогано. Позаторік Кіцманська середня школа урочисто відзначила ювілей Т. Г. Шевченка. Було обладнано ювілейну кімнату, для якої Володько намалював аквареллю гарний портрет великого поета, що привертав увагу всіх відвідувачів. Про Володька завуч школи О. В. Цибульська висловилася так: «Я знала, що Володя здібний учень, обдарований музикант. Виявляється, він ще й справжній художник».

Я довго придивлявся до того портрета Кобзаря і скажу щиро: мені було приємно від думки, що мій син буде колись корисний людям, викликатиме їхню повагу. Це дуже добре.

Володько мислить як доросла людина, усе його цікавить, особливо література — від Котляревського до Гончара і Загребельного. Прекрасно знає російську літературу минулого століття, захоплюється Єсеніним і А. Ахматовою. Любить

С. Руданського, Остапа Вишню, М. Зоценка і О. Генрі — їхня творчість цілком відповідає його життєрадісній вдачі.

Улітку 1963 року ми з ним робимо велику мандрівку по Закарпаттю, відвідуємо Яремче, Ясиню, Рахів, Хуст, Мукачеве і Ужгород. Звідти їдемо до Дрогобича, ночуємо там, потім відвідуємо село Івана Франка і через Моршин повертаємося додому.

Розділ дев'ятий

Мене не покидає в'їдлива думка про те, що ми все даємо своїм дітям, але віднімаємо в них найдорожче: дитинство з його іграми, витівками й блуканнями на лоні природи, невинними пустощами та поетичними фантазіями. Володя уже семикласник, уже дев'ятий рік відвідує музичну школу і в цьому навчальному році завершить, нарешті, свою музичну освіту, звільниться від частини обов'язків, матиме більше часу для нормального життя учня середньої школи. Він, щоправда, не ремствує на свій спосіб життя, оскільки ще в ранньому дитинстві пірнув у нього, як у рідну стихію. Так зріднився із своєю скрипкою, фортепіано, учителями і школою, що й не підозрює, як усе те незабаром увійде в романтичний палац спогадів.

Педагог по класу скрипки інакше думає про свого учня. Одного квітневого вечора 1963 року під час прогулянки на вулиці Шевченка він викладає мені свою думку. Починає з питання:

— Як буде з Володею? Він незабаром закінчить нашу школу.

— Те, що й з іншими: кінчатиме десятирічку. Потім вступить на фізико-математичний факультет. Може, й на історичний, хімічний чи філологічний. Або до медичного інституту.

Юрій Миколайович не квапиться заперечувати. Він знає, що батьки визначають долю своїх дітей. Після хвилиної мовчанки зупиняється переді мною, міряє пронизуючим поглядом і мовить:

— А музику викидаєте з його біографії?

— Ні, вона буде часткою його загальної освіти. Здається, що не помилюся. Так було задумано ще тоді, коли він вступив до першого підготовчого.

В голосі з'являються нотки образи:

— Я не чекав такої відповіді. Я був певен, що ви кращої думки про свого сина. Не треба його підносити до небес, але не треба й недооцінювати, вважати сір'ячком.

— Я доброї думки про нього. Хлопчик — як і всі людські діти. Різниця тільки в тому, що я працюю з ним набагато більше, ніж інші батьки зі своїми дітьми. Ті батьки сподіваються, що вчителі — це Івани-чудотворці, які зобов'язані без допомоги батьків виводити їхніх нащадків у генії. Цими сподіваннями вони обмежують свої турботи. Я уже дев'ятий рік працюю із своїм сином.

— Правду кажете, Михайле Григоровичу, тільки не хочете знати, що Володя — талановитий музикант, не намуштрований, а розвинутий у розумній систематичній роботі. Коли він стоїть переді мною із скрипкою у руках, то я бачу, що в ньому живе тільки музика. Я працюю з ним і милуюся ним, бо такі учні рідко трапляються у житті. Він дуже вразливий і своєрідний. У грі часто помиляється тільки тому, що хоче передати задум композитора цілком по-своєму. Все хоче робити по-своєму. І його важко збагнути одразу, бо він не одразу розкривається, а поступово... Я завважив, що Володя уже починає усвідомлювати свою талановитість, але він розумний і не дає, щоб вона впливала на його стосунки з іншими. У нього ще все попереду. — Очі вчителя блищать. Він не зводить їх з мене, неначе боїться, що я скажу щось заперечливе. Коли його дифіраμβ закінчується, запитую:

— Хочете мене переконати в тому, що я повинен віддати Володю до Чернівецького музичного училища?

Учитель бере мене під руку.

— Ні, до Київської музичної десятирічки ім. М. Лисенка. Туди важко вступити, — її вважають школою для обдарованих дітей, вона є підшефною Київської консерваторії ім. П. Чайковського. Там працюють найкращі педагоги.

— А які перспективи після її закінчення?

— Звідти зелена вулиця до консерваторії. Якщо музика спротивиться, можна вступити до будь-якого вузу. Випускників музичних десятирічок усюди охоче приймають, від них вузи мають деяку користь. На Буковині трое скрипалів, які можуть там навчатися, це — Тарас Печений, Володя Івасюк і Михайло Филипчук. У столиці нині попит на здібних музикантів.

— Я цілком згодний з вами, ця ідея мене приваблює, але самому треба поміркувати і з сином поговорити.

— Я уже говорив про це з Юрієм Миколайовичем Гіною... Він — найкращий буковинський скрипаль, випускник Київської консерваторії ім. П. І. Чайковського. Він, як вам відомо, не раз слухав Володю і теж висловився дуже прихильно про його здібності.

Про все це розповідаю у родині, і наша хата перетворюється у вулик, гуде так, що аж на вулицю чути. Починаються дискусії, обмірковування, суперечки. А Володько мало не танцює — йому дуже хочеться до Києва. Він голосно промовляє:

— Люди добрі, я зроду не навчався у музичній десятирічці, навіть не бачив, як вона виглядає. Поїдемо, тату, вступати, правда?

— Ніщо нас не затримає, сину, коли тобі хочеться там навчатися.

Починається серйозна підготовка до завершення семирічки і вступу до столичної музичної школи. Володя працює на повну силу. Щотижня їде до Чернівців, до Юрія Миколайовича Гіни, який його слухає, дає йому необхідні поради.

У червні 1963 року ми з Володьком приїжджаємо до Києва й проводимо там цілий тиждень. Він успішно складає вступні іспити до музичної десятирічки ім. М. В. Лисенка.

До Кіцманя повертаємося переможцями...

* * *

Володько вже в Києві, звикає до самостійного життя. Нам нелегко обходиться його відсутність — весь час думаємо про нього з тугою і неспокоєм. Хата геть чисто спорожніла, Оксаночка й Галинка принишкли — немає Володька. Тужимо за тими днями, коли він сидів за роялем і імпровізував якісь загадкові мелодії.

Володько живе у шкільному гуртожитку, поступово забуває про домашній затишок, загартовується, набирається досвіду. Однак краса київської осені притягає до себе його увагу й нагадує про Буковину: «У Києві почалася золота осінь. Парк перед гуртожитком одягся в яскраво-жовте листя. Радісна пора!» Та в Києві ще більше, ніж у Кіцмані, немає вільного часу, про який ми часто мріяли.

Упродовж усіх шкільних років він звик бути кращим учнем і в нього не було суперників. А тут їх є чи не півкласу. Самолюбство йому не дозволяє бути гіршим від найкращих, тому й тягнеться з усіх сил. Немає коли і вгору глянути. Він скаржиться у листі додому: «В Києві гастролують іноземні артисти, а я, признатись, не був ні разу в опері чи театрі. Якось часу немає. Треба знайти час і в найближчу неділю піти в оперу».

Минають місяці напруженого чекання добрих вістей від нього. Його листи — зворушливі події у нашій родині. Читаємо їх голосно, урочисто. Якби хтось сказав, що їх треба співати, ми б співали... Він пише нам, що незабаром приїде додому на кілька днів.

Його сестрички танцюватимуть з утіхи. Галинка тягтиме його до своїх подруг, щоб показати, що ось він приїхав із самого Києва, де навчається у школі для обдарованих дітей. Мати з Мілею готуватимуть найсмачніші в його житті сніданки, обіди й вечері, а дядько Дмитро сидітиме за столом, закохано дивитиметься на нього, слухатиме розповідь про ту химерну школу для обдарованих дітей, її учителів та учнів.

Нарешті настає жадана днина. Дружина їде з Галинкою до Чернівців зустрічати Володька. У них із собою гарний букет хризантем, що виростили в нашому розкішному квітнику. Галинка хоче, щоб він одразу збагнув, що його приїзд — наше велике свято. Поїзд зупиняється на першій колії.

Ось і Володько сходить на перон серед численних пасажирів. Галинка біжить до нього і простягає йому квіти, пригортається до нього. А мати торопіє. Не впізнає сина. Перед нею сумовито усміхається худий-худючий юнак. Нашого Володька неначе підмінили в Києві. У матері закрутилися сльози в очах, у горлі застряв твердий клубок, їй чомусь відразу впала в око чорна пляма на шії сина — крововилив від скрипки, від щоденних багатогодинних занять.

Вдома його чекають бабуся, моя мати, і дядько Дмитро. Коли Володько входить до кімнати, бабуся плаче не лише з радості, що знову бачить свого онука, а й від важкого враження.

Обнімаю сина, не видаючи своїх емоцій, хоч у серці щемить біль і хочеться плакати. Запитую його, як їхалося, чи не нудився у поїзді. Привітавшись з усіма, він роздягається і йде помитися з дороги. Потім сідаємо до столу. Намагаюся бути веселим, та розмова якось не ладиться. Оксаночка сідає йому на коліна, розглядає пляму на шії, водить по ній вказівним пальчиком.

Виходжу на ганок. За мною йде мама. Відчуваю, що їй дуже хочеться щось сказати. Запитує сердитим тоном:

- Що ти думаєш у своїй голові? Ти тато цій дитині чи ні?
- А ви, мамо, як думаете? — Мій голос тремтить, та я тримаю себе в руках.
- Ти навіщо відвів дитину від хати?
- А ви хіба не знаєте?
- Ой не маєш серця й сумління... — Дивлюся на свою маму — і ні пари з

уст.

А вона ще додає:

- Якби жив твій тато, то ти б знав, на яку музику посилати свою дитину.
- Досить вам, мамо... Все розумію і без ваших нарікань.
- Ніц-нічого не розумієш... — кидає з обуренням і спускається східцями на

подвір'я.

Вертаюся в кімнату. Сиджу й мовчу, ніби я десь розгубив усі свої слова. Після обіду пробую поговорити з братом Дмитром, але він теж сердитий, як вогонь. Готовий кинутися на мене за те, що Володько приїхав з Києва не таким, як хочеться йому, любому дядечкові. Він демонстративно покидає нашу хату.

Мені не подобається, що мої рідні не вміють володіти своїми емоціями. Кажу Володькові:

— Ходімо, сину, трохи пройдемося... — Володькові теж не до вподоби різні розпитування, які стосуються тільки його поганого зовнішнього вигляду. Відчуває,

мабуть, що атмосфера в хаті розпалюється, тому охоче погоджується.

Йдемо на город, а звідти — у сад Воробкевича. Тут стоїть така тиша, що аж у вухах дзвенить. Пташки відлетіли в теплі краї, а ще недавно видавалося, що вони є дзвінкими часточками барвистих дерев.

На серці тоскно, журливо. Розмова тече мляво. Нарешті запитую:

— Чому ти так змарнів, сину? Скільки кілограмів утратив?

— Близько десяти... — кидає, не думаючи навіть, яку страшну цифру називає. Дивиться на мене винуватими очима, ніби вчинив порушення, за яке має зараз відповідати.

— Хіба у тебе не було грошей на харчування? А чи мама не слала тобі постійно пакунки з харчами?

— Все я мав. Не мав тільки часу, щоб думати про їжу, доводилося працювати кожен день до другої години ночі. Не було коли бігати до їдалень. Та й не завжди вони відчинені...

— Треба було заздалегідь про все думати, а не лише про музику.

— Це так, маєш рацію. Але ось пірну в звуки якогось етюдів і про все забуду, ніби на світі лише я і музика... — Він ледь усміхається і запитує мене своїми довірливими очима: хіба ти мене не знаєш?

— Ти ж був далеко від мами й няні, й тебе ніхто не питав, чи ти їв і чи на тобі чиста сорочка. Там треба було самому думати про себе. Тільки самому...

— Це я робитиму в майбутньому. В новій школі не хотілося теліпатися на хвості. Тому я працював тільки над музикою.

У мене майнула думка: чи варто посилати до Києва сина в такому стані? Він дуже ослаблений, навіть хворий. Найбанальніші застуда чи грип можуть його звалити... Над цим ми помірковано з матір'ю.

Володько відіспався, від'ївся. Стає жвавіший, балакучіший. Одно слово, оклигує. До нього приходять його колишні однокласники, розповідають шкільні новини, різні історії. До нього повертається добрий настрій. І ми тішимося, що він не нудиться, про Київ не згадує.

Якось увечері мати йде в наступ:

— Тобі, сину, треба залишитися удома ще на деякий час, щоб добре-таки стати на ноги.

— Я ж не лежу, — жартує він. — І почуваюся здоровим, як дзвін.

— Так, оклигав, але ще не зміцнів. Треба ще побути вдома.

— Хіба можна? — не віриться йому.

— А хто нам заборонить? — втручаюся і я. — Дістанемо медичну довідку про те, що в такому стані ти не в силі виконувати таке велике навантаження. Ти хворий, майже дистрофік.

— За два-три тижні поправишся, й тоді буде інша розмова, — умовляє мати. — Хай хоч чорнота зійде з шиї. Дні швидко пробіжать, незчуєшся, як долине до тебе гудок твого поїзда.

Так, ми з матір'ю вирішили не пускати його більше до Києва. Але робимо це в м'якій формі, щоб не викликати в ньому бурхливої реакції, не травмувати його. Як поправиться, сяде за парту у восьмому класі Кіцманської середньої школи. У Києві немає найменшого догляду за ним. А ми боїмося, що втратимо сина. Заради чого?

Якщо виходу не буде, то віддамо його до Чернівецького музичного училища, де він зможе цілком нормально навчатися.

Йду до музичної школи. Юрія Миколайовича вже немає, він виїхав із Кіцманя. Розповідаю усе колишнім Володиним педагогам.

— Це ви неправильно робите, — каже один із них.

— Володя дуже талановитий музикант, — додає інший. — Його чекає гарне майбутнє.

— У сімнадцять років при його здібностях і працьовитості він зможе стати віртуозом, — лунає ще один голос.

— Мені не треба туберкульозного віртуоза в сімнадцять років, а здорового сина, як усі людські сини. — І звертаюся до нового директора школи: — Прийміть, будь ласка, Володю до класу фортепіано.

— Такого учня, як Володя, усюди приймуть з радістю. Але ви, Михайле Григоровичу, зважте все добре.

Наступного дня, а це була субота, кажу Володькові, що в понеділок піде вже на уроки до середньої школи, а потім — на заняття по класу фортепіано, які веде Любов Степанівна Павлишин.

У блакитних очах сина навертаються сльози. Сідає на стілець і затуляє обличчя долонями. Потім каже погрозливым тоном:

— Поїду, тату, до Києва всупереч твоєї волі. Я уже добре поправився. І не можу жити без музики.

— Я ж тебе не залишаю без неї... — мовлю лагідно, кладучи йому руку на плече. — Ти любиш фортепіано, а Любов Степанівна чудова вчителька. Ти так гарно говориш про неї... Піди, сину, до своїх вчителів і порадься з ними. Але не треба висловлювати невдоволення батькам. Це ж неетично...

Володя мовчки виходить із хати. Приходить знову аж наприкінці дня. Легка усмішка осяває його обличчя. Він мені каже:

— У музичній школі обіцяли, що гратиму в ансамблі скрипалів та вчительському камерному оркестрі. Вивчатиму і віолончель.

— А цимбали, домру, дрімбу теж? Знову навалиш на себе стільки, що зігнешся дугою.

— Не жартуй, татку. Мене цікавлять усі інструменти. Поміняю київську якість на кіцманську кількість. Я мушу займатися музикою — це ж повітря, яким дихаю.

— Образно висловлюєшся.

— Дивно? Мої батьки — літератори. Тато — член Спілки письменників. Тож хай живе метафора!

Розділ десятий

Весна 1964 року була щедра на радісні події й зміни, які благотворно відбилися не лише на нас із дружиною, а й на наших дітях, зокрема на Володі. Перша з тих подій — це звичайна зустріч з викладачем кафедри української літератури Чернівецького університету Олексою Стратоновичем Романцем на республіканському семінарі товариства «Знання». Ми, представники Буковини, жили разом в одній кімнаті готелю «Україна». У вільний від семінарських засідань час проводили нескінченні розмови про класичну й сучасну літературу, про Лесю Українку, С. Єсеніна та М. Емінеску, яких вважаємо світочами нашої цивілізації. Ремствували на перекладачів, які не зуміли передати всі тонкощі поезії М. Емінеску, окраси світової літератури.

Ті незабутні вечори приємних розмов залишили в мені, крім інтелектуальної насолоди й радості спілкування з ученим-ерудитом і яскравою особистістю, сподівання на жадану зміну в житті моєї родини.

Олекса Стратонович кинув, ніби між іншим, кілька багатозначних слів:

— Вам би до нас, на філологічний...

— А що мені там робити?

— Якраз вам є що там робити.

— Там є вакантні місця?

— Для вас знайдуться. Доповім ректору Корнію Матвійовичу Леутському.

Про наслідки моєї з ним розмови повідомлю, якщо хочете, листом.

— Буду вам дуже вдячний, Олексо Стратоновичу.

— Якщо не захочете з якоїсь причини міняти місце роботи, то напишіть мені кілька слів.

— Гадаю, що не буде ніяких причин.

Повертаюся до своєї роботи в кіцманській школі і забуваю про філологічний факультет. Але одного дня одержую листівку від О. С. Романця. Він мені пише, що треба негайно приїхати до ректора на розмову з приводу мого переведення до Чернівецького університету.

Професор К. М. Леутський прийняв мене коректно, майже привітно і після кількох запитань і відповідей сказав, що працюватиму у В. М. Лесина, на кафедрі української літератури. Поки одержу квартиру, мешкатиму в гуртожитку на вулиці Дружби в одній кімнаті з відомим молдавським поетом Василем Левицьким, який працюватиме на кафедрі молдавської філології. Помешкання мені дасть Спілка письменників.

Я, правду кажучи, йшов до ректора не без хвилювання. Його постать імпувала мені й викликала, як і в багатьох вихованців університету, заснованого в 1875 році, велику повагу. Університетом не керувала ще така особистість, як Корній Матвійович Леутський. Він глибоко усвідомив свою громадсько-політичну місію і культурно-просвітительську роль, яку мав виконати на цій частині української землі, багато століть відокремленої від матері — України. Він був не лише адміністратором, а й людиною широких обривів, сповненою шани до селян, робітників, трудової інтелігенції Буковини, а також Івано-Франківської, Тернопільської,

Хмельницької та Вінницької областей, які вважали Чернівецький університет своїм рідним вузом.

Вихованці любили свого ректора і побоювалися його сурової вдачі, під якою приховувалася любов до молоді й турбота про українську інтелігенцію. Його великою заслугою є те, що він уперше на Буковині підніс проблему комплексного вивчення природи, економіки, історії й культури Карпат і Прикарпаття. Це викликало у вчених жваве зацікавлення Буковинським краєм і увінчалось низкою праць і видань, які показали духовне багатство нашого народу.

Володько сприйняв з ентузіазмом звістку про те, що ми незабаром переїдемо до Чернівців і матимемо там помешкання.

— Там буде широке музичне коло... — це були його перші слова, сказані тоді, коли я розповів про свою розмову з ректором.

— Стеж за своїм фортепіано... Продовжуватимеш навчання у Чернівцях.

— Матиму з ким порадитися і посперечатися.

— Хіба в Кіцмані немає з ким?

— Є, татку, наші вчителі дуже добре підготовлені і прихильні до мене. Я їх ніколи не принижую. Вони мені дуже багато дали... А ти не журися за мене, усе буде гаразд.

— Знаю, хлопче. Моїм дітям усюди добре, бо вони знають, що праця — основа нашого життя.

Справді, Володя багато працює. Вільний час проводить за роялем. І не буває днини, щоб він не грав на скрипці. Найчастіше повторює речі, які вивчив у шостому-сьомому класі: «Сонату» А. Корреллі, «Баладу» Ч. Порумбеску, «Циганські наспіви» П. М. Сарасате, деякі п'єси Брамса. Виконує і чимало незнайомих мені речей, милозвучних для слуху. Це його імпровізації. Мені легко працюється під їхнє звучання. Коли він грає, то вже так у нас заведено, — ніхто не розмовляє, усі проймаються увагою.

Якось він підійшов до мене і промовив:

— Протягом багатьох років навчання в музичній школі мені постійно впадало в око, що до програм музичних шкіл, училищ зрідка вносяться інструментальні п'єси українських композиторів, класиків і сучасних. Наші музиканти виховуються переважно на іноземних зразках. А це не можна вважати позитивним. Космополітизм — непридатна штука для виховання молодих музикантів. Іноземні зразки не завжди цивілізуюють повноцінно емоційний світ наших музик. Це може зробити лише національна музика.

— А ти напиши про це статтю... — кидаю.

— Її ніхто не надрукує.

Ми припинили розмову на цю тему.

Надворі вже середина квітня, дерева зеленіють, незабаром зацвітуть. Володько йде до вікна. Дивиться, як снують люди, граються діти... Знову сідає за рояль, спирається об спинку стільця і повертає обличчя до мене.

— Написав би пісню, та слів немає, — мовив тихо.

— Що значить, слів немає? — дивуюся. — Хіба тобі замало того, що написали Шевченко, Франко, Леся Українка, Олесь, Рильський, Тичина, Сосюра, Павличко, Драч? Наша бібліотека багата на поетів.

— Від твого переліку в мене запаморочення. Хіба ж мені до них? Для початку треба когось скромнішого.

— Тоді сам напиши і матимеш скромнішого. Ти ж пишеш вірші.

— До моїх віршів жодна мелодія не пристане... — і Володя сміється.

Мені не подобається, що він нітиться серед багатства і розмаїття нашої лірики. Кажу йому жартома:

— Коли ти був маленький, я написав для тебе колискову. Вона чекає тепер твоєї мелодії... — Нишпорю у своїх паперах і знаходжу невеличкий вірш. Простягаю його синові. Він гарячково пробігає його очима і мовить:

— Такого світ ще не бачив. Тато написав колискову для свого сина, а син, підрісши, поклав її на ноти. Я десь читав, що Томас Едісон, будучи ще дитиною, винайшов пристрій, який механічно колихав його колиску замість матері. Отак він звільнив свою матір від зайвого клопоту.

— Ти ж не дитина.

— Це правда, але якось боязко.

— Чому?

— Не знаю.

— У літературі потрібно, щоб твір ніс ідею добра, краси і правди.

— Я у цьому переконаний. Побачу, що можна зробити з цієї поезії.

Збираюся до школи на педнараду. Через дві години повертаюся. Володько підходить до мене й каже:

— Мені подобається твоя колискова. З неї вийде непогана пісня.

Сідає за рояль і награв. Досить симпатична мелодія. Але ще не записана. Володя усе тримає в пам'яті. Ця звичка виробилася у нього ще торік, коли захопився імпровізаціями. Інколи записує дещо на клаптиках паперу, які потім валяються між його шкільними зошитами. Ці фрагменти мелодій, записи народних пісень, які приносить зі школи. Ніхто їх не торкається, не читає, бо він ображається, коли хтось із домашніх виявляє надто велику цікавість до його записів. Він сам їх викидає, коли стають непотрібними.

Інколи запитую:

— Навіщо викидаєш? Сьогодні ця річ тебе не задовольняє, але вона є... Завтра її перепишеш, переробиш, усе в ній поміняєш, дотягнеш, як кажуть, до якогось рівня. Якщо викинеш, то задум забудеш.

— Не забуду, тату. Не треба засмічувати хату безталанною писаниною.

— Хіба там немає нічого путящого?

— Усе путяще залишається отут... — і стукає себе пальцем по чолі.

Я дуже уважно слухаю його «Коліскову». Він любить, коли його покірно слухають. Наступного дня він її ще раз виконує, навіть записує, щоб догодити мені.

Майже весь серпень 1964 року Володя проводить у республіканському таборі юних туристів, розташованому в селі Малекіно Володарського району Донецької області, недалеко від Азовського моря. Його самопочуття чудове, хоч і первантажений усілякими табірними справами: виконує функції табірному художника, випускає стіннівку, малює портрети нових друзів. Крім того, захоплюється грою на гітарі, до якої раніше ставився стримано, навіть неприхильно, — мабуть, поділяв думку О. М. Горького, який назвав гітару інструментом перукарів із провінційних містечок. У Малекіно цей інструмент починає йому подобатися. Коли повертається додому, залюбки виконує романси К. Стеценка «Вечірня пісня» (сл. В. Самійленка) та «Забудь мене» (сл. П. Карманського) у супроводі гітари. І виходить досить гарно.

Однак найвагомішим здобутком тих табірних тижнів є пісня «Мандрівний музика», яка добре передає піднесений, бадьорий настрій юнака, відбиває його тогочасний психологічний стан. Він довго працює над нею, прагнучи надати лаконі-

чності, простоти і композиційної злагоженості її змісту. Ці якості він спостерігає у народних піснях і творах К. Стеценка та Ф. Шуберта. Хоч пісню «Мандрівний музикант» часто виконує у колі рідних і друзів, все одно вона видається йому недовершеною, він відкладає її набік, щоб згодом знову повернутися до неї.

Навчаючись у дев'ятому класі, Володя сумлінно виконує учнівські обов'язки у двох школах і не послаблює своїх творчих пошуків. Навіть учителі середньої школи зауважують під час мандрівки до Криму, як він, лежачи в поїзді на верхній полиці, нашіптує якісь слова і наспівує мелодію. Пальці його рук неначе весь час бігають по уявних клавішах.

Учителі мають цілковиту рацію: під час тієї мандрівки Володя пише дві пісні — «А мені шістнадцять літ» і «У двадцять літ». Першу з них вважає невдалою і ніколи її не виконує, вона залишається в особистому архіві товаришки по школі, якій він симпатизував. Другій поталанило, вона більш довершена. Володя посилав її разом з «Колисковою» на обласний конкурс і одержує за неї третю премію. Про це йдеться у газеті «Радянська Буковина» від 25 грудня 1965 року. Це перша перемога юного композитора, яка принесла йому творчу радість і примусила ще серйозніше замислитися над своїми заняттями музикою і навіть своїм покликанням.

У Володі вже настає час, коли він робить перші непевні кроки в улюбленій справі, виробляється цінна риса, яка характеризуватиме його протягом усього життя: здатність бути невдоволеним своєю роботою, своєю творчістю. Він переробляє свої пісні доти, доки вони не перестануть викликати в нього сумнівів і вагань.

Володя часто звертається до книг про видатних композиторів, вивчає атмосферу, в якій вони перебували, намагається проникнути в таємниці їхнього натхнення, замислюється над секретами їхнього успіху. Інакше кажучи, він готується стати українським композитором, тому й навчається, як він каже, у школі Великих Прикладів, які збуджували в ньому жадобу праці і примушували дивитися на роботу композитора як на важку, виснажливу працю.

Візьмімо пісню «У двадцять літ». Це свіжий, оригінальний мелодійний вальс, що видається надто абстрактним, холодним своїм текстом, навіть надуманим. Володя безліч разів переробляє його, постійно награв, добирає нові слова. Отак народжується новий варіант під назвою «Фантазія травневих ночей». У творі ліричний герой пускається на пошуки «ясної зорі», незвичного, небуденного вчинку.

Володя сповнюється жадоби дії, творчості.

Восени 1964 року Володя згуртовує кіцманських хлопців і дівчат з музичної школи і створює вокально-інструментальний ансамбль «Буковинка» — один із перших колективів республіки на початку 60-х років. До його складу входять, між іншими, дівчата з гарними голосами: Л. Шкуркіна і Л. Сазонова, тенор приємного тембру М. Калинчук та ін. На фортепіано грає сестра Галинка, на скрипці й гітарі — Володя, кларнеті — С. Клевчук, баяні — Є. Синько.

Із творів сучасних композиторів, які культивували жанр пісні, романсу, він з особливим задоволенням виконує пісні Мирослава Скорика («Карпати», «Не топчуть конвалій», «Намалюй мені ніч»), звертається до творчості Олександра Білаша та Платона Майбороди, які в той час набирали значного розголосу. Із своїх пісень Володя виконує «У двадцять літ», «Моя пісня», «Ласкаво просимо».

Ансамбль з успіхом виступає перед молоддю районного центру, селянами, на комсомольських зборах та нарадах передовиків сільського господарства. Молодих виконавців запрошують до Києва на великий концерт — «Назустріч 25-річчю возз'єднання Північної Буковини». Вони справляють добре враження на киян, їх

знімають на кінострічку, показують по Центральному телебаченню.

У невеличкій статті московська художниця В. Брайковська, яка дивилася українську телепередачу, дала ансамблю високу оцінку: *«Мені окремо хочеться сказати про виступ молодіжного вокально-інструментального ансамблю Кіцманського Будинку культури, який виконав задушевну пісню «Карпати» М. Скорика. Як вона велично прозвучала! І всім нам стали рідні, близькі й дорогі Карпати, люди, які живуть на їх схилах. Велике вам спасибі, друзі, за ваше прекрасне виконання»*.

На Буковині починають цікавитися ансамблем, запрошують його до Чернівців, дають змогу виступити в обласній філармонії. Обласна газета «Радянська Буковина» прихильно відзначає 21 листопада 1965 року його роботу. А про одну з тогочасних пісень Володі автор пише: *«Чи не найбільше сподобалася присутнім «Моя пісня» (слова і музика В. Івасюка), якою дебютував перед чернівчанами вокально-інструментальний ансамбль «Буковинка»*.

Відгуки преси хвилюють, бентежать Володю. Він ділиться своїми почуттями з дядьком Дмитром, який безліч разів читає газетну інформацію і витирає з очей сльози радості.

Музика лунає у нашій хаті.

Нам, батькам, приємно усвідомлювати, що мрії та поривання сина мають глибокий і благородний зміст, що в ньому прокинулася потреба творчості, і він у нас не нудьгує і не витрачає час на витребеньки. Ми віримо в його серйозність, дійовість.

Я вже працюю старшим викладачем кафедри історії української літератури Чернівецького університету. Читаю в основному курси радянської літератури та вступ до літературознавства. Колектив згуртований довкола В. М. Лесина, який обіймає водночас і посаду проректора по навчальній роботі Університету. Він любить свою кафедру, вболіває за її викладачів, турбується ними — вони ж відзначаються солідною фаховою підготовкою, неабиякою працьовитістю, згуртованістю і громадсько-культурною активністю.

Мені треба тягтися з усіх сил до їхнього високого рівня, працювати вдень і вночі, що я й роблю. На вулиці Б. Хмельницького одержую помешкання з двох кімнат і кухні, але ще не кваплюся забирати свою родину до Чернівців. Хочеться, щоб Володя там закінчив середню школу. Кіцманські вчителі його дуже добре знають, у кінці кожного навчального року його нагороджують похвальною грамотою, і тепер він є одним із найсильніших претендентів на золоту медаль. У школі всі впевнені, що він її одержить.

Щосуботи приїжджаю додому. Володя ділиться успіхами в навчанні, читає свої вірші, розповідає про хлопців і дівчат з ансамблю «Буковинка», грає на скрипці «Баладу» Ч. Порумбеску і «Циганські наспіви» П. М. Сарасате, які мені дуже до вподоби... Перший твір звучить із глибокою задушевністю і елегантністю, а другий — задиристо, темпераментно.

Гарне враження справляють на мене його нові твори. Це передусім глибоко патріотична пісня «Ласкаво просимо», написана в душі буковинських народних співанок.

Яскравомелодійною і високопоетичною своїм змістом є пісня «Аве, Марія», що опублікована посмертно під заголовком «Елегія для Марії». Це — чи не найкраща з його юнацьких пісень. Її тему навіяла одна з поезій І. Муратова. Володя з піднесенням починає свою поезію, в якій звеличує красу жінки-українки:

В симфонії дивній
Весняної ночі —

Я чую твій шепіт,
Що кличе мене.
І серце у грудях
Співати так хоче —
Аве, Марія!

Розділ одинадцятий

У дев'ятому-десятому класах середньої школи народна пісня посідає значне місце в духовному розвитку сина. Це одна з найміцніших основ, на яких можна будувати свою творчість, це джерело поетичних ідей і задумів, життєдайна жива вода, порадиця у хвилини творчих тривог. Володя дійшов таких висновків, читаючи збірники фольклору, видані в минулому і в радянський час, особливо в повоєнні роки. Безперечно, цього він навчився з історії літератури та мистецтва.

Володя старанно збирає українські народні пісні на Буковині, записує їх від колгоспників, своїх родичів і товаришів по класу, а згодом використовує кожну поїздку в села, щоб «поживитися» там, як він казав, народними шедеврами. Він записує і буковинське весілля від людей старшого покоління, але дізнавшись, що його вже записала колись Є. Ярошинська, втрачає інтерес.

1966 рік щедрий і на нові твори Володі. Він пише на мої слова патріотичну пісню «Батьківчино моя» для ансамблю «Буковинка». Вона пролунала перед чернівчанами на початку весни. Про неї пише Б. Куліниченко у статті, надрукованій 26 березня 1966 року в обласній газеті «Радянська Буковина»: *«Цього року він (ансамбль «Буковинка» — М. І.) виступає з новою естрадною піснею, написаною Володимиром Івасюком на слова свого батька — письменника Михайла Івасюка, і знову заслужений успіх».*

До цієї пісні Володя повернеться трохи згодом, коли працюватиме на заводі «Легмаш».

У десятому класі він створює пісні «Колискова для Оксаночки» і «Лісові дзвіночки». Він дуже любить своїх сестричок Галинку і Оксаночку, всіляко догоджає їм, нерозлучний з ними. Оксаночці він потурає у всьому, приносить їй гостинці, розповідає химерні й смішні казки і пише нарешті «Коліскову для Оксаночки», яку ми любимо в родині і часто наспівуємо.

З мого щоденника, 7 квітня 1966 р.

«Володя приїхав до Чернівців, побув зі мною до вечора. Говорили з ним про все на світі. Він казав, що має бажання піти на курси шоферів і мотоциклістів — сучасна ж людина повинна бути обізнана з усіма видами побутової техніки. Я схвально поставився до його бажання. Він охоче розповідав про свої успіхи в навчанні, учителів та роботу з ансамблем «Буковинка». Сказав також, що хоче написати для нього нову пісню, але, нажаль, не має віршів, які б його задовольняли. Я дав йому вирізку з газети «Літературна Україна» з віршем «Відлітали журавлі» Віктора Миколайчука. Вірш невеличкий, але вартий того, щоб стати піснею. Треба тільки його доробити, дописати кілька строків. Володя спитав, чи має він право втручатись у текст чужого вірша. Я йому відповів, що він може по-своєму відредагувати вірш так, як того вимагає мелодія. Віктор Миколайчук ще молодий поет, мабуть, робить перші кроки в літературі. Якщо пісня буде гарна і люди співатимуть її, то можна буде розшукати його і послати йому пісенний варіант. Його реакція буде позитивна. Може навіть початися творча дружба між молодим поетом і молодим композитором. Володя погодився зі мною. Він був у прекрасному настрої. Увечері провів мене до факультету й подався на автобусну станцію. Сповнив мене теплом, радістю».

* * *

— Добрий день, — привітався Леонід Михайлович, заходячи на наше подвір'я, де ми сидимо з Володею і розмовляємо. — Вибачте, що приїхав у неділю, під час відпочинку. — Ми потиснули один одному руки, а Володя звільнив для нього стілець. Але Рум'янцев стоїть, мов сором'язливий юнак, і, дивлячись на криницю, каже:

— Спочатку б напиться водички... Надворі така спекота, що спасу немає. Володя побіг у хату, виніс горнятко і зачерпнув води з відра.

Леонід Михайлович задоволено випиває ціле горнятко, а я думаю про причини, які привели його до нас. Я уже чув про нього небагато різних розповідей, але їх досить для того, щоб його поважати. Це чудовий піаніст, чоловік величезної культури, дуже порядний і людяний. І фанатично відданий музиці, його погляди можна висловити афоризмом Володі: «Якщо відняти в людей музику, то вони геть здичавіють». Подейкують, що Леонід Михайлович усе робить для того, щоб наповнити музичне училище, яким керує, такими ж музикантами-фанатиками, як він сам. І треба віддати йому належне, його випускники рознесли далеко за межі Буковини добру славу про це училище та його директора.

Леонід Михайлович сідає біля мене й мовить:

— Мені сказали, Михайле Григоровичу, що вас можна застати вдома лише в неділю.

— Так, протягом тижня я зайнятий у Чернівецькому університеті.

Щоб не заважати нашій розмові, Володя підводиться і збирається йти.

— Ні, Володю, побудьте з нами. Мова йтиме про вас.

Рум'янцев дивиться на мене пронизливим поглядом своїх карих очей і каже:

— Вже кілька років знаю ваших дітей — Володю, блискучого скрипаля, і Галю — здібну віолончелістку і піаністку. Це гарні діти. Їхнє місце в музичному училищі. Правду кажу?

Володя ніяковіє, стенає плечима. Не любить, коли про нього висловлюються гучними фразами і надто хвалебними епітетами.

Відповідає упівголоса:

— Директор училища завжди говорить тільки правильні речі. Така вже посада... — і усміхається.

— Не посада, Володю, а передчуття старшого колеги, музиканта, — поправляє його Рум'янцев. Кидає свої запитання:

— До якої спеціальності готуєшся? Про що мрієш наодинці з собою?

— Я ще не думав про спеціальність. Із п'яти років думаю тільки про музику. А тепер інколи йде в мені боротьба між філологічним факультетом і медичним інститутом.

— На шкоду музиці?

— Ні, музика — моя супутниця у житті. Попри всі обставини вона буде в мене на першому місці.

Леонід Михайлович пожвавішав.

Кладе руку Володі на плече й промовляє:

— Любов і невизначеність. Вагання... Дивно, що так говорить обдарована людина. Все найкраще в житті пов'язане тільки з музикою, твоєю скрипкою і твоїми композиціями. Ти подаєш великі надії і як композитор. Про це вже частенько поговорюють, тебе згадують на сторінках преси. Над цим варто замислитися...

— Музика — тільки для моєї душі. Хоч мене і називають за це словом «самодіяльник». Ну й вигадав якийсь мудрець!.. Але на хліб насущний зароблятиму іншим способом.

— Міркуєш по-дитячому... Як займешся іншою професією, то музика відсунеться на другий план. Зостанеться тільки спогад про неї. Між іншою професією і музикою постійно точитиметься боротьба. Тобі буде важко. Не треба зволікати і вагатися. Треба впевнено йти шляхом, що так гарно почався ще в ранньому дитинстві. Той шлях веде до нашого училища. — І Леонід Михайлович переводить свій неспокійний погляд на мене:

— Погодьтеся, Михайле Григоровичу, що це найкращий шлях для ваших дітей. Хоч спробуйте. Побачите, що Володя і Галя будуть почуватися у нашому училищі прекрасно. Спрямуйте розумно їхні кроки.

Леонід Михайлович говорить з таким захопленням, що я не наважуюся кинути якесь заперечливе слово. Нарешті він підводиться, прощається з нами і йде до автомобіля, що стоїть перед хвірткою. Ми з Володьком супроводжуємо його. Від нього у нас залишаються полегкість, тепло, добрі почуття.

* * *

Навчальний рік наближається до кінця. Володя готувався до уроків та екзаменів на атестат зрілості дуже наполегливо, енергійно, щоб нічим не зіпсувати в останні тижні перебування в школі блискучий стан своєї успішності. Адже протягом усіх років кінчав кожен клас з відмінними оцінками, і тепер він претендент на золоту медаль, яка повинна полегшити йому вступ до Чернівецького медичного інституту. Бажає стати лікарем, хвилини дозвілля він заповнюватиме музикою, поезією, живописом. Його приваблює така перспектива.

Проте в житті не буває так, як у мріях.

Володя майже через день приїздить до мене в Чернівці. Хоч на одну-дві години. Ми відвідуємо інколи кіно, театр, проходжаємося вулицями Чернівців. І він це називає своїм найкращим відпочинком. Він увесь час веде мову про свої справи. Мені радісно від думки, що мій син сповнений гарних прагнень. Протягом усього життя я не чув від нього якогось поганого слова на адресу своїх знайомих, колег, з якими йому доводилося навчатися у двох школах, про наших сусідів, що завжди з глибокою симпатією ставилися до нього, вбачаючи у ньому добре вихованого юнака.

14 квітня 1966 року мене відвідує дуже схвильована донька Галинка. Розповідає мені, що Володя разом із двома іншими учнями свого класу опинився в КПЗ. Йому, як і його колегам, дали по п'ятнадцять діб за бешкетництво. Я важко вражений тією новиною, геть-чисто спантеличений. Не йму віри, що Володя міг набешкетувати так, що аж потрапив до арешту. Ніколи в житті він не проявляв ніяких нахилів до найменшого зухвальства, тим більше такого, що карається законом.

Що трапилось?

Трапилася проста річ. Дівчина-десятикласниця, донька майора військкомату, зі своєю родичкою такого ж віку, двоє хлопців-десятикласників, один з них син колгоспника, другий — працівника РТС, зустрілися з Володею, який після занять вирішив прогулятися. Котрийсь із них запропонував купити пляшку вина і випити її в невеличкому саду, перетвореному у міський сквер. Він розташований перед будинком райкому партії і поруч з будинком міліції.

Їх п'ятеро розкоркували пляшку і ковтнули по сто грамів вина, які, безперечно, подіяли на їхній мозок. Один із хлопців почав героїжитися перед дівчатами. Сказав, що полізе на п'єдестал.

Колись на ньому було встановлене погруддя Сталіна. Воно простояло там у самотності багато років, бо той сквер районного центру ніхто не відвідував, адже зовсім близько шумів чудовий кіцманський ліс, куди йшла залюбки молодь, там був танцювальний майданчик. Після двадцятого з'їзду КПРС, на якому М. С. Хрущов сказав правду про того липового генія, затаврував його як кримінального злочинця, по всій країні почали знімати його пам'ятники, перейменовувати міста, площі, вулиці тощо. Тоді ж і в Кіцмані одпиляли Сталінове погруддя. А щоб п'єдестал не стирчав даремно, двоє інструкторів райкому партії винесли з приміщення давній гіпсовий кімнатний бюст Леніна й поставили його на місце Сталіна, не прикріпивши до нового місця. Районні мудреці навіть не подумали про те, що на світі завжди були, є і будуть існувати шибеники. Одному з них, що дуже дувся в пир'я, закортіло вилізти на той п'єдестал. Та Володя спохопився — усвідомив, що того не варто робити. Він підійшов до колеги, хотів його стягти звідти. Але колега, здоровий хлопець, схопився за той гіпсовий бюст, який похитнувся і звалився на землю разом із героєм. Від погруддя одламався невеличкий шматок.

Хлопці і дівчата впали в паніку. Вони вирішили нікому не говорити про свій вчинок. І це була їхня помилка.

Наступного дня хлопців притягли до відповідальності. Посадовили їх у КПЗ на 15 діб. Так тоді карали за кожне порушення. Про дівчат навіть ніде не згадали, а хлопців звинуватили в пияцтві. Райкомівських працівників, які поставили бюст на п'єдестал і не прикріпили його, теж ніде ніхто не згадував. Хлопці відсиділи 15 діб і були відпущені додому готуватися до іспитів на атестат зрілості.

Для сина колгоспника, працівника РТС та доньки майора військкомату все це не мало особливого значення. Всю увагу екзаменатори зосередили на Володі як організаторі пияцтва. Було направлено інструктора райкому на екзамен на атестат зрілості, щоб стежив, аби Володя ні в якому разі не склав їх на відмінно. З історії йому поставили четвірку, за поведінку — стільки ж...

Не могло й мови бути про якусь медаль, що полегшувала би вступ до медичного вузу, де конкурс величезний.

Про неприємну подію начальство, здається, забуло, і про Володю також. Та це було не так. Всю увагу було переключено на мене, члена Спілки письменників і старшого викладача кафедри історії української літератури. Кожен день в університет надходили телефонні дзвінки з вимогами розправи наді мною. Та ректор різко негативно поставився до їхньої вимоги. Вони так йому набридли, що він викликав мене й спитав:

— Кого ви вбили у своєму Кіцмані? Чому від мене вимагають, щоб вас звільнили з посади в університеті?

— Я, Корнію Матвійовичу, нікого не вбивав. Вважаю, що це збунтувався гоголівський Миргород, який перекочував до Кіцманя.

В університеті влаштували збори, щоб обговорити питання про те, як я виховую своїх дітей. Після багатьох виступів збори ухвалили, що той випадок не типовий для мого сина і що я правильно виховую своїх дітей...

Літні місяці були насичені роботою. Володя допоміг мені перевезти меблі та всі інші речі з Кіцманя до Чернівців, де нам ще торік дали помешкання на вул. Б. Хмельницького, 58.

З перших днів перебування в Чернівцях Володя почав енергійну підготов-

ку до вступних іспитів до медичного інституту. Він радий, що вже є нарешті мешканцем цього прекрасного міста. Наше помешкання невеличке, двокімнатне, але в центрі міста, майже на території університету. Можна було поблукати вулицями, але Володя змушений розставляти речі на місця, розпакувати разом з Галинкою чималу бібліотеку, знайти місце для книг, купити нові меблі й позбутися старих. Володя, не ремствуєючи, порадиться з усім найкращим чином. Він вправно володіє пилою, молотком, гнблем та долотом, у нього несхибний естетичний смак. Влаштування нашого побуту так захоплює Володю, що він забуває, на якому світі живе. На скрипці грає лише вечорами, щоб перевірити, як він каже, акустику наших кімнат. Повертається до своїх справ аж тоді, коли всюди стає чистенько, затишно, усі речі мають святковий вигляд, а у вазі на столі з'являється розкішний букет квітів.

Володя знову не виходив цілими тижнями з-за стола. Тільки вечорами відвідував кіно чи театр. Справляв враження, що його ніщо не стомлює. Родина того літа не виїздила до Бердянська, де ми проводили чи не кожне літо на березі Азовського моря.

У ті місяці я пильно придивлявся до сина і мене вражала його працездатність та уміння концентрувати свою енергію на тому, що він вважав потрібним, корисним. Він просто-таки зворушував мене своєю наполегливістю та вправністю. Що ж, у нього була гарна підготовка до екзаменів. Вся наша родина оточувала його увагою, тремтіла за нього, боячись, що з Кіцманя надішлють на нашу родину і Володю якісь анонімки з наклепами, хоч наш син протягом десяти років був гордістю двох шкіл — середньої і музичної.

Минули тижні. Володя й Галя подали заяви до музичного училища. Володя до класу скрипки, а Галя — віолончелі. Не на денне відділення, а на заочне. І він часто відвідує училище, знайомиться з деякими викладачами, цікавиться навчальною програмою. Наше помешкання наповнюється звуками, мелодіями, а славні сусіди терплять нас, ще нікуди не пишуть скарг. Володя грає чарівну річ — «Аве, Марія». До нього приєднується Галя зі своєю віолончеллю або фортепіано і, здається, ніби всі предмети, що нас оточують, співають разом з ними, випромінюють веселі й сумні, бадьорі й патетичні мелодії та навівають мрії.

У ті дні Володя мені признається:

— Коли я втомлений, то шукаю відпочинок в улюбленій роботі.

— А прогулянка не діє на тебе? — запитую.

— Тільки в полі, в лісі чи в парку.

— Тоді поблукаємо спочатку в місті, а потім підемо в один із парків, — пропоную.

Місто Чернівці цікаве своїм минулим і сучасним. Нам особливо полюбився район університету, де гарні будинки, дерева й дівчата, що видзвонюють сміхом, надаючи вузьким, але чистим вулицям романтичної святковості. Зливаючись з юрмою молоді, ведемо свою розмову. Найбільше нас цікавить література і музика. Це — улюблені теми Володі, вони хвилюють його своїми найрізноманітнішими аспектами і проблемами, викликають подеколи глибокі і болісні роздуми. У такі хвилини в нього виникає потреба бути відвертим і щирим зі мною. Він добре знає, що я його завжди правильно зрозумію, не осуджу і не принижу якоюсь нетактовною відповіддю. Володя ніби сповідається переді мною:

— Мене ніколи не покидає думка, що без музики людська цивілізація була б неможлива. Людський розум почав удосконалюватися тоді, коли люди набували досвіду. А той досвід був би несприйнятливий, якби вони не забарвлювали його своїми емоціями, які, власне кажучи, моделюють наш духовний світ. Емоції ж —

це реакції на прекрасне і потворне, корисне і шкідливе... Музика надає привабливості буденщині, розганяє нудьгу і загоює внутрішню кволість, породжені тупою одноманітністю.

— А який психологічний ефект її дії?

— Коли зникає нудьга, перед очима встає блакитне небо, зір стає зіркішим — бачимо те, що раніше не добачали.

— Ти — романтик, сину, і філософія твоя суто романтична.

Він дивиться попри мене кудись у далину, відтак пронизує мене своїми жвавими очима, сповненими глибокої проникливості, каже:

— Я ще не закінчив. Додам тільки те, що втрачається почуття самотності — найстрашнішого з усіх почуттів. Фізична самотність приносить усілякі незручності, а духовна — страждання. Музикою людина рятується, якоюсь мірою, від духовної самотності.

— Хіба Бетховен урятувався від неї своїми геніальними творіннями?

Володя опускає голову і мовчить якусь мить. Справляє враження, що зосереджується над тим, як мені відповісти. Нарешті відказує:

— А Бетховен ніколи не був самотнім. Його ж сповнювали звуки, як бджоли вулик.

— Як бджоли вулик... Гарно сказано, переконливо. Такий був і Шуберт.

— Маєш рацію, татку. Шуберт був самотником, який ніколи не усамітнювався.

— Ти його добре вивчив. Він, зрештою, вартий того, щоб його вивчали. Він — гарний приклад.

Проходимо повз Університет і опиняємося на вулиці Жуковського, що веде до парку ім. Т. Шевченка. Зупиняємося на гарненькому майданчику і дивимося вниз, на вокзал, який час від часу протинають гудки. За вокзалом розгортається колоритна панорама Запрудтя. А отам, трохи далі, темний ліс заволодів високим горбом.

Поряд із майданчиком стоїть будинок.

— Тут мешкала колись Ольга Кобилянська, — і показую пальцем.

— Знаю... Тоді, коли її долали злидні, — уточнює Володя. — І жила не в світлих кімнатах, а в підвальних...

Спирається на кам'яну огорожу, якої майже торкаються верхів'я дерев, що ростуть у яру, і додає стишеним голосом:

— Сюди можна приходити, щоб спокійно помріяти...

— Про що?

Володя бере мене злегка за лікоть і дивиться збентежено в очі.

— Я ще ніколи не зв'язав нікому своєї мрії.

— Чому ж вона така затаємничена в тебе? — питаю.

— Це, власне, проблема нашого Шуберта, яка часто займає і мої думки. Або іншими словами — прагнення до ідеалу.

— Тепер немодно так говорити. Слово ідеал — архаїзм.

— Говори, татку, до кінця: архаїзм для порожньої голови обивателя. Я відчуваю в собі пісенну силу, що не дає мені спокою ні вдень, ні вночі. Це якийсь невгамовний внутрішній голос.

— Ти в мене мрійник. Любий мій мрійник. Ти якось болісно сприймаєш історію нашої музики.

— Хіба я не маю рації? У минулому наша музика не мала засобів, щоб поширювати свою красу, твори наших композиторів не рекламували. Перед ними

навчальні заклади та великі концертні зали були замкнені на десять замків. І наші митці були занадто стримані й горді, хоч знали, що ігнорування і зневажання нашої музичної культури мало одну мету: вироблення у нас комплексу національної меншовартості, а той комплекс мав дати силу усіляким прильюшкам смоктати соки із нашої землі. Вони казали, що наша музика, як і мова, придатна тільки для простолюдинів. Кращі діячі мистецтв не заперечували і йшли пліч-о-пліч з тим простолюдом. І це вони робили з гордістю, яка пронизує всю нашу культуру. Минули десятиліття. Історія довела, що український простолюдин несе в собі аристократизм найвищого ступеня. Та салони й тепер йому непотрібні. Наша музика вже має свої консерваторії, філармонії, оперні театри, вокально-інструментальні ансамблі, радіо, телебачення, музичне видавництво... Мелодійність нашої мови у сполученні з музикою дає чудовий естетичний ефект. Нашу музику легко поширювати серед інших народів. Треба тільки це робити з талантом.

— А його треба мати, — докидую.

— Наші люди дуже талановиті. На жаль, їхня енергійність не сягає рівня талановитості.

Дивлюся на сина, слухаю його і думаю, що поруч зі мною стоїть цілком доросла людина зі своєрідним душевним складом і прагненням бути самим собою, мати своє ставлення до всього.

З вокзалу линуть гудки паровозів. Володя наспівує рядки із своєї пісні:

Я — мандрівний музика, друзі,
Славлю кохання, сонце, весну...

Настали тривожні дні вступу до медичного інституту. Володя був прекрасно підготовлений. І йому поталанило скласти успішно всі предмети. Набрив потрібну кількість балів. У нас відлягло від серця, ми заспокоїлися. Я навіть радів, що начальство не мстить юнакові за його незначну помилку в житті. Усе, що могли учинити з дорослими, не дозволили собі зробити з сімнадцятирічним юнаком. Що ж, благородне начальство...

Володя випромінював радість. Але він учинив ще одну помилку — поїхав з Галею до Кіцманя на іменини товаришки по класу. Там він припустив необережність... Признався, що пройшов по конкурсу і зарахований студентом першого курсу. Показав навіть листівку з повідомленням. Йому приємно було усвідомлювати, що з ним нічого поганого не трапилось, що його не внесено до чорного списку.

31 серпня він купив гарний букет троянд і подався до медінституту на свято початку нового навчального року. Настрій у нього був піднесений, як і завжди після добре виконаного обов'язку.

Ми з матір'ю зітхнули з полегшенням — син не буде тинятися без діла. Та ми занадто поквапилися тішитися. Не пам'ятаю, хто прийшов до нас і розповів про вельми неприємну ситуацію, в якій опинився наш син. Йшлося про те, що він начебто обдурив когось і незаконно став студентом. Ми з матір'ю пішли йому назустріч з болісним бажанням дізнатися, що там трапилось. Застали Володю біля будинку обкому партії. Обличчя його було бліде. Він довго мовчав. Потім розповів нам усе докладно. Свято початку нового навчального року відкрив ректор медичного інституту, кандидат медичних наук О. Д. Юхимець. Він привітав першкурсників із початком їхнього нового життя в аудиторіях вузу. Згадав про те, що Чернівецький медінститут славиться всюди своїми фахівцями високої кваліфікації, які працюють у селах і містах України та далеко за її межами. Від цієї риторики

О. Д. Юхимець перейшов до більш конкретної частини свого виступу. Він повідав молодій аудиторії, що поряд з чесними абітурієнтами, синами колгоспників та нашої радянської інтелігенції, до інституту незаконно проник, користуючись злочинними методами обману, випускник Кіцманської середньої школи Володимир Івасюк. *«Він був своєчасно викритий, йому не вдалося нас обдурити. І ось я тут заявляю, що його вступні іспити анульовані, ми його викреслюємо зі списків студентів нашого вузу».*

Володя нікого не обманював. Він здавав документи так, як і всі абітурієнти, складав іспити успішно, без найменшого стороннього втручання. Він був прекрасно підготовлений. Що ж, доведеться витримати цей вибрик функціонера від медицини, антипедагогічний вчинок людини сумнівної моралі, що не хотіла навіть замислитися над тим, чим могло закінчитися оце бузувірське цькування сімнадцятирічного юнака.

Володя був чесним абітурієнтом, великим трудівником, яким протягом десяти років пишалися дві школи — середня і музична.

Якби О. Д. Юхимець керувався якимись моральними чи педагогічними принципами, то викликав би до себе абітурієнта і сказав: «Забери, хлопче, свої документи і не потикайся сюди». Він міг також викликати батька чи матір абітурієнта й порадити: «Заберіть, громадяни, документи свого злочинця». Але О. Д. Юхимцеві захотілося познущатися публічно з юнака, хотів мати насолоду від того, що калічить психіку чужих дітей.

Зазначу, що буквально через місяць після тієї витівки О. Д. Юхимця обком комсомолу, очолений Галиною Менжерес, на своєму засіданні поновив Володю в рядах комсомолу.

Забігаючи трохи наперед, зазначу також, що через рік Володя все-таки вступив до Чернівецького медінституту. А ще через рік ми, батьки Володі, отримали з того ж таки вузу листа, якого я повністю цитую:

«Шановні Михайло Григорович та Софія Іванівна!

Деканат, партійна та комсомольська, профспілкова організації третього курсу Чернівецького медичного інституту поздоровляють вас з 52-ою річницею Великого Жовтня! Бажаємо Вам міцного здоров'я, щастя, успіхів в особистому та громадському житті! Дякуємо Вам за хороше виховання сина, який добре навчається і приймає активну участь в громадському житті.

Декан лікувального факультету — О. Войцеховський.

Секретар партбюро третього курсу — М. Лобода.

Секретар комсбюро третього курсу — М. Іванихненко».

До всього сказаного хочеться додати те, що в 1972 році О. Д. Юхимець усіляко намагався перешкодити переведенню Володі до Львівського медичного інституту — він заявив на весь голос, що такий студент, як Володимир Івасюк, потрібний і чернівецькому вузові. Нам відомо, що О. Д. Юхимець пишався не так давно дискримінованим студентом.

Розділ дванадцятий

Заняття у музичному училищі, добре ставлення викладачів і нових друзів-музикантів сповнюють Володю бажанням культурно-музичного життя. Він грає у симфонічному оркестрі училища, сумлінно виконує свої студентські обов'язки — наполегливо працює над програмовим матеріалом і мріє про якусь роботу, щоб бути, як він каже, повноцінним членом родини.

Одного вересневого дня він приходить в обідню пору додому в гарному настрої. Обводить нас усіх тріумфальним поглядом і промовляє урочистим тоном:

— Привітайте мене, я уже частка робітничого класу.

Ми з матір'ю багатозначно презираємось, а Галя кидає скептично:

— Сідай до столу, ораторе обідньої пори! Твій пафос, мабуть, від того, що ти зголоднів.

— Ніякий я не оратор, а простий робітник-штампувальник фурнітурного цеху.

— У музучилищі? — кидає Галя жартома.

— Ні, Галюню, на заводі «Легмаш». Я, щоправда, ще тільки неофіт, але мінуть два-три тижні і оволодію всіма виробничими мудрощами, мене осяє одкровення і, розуміється, почне накопичуватися досвід. Поки оформив усі ті справи, то і їсти захотілося.

Сідає біля Галі. Оксаночка опиняється у нього на колінах, і ми всі в напруженому чеканні подробиць. Сиплемо на нього цілу повінь запитань. А відповідь на них одна і дуже проста: він справді робітник заводу «Легмаш». Він там улаштувався завдяки обкому комсомолу.

Прокидається о шостій годині ранку і тролейбусом добирається до заводу, додивляючись у дорозі свої сни. Було б дуже добре, якби він лягав рано спати, але це неможлива річ, йому теж хочеться погуляти, піти з кимось у кіно на останній сеанс або й засидітися аж за північ за цікавою книжкою.

Однак не минає й трьох тижнів, як його піднесений настрій різко міняється, він стає мовчазним, похмурим, замисленим. Але не нарікає ні на кого і ні на що. Яюсь, гуляючи у місті втрюх з Галинкою, я його запитую:

— Що з тобою трапилося, Володю? Чому опустив носа й затужив?

— Важко, тату, в цеху. Не від праці, а від гармидеру, гуркоту й ляскоту. Геть-чисто глухну. Не можу дотягти свою зміну до кінця. І соромно поскаржитися комусь, бо перший-ліпший товариш назве мене слабаком і маминим синком. У вухах весь час стоїть якась нестерпна стрілянина. Додому йду запамороченим. Хитаюся, як п'яний, а в голові неначе бубон без перестанку гупотить. Живу в якомусь пекельному звуковому хаосі.

Галя зауважує:

— Твій абсолютний слух не узгоджується зі звуками заводського цеху. Чи вони не шкідливі для нього?

Володя дивиться збентежено на мене й каже:

— Ніде не читав, щоб довготривалий гуркіт шкодив слухові. Та я не стану звертатися до лікарів, бо ще хтось скаже, що занадто ношуся з собою...

Яюсь уранці, напівсонний, каже матері:

— З жахом думаю про те, що зараз пірну в звукову прірву.

Це примушує нас насторожитися, бо важко дивитися на нього тоді, коли він повертається з роботи, — весь блідий, зів'ялий, як листок, вражений легким морозом.

Кажу йому:

— Піду, Володю, до секретаря парткому й попрошу, щоб тебе перевели в інший цех.

— Хіба можна?! — неначе жажнувся. Він не звик до батьківської опіки в життєвих ситуаціях. — Я й сам можу це зробити.

Минає ще тиждень. Володя приходить з роботи цілком невпізнаним. Його блакитні очі випромінюють радість, яку він приховує під машкарою спокою. Ніби декламує:

— Гадав, що стану глухим, як Бетховен, але не вийшло... Можете мене привітати з перемогою.

— Знову? З якою, сину?

— Коштовні перетинки моїх вух зостануться неушкодженими. Вони вже врятовані.

— Ким? — запитливо дивлюся на нього.

— Ще не перевелися добрі друзі-приятелі, яких у давнину називали меценатами.

Оточуємо його веселим колом.

— Кажі, Володю, що там у тебе? — запитує Галя.

— Та нічого. Сьогодні зайшов до цеху Леонід Андрійович Мельник, і я поскаржився йому на гармидер, який не дає мені жити. Кажу, що я не маю права глухнути, бо ще не написав «Героїчну симфонію». Він мене зрозумів з кількох слів.

— Ну й що? — нетерпеливиться матері.

— Про це, мамусю, треба говорити з патетикою. Протягом однієї години я стаю, дякуючи Льоні, слюсарем-гравером. Він просить, щоб я допоміг поставити на ноги заводський хор. Ось я уже молодий диригент.

Хористів було звідки вибрати: робітники і службовці заводу — життєрадісний народ, люблять співати. Крім того, їм просто цікаво побачити юнака, що керуватиме ними. Якщо вартий чогось, то підтримають його.

Володя радіє і водночас потерпає. Тих добрих робітників чекає після закінчення зміни друга робота, теж важка, теж марудна, у поті чола. Чи не махнуть вони з байдужістю рукою і поквапляться додому?

Володя бідкається перед Галею:

— Ті люди пережили жахи війни і знають, по чому лікоть киселиці. Тому я довго просиджую вечорами над збірниками пісень, підбираю найкращі твори, щоб вони сподобалися тим людям. Треба дорожити їхньою добротою.

Минає ще трохи часу. Я питаю:

— Як ся мають, сину, твої хористи?

— Ніби змовилися... — і сміється.

— В чому?

— Та хочуть, щоб я показав свої диригентські здібності й тому страшенно слухняні та дисципліновані на репетиціях. Приходять без запізнь, неначе одержують за те заробітну платню. Просто зворушують мене. Я, звичайно, дуже їм вдячний, що повірили в мене.

Хор виконуватиме поряд з іншими творами і Володині пісні: «Ласкаво просимо», «Батьківщино моя» і «Капельюх».

Леонід Андрійович Мельник, який керував у той час комсомольською організацією заводу, пише у своїх спогадах про Володю:

«Володимир був оформлений у фурнітурний цех штампувальником — робота монотонна, потребує уваги й терпіння. Я навідувався у цех № 1 досить частенько, поглядав, як ідуть справи у Володі — у мене завжди лежала душа до нестандартних людей. Мене цікавив його внутрішній зміст. Коли питав його, як ідуть справи, бачив вдячний погляд і скромну відповідь: «Усе нормально». Він нічим не відрізнявся від інших молодих робітників і зумів зразу влитися у колектив... Відвертість і відкритість Володимира радували мене. Одного разу, зайшовши у цей шумний цех, почув від Володимира: «Все тут, як завжди, одне погано: втрачаю слух». Відповідь була мені спочатку не зрозуміла — причому тут слух? Така вже робота в цьому цеху. Тоді він розповів, що захоплюється музикою, а шум йому дуже впливає на вуха. Все це говорилося так просто, що в ту ж мить я кинувся шукати друге місце для нього. І ось Володимир уже слюсар-гравер.

Його попросили допомогти заводській художній самодіяльності. І тут практично я уже з ним не розлучався. Часто приходив на репетиції, хоч було в мене чимало всіляких справ. Володимир весь час розмовляв зі мною, ділився своїми планами. Він мені подобався ще й тим, що довкола нього гуртувалася заводська молодь. На репетиції хору люди завжди приходили. Я кожен раз виходив із клубу з думкою, що з художньою самодіяльністю нам пощастило. За короткий час була готова програма для огляду, який відбувся у Палаці залізничників. Мої хвилювання за кулісами та в костюмерній були даремні — усе було гаразд. Юний диригент вправно керував хором дорослих людей».

Недовго працював Володимир на заводі «Легмаш», молоде життя вимагало свого — хотілося вчитись. Володимир робив для молоді все, що міг. У ньому виробилася якась відданість робітничому колективу. Не пам'ятаю, щоб він хоч раз у чомусь відмовив молоді.

Ось восени директор попросив організувати виступи художньої самодіяльності в підшефному колгоспі села Бобівці Сторожинецького району. В селі було свято.

Володимир підготував програму, зібрав людей. Ми поїхали задовго до початку концерту. Концерт удався. Радів Володимир, був щасливий і я.

Володя охоче кожного ранку йде на роботу. Він неначе закоханий у свій «Легмаш», відчувається дуже добре серед робітників і службовців, які поставилися до нього по-людському з першого ж дня його роботи.

Заводський хор підготовлений до огляду і виступів перед міською публікою. На свій концерт Володя запросив мене з матір'ю та Софію Сильвестрівну Яричевську, дочку українського поета, яка приїхала до нас у гості з Румунії. Пісні Володі звучать злагоджено, задушевно і їх добре сприймають слухачі, нагороджуючи виконавців жвавими оплесками. Володя виходить на авансцену, довго кланяється і ніби не вірить, що ті оплески адресовані його пісням.

Той успіх надав йому творчої сили, сміливості й наполегливості у праці над іншими творами. Він допрацьовує раніше написані твори.

Дотягнувши до доброго рівня пісні «Відлітають журавлі» і «Колискову для Оксаночки», він посилає їх під псевдонімом «Весняний» на обласний конкурс...

Я теж член журі того конкурсу: рецензую поезії, оповідання, гуморески. Музичні ж твори, переважно пісні, оцінює викладач музичного училища Олександр Михайлович Чмут, який закінчив композиторське відділення Київської консерваторії ім. П. І. Чайковського у класі композитора Левка Ревуцького. Я, присутній на

засіданні журі, чую, як О. М. Чмут награв і наспівує пісні Володі. Як і інші члени журі, він не знає, що автор тих пісень — мій син.

Тамую дихання і не зводжу очей з Олександра Михайловича, який перестає грати, обертається до нас обличчям і каже з хвилюванням у голосі:

— Я здавна рецензую твори буковинських музик, тримав у руках чимало вправно скомпонованих речей, але таких оригінальних, мелодійних, із хвилюючими інтонаціями, як пісні оцього Весняного, я ще не чув на Буковині. Це посправжньому обдарована людина.

Моє серце гупає у грудях, предмети і люди начебто кружляють довкруг мене. Намагаюся уявити собі, якими стануть очі сина, коли я переповім йому сказане О. М. Чмутом. Він теж дуже високої думки про цю людину.

У своїх спогадах організатор конкурсу А. Ф. Яківчук пише:

«Серед буковинської композиторської громади він почав виділятися таки відразу. Творче зростання юного Володимира Івасюка помітили рецензенти обласного конкурсу на кращий літературний та музичний твір. Зокрема, учень Левка Ревуцького Олександр Чмут побачив у піснях Володимира Івасюка силу мелодійних імпровізацій, пафосне натхнення і стильове новаторство...»

Звичайно, Володя дуже радіє, коли довідується про оцінку своїх пісень. Дивиться на мене і каже стиха:

— Здається, татку, що мені варто й далі писати. Маю для кого...

І більше ні слова. Не любить хизуватися. А. Ф. Яківчук у своїх спогадах зазначає, що Володя *«був скромний, як і всі талановиті люди»*.

31 грудня 1966 року обласна газета «Радянська Буковина» опублікувала наслідки конкурсу:

«Першою премією удостоєно самодіяльного композитора Ж. Кремера за цикл «Пісні про Леніна»... Ще одну першу премію поділили між собою Леонід Затоловський («Мрії») та Володимир Івасюк («Відлітали журавлі»). «Мрії» — лірична пісня з цікавою гармонійною мовою, «Відлітали журавлі» — глибоко патріотична...»

... Осінь шістдесят шостого сіра, холодна, до нудоти набридлива своїми дощами, мжичками, туманами. Тротуари покриває мокре й брудне листя, з-під коліс автомобілів летять на перехожих бризки болота. Не хочеться виходити з хати. Сидіти б у кімнаті й читати Джека Лондона.

Однак осоружна погода не впливає на настрої Володі. Йому просто нема коли нудитися і марити про кращу погоду. Коли повертається з заводу, нашвидкуруч обідає, бере скрипку й поспішає у музучилище. Там відбуваються або консультації, або репетиції симфонічного оркестру.

Володя признається Галі:

— Як би там не було, мені все-таки поталанило в житті тим, що зустрів багато прекрасних людей. На заводі «Легмаш» морально відпочиваю, а в цьому училищі стаю таким розумним і здібним, що вже далі нікуди... А вся річ просто в людях, серед яких мені призначено жити... Це моє середовище. Мабуть, на все життя... І я дякую долі за нього. Взяти хоча б Л. І. Таранову. Скільки радості відчуваю на її лекціях з теорії музики! Йду до неї, як на свято.

— Ти просто закоханий у неї, а не в теорію музики, — зловтішно кидає Галя. — Та вона варта того, щоб такі, як ти, у неї закохувалися.

— Ні, Галю, ти не маєш рації. Я трошки одержимий музикою. Чую її всюди: на лекціях Таранової, на вулицях, у цехах любого моєму серцю «Легмашу».

І це не порожні слова. Володя придбав підручник гармонії і вивчає його з

інтересом, навіть за обідом не випускає з рук. Галя запитує його насмішкливо:

— У тебе не пропадає апетит від тих теоретичних мудрощів?

— Ні, читаю їх, як роман Джека Лондона. Музика не накинута мені силоміць, вона — моя обраниця. І такі книжки, як оця, приносять мені величезне задоволення. Треба працювати, Галю...

І Володя працює. Не забуває також, що йому вісімнадцять. Він, життєрадісний і товариський, відвідує курси танців, якими керує викладач музучилища В. Д. Бідусенко. Володі подобаються українські народні танці, а також вальс, танго, твіст, чарльстон... Але він не нехтує й новітніми танцями, якими захоплюються його ровесники.

5 лютого 1967 року обласна газета «Радянська Буковина» робить Володі дуже приємну несподіванку: друкує пісню «Відлітали журавлі». Це справляє на нього глибоке враження й спонукає його серйозно дивитися на своє покликання. Він обробляє текст нової пісні «Там за горою, за крем'яною», на якій виразно відбилася його любов до буковинської народної пісні. Пише нову пісню — «Над морем» — на слова Д. Павличка.

Володі й Галі захотілося створити домашнє тріо, їм потрібна для цього піаністка. Нею, ясна річ, повинна стати Оксаночка, яка гасає цілими днями по подвір'ї, у скверіку, що перед хімічним факультетом, та в парку ім. Т. Шевченка.

Якось Володя садить її за рояль і починає виховувати сімейну піаністку. Ті заняття з сестричкою породжують в його фантазії задум пісні про те, як не хочеться вистукувати на клавішах гами, арпеджіо, етюдів в той час, коли надворі весна, сусідські діти граються, регочуться. Згодом цим задумом Володя поділився з поетом-піснярем Юрієм Рибчинським, який приїздив навесні 1971 року до Чернівців з композитором Ігорем Покладом. Юрій Рибчинський написав вірш «Уроки музики» і віддав його своєму другові — композиторові Вадиму Ільїну. Пісня удалась дуже цікавою, талановитою і багато років звучала по радіо і телебаченню.

Розділ тринадцятий

Дні, насичені музикою, роботою і життєвими турботами, минають швидко. Володя незчувся, як минула осінь, зима, от-от мине й весна. Та він задоволений — у нього є успіхи в роботі. Є також і мрія про вищий навчальний заклад. Знехтувати нею ніяк не можна, Галя щодня тримає її у його полі зору своїм настирливим нагадуванням. Тож треба готуватися до вступних іспитів і прощатися з рідним заводом, де його по-батьківськи прийняли і де він зазнав утіхи спілкування з прекрасними людьми. Керівництво заводу дуже гарно поставилося до нього: дало йому прекрасну характеристику і навіть рекомендацію до Чернівецького медичного інституту.

Коли проходжу повз завод «Легмаш», то хочеться підняти капелюха й сказати:

«Тут працював колись мій син — хай святиться це місце! Тут разом із моїм сином працювали благородні люди, — хай святяться їхні імена, а добра слава хай буде їм і їхнім дітям зіркою-супутницею в житті».

Чотирьох місяців досить для повторення матеріалу з фізики та хімії та для прочитання призабутих творів української літератури. У Володі цупка пам'ять, схоплює швидко і затримує надовго все потрібне для іспиту. Тому він сидить удень лише три-чотири години над підручниками, потім допомагає матері й Мілі по господарству, а вечорами гуляє допізна з друзями, які горнуть до нього.

Ми ніколи не журилися, коли він ішов складати іспити. Знали наперед, що все буде гаразд. Цього разу він теж сумлінно підготувався і одержав з усіх предметів найвищі оцінки. А твір з української літератури пише з таким блиском, що його читають усі члени екзаменаційної комісії. Недарма ж він усі класи середньої школи кінчав з похвальними грамотами, які донині ще зберігаються, мабуть, у Київській музичній десятирічці ім. М. Лисенка.

24 серпня 1967 року Володя одержує листівку з повідомленням про те, що його зараховано студентом першого курсу Чернівецького медичного інституту.

Після іспитів Володя, мама й Оксаночка, якій виповнилося якраз сім років, їдуть до Красноільська Сторожинецького району, де в туристському таборі «Лунка» перебуває Галинка. Досить велику відстань між Красноільськом і табором проходять пішки. Володя несе Оксаночку на плечах лісовими дорогами, через луки й галявини, устелені квітами.

Галинка виходить їм назустріч і веде їх у табір, щоб показати іншим дівчатам, який у неї брат. Табір розміщений у колишньому Будинку мисливців, що належав багатим та чиновним обивателям цісарської Австрії, а згодом боярсько-королівської Румунії. Ще не так давно вони проводили щасливі дні на лоні цієї чарівної природи. Тепер тут видзвонює своїм сміхом і піснями молодь.

Після оглядин табору виходять на розлогу галявину і влаштовують там родинну трапезу. Володя розповідає про свої хвилювання у Медичному інституті, де він пнувся з усіх сил, щоб показати екзаменаторам свою підготовку з фізики й хімії. Розповідає з гумором, дівчата сміються.

Поївши, усі четверо йдуть у малинник. Коли сонце починає спускатися до заходу, простують до автобусної станції. По дорозі відбувається весела пригода.

Вони ще здалека бачать двох циганок і одного цигана, що йдуть їм назустріч. Циган страшенно зарослий: волосся чорне, лискуче, спадає темною хвилею на плечі, а довжелезна борода, широка, як дві лопати, разом узяті, геть-чисто покриває йому груди.

— Дивись, ніби копичка темряви котиться по землі, — каже Володя.

Оксаночці стає моторошно. Вона горнеться до Володі й шепоче:

— Це той, що забирає у торбу маленьких дітей, які не хочуть їсти? Таким циганом мене колись лякала Міля.

— Не бійся, тебе вже не засунеш ні в яку торбу. Ти ж у нас першокласниця.

Всі пильно придивляються до цього феноменального цигана-оригінала.

Коли порівнюються з ним, Володя каже:

— Ну й колоритний... Ніби темний дух землі... — І дістає швидко фотоапарат, дає його Галинці й каже: — Зроби два-три кадрики з цим дивом природи. — І звертається до цигана: — Йди сюди, сфотографуємося.

Але копиця темні в чорному засмальцьованому одязі блискає очима й відказує:

— Не хочу фотографуватися, домнуле⁶... Треба мені дати карбованця. І аж тоді тільки щось буде. Дай, не пошкодуєш.

Циганка додає:

— Будеш мати файну фотографію. Принесе тобі щастя.

Володя дістає гаманець і простягає циганові карбованця. Потім кладе йому руку на плече й командує Галі:

— Не шкодуй плівки. Такого об'єкта і такої нагоди більше не буде... — і весело сміється.

Нажаль, з тих кадрів не вийшло фотографій — плівка чомусь засвітилася. Але розповіді про зустріч з небуденним циганом часто звеселяли родину...

У наших вузах прижилася гарна традиція: вступники на перший курс працюють на факультетах, в аудиторіях, бібліотеці, готуючи їх до занять, які почнуться через тиждень. Коло робіт заздалегідь продумане, підготовлене. Володя виходить на роботу, як і всі, але його викликають до деканату й запитують, з чим він виступить на святковому концерті, присвяченому початкові нового навчального року.

Володя відповідає коротко:

— Зіграю «Циганські наспіви» П. М. Сарасате або, може, «Баладу» Ч. Порумбеску.

Декан задоволено киває головою і промовляє:

— Ви можете сидіти вдома й готуватися до концерту. Це ваше найважливіше завдання.

Володя старанно готується. Шліфує кожен такт, продумує кожну дрібничку. Галина теж просиджує багато годин за роялем.

Концерт відбувається 31 серпня 1967 року в Будинку офіцерів. Керівництво Медінституту, викладачі й студенти займають місця. Зал такий переповнений, що не пройдеш. Ми з матір'ю теж прийшли.

Студенти-першокурсники співають, танцюють, декламують, грають на різних інструментах, потім виступає народний ансамбль пісні і танцю інституту. Всі виступи гарні, життєрадісні, темпераментні.

Нарешті ведучий оголошує:

— А тепер трохи класики... Студент Володимир Івасюк виконає на скрипці «Баладу» Ч. Порумбеску. На фортепіано супроводжує його сестра Галя.

⁶Пане — рум.

Володя грає дуже емоційно. Ніби вихоплює молодість з її почуттями, радісними і журливими, які ввібрала в себе його скрипка. Зал тамує дихання. Кожен присутній неначе переймається красою геніального твору, що примушує замислитися над людською долею і згадати одну істину: життя коротке, й треба квапитися чинити красу й добро.

Виступ Володі й Галі схоплює на плівку фотокореспондент, і знімок з'являється у найближчому номері молдавської обласної газети «Зориле Буковиней».

Тоді ж, на концерті, Володя й Галинка знайомляться з керівником оркестру народного ансамблю пісні й танцю Медичного інституту, доцентом Володимиром Миколайовичем Круцяком, який упродовж багатьох років буде їхнім другом і наставником.

З першого ж тижня навчання у Медичному інституті Володя грає в оркестрі ансамблю. Коли Володимир Миколайович хворіє чи їде у відраження, він проводить репетиції. Оркестранти ставляться до нього з симпатією. У цей час у Володі зароджується мрія — створити камерний оркестр, який дасть йому змогу працювати над улюбленими творами.

З цими думками він звертається до комітету комсомолу та профкому інституту. Звичайно, там ставляться схвально до його пропозиції. І ось Володя знаходить гарних скрипалів серед студентів, піаніста, а на віолончелі грає Галинка. Репетиції проводяться тричі на тиждень у нас удома. До жовтневих свят Володя встигає підготувати дві п'єси — «Елегію» М. Глинки та «Романс» Д. Шостаковича. Крім цих речей, Володя виконує улюблені «Циганські наспіви» П. М. Сарасате, викликаючи своєю темпераментною грою жваву реакцію залу.

Камерний оркестр має неабиякий успіх. Студенти й викладачі пишаються ним, — це ж свіжий струмінь у культурному житті інститутської молоді. Навесні 1968 року оркестр уже виступає на радіо й телебаченні.

Володя ретельно відвідує лекції, практичні заняття, не пропускає жодної репетиції камерного оркестру.

Крім того, він виконує обов'язки інститутського художника. Він гарний портретист, пейзажист, і на його уміння малювати є попит — кафедри хочуть виглядати пристойно, а в цьому не останню роль відіграє художник. Він робить усе охоче і швидко, забуваючи про втому. А екзаменаційна сесія не за горами. Треба готуватися. В його розпорядженні були ночі. І він добре впорався — його зусилля увінчуються успіхом: усі предмети складає на «відмінно» і одержує підвищену стипендію.

Оскільки екзаменаційні сесії інституту і музичного училища збігаються у часі, то йому треба вибрати щось одне. Вибирає медицину. Робить це з болем, ремствуючи на наполягання батьків. Йому важко розлучатися з училищем, де він зазнав чимало радісних хвилин.

Успіх на сесії і те, що газета «Радянська Буковина» публікує гумористичну пісню «Капелюх», написану набагато раніше, приносять йому велике задоволення. Він пишається й тим, що у видавництві «Карпати» виходить моя повість «Двобій» та «Казки Буковини. Казки Верховини». До речі, Володя допомагає мені опрацювати й готувати до друку деякі твори з тієї книжки. Мої казки спонукають його енергійніше записувати народні пісні.

Одного разу я його запитую:

— Що тебе приваблює у народній пісні?

Він відповідає не задумуючись:

— Все. І текст, і мелодія. Кожна пісня — це перлина. І я не розумію, як можна

вважати себе музикантом або просто культурною людиною і не знати українського фольклору. Мрію стати композитором, тому вибіраю все прекрасне, створене народом, щоб мати в душі якусь основу для своїх творів. Без народного ґрунту — я ніщо. Для мене український фольклор — підручник, написаний геніальним автором.

Володя і далі записує народні пісні від різних людей, своїх шкільних та інститутських товаришів. Він їм просто-таки набридає. Ми бачимо й наслідки захоплення фольклором: ним написані на народні мотиви пісні «Там за горою, за крем'яною» і «Капелюх». А тепер пише «Ой зацвіла рожа».

Ми дивимося на його записи народних пісень та компонування оригінальних творів як на захоплення юності. Просто не замислюємося над тим, що в нього відбувається копітка і всебічна підготовка до великої творчості. Ми, щоправда, тішимося, що наш син не займається дурницями, не бешкетує, а прагне чимось прикрасити життя. Часом думаємо, що з нього виросте висококультурна людина, гарний лікар і грамотний музикант.

Він добрий хлопець, тільки занадто довірливий. І в нього завелось забагато друзів. Деякі з них уже після знайомства лізуть у душу і навіть у хату. А це зле — на світі є люди і людська, навіть серед молоді. Приходять поодиноці й гуртом. У частини з них ніякого інтересу до музики немає. Тоді що їх цікавить? Володі хоч би що. Він грає їм на скрипці чи фортепіано свої пісні або твори улюбленого Шуберта. Розповідає про композиторів, що вразили його своїми творами й перед усіма пишається, що виріс у тому саду, що й Сидір Воробкевич.

Інколи їздить на мальовничі околиці Чернівців і проводить там цілі дні із записником у руках. Але що б він не робив, ніколи не відривається від того, чим живе його інститут. Бере участь в організації першотравневого свята, яке йому надовго запам'яється, — там виконували його пісні «А на нашій вулиці розцвіли каштани» та «Мандрівний музика». Після свят Володя і Галя збирають друзів — Славку Івасюк, Вітика Кузя, Юрка Балагурака та Жана Макаренка — і всі їдуть у Карпати. Блукають горами, відпочивають на полонинах, потім спускаються до джерел і п'ють чисту, нехлоровану воду, як каже Володя. Бувають на самій Говерлі... Гори надають їм сил, бадьорості. Зустрічаються і довго розмовляють з гуцулами, від них Володя записує народні пісні, коломийки...

Однак його манить не лише краса наших зелених гір. Він мені признається, що всі поїздки на Гуцульщину, всі розмови з горянами мають одне на меті: знайти відповідь на запитання що таке червона рута, про яку згадується у «Коломийках» В. Гнатюка. Я не приділив особливої уваги цьому захопленню, але й не заважаю шукати казку чи легенду про ту незбагненну рослину. Володя певен, що легенда існує й думає про неї як про заповітну мрію, якою дорожить мов чимось близьким, злеліаним упродовж своєї юності. Тримає її наразі в секреті, побоюючись зайвих балачок, які можуть принести розчарування.

Він так запалюється тією казковою химерою, далекою від медицини, що забуває про підготовку до іспитів. А це має погані наслідки: Володя складає на «незадовільно» екзамен з органічної хімії і втрачає стипендію.

У характері Володі є дуже гарна риса: ніколи не звальювати свої невдачі та невігластво на рахунок учителів, які, мовляв, не зуміли його навчити, а лише на своє недбальство і неробство.

... У Чернівцях залишаюся тільки я з Галею і Міля. Усі інші повинні роз'їхатися хто куди, щоб дати Галі змогу підготуватися до вступних іспитів у Медичний інститут. Вона закінчила Чернівецьку середню школу ім. Панаса Мирного із

срібною медаллю, її приваблює наш Медичний інститут передовсім тим, що там навчається Володя. Доцент В. М. Круцяк запрошує її туди, бо, крім того, що вона добре підготовлена абітурієнтка-медалістка, Галя гарна віолончелістка, яка теж навчається у музичному училищі. Вона дуже потрібна інститутському ансамблю пісні й танцю та камерному оркестрові.

Спочатку мати хоче податися до рідного Бердянська, але в останню мить міняє свій план: не може відмовити керівництву середньої школи ім. Панаса Мирного й дає згоду поїхати вихователькою з дуже симпатичною учителькою історії Оксаною Кузьмівною Гусевою на чолі групи старшокласників до Одеси.

Мама бере з собою Оксаночку і просить, щоб Володя їх супроводжував. Мати знає, що південь дуже вабить його. Він любить сонце, запахи моря...

Галя добре володіє мудрощами наук із програми середньої школи й не відчуває потреби в репетиторі, сама може повторити необхідний матеріал, та я усе-таки залишаюсь як організатор її занять і побуту. Ми дуже стурбовані — в інституті буде величезний конкурс.

... Поїзд прибуває до Одеси. Чернівчани виходять на привокзальну площу, сідають у машини й вирушають до радгоспу села Біляївки, з якими Чернівецька школа склала угоду. Хлопці й дівчата розміщуються у гарно обладнані гуртожитки.

До Біляївки вже приїхали студенти з Києва і далекого Мурманська. Вони разом із чернівчанами мають зривати яблука і збирати городину.

Володя, як домовилися ще в Чернівцях, може зняти кімнату й поселитися разом з Оксаночкою на березі моря, та він цього не робить. Не хоче покидати маму. Крім того, товариство киян і мурманців йому до вподоби. Володя любить фізичну працю.

Мати розповідає:

— Викладачі та студенти часто говорили про вихованість Володі. Він їм припав до серця своєю тактовністю, ввічливістю, їхні слова нагадували те, що сказала колись директор Кіцманської школи Олена Василівна Цибульська. Володя був уже в дев'ятому класі. На новорічному святі Олена Василівна дивилася, як він керував своєю «Буковинкою», й сказала: «Мені дуже подобається ваш Володя. Не можу надивитися на нього — статний, скромний, вродливий. Вам можна позаздрити...» Я їй кажу: «Володя не може бути інакшим — він виховується у нашій школі». І я їй з вдячністю усміхнулася.

Невелика відстань відокремлює Біляївку від Чорного моря — понад сорок кілометрів. Володя щотижня їздить з товаришами, не забуваючи, ясна річ, узяти із собою маму й Оксаночку. Мама виросла на березі Дніпра і ще в дитинстві перепливала його неодноразово, за що їй діставалося «на горіхи». Вона стояла на березі моря й милувалася плаванням Володі.

Володя разом з новими друзями часто влаштовує пісенно-літературні вечори, танці, де він грає на акордеоні або гітарі. Виконує свої пісні, особливо «Мандрівний музикант». І саме в тому селі він виспівує під акордеон «Я піду в далекі гори», складає слова, які в майбутньому неодноразово перероблятиме. Мине небагато часу, й та пісня завоює серця шанувальників, особливо молоді.

Перед самим кінцем перебування у Біляївці хлопці й дівчата збираються на танцях. До Володі підходить один мурманчанин. Простягає йому свою гітару й каже:

— Візьми, друже... На пам'ять про цей місяць. Нам було весело з тобою. Як зможеш — приїзди до Мурманська, будемо раді.

Володя ніяковіє, обличчя його вкривається густим рум'янцем.

— Що це ти? Не візьму — це ж чудова гітара!

— Якраз тому й дарую її тобі. Мій брат, моряк, привіз її з Куби, а кубинці добре розуміються на гітарах.

Володя приймає подарунок. Коли опиняється наодинці з матір'ю, мовить:

— Паганіні теж дарували скрипки, гітари, віолончелі... Вони були, щоправда, творивом Страдіварі, Гварнері, Амати... Та я не ремствую — мені дісталася гарна кубинська гітара. І за неї треба дякувати. Кожному своє...

— Для мене, Володю, головним є те, що до тебе горнутья люди. У цьому наша найбільша радість.

Володя полюбив цю гітару, часто грав на ній. Вона також має свою історію. Кілька років загалом, коли Володя здобув широку популярність як композитор, а це було в 1971 році, до нас, на вулицю Маяковського, приبلудили двоє парубчаків. Один з них каже матері:

— Володя просив, щоб ви дали гітару. Він чекає біля медичного інституту.

Мати навіть не підозрювала, що ті хлопці — дешеві брехуни, й дала гітару, «кубинку», як її називав Володя.

Коли Володя повернувся додому, мама розповіла йому про тих «музикантів». Він стенив знічено плечима й відповів:

— Я нікого не посилав. Це якісь сміхованці. Побавляться трохи й принесуть.

— Хто зна, які вони...

Сумнів матері був цілком виправданий. Через декілька днів нам сказали, що якісь молодики ходять вулицею О. Кобилянської й пропонують перехожим:

— Купіть гітару! Це — гітара Володимира Івасюка.

— Купіть, вона сама грає.

Володя хмуриться. Більше не згадує про неї — боляче...

Після місячного перебування у Біляївці вже не хочеться їхати до Бердянська. Володя каже:

— В Одесі була чудова спека. І нам досить. Хочу бути з Галею при складанні вступних іспитів.

* * *

Погода наприкінці вересня цілком зіпсувалася, настали сірі й вологі дні. Не хочеться виходити з хати — ідеальна пора для роботи. Отож сиджу і працюю. Та ось лунає дзвінок. Біжу двері відчинити. Переді мною стоїть Володимир Бабляк, а за його спиною — Володя.

— Хочу послухати його гру на скрипці, — мовив Володимир Самійлович.
— Слухав його по телевізору, дуже сподобалося.

Сприймаю його слова незворушно. Переводжу погляд на Володю, який кліпає віями й каже:

— Трохи пограємо, татку, це не буде заважати тобі.

Галя встає з-за столу й підходить до рояля. Володя настроює скрипку й кидає погляд на мене. Я усміхаюся, а це означає, що стаю членом їхнього товариства.

Музика влітає у вікна і наповнює кімнати, немов якийсь ширококрилий казковий птах. Від помахів його крил в обличчя ударяють хвилі, очищають нас від злих почуттів і темних думок. Нас огортає чарівний світ Чайковського, Лисенка, Стеценка. Нарешті в нашу свідомість входить високий, довгобразий Ч. Порумбе-ску.

Володимир Самійлович сидить за столом, зіперши чоло на долоні. Ніби застиг чи розчинився у мелодіях, які пливають одна за одною безперервною рікою. Не хочеться вірити, що цей тонкий майстер слова може так заглибитися у чисті води звуків, що цілковито відірветься від навколишнього світу. Навіть не ворухнеться. Ніби його геть увібрали в себе ці мелодії, що злітають зі струн і вирують у кімнаті.

Музика замовкає. Володимир Самійлович дивиться довкруг себе здивовано і розгортає пакуночок, з яким прийшов у гості. Це — «Вишневий сад» і «Жванчик». Він довго пише присвяти на титульних сторінках. Робить дарчий напис Володі й мені.

Після того він часто заходить до Володі, мовчки просиджує цілі години за столом, розмовляючи про музику й музикантів і слухаючи Володину гру та пісні.

У мене складається думка, що Володимир Самійлович шукає тему для нового твору чи, може, виношує задум роману про музикантів. Про сучасне село він уже видав три збірки новел і два романи і, мабуть, вичерпався. Тож уже пора переходити до іншої тематики — і треба наснажувати себе новими думками і настроями.

Минають місяці. Ось лунає телефонний дзвінок. Чути голос Володимира Самійловича, який запрошує Володю до Хотина на літературний вечір, організований літераторами Степаном Снігуром та Дмитром Деркачуком. Просить, щоб Володя зіграв щось із класики, а Бабляк надає перевагу «Концерту» Вівальді і «Циганським наспівам» Сарасате. Зрештою у Володі є понад півтора десятка класичних творів, з якими він охоче виступає у концертних залах. Але цього разу він не виступить, бо Галя, його акомпаніаторка, поїхала до Кіцманя провідати бабусю і дядька Дмитра. Бабусі вже понад вісімдесят років, вона втратила зір.

Їдемо до Хотина без скрипки й Галі. Нас, чернівчан, цілий автобус: крім Бабляка, Володі й мене, їдуть: М. Бурбак, В. Демченко, В. Колодій, П. Палій та Я. Вишиваний. Володя бере з собою кінокамеру і знімає усю громаду біля вітряків, що прикрашають на Хотинщині мальовничий пейзаж. Знімає також форттецю, де вже розпочалися реставраційні роботи.

Єдина кіноплівка, на якій зафіксований образ Володимира Бабляка, зберігається в архіві Володі.

Розділ чотирнадцятий

З ранку до вечора Володю ніби окутують хвилі мелодій, не випускають із свого полону. Перед тим, як іти до інституту, він хоч на півгодини, але сідає за рояль, пальці в нестямі бігають по клавішах і неначе діляться своїми зачаєними думками. Чи, може, десь у глибині душі збираються хмари, а в них нуртують грози з блискавками, які вимагали виходу в простір.

Галя вже на вулиці, а Володя ще за інструментом.

Медінститутське музичне коло видається затісним, його обмежують суто медико-фахові інтереси, і буває навіть незручно вести постійну розмову про музику, в той час, коли його товариші зайняті медичними справами, живуть ними. Володя ж заповнений образами Карпат, романтикою гуцульського фольклору, красою зворів і полонин, йому хочеться вийти за межі аматорства, яке тільки підсолоджує спорадичною роботою гостру жагу музики. Справляє враження, що в медицину потрапив внаслідок тиску обставин, через прикре непорозуміння чи з волі батьків.

Володя опиняється у чернівецькому інструментальному ансамблі «Карпати», що був при Будинку текстильників під керівництвом Валерія Громцева. Там працює кілька гарних музикантів, одержимих, як і Володя, піснею, мелодією. Вони, професіонали, охоче впускають у своє середовище новачка, який може вважатися рівнею найкращим скрипалям і гітаристам.

Володя покладає надії на цей колектив і з усіх сил допомагає йому стати на ноги й завоювати симпатії молоді. Газета «Радянська Буковина» від 28 грудня 1968 року вміщує фотографію ансамблю із словами:

«Молоді музиканти: Леонід Лебідь, працює у чернівецькому Будинку офіцерів, Володимир Івасюк — студент Медичного інституту, Олександр Цехмістер навчається у культосвітньому училищі. Керує молодіжним колективом третьокурсник музичного училища Валерій Громцев.»

Перший рік звучать мелодії у виконанні «Карпат». Проте і буковинці, і жителі інших областей України вже мали можливість познайомитися з їхнім доробком: молоді музиканти виступали у програмі «Камертон доброго настрою», яку нещодавно Чернівецька студія телебачення транслювала на всю Україну.»

Під звуки Володиних пісень («Я піду в далекі гори», «Мандрівний музика» та ін.), до яких молодь ставиться дуже прихильно, минає зима. У квітні 1969 року відбувається нарада буковинської творчої молоді, скликана обласним комітетом комсомолу. Запрошені письменники, композитори, художники, комсомольські працівники, робітники фабрик і заводів. У доповіді секретаря обкому партії В. М. Курила часто згадувалося прізвище Володі. Його відзначали у своїх виступах актор і драматург О. Ананьєв та відповідальний секретар Чернівецького відділення СПУ М. Бурбак.

Після наради організовано великий концерт, на якому блискуче виступила молода вчителька музики однієї з чернівецьких шкіл Софія Ротару.

17 квітня 1969 року обласна газета «Зориле Буковиней» друкує статтю А. Андрійчука «Обрії творчої молоді», в якій йдеться про те, що пісні Володі полюбалися молоді, молодий композитор відзначається як добре освічений і обда-

рований музикант.

Для мене, батька, дуже помітна одна річ: Володя розвивається з кожною піснею, його творчість набирає нових позитивних рис, якостей. Вона — не спалах афектованого юнака, а потреба самовираження молодого митця.

Володя любить подорожувати. На Буковині й Гуцульщині вже, мабуть, немає такого куточка, де б він не побував. Немає і чарівного краєвиду, яким би він не милувався. Що його манить до далеких обривів, не даючи спокою кожного року? Краса нашої рідної землі та її людей.

Цього року його думками оволодівають Кавказькі гори. Він мусить туди поїхати, заспокоїти своє вражене трійкою з гістології самолюбство. Деяко пізніше Володя «схопить» і двійку з патанатомії, і це назавжди закріпить за ним репутацію незалежного ні від кого студента.

Наша родина готується їхати до Бердянська. Ми дуже любимо Азовське море з його кращими в Європі пляжами, теплішою, ніж у Чорному морі, водою. Тут батьківщина нашої матері. Дитинство і юність вона провела, щоправда, на березі Дніпра, але в середині 30-х років батьки були змушені перебратися до Бердянська.

Ми даємо Володі право вибору. Він їде на Кавказ, його вабить Ельбрус. Про велич тієї гори він начитався і наслухався від людей, які вже там бували. Все те збуджувало його уяву. А кавказці подобалися йому своєю простотою, веселістю і дотепністю.

Щоб не переобтяжувати родинний бюджет своєю поїздкою, після екзаменаційної сесії Володя їде працювати художником до одної з чернівецьких установ, де за короткий час йому щастить виконати досить складне замовлення. Він добре заробляє. До того заробітку ми додаємо трохи грошей, а Галя — свою стипендію за два літніх місяці (56 крб.)

У серпні Володя разом із своїм другом Олександром Луценком вирушає у далеку дорогу. Їхня туристська група перебуває протягом десяти днів у Перекопі, а один тиждень — на березі Чорного моря. Володя засмаг, змужнів, неначе набрав у себе сили Кавказьких гір. Дуже задоволений поїздкою. Повертається додому в осетинському светрі, купленому на збережені гроші.

Не встигши відпочити після виснажливої і стомливої дороги, він знову пускається у мандри по карпатських селах, полонинах, записує народні пісні. Відвідує село Чорторию, гостює у надзвичайно співочій родині Миколайчуків. Його чарують брати славнозвісного кіноактора Івана Миколайчука, записує від них чимало народних пісень, які ми часто виконуємо в родині.

Ціною будь-яких зусиль йому хочеться знайти тлумачення поетичної загадки — червоної рути, яка зав'язла йому в серце, мов засколина. Та приїжджає розчарованим. Нам зрозуміло: тієї загадки йому не відгадати.

Володя того разу, щоправда, ключ до червоної рути не знайшов, але йому поталанило зустрітися у карпатському селі Ясенях із популярною київською співачкою Лідією Відаш, чи не кращою у 60-ті роки виконавицею українських романсів.

Володя знайомить її з низкою своїх творів. Вони подобаються співачці, яка вносить їх до свого репертуару. Це — «А на нашій вулиці розцвіли каштани» та «Я піду в далекі гори». Тієї ж осені Лідія Відаш виконує їх по Республіканському радіо. Твори добре прозвучали, але це не перешкодило Володі через певний час написати співачці листа і попросити, щоб вона не виконувала «А на нашій вулиці розцвіли каштани», яка є, на його думку, «недовершеною пробою пера», що відстала своєю формою і не звучатиме так, як могла звучати кілька років тому.

Лідія Відаш не послухала автора — записала пісню, її часто передавали по

радіо. Володя, правда, хмурився, коли її слухав. Він ніколи не виконував ту пісню і навіть не залишив її слідів у архіві.

З легкої руки Лідії Відаш Володині пісні виходять до українського слухача. З того часу, протягом десяти років вони лунатимуть від Карпат до Владивостока.

... Восени 1969 року завідуючий кафедрою української літератури проф. В. М. Лесин надає мені двомісячну відпустку для завершення кандидатської роботи на тему: «Письменник-демократ Сильвестр Яричевський. Життя і творчість». Щоб написати її, мені неодмінно треба виїхати з Чернівців. Удома ж неможливо зосередитися над зібраним матеріалом і цілковито віддатися роботі: щодня смікають з усіх боків, постійно телефонують, студенти-заочники приїздять із районів з тими чи іншими запитаннями.

Мушу знайти якийсь тихий закуток і там продуктивно працювати. І той тихий закуток знаходжу в Ірпені, у Будинку творчості. Туди мені дають путівку на два місяці.

Беру з собою друкарську машинку, валізу з матеріалами і тікаю з Чернівців. В Ірпені одержую світлу, затишну кімнату, перед якою вишикувався парад дерев. Довкруг мене тиша і благодать, яку порушує лише постукування друкарської машинки в кімнаті, що навпроти моєї.

Увесь пірнаю у роботу, світу ясного не бачу. З шостої ранку до опівночі. Ніякої втоми, ніяких перерв для балачок, хоч у Будинку творчості перебувають дуже цікаві, навіть любі моєму читацькому серцю письменники.

Якось на початку жовтня хтось стукає у двері моєї кімнати. Майнула думка, що це стукіт Володі — я ж його знаю: лагідний і водночас якийсь задьористий. Після того стукоту я неодмінно побачу усміхнене обличчя сина.

Схоплююсь на ноги й відчиняю. Так воно є — переді мною стоїть ледь збентежений, але усміхнений Володько.

— Не сподівався? Радий, що я приїхав? — і обнімає мене.

Пригортаю його до грудей і майже кричу на всю кімнату:

— Ти дуже розумно зробив хлопчику! Я тішуся, що бачу тебе! — і навіть не розпитую про його інститутські справи, щоб він не подумав, ніби я у душі нарікаю на пропуски лекцій. Головне, що він біля мене, усе інше — другорядне.

Роботу відкладаю — вже пора відпочити. Вважає Володина, ще кавказька, засмага, бадьорість, дзвінкий, щирий, майже дитячий сміх.

Того ж таки дня, після обіду, їдемо до Києва купити деякі дрібниці, яких немає у Чернівцях. Увесь наступний день гуляємо в Ірпені. Знайомлю його з письменниками-донбасцями — Григорієм Кривдою та Геннадієм Головіним, яких часто згадуватиме добрим словом. Згодом він уважно читатиме поетичну книжку Г. Кривди, щоб покласти дещо на ноти.

Бере під руку й каже:

— Я приїхав сюди, щоб дізнатися про твоє здоров'я і настрої.

— Дякую, сину... Ти змалку такий...

— Крім того, я привіз несподіванку для тебе — нову пісню, що називається «Відлуння твоїх кроків». Подобається така назва?

— Свіжа, сину. Ще ніде не зустрічалася.

— Це ми з Володимиром Вознюком написали в 21-й аудиторії вашого філологічного. Хочу, щоб ти схвалив. Послухай... — і Володя, ледь приплющуючи очі, заводить своїм негучним, приємним тенорком. Легкий рум'янець розливається на його обличчі. Мелодія струнка, задушевна, вся пройнята підкресленою елегантністю, але не сентиментальністю, у ній, як і в усьому, написаному Володею, прочу-

вається драматичний струмінь.

Володя захоплений своїм новим твором, вважає його типовим українським романсом.

— Це я написав для Лідії Відаш... Вона зробить з цього романсу шедевр.

Дивлюся в його блакитні, неспокійні очі й промовляю:

— Гарний романс. Оригінальний від початку до кінця. Мелодійних штампів немає, а це дуже важлива прикмета.

— Це дорога похвала. Найстрашніше в мистецтві, як і в літературі, штампи. Вони убивають твір. Гейне ж сказав, ясна річ, жартома: «Той, що вперше порівняв жінку з трояндою, був великий поет. А той, що вдруге порівняв жінку з трояндою, був великий дурень». У цьому жарті є глибока мистецька мудрість.

— Ти ще молодий, але правильно розумієш суть мистецтва.

Після короткої мовчанки, що запала між нами, Володя запитує:

— Якщо я напишу півсотню таких романсів, як це «Відлуння...», то що буде?

Володя весело усміхається і не зводить з мене своїх проникливих очей.

— Матимеш велику творчу насолоду. Це тобі додасть віри у власні сили і втіхи, що зробив добру справу для людей. І люди будуть тобі вдячні... — Ми заглиблюємося у свої думки, і між нами знову западає на кілька хвилин мовчанка. Я її порушую запитанням:

— Нащо ти пишеш свої композиції? Що вони тобі дають?

Від цього несподіваного і прямолінійного запитання він ніяковіє, але в ту ж мить здобуває спокій і відповідає:

— Кожен мій твір, татку, породжує у мені болісно-солодкий дроз, який збагачує моє духовне життя. Без нього в душі була б цілковита порожнеча. Той дроз робить серце здатним чинити на світі добро.

— Мені до вподоби, сину, твоє проникнення у суть цього складного питання. Що ж, аванті, бамбіно!

Два дні відпочиваємо разом. На третій день Володя збирається до Києва. Хоче ще зустрітися з артисткою Лідією Відаш і запропонувати їй романс «Відлуння твоїх кроків». Йому подобається голос співачки, її манера виконання. Завжди говорить про неї з глибокою шанобливістю. Таке ставлення я пояснюю тим, що співачка з прихильністю поставилася до його пісень, щиро оцінила й дала їм крила. А це багато важить на початку творчого шляху. Така людина назавжди входить у біографію митця.

У Києві Володя не зустрічається з Лідією Відаш — вона на гастролях. Свою нову пісню він посилає їй поштою. Трохи пізніше він пише їй листа: звертає увагу на пісню «Відлуння твоїх кроків», яку можна записувати у будь-якій інтерпретації. Якщо є можливість записати цю пісню з великим складом оркестру, то дуже добре — маса ніколи не заважає, тільки її треба доречно і логічно використати».

Повернувшись до Чернівців, Володя повністю віддається навчанню і роботі з камерним оркестром — готує програму до святкування 100-річчя від дня народження В. І. Леніна. Бере участь в обласному фестивалі, присвяченому цій даті. Виступ його оркестру і цього разу був відзначений. У статті «Вінок мелодій», надрукованій 9 січня 1970 року в газеті «Радянська Буковина», В. Котиков і Т. Сулятицький пишуть:

«Порадував виступ камерного оркестру Медичного інституту, яким керує студент, здібний скрипаль Володимир Івасюк».

У Володі вже є радісні новини, гарні творчі успіхи. Пісню «Я піду в далекі гори» публікують в обласних газетах «Радянська Буковина» і «Зориле Буковиней»

(молдавський переклад В. Терицану). «Відлуння твоїх кроків» передають по радіо. Крім того, Володя завершує роботу над мелодією «Водограю» і складає зимову сесію на «відмінно».

Володько належить до тих юнаків, на яких успіх впливає благотворно: не розвиває у них гордовитості, пихатості, зарозумілості, а навпаки, робить їх простими, скромними, товариськими, здатними розуміти радість і горе оточення, відгукуватися на них, у моральному плані бути надійною часткою колективу. Свої високі моральні якості він демонструє у родині — ставлення до бабусі — моєї матері. Бабуся дуже старенька — їй 86 років, а чотири роки тому втратила зір. Це дуже погано відбивається на її настрої, характері; стала примхлива, прискіплива, підозрілива. Її важкий стан посилюється ще й тим, що невістка, дружина брата Дмитра, ставиться до неї неприязно. Я б забрав її до себе, до Чернівців, та бабуся говорити про це не хоче. Я, щоправда, не наполягаю, бо в нас лише дві кімнати на шість членів родини. Звичайно, це не може бути перешкодою для мене — я можу спати й на підлозі, нічого не трапиться зі мною. Біда в тому, що наше тодішнє помешкання виходило у двір, куди сонце ніколи не заглядало. А в Кіцмані перед хатою — розкішне зелене подвір'ячко, прекрасний квітник, чарівне осоння. До бабусі кожен день по кілька разів навідуються сусіди, дві родички: Параска Філіпчук і Параска Перегінська. Вони розмовляють з бабусею, розповідають їй останні кіцманські новини, часто й нагодують її, переодягнуть. І все це допомагає бабусі якось безболісно переносити трагедію сліпоти.

І ось 86-літня бабуся ослабла, а доглядати її нема кому. Брат Дмитро, що працював завгоспом лікарні, рано-вранці йшов на роботу і аж увечері повертався. А Настя, його дружина, працювала завідуючою крамницею, теж цілими днями була зайнята. Вона, повторюю, з чорною невдячністю ставилася до бабусі.

У нашій родині постало питання: що робити? Як допомогти старенькій?

Володя одразу ж реагує на ці запитання:

— Я охоче проведу кожен вільний день біля хворої бабусі. Якщо пропущу якісь заняття, то великого гріха в тому не буде. Незабаром зимові вакації, і ми з Галею взагалі житимемо в Кіцмані. Дядько ж Дмитро сказав, що ми можемо зайняти одну кімнату. Там і до іспитів будемо готуватися. Оксаночка приїжджатиме до нас. — У голосі Володі відчувається щось тверде, категоричне.

— Завтра я буду з бабусею аж до приходу дядька Дмитра, — відізвалася Галя.

— А я приїду тобі на зміну, — каже десятирічна Оксаночка.

— Може й тато з мамою виберуть часинку... Отак ми громадою не дамо бабусі бідувати, — Володя ходить трохи збуджено по кімнаті.

Своєю добротою і простотою Володя зворушує мене. Того ж таки дня Галя виїжджає до Кіцманя. Дядька Дмитро дуже радий її приїздові. Дає їй кімнату, де вона може готуватися до іспитів. Коли Галя їде складати іспит, її міняє Міля, а потім Володя. Бабусю вони старанно доглядають, з ложки годують. Бабуся завжди чистенька. Я дуже радію і пишаюсь благородством своїх дітей. Дивлюся на вчинки Володі і думаю про його музику. Вона теж така чиста, благородна, високоморальна, як і він сам.

Тільки благородна людина може творити красу.

... З високими й палкими почуттями Володя завжди ставиться до своїх педагогів, зокрема тих, що його навчали в музичній школі та Медичному інституті. Згадує їх з неприхованою ніжністю, навіть із деякою сором'язливістю хлопчика-другокласника, який мусить демонструвати перед улюбленими вчителями, як він використав у житті здобуті в них знання і навички.

При зустрічах з учителями ніколи не заперечує сказаного ними, неначе вони орудують аксіомами. Я ніколи не чув, щоб він дозволяв собі погано висловитися про них, а коли хтось інший робив це у його присутності, він одвертався, не брав участі в розмові, намагався змінити її тему або спрямувати її плин в інше русло.

Володя з великою шанною і вдячністю ставиться до свого вчителя по класу скрипки в музичній школі — Юрія Миколайовича Візнюка.

Коли ранньої весни 1970 року пішла мова про те, що чернівецькі студенти-медики пойдуть у гості до вінницьких медиків, Володя дуже розхвилювався і чи не кожен день проводив репетиції із своїм камерним оркестром. Адже на концерті буде присутній Юрій Миколайович, який працює у Вінниці директором музичного училища. Володя потерпає — він прекрасно знає вимогливість свого учителя. Виступ камерного оркестру у Вінниці буде ще одним важким екзаменом у Володиному житті. Тому треба готуватися по-справжньому до того випробування.

Юрій Миколайович обнімає Володю, як сина. Водить його й Галю по училищу, де панує порядок, ідеальна чистота, скромність і водночас вишуканість в оформленні коридорів і аудиторій. У всьому відчувається якась піднесена святковість. Як було колись у Кіцманській музичній школі.

Юрій Миколайович запрошує Галю і Володю на обід, пропонує їм залишитися в його родині впродовж усіх днів їхнього перебування у Вінниці. Вони не можуть наговоритися про рідний Кіцмань, Буковину, дитинство, навчання, концерти, конкурси скрипалів та віолончелістів. Успіхи, невдачі... Все їм близьке, любе, хвилююче...

Присутність учителя Володі в концертному залі відбивається дуже добре і на настрої інших членів камерного оркестру — вони грають з ентузіазмом, укладають душу в кожну п'єсу, їхня гра злагоджена, пристрасна. Особливо яскраво звучить «Елегія» М. І. Глинки.

Юрій Миколайович хвалить Володин оркестр, кажучи, що його звучання підкреслено музикальне, поетичне, задушевне. Оркестр хвилює... Будь-яка аудиторія може оцінити його роботу дуже високо.

Вінниця зачаровує Володю і Галю. Вони відвідують там анатомічний музей, будинок-музей М. І. Пирогова, будинок-музей М. М. Коцюбинського. Коли поверталися додому, Юрій Миколайович виряджав їх зі сльозами на очах.

Розділ п'ятнадцятий

Останні шість років, протягом яких буйно зростає у нього любов до складання пісень і мелодій, Володя не пропускає, мабуть, жодного дня без роботи за роялем, над підручниками з теорії гармонії і, звичайно, не без мрії і про своє слово в українській ліричній пісні. Видається, що у Володі кожна днина починається з потреби працювати систематично, без розчарувань і втоми, щоб здійснити задумане і вимріяне в дитинстві і юності, під час щоденних багатогодинних простоювань перед пультом із скрипкою в руках.

Тупцювати на одному місці, задовольнятися тільки тим, що добрі люди поплещуть по плечу і назвуть тебе обдарованим та перспективним музикантом, теж не можна, цього замало.

Якщо вважаєш себе хоч трохи причетним до творчості, то шукай вперто, із пристрасстю, радістю і болем нові теми, сюжети, образи, символи, свіжі інтонаційні фрази, ще не вживані мелодійні звороти. Кожним твором починай новий етап, якісно вищий, у своїй роботі. Виражай себе врешті-решт на повну силу. Але людські серця завоюєш тільки оригінальним твором із вагомим змістом і яскравою формою. Банальною мелодійною, побудованою з інтонаційних штампів, не зворушиш душу свого сучасника, не заімпонуєш перед вимогливим слухачем. Моральна підтримка у Володі вже є — це його премії на конкурсах, прихильне ставлення концертних залів, поява окремих творів на сторінках преси і особливо те, що кілька пісень передаються по Українському радіо. Та це тільки скромний початок.

Володя з юнацьким завзяттям і пристрасстю працює над «Червоною рудою» і «Водограєм», які завдають йому чимало клопоту. Спочатку хотілося надати «Червоній руді» характеру і форми балади, але твір виходив розтягнутим, композиційно недолугим, а Володі потрібні лаконізм, простота і щирість народної пісні. Переписує її безліч разів, постійно шліфує текст твору. Коли переконується, що вклав у пісню все, на що був здатний, відкладає її із сподіванням, що через деякий час у нього з'являться нові ідеї, зринуть свіжі образи.

Задум «Водограю» нав'яв Володі косівський водоспад «Гук». Ця пісня теж народжується у муках, теж викликає у нього болісне невдоволення. Володя постійно вносить зміни в сюжет пісні, ремствуючи на свою безпорадність, яку називає безталанністю, замикається у собі, але сторонньої допомоги не приймає. З часом його вперта праця частково долає труднощі.

На обласному телебаченні Володя має добрих друзів. Це — головний режисер Василь Селезінка та звукооператор Василь Стріхович, яким при зустрічі каже, що в нього вже готові дві пісні. В. Селезінка цікавиться новинками і висловлює готовність пустити їх в ефір.

Оскільки «Червона руда» стає радісною подією для шанувальників української пісні в 70-ті роки, то варто, мабуть, розповісти про неї докладніше.

В архіві Володі зберігається промовистий фотодокумент: син стоїть біля пам'ятника Володимирові Гнатюку на Личаківському цвинтарі у Львові (1973 р.). І це не випадково. Володі імпонувала особистість видатного етнографа і фольклориста, члена Академії наук УРСР. Він, молодий записувач українських народних

пісень на Буковині, з глибоким і щирим пієтетом ставився до наукових здобутків ученого. У листопаді 1967 року мій друг, доцент кафедри російської літератури А. Р. Волков (нині доктор філологічних наук) подарував мені у день мого народження монументальну працю Володимира Гнатюка «Коломийки» видання 1907 року. Володя стежив за творами, що з'являлися у нашій родинній бібліотеці, перечитував їх. Саме в цій книжці він і натрапив на рядки:

Назбирала троезілля, червону рутоньку,
Та схотіла зчарувати мене, сиротоньку.

Для вісімнадцятирічного музики, закоханого в рідний фольклор, чутливого до всього нового, образ червоної рути був хвилюючою знахідкою, справжнім одкровенням. Та квітка не давала йому спокою майже три роки. Мандрував селами, особливо гірськими, шукаючи ключ до розуміння таємничого поняття, в якому відчув живлющий подих поезії, вібрацію пісні. На Косівщині знайшов новий варіант коломийки про червону руту, а на Путильщині, у Розтоках, записав легенду про загадкове чар-зілля, яке постає у народних переказах символом вічного і чистого кохання.

Володя запрошує до телестудії оркестр ансамблю «Карпати», керований Валерієм Громцевим у Будинку текстильників, і молоду вчительку музики Лялю Кузнецову, яка мала гарне сопрано. Починається запис... Спочатку записують оркестр, потім накладають голос. Володя дуже добре зіспівується з Лялею Кузнецовою. Виходить гарний дует.

Галя, яка була присутня на записі, згадує:

«Не можна було сприймати з байдужістю той запис... Усе так хвилювало, що плакати хотілося з радості. Вони стояли одне перед одним і, приплющивши ледь-ледь очі, співали немов у якомусь глибоко поетичному самозабутті, тільки легкими й економними жестами, ніби креслили в повітрі ритм творів. Видавалося, що вони заглибилися в якусь фантастичну казку, забувши, що довкруг них розставлена хитромудра апаратура і працюють люди, які хочуть упіймати і якнайправдивіше зафіксувати на плівці поезію юнацького серця.

Володя і Ляля добре попрацювали — у них 12 дублів. Адже Василь Стріхович та Василь Селезінка дуже вимогливі, прискіпливі, інколи навіть нестерпно педантичні. І вони мають рацію. Вони знають і люблять свою роботу. З ними Володя почуввається дуже добре».

Наприкінці вересня запис «Червоної рути» та «Водограю» завершений. Якось увечері Володя приносить додому магнітофонні плівки з тими піснями і прокручує їх на кухні (Оксаночка вже спала). Ми вражені мелодійністю і задушевністю тих творів. «Червона рута» — піднесене освідчення у коханні, пісня вірності, людської шляхетності. А «Водограй» — вираз нестримного буянства молодості, нев'янучої, веселої, жагучої, як буковинське весілля. Це — торжество його шестирічної творчої роботи.

Справжнє свято Володиної музики і поезії — 13 вересня 1970 року.

Пополудні з Театральної площі з-перед Медичного інституту і театру ім. О. Кобилянської Чернівецька телестудія транслює на Україну, поряд з іншими піснями, і твори Володі «Червону руту» і «Водограй». На площі й сусідніх вулицях припиняється автомобільний рух.

Галя згадує:

«Я металася між нашим домом і площею, не знаючи, звідки краще дивитися — дома ж був гарний телевізор. Нарешті з мамою, Оксаночкою і Мілею сідаємо

перед екраном телевізора. Тато залишився на Театральній площі. Прекрасний виступ Лялі Кузнецової і Володі залишився незабутнім на все життя».

Пісні Володі викликали здорову й приємну сенсацію, чернівчани голосно заговорили про нього, зацікавилися ним, особливо молодь — робітники, старшокласники, студенти. Він, молодий і сміливий, впливав на їхню уяву.

Після трансляції Володя підходить до мене.

— Як воно вийшло, таточку?

— По справжньому, сину. Мені було дуже приємно слухати твої пісні.

— Як звучав «Водограй»?

— Хотілося танцювати під його музику.

— Ти — хронічний батько... — і усміхнувся.

— Суб'єктивний? Що ж, суб'єктивність — основна риса творчості.

Об'єктивних людей немає і серед тих, хто сприймає художній твір.

Коли Володя повертається додому, мама, Галя, Оксаночка і Міля зустрічають його оваціями.

Отак молодий трудівник і мрійник утвердив свій захист перед очима мільйонів, а образ червоної руті з першого дня набуває у поезії й музиці сили високопоетичного символу. Пісні заповнюють слухачів, народ бере їх у серце.

Після цього свята упродовж десяти років говоритимуть і писатимуть про Володю всіляке, але ніхто не заперечуватиме його небуденний талант. Мільйони людей вбачатимуть у ньому виразника своїх почуттів. Про це свідчитимуть тисячі листів, які надходитимуть з усіх кінців Радянського Союзу. А Володя йтиме від пісні до пісні, від балади до балади, від романсу до романсу ні на кого не схожий, не повторюючи зробленого своїми попередниками, але й не відриваючись від них. Це початок тієї дороги, яку Володя шукав із ранньої юності і, нарешті, знайшов. Десять років син йтиме нею з гідністю і скромністю, дивуючи оригінальністю своїх творів. Пізніше він це виразить своїм афоризмом: «У мистецтві якщо здивуєш — переможеш». І додав: «Дивувати може лише талант, поєднаний з працьовитістю».

Старт дуже вдалий. Уже в наступні дні обласна комсомольська газета «Молодий буковинець» друкує пісню «Я піду в далекі гори», супроводжуючи публікацію вступом в якому йдеться про те, що читачі надсилають відгуки на ту пісню. Так, робітниця трикотажної фабрики № 1 Неля Крайківська пише, що «в музичних передачах радіо і телебачення часто звучить хороша пісня «Я піду в далекі гори», яка мені дуже подобається. Надрукуйте, будь-ласка, слова і музику цієї пісні».

Газета «Радянська Буковина» друкує 27 жовтня статтю «Твори для народу», де серед кращих пісень та романсів, створених на буковинській землі, називає і Володині твори. Для мене все це звучить як підсумок шестирічної роботи сина в жанрі ліричної пісні.

Ще через три дні, 30 жовтня, поетеса Галина Тарасюк, співробітниця газети «Молодий буковинець» у статті «Знайти сонця руту» дає дуже влучну характеристику молодому композиторові. Поетеса, до речі, дуже добре знала Володю, оскільки вони були друзями. Вона пише:

«Музика увійшла у Володине життя зовсім рано, коли йому було тільки... 5 років. Це та щаслива пора, коли немає меж між казкою і дійсністю.

У чотирнадцять років він написав свою першу пісню на слова батька — старшого викладача Чернівецького університету і віддав її на суворий суд домашніх. Відтак — перемога на щорічних обласних конкурсах.

Митець починається з тієї пісні, яку забирають у нього, як свою, вдячні люди, і вже не повертають. У Володимира вони забрали «Казку гір», «Відлуння твоїх

кроків» і «Червону руту», яка стала помітною подією у мистецькому житті Буковини.

Чимало добрих слів сказано знавцями і просто любителями про обдарованість молодого композитора-пісняра. Його ваблять гармонія тексту і мелодії, лаконізм, ліризм і та прозора збагненність і водночас вражаюча несподіваність самовираження, що б'є, як блискавка. У своїх піснях Володимир намагається прижити на дереві з саду народного мелосу новітні ритми, поки що експериментує поєднання прабатьківського із свіжістю світовідчуття неофіта, який вірить і не вірить, але шукає сонця руту, щоб понести її людям.

Понад десяток пісень у доробку Івасюка, але, мабуть, найкращі з того — пісні на його власні слова і, звичайно, в його виконанні.

Сьогодні Володимир тільки на порозі зрілості, в якій усвідомлення своїх творчих можливостей, збагненність того, що сонця руту ти ще не знайшов, бо вона — квіт твого щедрого серця.

З усього баченого й почутого можна зробити один висновок: Володя навально ввірвався у свідомість своїх сучасників. Таке явище частенько буває у літературно-мистецькому світі. І в цьому немає для мене нічого несподіваного: це ж наслідок багаторічної упертої роботи здібного юнака над своєю музичною освітою. При підтримці оточення якраз тоді, коли він виявив свій хист, його дерзання увінчуються успіхом. І це не спалах, осліплюючий до запаморочення, а яскрава ланка у процесі розвитку молодого обдаровання».

Володя купує у кіоску півдесятка примірників комсомольської газети з статтю Г. Тарасюк, роздає усім домашнім і каже:

— Прочитайте й скажіть, чи є неправда в написаному чорним по білому...
— Він неначе опромінений внутрішнім світлом. Уста тремтять від хвилювання.

Мати перша прочитує статтю і відповідає уважливим тоном:

— Розумно написано... Слова зачіпають за серце... — і робить паузу.

Володя порушує коротку мовчанку, доповнюючи думку матері:

— ... І примушують замислитися, що робити далі, чим маю жити.

— Чим тобі жити? — втручається Галя з властивою їй категоричністю. — Медициною і музикою. Бородін жив музикою і хімією... О. Олесь — поезією, ветеринарією. Чехов і Вересаєв були лікарями. Ще можна назвати чимало імен. З них бери приклад...

Володя не заперечує.

Мені часто впадає в око те, що кожен успіх, великий чи малий, зміцнює у ньому віру в музику, яка є його справжньою стихією, основною професією, любов'ю, втіхою, болем і розрадою. Вона сповнює його неспокійним змістом. Думки і прагнення Володі кружляють переважно довкруг рояля, скрипки, віолончелі й гітари, на яких він грає досить пристойно.

Однак успіх молодого музики не залишається поза увагою іншої категорії людей: недоброзичливців і заздрісників. Деякі члени обласного об'єднання самодіяльних композиторів бунтують проти «Червоної руту» і «Водограю», намагаються їх затьмарити своїми скаргами у вищі інстанції. Вони нарікають на те, що радіо і телебачення передають в ефір твори «студента-медика Івасюка». Їм, безперечно, ніяк не змиритися з тим, що скромний юнак, який навіть не відвідує за браком часу обласне об'єднання, здобуває республіканську аудиторію, не попросивши в них дозволу. Звичайно, заздрісники не змогли втопити в ложці води порушника їхнього спокою, але зіпсували його святковий настрій, не дали змоги довго тішитися успіхом. У мене, батька, вони викликали тільки відразу й презир-

ство.

... Осінь 1970 року щедра на події. Володя здобуває друзів. Славний вокально-інструментальний ансамбль «Смерічка», керований молодим композитором Левком Дутківським, бере до свого репертуару твори «Червона рута» і «Водограй». Володя зацікавлений в тому, щоб ці твори виконувалися так, як йому хочеться, тому він часто виїздить до Вижниці на репетиції ансамблю. Тоді ж зав'язується міцна дружба, щире творче побратимство з прекрасними солістами «Смерічки» Назарієм Яремчуком та Василем Зінкевичем, які своїми високими виконавськими якостями завоювали голосну славу для ансамблю і стали улюбленцями шанувальників української пісні в нашій республіці й далеко за її межами. Їхня велика дружба тривала аж до смерті Володі.

Назарій Яремчук згадує:

«Коли кінчаються розмови, починається пісня. Володя був її творцем, її лицарем. Я бачив у піснях його душу — вона здається мені блакитноокою. Такою, як сам Володя. Ми часто називали його Вальдемаром — мабуть, тому, що він непогано знав французьку мову, наспівував пісні тією мовою та любив Джо Дасена і Жерара Філіпа.

На репетиціях, концертах чи звичайних зустрічах я відчував його небуденність, інтуїція підказувала мені, що маю справу з непересічною людиною. Та він завжди був для мене невпізнаним і незбагненим, як і кожна людина великого таланту. Як і кожна видатна особистість».

Ті друзі-побратими запали Володі глибоко в серце.

До них треба долучити і дядька Івана, мого найстаршого брата, який приїхав із Торонто до нас на постійне проживання. Він поїхав до Канади ще 1927 року. Упродовж 42 років був членом Комуністичної партії Канади, працював у музеї Т. Г. Шевченка в Палермо.

Дядько Іван називає Володю своїм сином, тішиться його успіхами, живе мріями та його неспокоєм.

Розділ шістнадцятий

Пісні злетіли на дужих крилах своїх мелодій, які милували не лише слух, а зворушували серця молодих і старших. Про «Водограй» згадували менше, рідше, а фантастична «Рута» всіх приголомшила своєю неординарною суттю, подіяла на уяву, по-справжньому здивувала. Її широка популярність викликана передовсім новим образом, новим символом у літературі й пісні. Вона дуже скоро починає обростати романтичними оповіданнями, легендами, казками, її піддають найрізноманітнішим інтерпретаціям. І це не дивина — вона ж сама споконвіку жила в легенді на нашій землі, чекаючи, щоб хтось, молодий і сміливий, відкрив її і дав їй місце в людській свідомості.

Рута взагалі цвіте жовтим суцвіттям, але трапляється і таке, що вона один раз на десять років зацвітає червоно. Чим пояснити цю таїну? Її розкриває стародавня грецька легенда про кохання юнака і дівчини. Від їхнього кохання розквітали поля й ліси, люди раділи, співали пісень.

Та на горі закоханим врода дівчини викликала любов у серці старезного бога Еола, який почав залицятися до красуні — удень і вночі він її чарував облесними словами та обіцянками. Хотів, щоб дівчина зиркнула на нього прихильно і відповіла любов'ю на його пестощі. Та вона й чути не хотіла про нього — була вірна юнакові.

Ревнощі запопадливого Еола не знали стриму. Він геть оскаженів і нарешті помстився за своє нерозділене кохання та потоптану й зневажену гідність божка. Він вибрав хвилинку, коли закохані прийшли на побачення, накинувся на хлопця й дівчину і відняв у них життя.

Жалюгідний стариган! Хоч йому було вже понад тисячу літ, не міг сягнути просту істину: кохання твердіше від каменя, палкіше від вогню і сильніше від смерті.

Любов дівчини і юнака не загинула, а перетворилася у дві квітки: у руту із жовтим суцвіттям і червонястими листочками та лілуватро-рожевий ясенець. Вони, як двоє дітей, завжди і всюди одне біля одного. Ясенець трохи вищий, — ніби для того, щоб пильнувати, аби якийсь стариган не забрав його кохану.

І рута не байдужа до ясенця: один раз у десять років розквітає червоним цвітом, аби коханий милувався нею і увібрав її вроду в своє серце. Якщо під час того чудодійного цвітіння будь-яка дівчина знайде той дивоцвіт, то візьме у нього всі чари і причарує назавжди свого коханого легеня.

На Україні відомі різні варіанти цієї легенди. Так, літературознавець О. Ю. Романенко в нарисі «Чар-зілля» розповідає про дівчину-гуцулку, яка шукає червону руту:

«Вона спотикається об коріння, падає, піднімається, знову долає темряву і страх. І коли вже, здавалося, вибилася зовсім із сил, не мала змоги підвестися, побачила раптом попереду чарівний вогник. Так, це вона, чарівна рута-квітка! Небагатьом судилося побачити її й зірвати... Тільки раз у двадцять років заповлум'яніє на руті червоний цвіт замість звичайного жовтого, і то ненадовго. Знайди в собі сили, підведись, зірви чарівний цвіт, і він принесе тобі щастя. Ти будеш коханою завжди, ти не відатимеш гіркоти розлуки і гострого болю зради. Зірви ж скорі-

ше квітку і вручи її красному легеню, що з'являється кожна ніч у дівочі сні, і ви станете незлучними довіку.

О, чарівні легенди Карпат! Скільки вас виринає із сивої давнини, скільки вас твориться довкола!»

Та червона рута — це не західноукраїнський чи буковинський регіональний символ, а загальноукраїнський, який побутував у різних варіантах у багатьох частинах України, відбиваючи важкі події в історії нашого народу... Так, Тарас Мельник і Сергій Козак розповідають, що червона рута з'явилася в часи лихоліття, коли Україна стогнала від набігів різних поневолювачів. Та чарівна диво-квітка пов'язується з боротьбою наших предків-українців за своє вільне життя.

... Ворожа навала вдерлася на українську землю, грабувала, спалювала, знищувала все доценту, але червону руту жорстокі напасники не могли знищити — вона зосталася жити: спалахувала тільки голубим полум'ям, але не згоряла у вогні. Була символом вічно живого і незнищеного українського народу. Та ось настало горе. Одного парубка схопили хижі заброди і запроторили на невільничу галеру. То була така гнітюча і важка неволя, а ворог такий жорстокий, що галерники втратили надію на порятунок. Та сталося диво. Кохана того парубка важко побивалася, гірко оплакувала його сумну долю. Дівчина добре знала, в чиїх руках він перебував. Коли з України відлітали журавлині ключі, кохана піднесла вгору червону руту і попросила одного з тих птахів: «Передай, любий журавлику, цю квітку моему коханому, хай він пам'ятає мою любов до нього». Журавель узяв у дзьоба ту диво-квітку, і, пролітаючи понад морем, побачив галеру з невільниками. Опустився до неї й кинув парубкові-невільникові подарунок коханої. Полум'я червоної рути розворушило серце коханого та його побратимів. Вони згадали рідну Україну, батьків, матерів, коханих жон та дітей. Ці спогади розбудили в них неймовірні сили і страшну ненависть до зайд. Галерники побили своїх наглядачів і, захопивши корабель, ніби полетіли до берегів рідного краю.

В. Самородов, студент Полтавського сільськогосподарського інституту, намагається науково обґрунтувати поетичне поняття червоної рути. 18 липня 1972 року він друкує у рovenській газеті «Зміна» статтю «Червона рута», в якій дає опис чарівної квітки. Процитуюмо уривок:

«Дехто вважає, що такої рослини немає насправді. Та це не так. Росте вона лише в нашій країні. У дикому вигляді зустрічається в Криму та в деяких місцях на кордоні з Туреччиною. З давніх-давен її розводять на городах по всій Україні як лікарську рослину... Ще 1896 року у своїй книжці «Життя рослин» Кернер згадував і відносив її, як це нині не смішно, до рослин, яких використовують у чаклунстві та ворожінні... Тепер багато наших учених радить застосовувати руту для лікування нервових захворювань...

Висушені квіти рути мають дуже приємний запах троянди і їх використовують для різних домашніх потреб».

8 березня наступного року в тій же газеті з'являється нарис Є. Шморгуна «Чар-зілля», в якому автор веде мову про поширеність червоної рути на західноукраїнських землях.

Значно пізніше, уже будучи популярним співаком, народним артистом України, Василь Зінкевич напише:

«Ті, чия юність припала на другу половину шістдесятих років, добре пам'ятають, як весняним вихором, стрімким птахом вилетіла в широкий світ пісня Володимира Івасюка «Червона рута», її прекрасна мелодія, в якій органічно злилися, поєдналися сучасні ритми з кращими елементами традиційного укра-

їнського співу, звучала повсюдно — з професійної і самодіяльної сцени, з голубого екрана, на студентських вечорах і сільських весіллях, у наметах геологів та прикордонних заставах... «Червону руту» люди прийняли всім серцем, бо це була чесна пісня. Це була не позичена, а ніби самим народом написана пісня, яка, без перебільшення можна сказати, стала чи не найвищим проявом української естради, що тільки-но, зрештою, почала зароджуватися».

Поява «Червоної рути» й «Водограю» — незабутня подія у творчому житті Володі. Вони — яскраві зразки пісень, що свідчать про обдарованість їхнього автора. Народ відкриває для них свої серця, надаючи спочатку перевагу «Червоній руті», а трохи пізніше «Водограю».

Ці дві пісні настільки близькі, зрозумілі, доступні радянським людям, що їх навіть не перекладають, усюди виконують лише мовою оригіналу. Володя пишається, що його твори стають духовним здобутком молоді, незалежно від її національності. У розмові з журналістом Василем Бабухом Володя признається:

«Якось на вулиці я почув свою пісню. Її співали солдати. Це було так несподівано, що мимоволі сам рушив за строем. Одверто кажучи, стало трохи сумно. Чому? Мабуть, від того, що пісня уже належала не мені. Знаєте, це почуття важко передати словами. Щоправда, відразу подумав: хіба можна тримати птаха у клітці? Йому потрібна просторінь. Для польоту».

Красномовним свідченням популярності пісень Володі може послужити те, що він одержує за короткий час понад тисячу листів з усіх кінців Радянського Союзу. Видається, що немає на Україні міста, містечка чи просто села, звідки б щодня не сипалися листи, підписані людьми різного віку і спеціальності. Сотні листів прилітають у нашу хату чи не з усіх радянських республік. Вони тішать і хвилюють Володю, викликають море думок про те, що в нього є про кого співати — його ж аудиторія найшляхетніша у світі. Листи переконують його в тому, що він правильно вибрав свій шлях у житті: служити людям як лікар і композитор. Хіба можуть існувати на світі більш благородні спеціальності?

Листи, листи...

Ось Наталка Дяченко із села Миколаївки, що на Дніпропетровщині, постійно просить поділитися тим, як складаються пісні, що викликають захват і породжують у душі мрію про щось прекрасне, небуденне. А трактористка Таня Паденко повідомляє, що «Червона рута» стала улюбленою піснею молоді на Кубані. Про таке ж пишуть Галина Єфимова з Оренбурга, Галина Єфремова з Чуваської АРСР та Валентин Мисюта з Бреста.

Багато листів одержано з Києва, Одеси, Саратова й Челябінська. А це пише з Тбілісі Важа Чаурелі: «Ще в лавах Радянської армії полюбилась мені Україна, її співучий народ. Ваша чарівна «Рута» ще раз нагадала мені про цю квітучу землю. Співаємо її у Грузії, бо близька серцю». Майже водночас пише студентка Віргінія Картвелішвілі про свою закоханість у Володині пісні, розпитує про співаків — Василя Зінкевича та Назарія Яремчука.

У селі Айсі, що на Південному Уралі, мешкає подружжя Павленків (Володимир — радіотехнік, Олександра — технік-будівельник), яке своєрідно відгукується на пісню:

«Полюбилась нам «Червона рута». Тепло з нею навіть у сорокаградусні морози, що лютують навколо».

Зачарована піснею і Валя Кофанова з м. Куртамиш. Вона пише:

«Живу в Сибіру, та родом із Поділля. «Червона рута» навіяла спогад про село, в якому народилася — білі хати в садах, дахи з лелечими гніздами».

Пісню вносять до свого репертуару вокально-інструментальні ансамблі «Пісняри», «Сеспель», «Корабелі», «Веселі мушкетери», «Кобза» та ін.

При Чернівецькій філармонії створено вокально-інструментальний ансамбль «Червона рута» під керівництвом молодого, здібного організатора і музиканта А. К. Євдокименка. До цього колективу запросили випускницю Чернівецького музичного училища, уже тоді широко популярну на Україні співачку, лауреата міжнародного фестивалю молоді і студентів у Болгарії Софію Ротару. Ансамбль виступає з великим успіхом у Зоряному містечку.

Газета «Радянська Буковина» 19 лютого 1972 року пише:

«Прославлені герої космосу Г. Береговий, А. Філіпченко, В. Горбанько та їх зоряні брати дружно аплодували нашим землякам, попросили їх повторити пісню Володимира Івасюка «Червона рута»...

— Пісню «Червона рута», — сказав Т. Шонін, — ми понесемо у своїх серцях у космічні простори».

Широкої популярності набуває також пісня «Водограй», яку в народі називають «безсмертною» і «голубою». Про це вельми красномовно промовляє газета «Говорит и показывает Москва» від 2–8 квітня 1973 року. Наводимо уривок:

«Кожен день до редакції приходять усе більше й більше заявок на публікацію пісні «Водограй» композитора В. Івасюка, що одержала премію телевізійного фестивалю «Пісня-72».

Ці листи свідчать, що пісня полюбилася в усіх куточках нашої країни.

Пишуть із міста Аральська, Новосибірська, Керчі, Уссурійська, Бійська, Омська, Володимира, Смоленська, Кзил-Орди. Із міст і сіл Московської області, Алтайського краю, Узбекистану, Казахстану, Латвії, Комі АРСР. Докладні листи, поздоровчі листівки, телеграми від школярів і учителів, самодіяльних артистів і військовослужбовців, і між тими листами — колективні заявки».

Глибоке враження справляє на Володю те, що до редакції газети «Лесная промышленность» надходить лист від робітників Шар'їнського домобудівного комбінату Костромської області, в якому написано:

«По радіо і телебаченню часто передають пісні молодого українського композитора Володимира Івасюка. Нам, шар'їнським домобудівникам, особливо сподобалася «Червона рута». Дуже просимо вас розповісти про життя і творчість цього цікавого композитора!»

І ось до Чернівців приїжджає кореспондент тієї газети П. Ідов. Він довго розмовляє з Володею, а через певний час друкує статтю «В автора «Червоної Руги», в якій намагається представити молодого автора як співця мальовничої природи нашого краю, наших зелених гір та полонин.

Чи має рацію автор статті? Це питання частенько обговорювалося у тісному колі друзів Володі, і всі одноставно доходили висновку, що пісні «Ласкаво просимо», «Я піду в далекі гори», «Моя пісня», «Червона рута», «Водограй», «Балада про дві скрипки» та ін. стверджують думку, що твори Володі своїм змістом тісно пов'язані з нашим краєм зелених гір, дібров, садів.

Високо оцінив Володині твори видатний митець нашої доби, народний артист Радянського Союзу Дмитро Гнатюк. У статті «Про нинішнє й прийдешнє», опублікованій 29 вересня 1972 року в газеті «Літературна Україна», він пише, що «новими барвами засяяла наша сучасна українська пісенна повінь, якої сьогодні вже не можна уявити без «Червоної руги» чи «Водограю».

Однак твори популярного композитора імпонують не лише вітчизняним шанувальникам ліричної пісні, а виходять за межі нашої країни, полонять молодь

соціалістичних країн — Югославії, Болгарії, Чехословаччини, Румунії, Куби... У Польщі «Червону руту» опубліковано в часопису «Пшиязнь» у прекрасному перекладі Януша Лясковського. Поряд із цим перекладом уміщено нарис В. Лозового «Знайдеш квітку, знайдеш любов», в якому розповідається про творчий шлях автора пісні.

Прославлені польські вокально-інструментальні ансамблі «Но то цо» і «Скальдови» беруть «Червону руту» до свого репертуару, випускають навіть платівки.

Чехословацьку молодь з піснею познайомив журнал «Дружно вперед», що виходить українською мовою.

Газета «Вісті з України» надрукувала на своїх сторінках пісні «Я піду в далекі гори» і «Червону руту» в англійському перекладі. Чимало зробила для популяризації творів композитора і відома кубинська співачка Нерейда Наранхо.

Телевізійний музичний фільм «Червона рута» створюють молоді ентузіасти, які розраховують на те, що його прихильно сприймуть теж ентузіасти, які носять у грудях нев'янучу молодість. Та постановники трохи помилилися у розрахунках — фільм розбуджує своїм емоційним зарядом у серцях усіх людей, не лише молоді, справжнісінький ентузіазм, романтичне піднесення. Фільм «Червона рута» стає своєрідним вибухом туги за чимось вищим, чистішим у житті. У ньому напрочуд злагоджено спрацьовуються львівський сценарист Мирослав Скочеляс із режисером-постановником Романом Олексівим. До них горнутья звукооператор з чернівецької студії телебачення Василь Стріхович та оператор студії «Укртелефільм» Аркадій Дербінян.

Р. Олексів ставить перед собою складне завдання: через шляхетність взаємин сучасної молоді, наділеної високими почуттями, що виражаються у піснях, утверджувати красу людського життя. Крім ліричної чарівливості пісень, почуття молодих героїв твору посилюються поетичністю довколишнього світу, привабливістю пейзажу. Фільм знімали в гірському містечку Яремчі.

Р. Олексів, який вже мав у своєму набутку дві стрічки — «Залицяльники» і «Сійся-родися» — підходить до цієї картини з набутим досвідом, його добрий смак не схиблює: він уникає екранних штампів і проводить цілковиту гармонію між героями фільму, їхніми піснями та природним тлом, на якому розгортаються події.

За жанром «Червона рута» — фільм-концерт, короткометражний, з 5-ти частин. У ньому беруть участь буковинські колективи — «Червона рута», «Смерічка», «Карпати»; івано-франківські — «Росинка» і «Єврика». Виконуються пісні «Намалюй мені ніч» М. Скорика, «На швидких поїздах», «Червона рута» і «Водограй» В. Івасюка, «Юність смерек», «У Карпатах ходить осінь» Л. Дутківського, «Росинка» Р. Іщука.

Хоч в уяві Р. Олексіва виношується суто музичний фільм, він усе-таки не нехтує сюжетом у його побудові — треба ж заповнити фільм дією головних героїв — Софії Ротару та Василя Зінкевича. Однак створено лише видимість сюжету, а це не на користь фільмові. Та ось тут іде на допомогу постановникові ще одна головна героїня — Пісня, яка бере на себе всю увагу телеглядача, зачаровує його. Та пісня злітає з уст Василя Зінкевича і Софії Ротару, Назарія Яремчука і Марії Ісак. Завдяки їм фільм «Червона рута» обійшов екрани телевізорів усієї країни, заповнив мільйони телеглядачів.

Ансамбль «Червона рута», як і «Смерічка», стане відтепер близьким і рідним Володі й супроводжуватиме його впродовж багатьох років. Взаємини сина з

колективом ансамблю сповнені благородства, що не так часто буває в літературно-мистецькому середовищі.

Творча співпраця з зіркою «Червоної рути» Софією Ротару окрилює його, наснажує духовно. У колективі, очоленому А. Євдокименком, Володя вбачає своїх однодумців, побратимів по долі — пісні. Ці взаємини — яскраве свідчення того, яких успіхів можна досягти в мистецтві, якщо позбутися міщанських інтриг, заздрощів, недобррозичливості. Добре ім'я Володі, здобуте здібностями, розвинутими у невтомній праці з раннього дитинства, зростає з кожним днем. Він переконується у цьому особливо в березневі дні 1972 року, коли опиняється перед величезною студентською аудиторією Одеського університету. Йому приділяють увагу професори, члени спілки письменників України, І. М. Дузь, А. В. Недзвідський, доц. П. Т. Маркушевський.

Володя стоїть перед студентами й викладачами, як перед найсердечнішими друзями — найсуворішими суддями, розповідаючи, як він почав жити музикою ще з п'яти років. Веде мову про свою закоханість у скрипку й фортепіано, які принесли йому чимало клопоту й велику втіху. Ніби співає гімн вдячності своєму вчителю Юрієві Миколайовичу Візнюку. Зупиняється на ранньому замилюванні фольклором, праці В. М. Гнатюка, яка розбуджує у його серці загадку червоної рути. Розказує про дорогий завод «Легмаш», музучилище і медичний інститут... І про друзів — Василя Зінкевича, Софію Ротару й Назарія Яремчука, для яких він пише свої пісні і робить оркестровки.

Володя ділиться зі своїми ровесниками тим, з яким захопленням зустріли його пісні, виконувані «Смерічкою», делегати ХХІV з'їзду КППС.

Володі є що розповісти друзям.

Цікава розмова відбулася між ним і редактором Одеської обласної газети «Комсомольська іскра» поетом Володимиром Гуцуленком. Поет цікавиться, який був шлях Володі до творчості, композиції...

— Будь-який музикант, — веде Володя, — хай навіть виконує і не свої твори, у потенціалі вже композитор, безпосередньо співавтор того твору, який він грає. Бо якщо вкладати свою душу в готову мелодію — вона набуває ледве вловимих відтінків індивідуальності музиканта. І перестає бути твором одного автора. Так сталося й зі мною. Я довго був «співавтором» а одного разу, років шість-сім тому сів і написав свою мелодію, потім сидів над словами. Вийшла пісня, перша пісня.

Володимир Миколайович, пильно вдивляючись в його обличчя, запитує:

— Що ви можете сказати про співвідношення музики і слова в пісні? В яких взаємозв'язках перебувають ці поняття?

Володя усміхається, думаючи про те, що таке питання може виникнути тільки в поета, який вважає образне слово музикою. Відказує:

— Пісню давно порівнюють із птахом. Гадаю, це дуже вдале порівняння. Одне крило — музика, друге — поезія. Безкрилий птах — безкрила пісня. Отже, у пісні музика і вірші рівнозначні. Але якщо послабити вимоги, хай навіть до одного з складових — до музики чи до віршів, це означає стати на шлях ремісництва.

— Чим ви займаєтесь у вільний час? — запитує поет В. Гуцуленко.

— Вільний час... Якби він був! У світі стільки цікавого і принадливого! Люблю книжки. З великим задоволенням читаю усе, що виходить з-під пера новеліста, цікавого письменника Євгена Гуцала. І ще люблю малювати. Художник з мене такий собі, але щось спонукає мене брати пензля до рук...

Володі таланить в Одесі.

Крім інтерв'ю «Комсомольська іскра» друкує і Володину пісню «Світ без

тебе», а обласна газета «Чорноморська комуна» вміщує статтю В. Шляхового «І слово, і пісня». Університетська багатотиражка публікує репортаж В. Савруцького «Назавжди з піснею».

Після одеських виступів і зустрічей Володя висловився веселим тоном:

— Подейкують, що коли Одеса визнає артиста, художника чи композитора, то це гарантує йому успіх у мистецтві. Мене одесити прийняли ласкаво, отже, можу бути спокійним.

Розділ сімнадцятий

Гора Цецин, оповита темним лісом, казками, легендами та непроникним серпанком загадковості, приваблює нас чистим повітрям, зеленою красою і тим, що до неї легко добиратися в усі пори року. Тут мало людей, немає міського гармидеру й метушняви, а трави начебто зеленіші, буйніші, соковитіші — заходиш у них, як у теплі води ставу, забуваючи відразу, що мешкаєш у галасливому місті, стомленому від людських юрмищ, які постійно штовхаються на його вузьких тротуарах і вулицях.

У самому звучанні слова Цецин застигло відлуння тривожної історії, дорогої серцям буковинців. На цій горі височіла колись міцна фортеця, збудована ще нашими предками-русинами, які боронили свою державу — Галицьке князівство — від Татарської навали.

Отже, тут можна побувати наодинці з природою, історією рідного краю і самим собою. Як колись у кіцманському лісі.

Бредемо травами, поцяткованими квітами.

Володя аж сяє з радості — у нього є потреба розмовляти з шелестами дерев, слухати, як у дитинстві, голоси пташок, милуватися сарнами, що обережно виходять на узлісся і дивляться, як пробігають сині, червоні, зелені автомобілі. Він веде під руку дядька Івана, людину вже похилого віку, яка ще лине до молоді, швидко знаходить з нею спільну мову. Діти поводяться з ним лагідно, ласкаво і йому починає здаватися, начебто вони стають його дітьми. У нього не було своєї родини.

Поринаємо в імлисту гущавину з наміром назбирати грибів. Але довго там не затримуємося. Володя першим виходить на галявину весь розпашілий, витирає павутину з обличчя і каже:

— Шукати грибів у цій історичній гущавині — все одно, що керувати хором глухонімих чи заводити автомобіль, коли в ньому порожній бак.

Дядько Іван розглядає високі трави і, усміхаючись, мовить:

— Краще лягти нам, Володю, у запахущу траву і послухати твій спів, ніж кланятися даремно кожному історичному кущеві.

— Та я не взяв, дядечку, гітару.

— А нам буде приємно і без гітари.

Володя лягає навznak у траву, засуває долоні під голову і зливає свої блакитні очі з блакитним небом. Відтак обертається до дядька і каже:

— В таку спеку важко співати, краще я вам розповім про наш улюблений Бердянськ. Мені часто маряться білі кораблі, що випливають із сизої імли і вриваються, мов «Титаник» в айсберг, у моє серце.

— Щоб стати там піснею, правда? — втручається мама. Ми вже знаємо, що Володя написав твір про кораблі Азовського моря.

— А чому б їм не стати піснею? — каже голосно. — Ми стільки приємного зазнали серед бердянців. Безперечно, не обходилося і без курйозів, як отой, що нам розповів Сашко Алексеєв, котрий об'їздив на своєму автомобілі всю Гуцульщину і завітав нарешті до нас. Від нього ми дізналися, що в багатолюдному ресторані з'явився якийсь парубійко з гітарою. З ним було ще троє друзів, які начебто охороняли його. Один із них випростався на весь свій зріст і гучно оголосив: «Товариші,

між нами присутній сьогодні знаменитий співак і композитор Володимир Івасюк! Попросимо його заспівати «Червону руту», «Водограй» і «Відлуння твоїх кроків». Потім каже парубійкові з гітарою, наголошуючи кожне слово: «Ну-у, Володю, за-співай... Тебе ж он як просять. Зроби нам ласку». З ресторанного залу теж лунають голоси: «Просимо, Володю!», «Налийте йому шампанського!» «Ні-і, потім вип'є... Спочатку хай заспіває!»

Володя весело регочеться і веде далі свою оповідь:

— Парубійко не примушує себе довго вмовляти. Бере гітару, кланяється чесній публіці і заводить приємним тенорком «Червону руту». Розливається соловейком... До нього ринуть розчулено частувальники, пригощають його дружків, бо самозваний Володимир Івасюк змочує у вині лише губи. Він має неабиякий успіх, ресторан стрясають енергійні оплески. Співака обнімають, закидають компліментами, цокаються з його друзями.

Чутка про те, що Володю Івасюка можна послухати ввечері в ресторані, поширюється у місті, правда, не на користь самозванця та його друзів. Йому дають ще раз виступити, потім безцеремонно викривають і примушують по-доброму замовкнути, хоч його приятелі протестують із погрозово затиснутими кулаками.

— Їх вивели, мабуть, за двері, — додає дядько Іван.

— Цілком можливо, — погоджується Володя. — У цій історії є одна дуже приємна риса, мої пісні стали відомі навіть бердянським робітникам та риболовам, яких я люблю від усього серця і написав на їх честь пісню «Кораблі, кораблі».

— Гарною вийшла вона в тебе, — мовить дядько Іван. — У ній я відчуваю тугу за чимось близьким, рідним. Те почуття мені знайоме.

— Мені подобається її задушевна мелодія, — підтримую Івана.

— Що ж, коли за таку високу похвалу не можу заплатити вам печерицями, то я вам заспіваю. — Володя далі лежить горілиць, не зводячи очей з легких і тендітних хмаринок, що пропливають достеменно так, як ті, що оспівані в «Незнайомому» Ш. Бодлера. В юності Максим Рильський сприймав їх як білі острови, а Володі вони видаються білими кораблями.

Ось він сповідається перед ними виливаючи у слова й мелодію свою юність, сповнену романтичних мрій, поривань:

Кораблі, кораблі
В золотистій імлі,
Ви у долю мою,
Як в легенду, ввійшли.
Ви повік принесли
У коханні і сни
Дивний клекіт весни,
Кораблі!

Не можемо збагнути, чому Володя залишає без руху цю пісню. Він не такий байдужий до неї, часто сам її виконує, інколи під Галин акомпанемент. Чи вважає її занадто традиційною? Банальною? Шаблонною? Мабуть ні. Вона звучить свіжо, не нагадуючи жодну з відомих нам пісень. Більше того, дає широкі можливості виконавцям виявити свій співацький хист. З нею не соромно йти між люди, а вона залишається тільки в родинному репертуарі. Ми знаємо, що вона нав'яна Володі бердянцями, які не раз полонили його серце своїм добрим ставленням.

Забіжу трохи наперед. Улітку 1971 року ми з дружиною й Оксаночкою приїжджаємо до Бердянська й чекаємо там приїзду Володі й Галі. Володя якраз закінчив Львівський медичний інститут, одержав диплом лікаря і страшенно хоче

бодай два-три тижні походити босоніж по бердянській землі, її прекрасних пляжах. Накупатися і начитатися досхочу.

Одержуємо телеграму, що Володя й Галя прилетять літаком у другій половині дня. А до прибуття літака — дві години.

Аеропорт далеко в степу, до нього їде тільки невеличкий автобус, а оскільки це сезон відпусток, то можна вважати, що він буде напхот напханий. Отож треба поїхати спеціальною машиною. Задля цього просимо знайомого молодого інженера з механічного заводу, щоб поїхав з нами за Володею. Інженер охоче погоджується. Не хоче й слухати про якісь гроші, що ми йому пропонуємо. Навіть ображається.

В аеропорті нашому здивуванню немає меж: там уже стоять бердянські автомобілі й очікують Володю. Серед них — дві службові. Четверо шоферів їде назустріч нашому інженерові. Про щось розмовляють усі разом, ніби сперечаються. Але та суперечка завершується сміхом. Виявляється, молодий інженер розтрубив своїм знайомим, що їде зустрічати Володю, який прилетить літаком з Києва. Цього було досить, щоб в аеропорт приїхали ще чотири автомобілі.

А хлопці-бердянці з фантазією і гумором.

Як тільки сідаємо й рушаємо, дві машини опиняються перед нашим автомобілем, а дві — за ним. Це щось схоже на почесний ескорт. Мені відразу стає зрозуміло оця витівка-імпровізація, але мовчу; приєднуюся до матері й розпитую Володю про державні екзамени в медичному інституті, розглядаю його диплом лікаря. Водночас позиркую вперед і назад — машини тримаються на невеличкій відстані всю дорогу. Так, мабуть, личить почесним ескортам.

Машини зупиняються перед будинком тітки Дуні, найстаршої сестри дружини, на вулиці Щербакова, 13. Володя виходить і дивиться розгублено на машини, біля яких стоять усміхнені шофери. Розводить руками і сміється на повні груди, кажучи:

— Ну й історію ви придумали... Жоден режисер на таке нездатний. Я просто не знаю, як вам дякувати за увагу. — Підходить до кожного окремо, тисне руку, пригортає до грудей і промовляє: — Будьмо друзями назавжди!

А бердянці непогані друзі. Не намагаються потягти Володю до ресторану. Через два дні до нього приходять двоє рибалок. Вони запрошують його на цілоденну морську прогулянку. Йому ж буде, мабуть, цікаво.

Володя проводить з ними багато днів і почувається добре. Вечорами повертається стомлений фізично, але бадьорий і дуже засмаглий. Його вражає у тих людях доброта, порядність і тактовність. Вони залишилися в його пам'яті на все життя.

* * *

Володя залюбки проводить свій вільний час і в університетському парку. Цей чудовий куточок прикрашає наше місто. Тут можна відпочити і замислитися над життєвими проблемами, можна й попрацювати, й ніхто тобі не стане на заваді.

Якось він мені каже:

— Тут і в голові світлішає, нові думки з'являються. Вони, здається, у повітрі плавають. — Потім міняє хід своїх думок і запитує: — Я десь вичитав, що Віктор Гюго півжиття свого мріяв про те, щоб французи назвали свою столицю Париж його іменем.

— Тобто як? — запитую здивовано.

— Містом Віктора Гюго... Оце честолюбство, татку, правда? Але в таких фантастичних розмірах воно стає смішною вадою, навіть патологією. Ти згоден?

Я трохи розгублений. Занадто категоричне запитання. Що це йому раптом сплигло в голові? Відказую спокійно:

— Звичайно, скромність не може завадити навіть великим людям. Віктор Гюго дуже «перегнув». Англіїці не назвали Лондон містом Шекспіра чи Байрона. Французи не перейменували маленьке Аяччо в місто Бонапарта...

— А чи не вважаєш, що честолюбство є до певної міри рушієм прогресу?

— Як же, вважаю. Тільки честолюбні люди можуть творити цивілізацію. В'ялі волики — не творчі особистості, а споживачі, у кращому разі — виконавці чужої волі.

— А я, тату, про інше. Дивна річ... Нас вважають надзвичайно музикальною нацією. Максим Горький назвав українську народну пісню апофеозом краси, а ми, крім Миколи Лисенка, не дали світові імені, яке б стояло в одному ряду з Глинкою, Моцартом, Верді, Шубертом. Де наші опери, симфонії, цикли пісень світового значення? Гадаю, що місце Шуберта української пісні вакантне. Його треба зайняти. Тому, хто відважиться на це, доведеться докласти багато зусиль, праці, боротьби, пізнати гіркоту розчарування. Але ж яка благородна, висока мета для таланту!

Мовчу. Наївність юнака? Ні, програма життя.

Відомий львівський оперний співак І. Ф. Кушплер у своїх спогадах пише:

«Часто з друзями ми його називали українським Шубертом. Справді, вслухайтеся в його «Баладу про мальви». Скільки ніжності і драматизму звучить у віолончелі і яка динамічна мелодична лінія у солоспіві!»

Володя уміє пишатися здобутками рідного народу. Гордиться, що виріс у тому куточку кіцманської землі, де провів дитинство і юність відомий письменник, класик української музики Сидір Воробкевич. Про цього великого трудівника на ниві культури часто точилася розмова в нашій родині. Галя позиркувала на брата з лукавинкою в очах і казала, що земля, оспівана Воробкевичем, повітря, солов'їні пісні близького лісу і старовинного саду, посаженого, мабуть, ще дідом композитора, донині сповнені поезій і мелодій.

— А ти зміг би зайняти те місце... — підтримую його. — Але треба працювати в поті чола.

— Це не новина для мене. Цієї мудрості я навчився ще з дитинства. Працюватиму вдень і вночі, як електростанція чи водогін, і не скоро знадобиться мені капітальний ремонт. Хвилинами тішить гадка, що в людські домівки потрапить і від мене трошки світла, мов крапелька освіжаючої вологи.

* * *

... Свято закінчилось.

Настають дні, насичені працею і неспокоєм. І пошуками нових тем, образів, мелодій. Успіх — це болісна спонука до дії. Знайомство з багатьма прекрасними людьми — також. І розумна стаття Галини Тарасюк, яка залишила глибокий слід у його свідомості.

Володя цінує дотепність симпатичної студентки філологічного факультету, веселої реготухи й обдарованої поетеси, їхні взаємини відбилися значною мірою і на його творчості. Але все це докладніше знає Галя, бо Володя тільки їй звіряє свої сердечні таємниці. Вона згадує:

«Восени 1970 року Володя познайомився з Галиною Тарасюк і частенько говорив про неї. Казав, що її прізвище — добра рима до його прізвища і що вони й

душевно непогано заримовані. Я збагнула, що він захоплюється нею. Вона гарна, а до того ще й гостроязика. З нею Володя почувався дуже добре, вона мала в собі щось селянське, щире, чисте, здорове, що імпонувало йому. У той час він працював уже над твором «Пісня буде поміж нас». Я послухала один куплет і спитала: «Це про кого?» Блимнув очима й відповів: «Не заважай... Про Галю. Що, не подобається?» Я замовкла. Здивувалася, що він різко зреагував на моє запитання. Чому б мені Галя Тарасюк не подобалася? Інша річ, що Володя не любив, коли хтось непрохано вторгався у світ його інтимних почуттів. Коли йшлося про них, він здебільшого ставав стриманим і мовчазним.

У жовтні 1970 року Галина Тарасюк запросила Володю на свій день народження. Він хвилювався бо хотів подарувати їй щось дуже гарне та нічого путящого не міг знайти. А пісня не була завершена».

Галина Тарасюк написала свої спогади про Володю. Наводжу уривок:

«Перше, що мене вразило у Володі, були його очі. Небесні. Не сині і не голубі — небесні. Потім він казав, що очі йому перейшли у спадок від бабусі, а вся його сім'я — чорноока. Друге ж, що дивувало мене, — сором'язливість, несподівана для хлопців його віку та ще пак — для місцевої знаменитості, якою Володя уже був. Він буквально знітився, почервонів і запропонував мені відкласти розмову на пізніше...

Признатися, я була рада що розмова відкладається... Тут я зрозуміла, що до неї треба підготуватися. Я уперше зустріла людину свого віку, ровесника, від якого сходила еманация розуму, таланту і благородства — три речі які я так шанувала в чоловіках і які разом майже не стрічаються в одній особі. Я не помилилась. Володя виявився надзвичайно ерудованою, інтелігентною, нестереотипною людиною. А ще якось безоглядно доброю і щирою...

Не знаю, як можна назвати наші стосунки з Володею, але це було щось таке чисте, ніжне і гарне як маків цвіт, на який і тінь не впала. Більше нічого подібного в моєму житті не було.

Який він був? Світлий. У нього не було поганих рис, принаймні, я їх не бачила. Завжди уважний, добрий, веселий, надійний, чесний.

У нього був священний пієтет перед життям, котре він любив, як дитина і хотів, щоб воно ніколи не кінчалося.

Егоцентризм, нарцисіанство, самозакоханість були чужі його одвертій, товариській вдачі. Навпаки, Володя умів переконати людину у її власній неординарності, у її великій, але не усвідомленій цінності для людства. Знаю по собі. Він умів поважати іншого.

Володя сповідував культ своєї родини. Ідеалом для нього була сім'я його батьків, яких він дуже любив і поважав. Він гордився батьком, дядьком Іваном — канадським комуністом, захоплено розповідав про сестер, особливо про наймолодшу Оксану. Тоді я бачила, як він може гордитися. Не собою. Своім чесним родом, своїми близькими людьми.

Пригадую свій день народження 26 жовтня 1970 року. Зібралися кілька моїх знайомих, прийшов і Володя. Він зачарував присутніх вихованістю і комунікабельністю. Його попросили заспівати. Він узяв гітару і впівголоса співав «Червону руту», «Водограй», «Я піду в далекі гори». На спогад про той день мені лишилась гуцульська, різьблена інкрустована цятками рахва, в якій лежать сьогодні дві грудочки землі, священні для мене, — з могили моїх батьків і Володимира Івасюка».

Володя відклав твір «Пісня буде поміж нас». Трохи згодом повернеться до нього. Почав роботу над піснями «Світ без тебе», «Балада про мальви», «Балада про дві скрипки», які остаточно утвердили за ним добру славу талановитого ком-

позитора, переконали громадськість у тому, що українська лірична пісня має в особі Володі не аматора, не самодіяльного композитора, а справжнього митця зі своєю темою, своїм стилем і голосом, притаманними лише йому одному.

Твори «Світ без тебе» (слова В. Бабуха) і «Пісня буде поміж нас» написані одночасно і тісно пов'язані ідейно й психологічно. Вони виконувалися залюбки окремими солістами й цілими ансамблями і не втратили донині своєї свіжості й чарівливості. А це пояснюється тим, що в їхньому тексті й мелодії є сильний заряд народної пісенності, яка надає їм мелодійності, задушевності, емоційності. Ці високі якості особливо виразні у творі «Пісня буде поміж нас», де приспів — коломийки та коломийкові варіації:

Твої руки я візьму знов у свої руки
Й не розквітне поміж нас жовтий квіт розлуки.

Або:

Бо твій голос, бо твій голос — щедра повінь,
Я мов колос, зелен-колос нею повен.
Жовтий лист спаде і виросте зелений,
А ти в пісні будеш завжди біля мене.

У цих рядках — простота й оптимізм народної пісні. Найкращий поет не соромився б поставити свій підпис під ними.

Значне місце в доробку Володі посідає «Балада про дві скрипки», яка вважається окрасою його творчості. Вона має свою цікаву історію.

Навесні 1971 року приїхав до Чернівецького університету на перепідготовку Василь Андрійович Марсюк, викладач в одній із спеціальних шкіл м. Черкас. Це молодий поет, який підготував до видання першу поетичну збірку. Він завітав до нас і залишив рукопис, щоб я його прочитав. Вірші гарні. Вони сподобалися й Володі. Між молодим поетом і композитором починається щира дружба. Володя просить нового друга написати вірш, якого він покладе на ноти. Поет, мабуть, тільки цього й чекав — через кілька днів приносить поезію «Дві скрипки». Задум та ідея твору припали композиторові до серця, але твір ще треба було допрацювати. Автор не шкодував сил і часу.

Василь Андрійович згадує у своєму листі про те, як він працював разом з Володею над «Баладою про дві скрипки»:

«Ранній ранок. Ми біля рояля. Володя весь час імпровізує. Відриваючись від клавішів, просить дещо змінити порядок слів, десь продовжити рядок, ламаючи першородний розмір вірша. Я — великий тугодум і експромтом творити чи змінювати непростя річ. Але робота дуже захопила нас. Це була велика радість і велика мука спільного думання. Володя вимогливий до краю, але без тиску, «без нервів». Накурили безбожно. Добре, що батьки на роботі. Кава і велика коробка шоколадних цукерок. І знову безконечні варіанти, варіанти... І цигарки, і короткі перемовки лише про слова пісні, тільки про неї. Розійшлися пополудні, коли вже почманіли від напруження».

Якраз тоді ми одержали нове помешкання з чотирьох високих, світлих кімнат на вулиці В. Маяковського. Роботи в нас дуже багато. Треба перевезти меблі, сотні різних речей та чималу бібліотеку. До цієї громіздкої роботи приєдналися композитор і черкаський поет-лірик. Протягом одного дня звільнили старе помешкання і вчинили неймовірний хаос у новому. І ми раділи і дякували двом лірикам за допомогу. Вони нам казали, що під час роботи в них добре працювала творча думка.

Знавці української ліричної пісні часто говорять, що «Балада про дві скрипки» — новаторський твір. Його новаторство в тому, що композитор органічно поєднав у ньому два мелоси: східноукраїнський і західноукраїнський, буковинський, гуцульський. Сама балада — це широка й могутня, з виразним внутрішнім драматизмом наддніпрянська народна пісня, яку співають звичайно на повні груди. А супровід її — цимбали, що передають щемку тугу, тривогу й болісне чекання світлої днини на уярмленій іноземними зайдами землі. Вдатися до цього експерименту йому спало на думку під час відвідин Коломийської музичної школи. Чекаючи свого друга, який там працював, Володя сідає за рояль, куплений ще на початку нашого століття коломийськими селянами та прогресивною інтелігенцією з нагоди приїзду до них славетного композитора Миколи Лисенка. Володя знав усі подробиці купівлі того рояля, і самий його вигляд і звучання породжували різні асоціації у душі. Під їхнім впливом почав награвати акомпанемент до своєї «Балади».

Розділ вісімнадцятий

Музика стає стихією, поза якою він жити не може. Щодня студіює секрети теорії музики, однак болісно відчуває нагальну потребу поглиблювати й розширювати свої знання в консерваторії — мріє ж про симфонії, виношує тему опери «Дарина», уже навіть почав накреслювати її сюжетні лінії. Він розуміє, що без ґрунтовної теоретичної підготовки складні музичні форми йому недоступні, він просто їх не подужає. Це його непокоїть, навіть гнітить.

Про устремління неспокоїного музики веде мову і поет-пісняр Юрій Рибчинський, який познайомився з ним 1971 року в Чернівцях. Поет приїздить разом із композитором Ігорем Покладом. Вони гостюють у нас удома, потім часто зустрічаються з Володею у Києві, стають його добрими друзями. Юрій Рибчинський, проникливий психолог, розпізнає і правильно визначає думи і прагнення Володі. Ось що він пише у своїх спогадах:

«Коли я ставлю собі запитання, що було головним у Володі-людини, приходжу до думки, що стержнем його була дуже висока, не розрахована на близький і короткий час мета: стати Великим Композитором. Тому він ніколи не говорив про славу, ніколи не спекулював своїм іменем, яке було тоді в мільйонів людей на устах, був скромний як справжній художник, який працює на майбутнє, а не купається у теплій ванні сьогоднішньої слави доти, доки вона не стане крижаною. Ні жестом, ні словом він ніколи не підкреслював свою перевагу над іншими, а це було особливо дивним для хлопчиська на якого зненацька звалилася слава. Він не дався їй, славі, яка могла збити молодого композитора на шлях легкого успіху, кожна його нова пісня не була нітрохи схожа на попередню».

Справді, Володя одержимий жадобою великої творчості, хоч не ігнорує пісню, романс, баладу. Твори цих жанрів принесли великому Шубертові світову славу. Володі не дає спокою думка, що після закінчення медичного інституту він зостанеться тільки лікарем, який грає на кількох інструментах і є автором кількох пісень, що подобаються сучасникам. Ні, цього йому замало.

Якраз тоді відбувається така подія.

Улітку 1972 року, коли Володя був на перепідготовці в рядах Радянської Армії, із Львівського медичного інституту приїздить до нас доцент, який просить від імені керівництва свого вузу, щоб ми умовили сина перебраться до них, де він буде оточений увагою і матиме змогу вступити на композиторське відділення консерваторії імені М. В. Лисенка. Крім того, йому буде виділене помешкання у місті і створено сприятливі умови для успішного закінчення медичної освіти й водночас мати змогу повноцінно навчатися у консерваторії.

З усього обіцяного мені сподобалося передусім те, що син здійснить мрію своєї юності — учитиметься у консерваторії, а ми, батьки, не будемо більше відчувати провини, що у восьмому класі забрали його додому з Київської музичної десятирічки для обдарованих дітей. Тепер є можливість виправити помилку, хоч вона ніколи не викликала в мене особливих докорів сумління, бо все було добре зроблено в інтересах сина.

Коли Володя повертається з армії, ми все докладно йому розповідаємо. Моя думка схвальна — є змога тепер, замолоду, одержати вищу музичну освіту, в ком-

позиції піднятися на вищий щабель.

Володя цілком погоджується зі мною. Ми їдемо до Львова, на прийом до ректора медичного інституту професора М. В. Даниленка. Розмова наша коротка, ділова. Ректор висловив думку, що після закінчення медичного інституту Володя буде прийнятий до аспірантури, якщо він покаже себе і у Львові гарним студентом. У медичному інституті музика в пошані. Професор М. В. Даниленко — блискучий лікар-хірург, людина високої культури, різнобічних інтелектуальних інтересів. Він — добрий знавець і шанувальник класичного і сучасного мистецтва, з особливою увагою і симпатією ставиться до сучасних композиторів і талановитих виконавців пісень. Він вважає, що музика, сучасна чи класична, повинна бути супутницею лікаря, допомагати йому у важкій і благородній діяльності.

Володя і Галя стають львів'янами, мешкають у двох кімнатах студентського готелю по вулиці Солодовій. Я теж з ними. Цієї осені я проходжу на філологічному факультеті чотиримісячні курси підвищення кваліфікації і роблю все, що залежить від мене, аби Володя і Галя були вільні від дрібниць побуту і всю увагу зосередили на медичних і музичних справах.

Володі особливо важко: щодня треба розриватися між інститутом і консерваторією. Але він сприймає усе те не як прикрий тягар, а як корисну справу, яку треба виконувати сумлінно і з радістю.

Володя тимчасово користується інститутським піаніно, а це забирає в нього багато часу й викликає надто виразну допитливість оточення і трохи заважає його творчій праці.

Місяці минають швидко. Володя безболісно зливається з студентським колективом шестикурсників, знаходить серед них гарних хлопців і дівчат, з якими охоче спілкується, дружить. Почувається дуже добре і в консерваторії, не покидає і творчої роботи — завершує ті речі, які розпочав ще в Чернівцях. Йому допомагає студент диригентського відділення Віктор Костриж, теж буковинець. Разом із ним Володя пише для твору «Пісня буде поміж нас» оркестровку, виступає по радіо. Пісня здобуває широку популярність. Володя виконує її і на телебаченні. Дружба з Віктором Кострижем триває кілька років. Вони ходять разом на концерти, виставки творів малярства. Після відвідин львівської скульптурно-керамічної фабрики Володя повертається додому глибоко вражений. З ентузіазмом говорить:

— Я хіба що в кіно бачив роботу складувів — це справжня казка. Яка гра кольорів і яка точність та витонченість плинчих рухів кожного складува! З розжареного рідкого скла перед очима постає мистецька річ. Диво!

У листопаді в Вижницю надходить телеграма з Центрального телебачення про участь у фіналі фестивалю «Пісня-72» ансамблю «Смерічка» з піснею Л. Дутківського «Незрівнянний світ...». Левко, однак, приймає рішення про те, що ансамбль виконуватиме Володин «Водограй», який був тоді на устах у шанувальників пісні всього Радянського Союзу. Володю тішить благородство почуттів його вірного товариша.

Галя, яка мешкала в той час разом з Володею, знає усе докладно й точно. Ось що вона розповідає:

«Для тієї великої події Володі хотілося пошити собі якнайкращий костюм. У нього ж був вишуканий смак, хоч він одягався скромно, не крикливо, не намагаючись привертати увагу до себе зовнішнім виглядом. У грудні ми полетіли до Москви. Тоді ж приїхала «Смерічка» разом із Назарієм Яремчуком та Василем Зінкевичем. Володя дуже зрадів, коли побачив і Василя Стріховича, присутність якого навіювала на нього спокій, упевненість, бадьорість. Здавалося, що Василь є до певної міри

натхненником і гарантом його доброго успіху.

Уже в перший вечір після приїзду Володя знайомиться з людиною, яка стає його другом на багато років. Це — прекрасний кінооператор Геннадій Зубанов. Він, побачивши молодого композитора в коридорі телестудії, кидається до якогось кабінету і за якусь мить виходить звідти з двома великими пакунками.

— Володю, — каже, — коли хтось комусь дає приємного листа, то вимагає, щоб адресат потанцював. Я ось приніс тобі аж два пакунки, у яких є тисяча листів. Мусиш станцювати якусь свою довгу-предовгу коломийку.

Володя дивиться на нього здивовано, потім бере пакунки, розглядає їх.

— Що це таке, Геннадію? — запитує.

— Не здогадуєшся? Це ж телеглядачі просять, щоб включити до телепередачі твій знаменитий «Водограй».

Володя передає пакунки Василеві Стріховичу й обнімає Зубанова, дякує за приємну несподіванку. Він зворушений такою кількістю слів. Несе пакунки до готелю, щоб потім послати їх до Львова двома посилками.

До Москви Володя приїжджає добре підготовленим. Передусім із ґрунтовно розробленою оркестровкою для естрадно-симфонічного оркестру. Всі партитури, переписані сумлінним, вправним переписувачем, мов надруковані у друкарні, — не соромно давати їх диригентові Юрію Силантьєву — світлій постаті у творчій біографії Володі. Маєстро завжди привітно зустрічає Володю, запрошує до себе в гості, радить перебраться до Москви, де також матиме змогу закінчити медичний інститут і навчатися в консерваторії.

Володя вважає, що халтурне зроблена і неохайно переписана партитура — це образа для музикантів. Тому він дбає і про зовнішню естетичність своїх рукописів. Силантьєв дуже задоволений ними, а після заключної репетиції оркестранти навіть поздоровили Володю:

— Ти, Володю, порадував нас своїми партитурами.

— Коли такі, як вони, лежать на пульті, то хочеться грати...

— Ти сильний, парубче. А твоя оркестровка може зробити честь найбільшому композиторові.

За день до концерту Володя дуже хвилюється. Вирішує виступити у старому костюмі, в якому він виступав торік, на конкурсі «Пісня-71», і здобув великий успіх. Володя трохи забобонний, коли йдеться про дорогу йому річ у його житті — пісню.

Тоді ж на Центральному телебаченні, Володі принесла радості зустріч з композитором О. Пахмутовою та А. Бабаджаняном. Володя завжди з теплотою й захопленням розповідав про ту зустріч.

Перед творчістю О. Пахмутової він уже давненько схиляється — добре знає її пісні, що виходили друком, старанно вивчав їх, задумувався над неперевершеною майстерністю окремих з них. І ось чудова майстриня сучасної ліричної пісні сама підходить до нього, простягає руку й каже:

— У вас, Володю, мільйони шанувальників — я одна з них, може, найщиріша. І ви цього заслуговуєте, бо ви хлопець дуже здібний. Хай вам таланить, Володю, і надалі.

З А. Бабаджаняном у нього теж була сердечна розмова, яку він часто згадує. Йому приємно усвідомлювати, що він однодумець з популярним митцем. Розмова точилася в основному довкола Володиної біографії і творчості, які так органічно зливаються, що їх неможливо роз'єднати. А. Бабаджанян торкнувся проблеми оригінальності в пісенній творчості і був дуже задоволений, коли Володя сказав йому,

що композитор у будь-яких умовах і обставинах не має права збиватися на манівці наслідування чужих зразків, він повинен спиратися на рідний ґрунт, виробляти свій стиль. Наслідування — це отрута і для найбільш обдарованих митців.

Згадуючи зустріч із доброзичливим і прихильним співрозмовником, Володя мовив:

— Мені здається, що А. Бабаджаняна весь час переслідує страх перед сірістю, неоригінальністю. Цей благородний страх з'являється і в мене, тільки сідаю за інструмент.

— Без нього прогрес у мистецтві був би неможливий, — кажу.

— Звичайно, у жанрі пісні чомусь усе дозволяється, — міркує Володя притишеним голосом. — Почало з'являтися багато талантів, які тягнуть за собою великі вози невибагливості. У деяких чималий апетит до штампів. Мабуть, у Бабаджаняна алергія на них.

Про роботу Володі, студента-медика, йдеться у статті Г. Деменко «Композитор В. Івасюк», уміщеній в інститутській багатотиражці «За медичні кадри». Авторка наводить слова доцента А. Шуфлата.

«Дуже задоволений Володею. Мені подобається його чесність, з якою він ставиться до занять. Ніколи не помічав, щоб він ухилявся від своїх обов'язків, чи хотів, щоб йому в чомусь потурали. Навпаки. Буває, перепитаєш усю групу, ніхто не знає, а Володя відповість. Я гадаю, що він буде хорошим лікарем».

У тій же статті авторка зупиняється і на впливі пісень Володі на представників інших народів. Г. Деменко розповідає про свою подругу зі Свердловська, яка, прослухавши по радіо «Баладу про дві скрипки», вигукнула: «Якби ти знала, яким успіхом користується в нас у Свердловську «Червона рута»! Її співають на кожному вечері, а в мене на роботі щодня передають її під час обідньої перерви по заводському радіо. Деякі корінні сибіряки почали навіть українську мову вивчати, щоб співати українські пісні».

Г. Деменко веде далі: *«І ось я, нарешті, на кафедрі пропедевтичної терапії, де шестикурсник лікувального факультету Володимир Івасюк проходить субординатуру. Він якраз займався в рентгенкабінеті. Назустріч підвівся невисокий юнак в халаті і шапочці. На білому фоні різко виділялися великі сині очі, які, здається, ввібрали в себе всю синь карпатського неба. Він виявився неговірким, дуже серйозним і надзвичайно скромним».*

* * *

Як і Володю, Софію Михайлівну Ротару пісня вивела в широкий світ, дала її імені силу летіти від серця до серця спочатку трудівників України, потім усього радянського народу. Мабуть, немає у нашій країні людини, яка б не знала її імені, не вимовляла б його з почуттям захоплення і поваги.

А пісня прийшла до неї у гарному селі Маршинці Новоселицького району, де Софія Ротару народилася у родині славних хліборобів Михайла Федоровича та Олександри Іванівни. З шести їхніх дітей четверо — професійні співаки. Серед них Софія ще з дитинства виділялася красою і силою свого голосу. Вони формували свої уподобання і смаки на молдавських і українських народних піснях. Великим авторитетом і головним законодавцем у царстві пісні є батько, Михайло Федорович. Софія усе життя згадує про нього з трепетною шаною.

«Мій батько, — розповідає вона в одному із своїх численних інтерв'ю, — дуже талановитий чоловік, він сам мріяв стати співаком, але в нього не було можливостей. Були інші часи, інше життя до знаменитого 28 червня сорокового року. Він

свою мрію переніс на мене. Хотів щоб я закінчила музичне училище, консерваторію. І якщо сьогодні батьки плачуть на моїх концертах, вони плачуть від радості».

Уже в четвертому класі дівчинка стає солісткою шкільного хору, яким керує Олексій Георгійович Дряб, виконує молдавські та українські народні пісні в супроводі оркестру народних інструментів. На всіх оглядах художньої самодіяльності та олімпіадах одержує найвищі оцінки. Дев'ятикласницею на обласному огляді художньої самодіяльності здобуває диплом першого ступеня, а на Республіканському фестивалі народної пісні в Києві завойовує гучний успіх — перше місце. Преса оголошує її «соловейком України». А це було якраз 1964 року, коли Володя пише свої перші пісні, організовує вокально-інструментальний ансамбль «Буковинка» і зазнає перших радощів успіху перед своїми країнами.

Софія Михайлівна вступає на хормейстерське відділення Чернівецького музичного училища. Упродовж кількох років виступає в естрадно-молодіжному ансамблі при фізико-математичному факультеті Чернівецького університету. Новий великий успіх принесла їй участь у міжнародному фестивалі молоді і студентів у Софії, де за виконання пісень — української «На камені стою» і молдавської «Чобенаш» — одержує золоту медаль та звання лауреата. Болгарська преса прихильно відгукнулася і навіть пустила в обіг крилатий вираз — «Софія завойовувала Софію!».

Повернувшись із Болгарії, молода співачка влаштовується педагогом Чернівецького культосвітнього училища, де працює майже три роки. У цей період виступає переважно на концертах, присвячених визначним історико-революційним датам.

Ось я сиджу з Володею та відомим молдавським поетом Василем Левицьким у театрі ім. О. Кобилянської на одному з таких концертів.

Володя уже студент другого курсу і автор багатьох гарних пісень. Ведучий оголошує виступ Софії Ротару.

Майже на авансцену виходить вродлива дівчина в народному одязі, який їй дуже личить, підкреслює її вишуканість. Її гарне селянське обличчя одухотворене. Вона виконує дуже популярну пісню «Степом-степом...» А. Пашкевича. То надзвичайне, неперевершене виконання — стільки душевної сили вкладено в нього, що зал перестає дихати. Коли пісня затихає, Володя нахиляється до мене з палаючим від збудження обличчям і мовить упівголоса:

— Такої інтерпретації я ще не чув. Просто забуваю про мелодію й слова, бачу тільки душу Софії Ротару, таку ж загадкову, збентежену й прекрасну, як і ця пісня.

— Я теж уперше слухаю цю дівчину. Про неї говорять гарні речі.

Усміхаючись, мовить:

— Підди й скажи їй по-молдавському, що вона може стати славною співачкою. Хай гав не ловить... Пора вже довести цю істину.

Молдавський поет Василь Левицький чує усю нашу розмову й кидає Володі з лукавинкою в очі:

— Вона добре знає українську і російську мови. Краще буде, як ти сам підійдеш до неї, Володю. Розглянеш і її вроду.

Володя весело сміється. Раптом підводиться і виходить мовчки з фойє театру. З часом ця напівжартівлива розмова призабулася. Я не спитав Володю, чи він висловив свої думки про спів і перспективи Софії Ротару.

Незважаючи на свої блискучі дані, яскраві здібності й чудовий голос, Софія Ротару ще кілька років не може визначити шляхи, що ведуть до її пісні, неспро-

можна утвердитися у свідомості людей як співачка широких можливостей; вона сама себе відносить до аматорів, принагідних виконавців молдавських пісень. Не інакше дивилося на неї й оточення. А роки минали...

В одному із своїх численних інтерв'ю, вміщеному в липні 1979 року в тижневику «Неделя», співачка дуже лаконічно згадує про цей важкий період у своєму мистецькому житті. Вона признається:

«Я вихована на народних піснях, у них — мій корінь. А тут раптом потягнуло на естраду. Я боялася, три роки чогось чекала. І ось він з'явився, «мій композитор» Володимир Івасюк із «Червоною рудою». У своїх естрадних піснях він зберіг народний колорит... Тоді я наважилася, у піснях Івасюка, здається, я знайшла себе, свою інтонацію».

У пресі і в тисячі листів, що надходили до Володі з усіх кінців Радянського Союзу, часто відзначається, що Володині пісні цілком відповідають вдачі Софії Ротару, дають їй змогу самовиразитися на повну силу; вони — це світ, у якому співачка почувається вільно, розкуто... З тими піснями вона впевнено вступає у діалог з мільйонами людей, почуває себе несхибною володаркою бентежливих образів, здобуває щастя високого поривання до прекрасного.

Про це Софія Михайлівна відверто говорить у різні періоди своєї співацької кар'єри:

«Слухач вимагає гарної пісні. Він її і прийме, і зрозуміє. Треба шукати! Я, скажімо, не можу співати все підряд. Дуже вдячна багатьом композиторам за творчу дружбу, а Володимиру Івасюку — особливо. Він багато написав для мене, багато довірив. Образно-мелодійний лад його пісень близький до народного, а це рідне мені, це — моє!».

В іншому місці співачка заявляє:

«У тому, що я звернулася до естради, головну роль зіграв мій земляк, талановитий композитор Володимир Івасюк. Його ж пісні «Червона рута» і «Водограй» стали основою мого першого репертуару».

Софія Ротару охоче розповідає своїм шанувальникам, що Володя показав їй правильну дорогу до пісні, що з допомогою його небуденної творчості вона завоювала мільйони своїх прихильників.

Однак треба сказати, що Софія Ротару, своєю чергою, була тією доброю силою, що, переймаючись Володимиром натхненням, стала могутньою ланкою, яка міцно зв'язувала творчість Володі з широкими масами народу. Виконуючи цю благородну мистецьку місію, співачка завойовує серця людей, здобуває визнання.

За життя Володі час від часу лунали роздратовані голоси заздрісників, які дорікали молодому композиторові за те, що він «загарбав» кращих виконавців і, таким чином, здобув всесоюзну популярність. Звичайно, Володя дуже любив і шанував своїх друзів-співаків — і Софію Ротару, і Людмилу Артеменко, і Тетяну Кочергіну, і Василя Зінкевича, і Назарія Яремчука, і Віктора Шпорт'яка, і Павла Дворського... — усі ж вони відгукнулися на поклик його пісні, яка заповонила їх виразною атмосферою сучасності, романтичною піднесеністю, свіжими, новітніми мелодіями, створеними на основі українського мелосу. Володя пишався, що ті талановиті співаки линули до його творчості. Під час перебування на Міжнародному фестивалі пісні в Сопоті кореспондент польського журналу «Пшиязнь» (1974, 2 вересня) звернувся до Володі із запитанням. Характеризуючи Софію Ротару як співачку, син сказав:

«Коли напишу пісню, то Софія завжди виконає її так, як я задумав, як треба її виконувати».

Володі поталанило згуртувати довкруг своєї пісні споріднених духовно однодумців, життєлюбних романтиків, сівачів добра і світла на рідній землі. Його творчість упала на благодатний психологічний ґрунт, набрала сили, вийшла у світ, розбуджуючи в людей ті почуття, які надають їм молодості й краси.

В устах Софії Ротару твори Володі сповнені людяності, задушевності, драматизму і геть-чисто позбавлені сентиментальності, стають дивом, яке ми називаємо гарним словом — мистецтво.

Софія Ротару пречудове реалізувала задуми Володі — була ж духовно підготовлена до тієї мистецької дії: протягом багатьох років убирала в серце українську пісенну стихію, виростала, формувалася у ній. І якщо після смерті композитора вона, під впливом зовнішніх нездорових факторів, відійшла цілковито від творчості Володі, то це тільки на шкоду її великому талантові й добрій славі. І, ясна річ, на шкоду нашим молодим сучасникам, що опинилися у полоні чужих нам антиестетичних і антимистецьких віянь.

Володя був захоплений абсолютною музикальністю Софії Ротару. Якось повернувшись із Києва, він розповідав:

— Мене просто-таки вражають її незвичайні музичні здібності. Я пересвідчувався у них неодноразово. Ми з Софією призначили запис моїх пісень у Києві. Софія прилетіла літаком із Москви. Я її зустрів... У таксі вийняв партитури пісень, що їх мали записувати. Софія узяла партитуру одної пісні, проспівала її «з листа» два рази тихим голосом. Потім узяла другу пісню. Коли ми приїхали до Будинку звукозапису, повторили ті пісні з оркестром під керуванням Ростислава Баби́ча. І все! Потім — запис, який вийшов високоякісним.

Творча дружба з Софією Ротару та її чоловіком, заслуженим артистом УРСР Анатолієм Кириловичем Євдокименком, керівником ансамблю «Червона рута», не згасла і після переїзду Володі до Львова, навпаки, ще більші зміцніла. Це — світла сторінка в біографії митців. На пленумі Спілки композиторів СРСР (1978), присвяченому проблемам розвитку радянської пісні, Софія Ротару сказала у своєму виступі й таке:

«Я вдячна долі, що звела мене з Володимиром Івасюком».

Навчання у Львові, нова музична атмосфера великого міста із славними культурно-музичними традиціями не кинули тіні на стосунки Володі з ансамблем «Смерічка», зокрема, з обдарованим композитором Левком Дудківським та прекрасними молодими співаками Василем Зінкевичем, Назарієм Яремчуком і Марійкою Ісак, уже відомими всесоюзному телеглядачеві, завдяки фільмові «Червона рута». Вони звикли до того, що Володя будь-коли може сісти на поїзд чи автобус і дістатися до «співучої трійці», як він їх називає у хвилини доброго настрою.

Співуча трійця з Вижниці — це його друзі, побратими, порадики й виконавці. Вони часто гостювали в нашій хаті — веселі, голосисті, вродливі й добре виховані. Так, добре виховані, вони несли в собі відбиток високої естетики й естетичної вишуканості, характерної для нашого народу, трудового й чесного, який може за пояс засунути найхитрішого аристократа. Хата наша лунала від сміху, дотепних розмов і нових пісень.

У Львові Володя тужив за вижницькою трійцею, що була вже досить популярна на Україні. А львів'яни ставилися до неї з повагою. Особливо студентська молодь, яка аж ніяк не могла миритися з тим, що композитор уже в їхньому середовищі, а його пісні лунають тільки по радіо й телебаченню. Вони просять Володю влаштувати їм зустріч із «Смерічкою».

Володя поїхав на Буковину, до Вижниці. Та я наведу розповідь про цей факт

теперішнього керівника «Смерічки», народного артиста України Назарія Яремчука⁷, який був зв'язаний з Володею тісною творчою дружбою протягом багатьох років. Він написав цікаве есе про Володю — «Орфей синіх гір».

«Як завжди, ми й тоді зібралися після роботи на репетицію нашого ансамблю. Несподівано з'являється Володя. Хоч і втомлений з дороги, усе ж приємно збуджений. Робимо перерву и оточуємо гостя. Він каже:

— Просили вас молоді й старі, чоловіки й жінки, дівчата й парубки з нашого Медичного, аби-сьте були ласкавими і завітали до славного міста Лева та розвеселили їхні серця своїми чудовими голосами й моїми піснями.

Кому-кому, а йому не могли відмовити, — настільки великий був його моральний авторитет у нашому колективі.

— Поїдемо, Володю! — кричу перший, знаючи, що ніхто не буде заперечувати.

Майже водночас додає Василь Зінкевич:

— Виступатимемо в актовому залі медінституту?

— Ні, Васильку, — в академічному театрі ім. Марії Заньковецької.

— О-о, — нам роблять великий гонор. Що ж, Володю, тут вагаться не може бути, — і Василь переводить погляд на Левка, який ствердно кивнув головою.

Наступного дня під вечір вирушаємо в дорогу. Тоді через Черемош ще не було автомобільного моста, і перебратися на протилежний берег — непросте річ. Це вже пізня, сльотава осінь, Черемош багатководний. Я й досі пам'ятаю, як під сидінням хлюпотів загонистий Черемош, а нестримна течія сліпо вдарилася об наш автобус із таким завзяттям, що він аж похитувався, як коліска, і справляв враження, що от-от полетить догори колесами. Нас охопив навіть страх, що мотор заглухне, й нам доведеться пішки переходити річку.

У ті напружені хвилини в автобусі пролунала на повен голос чудова пісня Володі — «Водограй»:

*Тече вода, тече бистра,
А куди не знає...*

Здається, хвилі Черемоша заслухалися словами й мелодією пісні і полагі-днішали, уговталися достеменно так, як колись, у давнину, як розповідає легенда, добрішали морські хвилі від мелодій Орфея. Черемош настирно хлюпав, бризки летіли аж до вікон, ніби хотіли бачити Орфея синіх гір, що співав свою пісню про чарівну гуцульську річку.

Автобус, перевалюючись з каменя на камінь, якимось чудом доповз до крутого берега. Хотілося вірити, що «Водограй» своїми чарами став нам у пригоді.

«Смерічка», уся мокра від студеної води химерної річки, вийшла на рятівний берег.

... Старовинний Львів зустрів нас похмуро, по-осінньому, але минуло небагато часу, і ми переконалися, що під його зовнішньою похмурістю приховується доброта, справжня людська щирість.

Вечеряли і снідали у Володі. У нього вже було на вулиці Солодовій помешкання з двох кімнат і кухні.

Справді, наш концерт відбувся в Академічному театрі ім. М. Заньковецької. Великий інтерес до «Смерічки» і Володиних пісень ми бачили в тому, що навіть до дверей театру важко було дістатися — там юрмилася добра тисяча людей, які,

⁷Назарій Яремчук помер від хвороби 30 червня 1995 року — прим. ред.

щоправда, дотримувалися порядку, а це свідчило про культуру і витримку шанувальників нашої пісні.

Концерт пройшов просто-таки з тріумфом.

Наприкінці публіка влаштувала Володимирові Івасюку довгі-предовгі овації і проспівала на його честь (і разом з нами) «Червону руту».

Розділ дев'ятнадцятий

Настали дні, сповнені напруги. Навчання, творчі турботи. Медицина і музика — життєві крила Володі. Долають думки про закінчення інституту — державні ж экзамени не за горами. Крім того, зустрічі з виконавцями пісень, їхні записи, і в зв'язку з цим вимушені поїздки до Києва й Москви.

Інакше не могло бути. Володя дорожить своїм престижем доброго студента і прихильним ставлення з боку оточення, особливо викладачів.

Його педагог і друг доцент Лешек Зигмундович Мазепа пише у своїх спогадах:

«У 70-х роках Володимир Івасюк був одним із найбільш популярних композиторів-піснярів нашої країни. Будучи непрофесіональним композитором, силою свого неабиякого таланту він зумів створити такі пісенні твори, які стали явищем у сфері пісенної частини музичної культури України й багатонаціонального Союзу братніх республік. Феномен Володимира Івасюка, що дав нам яскраві твори пісенного жанру, став приваблювати багатьох інших молодих самодіяльних авторів, які, проте, у переважній більшості були і є носіями «одежі з чужого плеча», а то й бездарними примітивістами, ці засмітили пісенний жанр низькопробним «ширпотребом».

Пісні Володимира Івасюка не були тільки його дітьми. Вони були своєрідними дітищами своєї доби, своєї епохи, свого часу, хоч привабливість і оригінальність їх має понадчасові вартості».

Володя з трепетом ходить до Львівської консерваторії на композиторський факультет, де кафедрою теорії музики і композиції керує С. П. Людкевич. Не ремствує на те, що перші два роки будуть підготовчими, оскільки він без завершеної середньої музичної освіти, а закони вищого навчального закладу досить суворі, їх не обійдеш.

Ситуація ускладнюється тільки тим, що в нього немає свого піаніно чи фортепіано, а перевозити до Львова чернівецький рояль не можна — на ньому грає його сестричка Оксана, яка вступила до музичної школи. Купувати ж будь-який не хочеться — Володя мріє про першокласний рояль, але його важко знайти в продажу. Тому доводиться засиджуватися довгими осінніми вечорами за медінститутським інструментом. Своє піаніно марки «Петроф» він придбає через декілька місяців.

Після переїзду до Львова в ефірі чи не щодня звучать нові пісні Володі, які свідчать про те, що молодий композитор ступає на вищий щабель своєї творчості, красномовно доводячи різним заздрісникам, що в українську музику прийшов не випадковий аматор-самодіяльник, а своєрідний майстер ліричної пісні, романсу, балади. Твори цього періоду — «Світ без тебе», «Балада про дві скрипки», «Пісня буде поміж нас», «Передвістя», «Балада про мальви» та ін. виконуються окремими колективами, ансамблями, солістами, а це свідчить досить-таки переконливо про те, що «Червона рута», «Водограй», «Я піду в далекі гори», «Відлуння твоїх кроків», «Відлітають журавлі» та «Елегія для Марії» не були спалахом юнацьких емоцій, а проявом болісної потреби самовиразися. І тут буде доречним сказати, що такого блискучого дебюту в жанрі ліричної пісні ще не було в українській радянській

музиці.

Володя сумлінно працює із своїми виконавцями, дає їм поради, приїздить на репетиції. Вони, своєю чергою, линуть до нього, бо знають, що його твори принесуть їм успіх, визнання. Адже широкі народні кола люблять молодого композитора, а з цієї любові може скористатися будь-який виконавець.

У Володі особлива прихильність до ансамблів «Червона рута» і «Смерічка». Але треба зазначити і те, що Володя ні в кого з виконавців не випрошує ласки, він глибоко усвідомлює небуденність і оригінальність своїх творів, які виражають почуття і настрої його покоління.

* * *

... Багато часу проводжу у львівській Бібліотеці ім. В. Стефаника, де є чимало праць, в яких йдеться про події, що відбувалися на Буковині в XVII столітті. Я вивчаю, роблю виписки, потрібні для написання роману «Балада про вершника на білому коні». Володя інколи приходить туди, любить посидіти поруч зі мною і ознайомитися з історичними матеріалами, погортати давні часописи, поміркувати над тим, чим жили наші предки. Здається, допитливості його немає меж — сидів би цілими днями над давньою літературою. Це його спосіб відпочивати, інколи нахиляється до мене і пошепки ділиться своїми думками з приводу тієї чи іншої події. У нього гостра спостережливість, часто несподівані, дотепні зауваження.

Одного дня нас застає разом у читальному залі Степан Михайлович Трофимук, багаторічний дослідник революційної літератури на західноукраїнських землях, глибокий знавець української літератури, надзвичайно порядна людина. Останні роки він працював над докторською дисертацією, завершив її, але не захистив, бо на перешкоді стояли войовничі міщани, які зневажливо ставилися і до Галана, і Гаврилюка, і Козланюка, і Тудора, і до тих, хто їх вивчав і популяризував.

Ми познайомилися із Степаном Михайловичем ще улітку 1961 року в Одеському будинку творчості і подружили на все життя. З Одеси приїхали його автомобілем до Кіцманя, де він провів кілька днів у нашій родині. Наш Кіцмань сподобався йому і його дружині Оксані Степанівні. Вони блукали чудовим лісом, полями, милувалися срібним ланцюгом ставків і старовинним садом Воробкевича.

Коли Володя перебирається до Львова, Степан Михайлович частенько навідується до нас «на десять хвилин, послухати музику й відпочити», як каже він тихим стриманим голосом і якимсь сором'язливо усміхається. Володя завжди радий його відвідинам — Степан Михайлович дуже йому подобається.

Невисокий на зріст, повільний у рухах і мові, він сідає у крісло й починає розмову. А починає з того, що найбільше цікавить Володю — з поезії. Володя ж уважно стежить за новинками літератури, знає провідних українських поетів і добре обізнаний з творчістю молодих, навіть дебютантів. Степан Трофимук розповідає йому про Богдана-Ігоря Антонича, про його коротке, але яскраве життя. Залюбки зупиняється на подробицях, ще не відомих Володі. Читає з прихованою схвильованістю лірику Антонича. Ми слухаємо, неначе зачаровані, глибокодумну й образну поезію, виголошену голосом закоханої людини:

Дівчино, хмелю весняний,
Довкола мене уплетися!
Кують нам дятли з моху сні
І в сто гаях лопоче листя.

Весна омаяних весіль
І кожна ніч немов отрута.
Твоїх долонь ласкавий хміль
І тайна незбагнута...

І ось він каже:

— Робочий день закінчився навіть для вас, любі Івасюки. Сьогодні збори у Спілці письменників. Ви, Михайле Григоровичу, як член Спілки письменників, повинні відвідувати їх. Ходімо...

— Що ж, я вільний цього вечора.

Трофимук кладе руку Володі на плече і додає:

— Сподіваюсь, що й Володя піде з нами. Познайомиться з львівськими поетами. Це корисно, мабуть, для нього. Правда, Володю?

Володя запитливо дивиться на нас.

— Чи зручно? Я ж стороння людина... Викличу здивування.

Трофимук веде своє:

— Письменники зрадіють. Ти теж поет — твої поезії стали популярними піснями. Побратим по перу...

— Гаразд, переконали. Віддавай, тату, свої книги й журнали.

Нам подобається приміщення Спілки письменників на вулиці М. Чернишевського, затишні, гарно умебльовані кімнати. Письменники збираються. Ось Ростислав Братунь. Мене познайомила з ним Ірина Вільде в Русові під час святкування 100-річчя В. Стефаника. Володя теж був на святі, але деякий час стояв осторонь, розмовляючи з І. С. Козловським, який написав йому кілька теплих слів на сторінці журналу «Україна», де була надрукована «Червона рута». Після тієї розмови Володя підійшов до мене, і я представив його Дарині Дмитрівні, хоч вона знала його вже давненько — бувала ж у нас, у Кіцмані, із своїм батьком Дмитром Макогоном.

Тоді ж Ірина Вільде сказала з властивим їй гумором, що найкращий мій твір — це мій син. Письменниця, звичайно, повторила Олександра Дюма-батька, але жарт розвеселив нашу громадку.

На зборах бачимо Якова Стецюка, з яким Володя познайомився ще в дитинстві. А Романа Лубківського ми зустріли на святкуванні 100-річчя Осипа Маковея у Заліщиках.

А ось і Роман Кудлик. Його збірку «Весняний більярд» ми читали з великим задоволенням — у ній багато свіжого, багато поетичних знахідок. Недарма ж Ірина Вільде розповідала про нього в Чернівецькому університеті як про талановитого поета і добру людину.

Сідаємо разом із Степаном Михайловичем. Він розповідає Володі про чудових письменників, які в довоєнні і повоєнні роки належали до цієї літературної громади, надаючи їй високого громадянського звучання. Це передовсім Олександр Гаврилюк і Степан Тудор, що загинули у перший день війни, потім Ярослав Галан і Петро Козланюк, творчість яких перебуває у центрі наукових інтересів Степана Трофимука.

Збори відкриває голова Львівського відділення Спілки письменників України Ростислав Братунь, автор багатьох поетичних збірок. Він справляє враження енергійної людини. Після кількох чисто офіційних речень робить нам приємну несподіванку: оголошує, що на зборах присутній представник буковинської письменницької організації і його син — відомий український композитор Володимир Івасюк.

На Володю зиркають із доброзичливою допитливістю. Він каже мені пошепки:

— Тут матиму, мабуть, непоганих друзів.

— У тебе всюди є друзі...

— Ні, композитори готові підрізати мені струни... — і невимушене усміхається.

— Не узагальнюй, Володю, — каже Степан Трофимук, який почув його останні слова. — Серед львівських музикантів багато гарних хлопців. Серед них почуватимешся дуже добре.

— Поживемо й побачимо... — мовить задумливо Володя.

Збори тривають недовго. Ми всі розходимося, а Володя на прохання Ростислава Братуня та Ірини Вільде ще залишається. Вони довго розмовляють про Володині інститутські справи. Блукають разом по Львову. Володя відчуває, що в нього є друзі. І це надає йому бадьорості.

З творчістю Ростислава Братуня він познайомився ще на початку 60-х років, коли охоче виконував пісні Мирослава Скорика на його слова. У нашій бібліотеці були майже всі поетичні книжки молодого ще тоді поета. До переїзду до Львова Володя навіть написав пісню на його слова — «Коли між нами не було нічого», — до якої повертається у Львові, децю змінює, і вона стає відомою під заголовком «Передвістя».

До Володі частенько навідується Ростислав Братунь і Степан Трофимук, з яким приходять вряди-годи й Ірина Вільде, що може цілими годинами слухати його гру на фортепіано та записи пісень. А з Р. Братунем починається велика творча дружба, яка триває аж до смерті Володі. Спостереження й думки про Володю, людину і композитора, поет висловлює у своїх спогадах. Наводжу уривок із них:

«Володя належить до тих людей, які не вміють прокладати собі дорогу ліктями. Прекрасно знаючи собі ціну, він скромний, аж до дрібниць. Це впадало в око в буденному й громадському житті, не кажучи вже про творче життя. Мені хотілося зустрітися з Володею і, правду кажучи, мріялось про те, щоб він написав на мої поезії якусь пісню, хоча б одну.

Одного разу він мені сказав: «Усе ще попереду... Пісні мої мають багато прихильників, їх залюбки співають, поширюють, навіть хвалять, але мені треба ще дуже наполегливо і вперто працювати, учитися...»

Володя ніколи не відмовлявся від громадських доручень. У Львові організував Клуб творчої молоді — перший у нашій країні⁸. Мені доручили керувати ним. Я запропонував, щоб Володю обрати одним із членів правління, а це декому не сподобалося. Треба підкреслити, що з перших місяців перебування у Львові, коли його пісні лунали переможно по всьому Радянському Союзі, щодня звучали по радіо і телебаченню, йому заздрили: малограмотні чиновники і нездари ненавиділи його талант.

Мені на все життя запам'ятався виступ Володі в залі Львівської консерваторії, де йшла мова про творчі проблеми. Володя говорив про музику. Скільки почуття любові було в кожному реченні, які глибокі думки висловлював! Він не був оратором, але промовляв щиро, викликаючи у слухачів той заряд емоцій, який вибухав у його творах. Він був децю стриманий, але його слова пробуджували нові думки, потребу замислитися над розвитком нашої пісні, нашої естради.

У Клубі творчої молоді Володя відав пропагандою пісні, музики серед молоді.

⁸Це не зовсім точно: перший клуб творчої молоді діяв у Києві в 1964–1970 р. р. і був брутально розігнаний владою, а його голова Алла Горська підло вбита — прим. ред.

Він ставився із захопленням до організації концертів, прибуток від яких ішов у фонд миру. Якось у Клубі творчої молоді відбулася зустріч з ідеологічними працівниками Києва. Ми передавали їм свій досвід. Клуб був перший в республіці, і його робота сподобалася киянам. На вечорі пролунали пісні Володі «Вернись із спогадів» і «Зимова казка».

Киян приємно вразило все побачене, їм не хотілося вірити, що робота клубу може бути такою цікавою. А в неї значну частину вклав Володя. На вечорі він відзначався прекрасним настроєм, дотепністю, у взаєминах з гостями й розмовах з ними, особливо, жінками, імпував своєю вишуканістю, високою культурою. Йому симпатизувало жіноцтво, він був душею товариства.

Володя був щирим, переконаним інтернаціоналістом, який з глибокою шаною ставився до музичної культури інших народів, зокрема російського. Дружив із московським поетом Андрієм Дементьєвим, на його слова написав кілька яскравих творів. Поет із радістю говорив, що пісня «Рождение дня», написана на його текст, — чи не один з найкращих романсів, створених у повоєнні роки. Андрій Дементьєв з захопленням висловився про Володимира Івасюка, людину і композитора.

У Москві Володя познайомився з прославленим сучасним російським поетом Андрієм Вознесенським, який був дуже високої думки про його творчість. Тісна дружба зв'язувала молодого митця з московським композитором Олексієм Екімяном та відомим диригентом Юрієм Силантьєвим, який всі роки ставився до нього з добротою і ласкою.

У мене часто виникали запитання: чому такий близький краєнин-буковинець Дмитро Гнатюк не виконав жодного твору Володимира Івасюка, одного з найталановитіших композиторів, що працювали в жанрі ліричної пісні? Володя ж не писав модних і дешевих шлягерів, а продовжував пісенні традиції великих попередників — передусім М. Лисенка та К. Стеценка.

Якось у Києві він зателефонував до мене на квартиру Зінаїди Костянтинівни, удови поета-партизана Миколи Шпака, матері моєї дружини. Він часто приходив, любив слухати її розповіді про поета, який загинув героїчною смертю у катівні гітлерівського гестапо. Ті часті відвідини вилилися у чудову «Юнацьку баладу», присвячену пам'яті поета-партизана Миколи Шпака. Я запропонував Володі відвідати зі мною Наталію Михайлівну Ужвій, а потім — Дмитра Михайловича Гнатюка.

У Наталії Михайлівни були недовго, вона квапилася на якийсь виступ. Але за короткий час вони все-таки встигли переговорити про музику й мистецтво взагалі. Видатна артистка схвалювала нашу творчу дружбу, яка ґрунтується на взаєморозумінні і взаємоповазі й дає радісні результати. Після цієї зустрічі Наталія Михайлівна з гумором сказала: «Дивись, яке воно ще молоде, а яке вже талановите та розумне! Дивуєшся, як це йому щастить створити такий чарівний світ мелодії, що хочеться у ньому вічно жити».

Дмитра Михайловича ми застали вдома. Дуже прихильно зустрів нас разом із дружиною Галиною Макарівною. Я його познайомив з композитором, буковинцем Володимиром Івасюком. То був незабутній вечір. Ми допізна розмовляли про розвиток сучасної української пісні, про досягнення наших композиторів та їхні слабкі сторони, втрати. Тоді ж Дмитро Михайлович попросив Володю написати спеціально для нього якийсь твір. Він, мовляв, охоче його виконає. Я сказав їм, що в нас уже є гарна пісня — це «Отчий дім».

Володя погодився надіслати її найближчим часом. Після того господар показав нам свою напрочуд цікаву колекцію картин. Захоплено розповідав історію

кожної з них. Але треба відзначити, що Володя також був тонким знавцем і цинітелем малярства та скульптури, дивував мене своїми лаконічними, але влучними й точними зауваженнями, спостереженнями, судженнями, інтерпретаціями... Виявляв широку ерудицію й добрий непомильний смак. Він скептично дивився на підробки під моду. Мода, вважав він, річ потрібна, але вона не повинна зрікатися таланту. Володя категорично відкидав будь-яке псевдоноваторство, формалістські вибрики.

Молодий композитор докладно знав світові музичні віяння, прекрасно розумівся у них. Цікавився не лише ліричною піснею, а розвитком європейської музики взагалі. Самобутність, неповторність його таланту, творчого почерку, стилю залишається назавжди в нашій культурі — таких композиторів було в нас дуже мало. Він, можна сказати, створив цілу школу — у нього є вже учні, які творчо засвоюють його традиції. Є також просто епігони.

Володя думав про майбутнє. Тому він учився, наполегливо вчився».

Розділ двадцятий

1973 рік багатий на незабутні події.

Володя уже має своє помешкання на вулиці В. Маяковського, 106, неподалік від Медичного інституту і Львівської консерваторії ім. М. Лисенка, складає на «відмінно» державні екзамени, отримує диплом лікаря і вступає в аспірантуру на кафедру паталогічної фізіології до прекрасного спеціаліста — професора Тетяни Володимирівни Митіної.

Володя втомлений. Частину своєї відпустки проводить у Бердянську разом з усією родиною.

Наприкінці липня покидаємо чудове приморське місто. Мені ж треба вертатися до Чернівців, де в Університеті будуть на початку серпня вступні іспити, я член екзаменаційної комісії. А Володя хоче взяти участь у музичному святі «Кримські зорі», що відбудеться в Ялті. Там виконуватимуть його пісні. Цікаво побачити, як вони звучатимуть на широкому пісенному тлі і як сприймуть їх ялтинці та їхні гості, що прибудуть з усіх кінців країни.

На пароплаві «Колхіда» пливемо Азовським і Чорним морями. Нам до вподоби ця подорож. Небо височенне, без єдиної хмаринки, схоже на шовкове полотно, розстелене від обрїю до обрїю. За кораблем летить зграя чайок, снує у повітрі, вихоплюючи з моря все, що кидають пасажири.

Весь час перебуваємо на палубі, милуємося красою і таємничістю моря, розмовляємо про мало ще вивчений світ, що приховується від нашого ока під примхливими хвилями, про його красу і невмирущість.

Володя не розлучається з книжкою спогадів про Жерара Філіпа, створеною друзями й побратимами великого артиста, завдяки зусиллям мудрої й вірної його дружини Анни Філіп. Та книжка вийшла у світ у російському перекладі ще 1962 року, через три роки після смерті митця.

Стаю у затінку поруч з ним і час від часу зиркаю на нього, заглибленого в читання. Він відриває погляд від книжки і каже:

— Недаремно французька культура вже здавна відома у світі. Французи страшенно бережливо ставляться до своїх культурних діячів, великих чи малих. Дивися, — показує мені фотографії Жерара Філіпа, знятого в різних ролях, — це окраса європейського кінематографу.

— Маєш рацію, сину, — відповідаю, — у нас теж дуже багато робиться для розвитку культури. Ти на собі переконався.

— Я згоден з тобою, тату. Але мене інколи злить те, що в нас немає актора такої чарівливості, як Жерар Філіп. Якщо він з'явиться, то дуже скоро співається. Хто в цьому винен?

— Оточення. Так, певної категорії шанувальників треба боятися, бо вони вважають, що своє захоплення талантом артиста, співака чи популярного композитора можна виявити в ресторані з допомогою пляшок коньяку і шампанського. Жерар Філіп після кожного спектаклю любив спати у своєму домашньому ліжку, а не під столом у ресторані. І в цьому було одне з джерел його величі.

Ми дуже здивовані, коли на другий день чуємо, як із репродуктора лунає близька й рідна музика Володі. Він перестає читати й розмовляти. Пісні, чергу-

ються одна за одною — «Я піду в далекі гори», «Відлуння твоїх кроків», «Світ без тебе», «Балада про дві скрипки». Володя каже мені напівголосом:

— Маю жаль до тебе...

— Жа-аль?

— За те, що ти дозволив мені пускати між люди недовершений текст «Водограю». Якби ти наполог, то тепер цей твір не звучав би, як докір сумління.

— Перебільшуєш, сину. Тільки у приспіві треба замінити два-три рядки, решта — усе на своєму місці. Послухай, як святково звучить твій «Водограй» над просторами Чорного моря.

Мовчимо деякий час. Володя приплющує очі від задоволення, справляючи враження, що готовий так слухати до кінця подорожі. Довкруг нас люди теж мовчать і слухають. Кожен думає, мабуть, про щось дороге, заповітне.

Цю тишу, насичену словами й мелодіями, порушує якийсь високий, елегантний молодик у білій короткорукавці з розстібнутим коміром і в окулярах у новітній оправі. Він звертається до Володі гарною українською мовою:

— Вибачте, що турбую... Ви — композитор Володимир Івасюк, правда?

Володя хитає ствердно головою.

— Я прийшов сказати вам, що капітан нашого корабля дуже просить вас завітати до нього в каюту. Я — його син, лікар.

Ці слова сказані з такою щирістю і лагідністю, що Володя зводиться на ноги й каже:

— Дуже приємно, докторе. Ходімо...

Володя видається трохи збентеженим, навіть сполошеним до деякої міри. Мені подобається його юнацька збентеженість і те, що він не відмовляється задовольнити прохання симпатичного молодого лікаря. У голові спливає думка, що люди люблять українські пісні, пожадливо їх слухають і з добрими почуттями ставляться до їхніх творців.

Капітан «Колхіди» — людина років за п'ятдесят, добре освічена, з високими інтелектуальними зацікавленнями. Розмовляють про музику, літературу, медицину. Капітан і його син висловлюють свіжі, оригінальні оцінки книгам, пісням і життю. З ними приємно розмовляти. Тому Володя затримується досить довго. А в цей час над Чорним морем разом з чайками розкуто ширяють його пісні.

Володя виходить на палубу й знову сідає поруч зі мною.

— Ну, як там твій капітан? — запитую.

— Симпатичний товариш. Просив, щоб я розповідав про себе. Про свою музику, медицину, пісні. Хотів знати, як пишуться пісні. А мені важко про це говорити, навіть неприємно. Терпіти не можу міщанське самовихваляння, і міщанський самоаналіз перед допитливими людьми. Але я був щирий, нічого не приховував, і капітан дуже уважно мене слухав, ставив запитання...

Прибуваємо до Феодосії. Володя й Галя виходять на берег і залишаються у цьому місті, а мати, Оксана і я продовжуємо дорогу до Одеси, щоб там сісти на поїзд і дістатися до Чернівців.

Володя і Галя влаштовуються у готелі «Асторія», що над самим морем, і з першого дня знайомляться передусім з музеєм І. К. Айвазовського, оглядають цікаві будинки міста, рештки старовинних фортець. Володі, як він признається, приємно, коли вітер історії вдаряє в обличчя, навіюючи думки про різні народи й події, які давно вже відгули, залишивши після себе тільки грубі, напівзруйновані стіни фортець, грізних укріплень.

Від залишків минулого завжди чекаємо в подиві чогось такого, що примусило б нас замислитися, порадіти чи посумувати.

Після ознайомлення з містом та його історичними й культурними пам'ятками вони проводять кілька днів на пляжі. Але набридає оте пасивне лежання: дорога манить у ще незвідані місця.

Володя купує німецький жовто-зелений намет і збирається «у далекі гори». Вони ідуть за Планерське і Коктебель і зупиняються у чудовій Долині Троянд. Одразу відчувають, що потрапили в якийсь чарівний куточок, де з радістю проведуть свій відпочинок. Однак перед тим, як там розтаборитися, вирішують ще раз ґрунтовно пообідати в ресторані, щоб потім остаточно перейти на морські харчі, овочі і фрукти. Тоді ж з ресторану вони спостерігають, як грандіозно уміє розперізуватися південна стихія.

Величезні блискавки розтинають потемніле небо на шматки — воно протестує проти них оглушливим і погрозливым гуркотінням, ревінням і розкатами, розливається хаотичними каскадами дощу, які відгороджують ресторан від рештки світу. Стає моторошно. Хвилинами видається, що безсила й квола людина перетворюється в іграшку, цілковито залежну від похмурих примх природи.

За п'ять-десять хвилин вода сягає півметрової висоти, електричне світло гасне, над землею, притихлою під ударами громів, панує темрява. Коли гроза вщухає, Володя заковує штани, бере Галю на плечі і чалапає до готелю, радіючи, що вони ще його не покинули. А наступного дня остаточно перебираються в Долину Троянд, спляючи за собою мости.

Долина Троянд покрита безліччю кущів шипшини. Коли навесні вони зацвітають рожево-білим цвітом на тлі сірих скель і блакитного моря, то перед очима неначе розгортається поетична казка, що породжує у душі святковий настрій. Та біда лише в тому, що вчорашня нагла злива, невгамований вітрисько поносили всі намети, повалили деякі старі дерева, а з інших позламували гілки, позамулювали стежки й доріжки.

Тут починається справжній відпочинок.

Володя добре плаває, любить маску і ласти. Переплив би, здається, усе Чорне море. Вправно пірнає, витривалий під водою, де милується морською флорою і фауною. Там багато медуз, великих, як відра, а водорості розмаїтих кольорів і відтінків. Він охоче добуває з морського дна черепашки різних форм і розмірів. Щоправда, часто пірнає не лише заради спорту, а й задля того, щоб підстрелити якусь рибину, — Галя навчилася готувати дуже смачну риб'ячу юшку.

Недалечке від їхнього намету лежить камінь, на якому можуть розсістися водночас п'ять-шість осіб. На ньому щовечора сидить засмаглий, золотисто-бронзовий Володя з гітарою в руках і наспівує українські народні пісні та свої власні твори. Його блакитні очі та вигоріле волосся підкреслюють ще виразніше його романтичний вигляд, що нагадує легендарного співця, який прийшов до моря набратися снаги і відпочити хоч трошки од метушняви суєтного світу...

Думки Володі кружляють над краєм його дитинства і юності. Він живе його духом, образами, мелодіями.

На цьому камені зароджується пісня «Два перстені». Володя завжди носить з собою нотний папір, а тут, у цій Долині Троянд, не має з собою ні листочка.

Мелодія ж бринить, слова ніби з якоїсь далекої даліни напливають, стають одне біля одного і за мить зливаються з нотами, перетворюючись у частини мелодії, що ширяє довколо Володі і того прадавнього каменя, на якому він сидить. Її треба негайно записати, щоб вона могла жити не лише в його серці. І ось Володя

відламає гілку шипшини, креслить нею на піску з намулом, що ще не встиг висохнути, але вже затужавів, нотний стан і нанизує на його лінійки перші такти нової пісні. Будучи впевнений, що його ніхто не бачить, ходить збуджено довкруг твору, не зводить з нього очей. Розмахує руками і наспівує нову пісню. Час від часу нахилиється до нотного стану і щось виправляє гілкою шипшини.

Галя бачить здалеку незвичну поведінку Володі. Приходить до висновку, що він зайнятий чимось важливим, тому не наближається до нього, щоб не сполохнути пташку його натхнення. Він настільки заглиблений у свою роботу, що ще навіть не пірнав у море, щоб спіймати рибину. Сьогодні йому немає ніякого діла до того, що в них скінчилися харчі.

Несподівано він кричить:

— Галю, принеси, будь-ласка, сюди олівець і один чистий конверт. Усе це в меншій валізці.

Галя біжить до намету і за якусь мить з'являється перед ним. Запитує:

— Склав нову пісню і хочеш послати її поштою у вічність?

— Ось вона... — мовить, не звертаючи уваги на її іронію й показуючи пальцем на нотний стан, що розпростерся на землі. Починає співати:

Як ішов я опівночі
Понад тихою водою,
Зачерпнув у жмені срібло
Те, що місяць там залишив,
І зробив із нього перстень.

— Як вона тобі звучить?

Галя усміхається і каже:

— У творчих справах ти дуже забобонний, і я не збагну, навіщо ти написав таку гарну пісню на піску. Щоб вітер її змів у забуття? Не боїшся?

— Говориш так, Галю, бо ти голодна.

— Ну звичайно, ти не спіймав сьогодні жодної рибини.

— Сьогодні риба для нас другорядна штука. Головне, що вже є нова пісня.

— Перепишує її на конверт і йде, співаючи, до намету.

Вони вирішили обходитися, як Робінзон Крузо, дарами кримської природи і не оголошували ніякої голодовки. Якщо не пірнав у море, то тепер треба було знайти вихід із скрутного становища, бо Галя така голодна, що аж очі світяться у неї.

Володя перевертає речі у своїй валізі і дістає зі споду банку м'ясних консервів і півкілограма манної крупи.

Галя не йме віри своїм очам.

Володя бере казанок і йде, наспівуючи пісню, принести джерельної води. Водночас приносить і цілий оберемок хмизу. Розпалює вогнище.

— Я знав, що ти пробуватимеш умерти з голоду, тому й зробив деякі запаси, — мовить він тоді, коли полум'я обіймає казанок з усіх боків і весело палахкотить.

Невдовзі казанок також заводить пісню разом з Володею, а Галя тішиться, що матиме на вечерю манний куліш, заготовлений на джерельній воді, і кілька шматків м'яса. Ні, з Володею не умреш з голоду, він завбачливий, винахідливий і любить турбуватися про інших, Галя їсть, аж за вухами лящить. А Володя, з'ївши кілька шматків м'яса, лягає горілиць, дивиться на безхмарне небо і шукає нові слова для своїх пісень.

Вимріяний напівголодний відпочинок на кримській землі їх, медиків і музикантів, цілком задовольняє. Долина Троянд зостанеться назавжди в їхній пам'яті. Там Володя створив і пісню «Наче зграї птиць».

... Володя працює на кафедрі патфізіології, веде практичні заняття із студентами. Це приносить йому, вчорашньому студентові чимало клопоту. Та він легко долає усі труднощі. Йому допомагає у цьому його вміння самовіддано працювати і, звичайно, любов до медицини та повага до наукового керівника, професора Т. В. Митіної. Хоч і довго просиджує над підручниками, усе ж йому залишається удосталь вільного часу для творчої роботи і відвідування лекцій у консерваторії. Навіть їде до Москви, на Центральне телебачення, де знову зустрічається з Геннадієм Зубановим та режисером Ларисою Маслюк, які стали щирими друзями на все його життя.

Володя турбується умеблюванням свого помешкання на вулиці Маяковського. У цьому я його підтримую: він накреслює до дрібниць план свого робочого кабінету, а я замовляю його на Берегометському деревообробному заводі.

У цей період Володя з особливою любов'ю ставиться до дядька Дмитра, мого старшого брата, з яким його протягом усього життя зв'язує душевна дружба. Дядько Дмитро — зразок справжнього друга, який імponує передовсім своєю порядністю і високим культурним рівнем, начитаністю, знанням літератури, особливо української.

Тоді ж Володя знайомиться з талановитим львівським поетом Романом Кудликом, поезія якого входить свіжим струменем у його творче та інтелектуальне життя. Володя радіє, коли натрапляє на твори цього поета в газетах і журналах, з інтересом читає його поетичні збірки, спілкується з ним, запрошує його з дружиною на родинні свята, а з часом пише кілька яскравих пісень на його слова, найвдаліші серед них — це «Я — твоє крило», «Освідчення» і «Нам, друже, спокій тільки сниться». У своїх спогадах «Дума про вічність» поет показує правдивий образ Володі. Процитую короткий уривок:

«Біля кінотеатру ім. І. Франка стояв мій товариш Дмитро Герасимчук та незнайомий юнак у темному шкіряному плащі, трохи незвичному для ока, бо такі тільки-но почали входити в моду.

— Знайомся, Романе, це Володя Івасюк.

Трохи інакшим уявляв я собі автора пісень «Червона рута» і «Водограй», що тоді буквально заповнили все довкола і звучали щохвилини по радіо й телебаченню, з естрадних майданчиків, розчинених вікон будинків і просто на вулиці, їх наспівували і продавці морозива, і водії таксі, і вчителі, і носильники на вокзалі. Тому й не поспішав знайомитися з автором цих двох пісенних бестселерів, хоч і знав, що віднедавна він мешкає у Львові. Гадав собі: слава запаморочила йому голову, а самозакоханих людей я не терплю органічно...

А Володя Івасюк якось зніяковіло глянув на мене:

— Я маю вашу збірку, може, її підпишете?

І одразу відчув до нього симпатію, бо і в голосі, і в бентежному синьоокому погляді не було ні краплиночки самозадоволення, самозакоханості — він абсолютно не сприйняв тої слави, що звалилася на нього, він, здається, у глибині душі навіть сам дивувався їй...

Ми пішли тоді утръох випити кави, і за півгодини нашого спілкування він ні словом не прокопився про свою композиторську працю: говорили про Чернівці, про Ірину Вільде та театр. І тільки, коли прощалися, промовив:

— Я хотів би з вами ще зустрітися, бо в мене є одне прохання...

З ним приємно було спілкуватися: багато знав, мав витончений смак, а про обдарованість я вже й не кажу, Володя мав рідкісний, як на мене, композиторський талант — він чудово вловлював ритми, співзвучні своєму часові, і зумів, як точно сказав колись поет, піднести їх до рівня вічних партитур. Умів із миттєвого створити непроминяльне.

Був небагатослівним у розмовах, говорив, добре виважуючи кожне слово. Прекрасно знав літературу (композиторів, які могли б йому в цьому дорівнятися, я поки що не зустрічав).

Пригадую творчий вечір у Львівському міському лекторії, на який було запрошено нас удвох: я читав поезії, Володя виконував свої пісні (він міг бути непересічним співаком — ще одна грань творчого обдарування!). А потім відповідали на запитання. І мене вразило, і я по-доброму позаздрив Володі — як аргументовано, зі знанням справи відповідав він на дуже непрості запитання, як плавно, спокійно текла його мова.

Володя був інтелігент у найвищому значенні цього слова. Ерудиція, тактовність, доброзичливість до співрозмовників, стриманість і аргументованість у дискусіях, — таким знав його не тільки я...»

* * *

Нові пісні злітають лихоманкою одна за одною з клавіатури інструмента. Це глибокопатріотичні твори «Пісня про тебе», «Батьківська балада», «Вогні Львова» (сл. Р. Братуня); роздуми про життя і неспокій людини в сучасному суспільстві: «Далина» (сл. Д. Павличка), «Кленовий вогонь» (сл. В. Івасюка та Ю. Рибчинського), «Ноктюрн осіннього міста» (сл. Р. Братуня). У інших йдеться про красу і велич почуття любові: «День з тобою», «В тебе тільки раннє літо», «Незване моє кохання» (сл. Р. Братуня), «Калина приморожена» (сл. М. Петренка), «Запроси мене у сни» і «Тільки раз цвіте любов» (сл. Б. Стельмаха), «Золотоволоска» (сл. А. Драгомирецького) та ін.

Крім творчості, консерваторії й роботи на кафедрі, у Володі є чимало різних обов'язків і побутової мороки. Однак він використовує кожен нагоду, щоб вирватися з їхнього полону на лоно природи.

Коли починається мисливський сезон, друзі запрошують його на полювання. Він, можна сказати, виріс у лісі, і звичка блукати звіриними стежками виробилась у нього ще в дитинстві. Та я ніколи не чув, щоб Володя хвалився, начебто йому пощастило підстрелити якусь звірину у лісі.

Ось він блукає дібровами й полями з рушницею на плечі, тихенько наспівуючи пісню стрільців з опери К.-М. Вебера «Вільний стрілець». За півсотні кроків від нього йде його друг, який подеколи бабахкає зі своєї рушниці. Володі кожен раз здається, ніби пальнули по ньому...

Час минає, а Володя не проявляє ніякої ловецької активності. Про таких мисливців, як він, ходять по світі глумливі анекдоти. Щоб не потрапити зловтішним ловцям на язик, він зупиняється на невеличкій галявині і прицілюється у саме небо, але так, щоб не зачепити й гілку ялини, і бабахкає... Його здивуванню немає меж: з-під куща вискакує сполоханий зайчисько і розгублено кружляє, мов ошпарений. Потім кидається у нестямі в гущавину. Володя розповідає про це полювання:

— Шкодую, що безглуздою стрільбою порушив заячий сон. Більше я ніколи не стріляв. Вважаю, що моє покликання оспівувати й звеличувати все живе й прекрасне, а не вбивати. Мене пройняла відраза до рушниці, що мені дав друг.

Після зустрічі із зайцем ступаю далі. Несподівано переді мною ніби виростає із землі сарна. Стоїть спокійно і ніби каже мені: «Опусти зброю!» Дивиться на мене такими ніжними очима, що я чую у собі голос: «Хіба ти не вінець природи?»

Розділ двадцять перший

Крім творчості, навчання у Львівській консерваторії і роботи на кафедрі, 1974 рік насичений важливими подіями. Галя теж кінчає медичний інститут і отримує диплом лікаря. За місяць до цієї події Володя вирішує зробити їй подарунок — хоче, щоб його сестра стала такою елегантною, якою ще зроду не була. Задля цього їде з нею і матір'ю до Ленінграда, де справляє їй прекрасний костюм, суконки, купує дві пари туфель. А коли Галя йде із своїми колегами до оперного театру на випускний вечір, він їй дарує розкішний букет квітів.

Довідавшись, що його внесли до групи представників радянської пісні на Міжнародному фестивалі пісні в місті Сопоті (ПНР), Володя докладає зусиль, щоб і Галя поїхала з ним.

На початку серпня Володя телефонує до Бердянська, де Галя відпочиває разом із батьками, щоб вона негайно приїжджала до Львова — він їй оформив паспорт для поїздки разом із ним на Сопотський фестиваль пісні, на якому виконуватиметься і його «Водограй».

Галя прилетіла до Львова в той же день. У неї ж великий талант блискавично діставати квитки на поїзди, літаки й автобуси, навіть тоді, коли вже ніхто не може цього зробити. Вдома перед її очима розгортається вражаюча картина: уся підлога в кімнаті встелена партитурами, серед яких стирчать порожні пляшки з-під молока і валяється кілька пачок цигарок. Приїзд Галі був своєрідним порятунком, вона влаштувала Володі свято: у Бердянську мама дала їй на дорогу засмажену курку, якої Галя і не торкнулася, часу ж у неї не було. Тепер ця курка умлівіч зникає...

Не наважившись сам написати оркестровку «Водограю» для Сопотського фестивалю, Володя звернувся до кращих оркестровщиків, які дуже несумлінно поставилися до своїх обов'язків: окремі місця вийшли зовсім нецікавими, позбавленими колориту, особливо погано прооркестровані скрипки. Щоб вийти зі скрутного становища, Володі залишається одне: засукати рукави і самому братися за оркестрування, тобто починати все спочатку. Він так і робить. За три доби все виконує з такою ретельністю, що йому не соромно буде перед польськими музикантами.

Нарешті виїжджають. Володя не відривається од вікна: милується новими краєвидами, людьми, селами, містечками. Гарне місто Перемишль нагадує йому рідні Чернівці. Звідти їдуть до Щеціна. Володі до вподоби те, що населення ставиться з симпатією до соняшників, їх видно всюди: на полях, біля будинків, у міських скверах, навіть на балконах. Декоративні можливості улюбленої у народі рослини великі, і поляки охоче їх використовують.

Після огляду міста Щеціна беруть квитки до Гданська, а звідти добираються електричкою за сорок хвилин до Сопота. Влаштовуються у Гранд-готелі на самому березі моря. Тут уже є радянські представники: В. Дмитрієв (фірма «Мелодія»), композитор М. Скорик, співачка Н. Шукайте (Литва), а наступного дня приїжджає Софія Ротару.

Софія Ротару привозить із собою оркестровку польської пісні «Хтось», яку теж виконуватиме. Володя переглядає її і жахається: вона ж не виписана, не завершена, сторінки не обрізані, а неохайно обірвані. Ця неакуратність наших оркестровщиків і переписувачів викликає у нього обурення. Та довго обурюватися

не доводиться. Треба негайно переробляти чужу халтуру, а часу зосталося обмаль. Завтра ж репетиція...

Володя посилає Галю і Софію Михайлівну спати, а сам береться переробляти оркестровку. Всю ніч працює у поті чола. О сьомій ранку Галя приходить у його номер і нітрохи не дивується, коли бачить, що він не роздягнений, спить на не розстеленому ліжку, а всі партитури гарно складені на столі. Встиг усе зробити.

О десятій годині ранку починається репетиція. Володя хвилюється — це вельми солідний форум, на нього поприїжджали представники кількох десятків фірм звукозапису різних країн світу.

Оркестром Лодзинського радіо і телебачення, дуже солідним за складом, керує Генріх Дебіх. Софія Ротару приходить на репетицію у належній формі. Вона прекрасно вміє триматися. Володя звертається до Генріха Дебіха з проханням, аби він у «Водограї» якомога більше виділив скрипки, які він, автор, виписав дуже добре.

Репетиції проводяться упродовж трьох днів. Володя постійно присутній на них, жодну не пропускає. Йому цікаво познайомитися з іноземними солістами, композиторами, піснярами. Деякі виконавці справляють на нього сильне враження, як ось польська співачка Ірена Яроцька, яка відзначається прекрасними зовнішніми даними, чарівним голосом, сповненим драматизму, і бездоганним смаком. Дуже сподобався і соліст з Японії Акіро Фусо.

Володя належить до радянської делегації, йому вручають два запрошення — для нього і для Галі.

Фестиваль починається 21 серпня 1974 року. У славнозвісній Лісній опері, яка має майже три тисячі місць, зібралось багато гостей. Є чимало виконавців, які йдуть поза конкурсом. Окремі співаки відзначаються гарним голосом, вишуканим репертуаром і чудернацькими вигадками в одязі.

Наступного дня Софія Ротару, зодягнена в буковинський народний стрій, виконує пісню «Водограй». Оркестр звучить чудово, скрипки, якими весь час турбувався Володя, радують душу, ніщо їх не заглушає. А Софія Ротару виглядає надзвичайно ефектно, оригінальне й співає чудово, з піднесенням. У величезному залі довго гримлять оплески багатонаціональної публіки. Володю вітають з успіхом М. Скорик і майже всі його колеги, члени журі фестивалю.

У Володі спадає напруга, зникає хвилювання. Настрій його світлішає.

Галя розповідає: *«Ми щасливі, бо не сподівалися такої бурхливої реакції з боку різних гостей, які під впливом пісні здавалися єдиним живим організмом. Ось які чудеса може створити справжнє мистецтво. Дивлюся на свого брата, 25-річного лікаря і композитора, і радію, як дитина. З Лісної опери йдемо пішки, нам ніби не хочеться, щоб гудіння автобуса і людський гамір розвіювали чи приглушували безконечне лопотіння оплесків майже трьох тисяч незнайомих шанувальників пісні. Адже ті оплески — щире визнання обдарованості мого брата, утвердження краси української пісні у свідомості цілком безсторонніх людей.*

Збираємося у номері Софії й відзначаємо успіх «Водограю» дружньою вечерею.

У ті ж дні робимо дуже цікаву подорож до містечка Мальборно, що за 60 кілометрів від Сопота. Там ще зберігся імпазантний середньовічний замок. Із Сопота йдемо до Варшави. У нашому посольстві учасники фестивалю дають великий концерт. Софія Ротару, якій Володя акомпанує на фортепіано, здобуває і тут неабиякий успіх».

Після Варшави Володя зупиняється у Кракові, де проводить цілий тиждень.

Відвідує історичні місця, оглядає пам'ятники культури і гітлерівський табір смерті Освенцім, який справляє на нього гнітюче, страхітливе враження. Після огляду Володя каже Галі:

— Двадцять століття — це доба великих злетів і падінь людського духу.

Додому Володя приїжджає задоволений — він добре виконав свій обов'язок перед рідною культурою. До цього треба додати, що в серпні 1977 року на Сопотському міжнародному фестивалі знову прозвучить Володина пісня «У долі своя весна», теж у виконанні Софії Ротару.

* * *

... Славетний роман О. Гончара «Прапорonosці» вийшов у світ 1947 року і довів своєю появою, що українська художня проза сягнула вершин. Мільйони людей були зачаровані духовною красою і мужністю, почуттям любові й вірності радянської молоді, яка, одягнувши солдатські шинелі, пішла захищати не лише свою землю, а всі поневолені гітлерівцями народи Європи, європейську цивілізацію.

Для Володі було справжнім святом те, що у Львівському театрі імені М. Заньковецької Б. Антків та С. Данченко інсценізували роман «Прапорonosці» й доручили йому написати музику до вистави. Про цю хвилюючу у творчому житті Володі подію згадує поет Р. Кудлик:

«Якось тодішній режисер Львівського театру ім. М. Заньковецької Сергій Данченко поділився зі мною своїм задумом: він планує створити виставу за романом «Прапорonosці» О. Гончара.

— І потрібний мені композитор, — сказав.

— По моєму, у Львові їх вистачає — хороших і різних...

— А що б ти сказав, якби я запросив Івасюка?

Мене ця Сергієва ідея по-справжньому захопила. Я пообіцяв познайомити їх, того ж дня розшукав Володю, він був трохи збентежений запрошенням, проте погодився...

Вистава ще тільки готувалася, а пісню з неї про полкове знамено (за поезією воєнних літ Олесь Гончара) уже наспівували всі актори, зайняті і не зайняті у виставі. І то не на репетиціях, а так, для себе. Від актора Юрка Брилинського її почули і ми, письменники та художники, пісня була якась сонячно чиста, неповторна своєю урочистістю та ліризмом, одразу запам'ятовувалася, і ми з нетерпінням чекали вистави.

Вистава пройшла з тріумфом. І гра акторів, і режисерська інтерпретація і, передовсім сам твір О. Гончара — усе хвилювало, зворушувало. Та таки ж чи не найбільше — музика Володимира Івасюка. Без неї вистави не уявляю...»

Поет Р. Лубківський у рецензії «Прапорonosці перемоги», вміщеній у газеті «Літературна Україна» 18 квітня 1975 року, писав:

«Глибоко оригінальну, хвилюючу музику до вистави створив молодий талановитий композитор Володимир Івасюк. Здобутком його є також пісня, написана на текст вірша О. Гончара «Знамено полку». Промовиста доля цього твору, з якого, власне, й почалася переможна хода «Прапорonosців».

* * *

... Володя любить самотність лише тоді, коли працює над своїми творами, а як вільний від них, то завжди лине до друзів, без яких, за його словами, життя

перетворилося б у пустелю. З особливою ніжністю розповідає про свого близького землянина, чудового кіноактора Івана Миколайчука, який походить із села Чорторії Кіцманського району. Володя часто відвідує його в Києві, радіє успіхам артиста, що схвилював його своїми ролями — особливо Тараса Шевченка з фільму «Сон» та Іванка з «Тіней забутих предків».

Ось Володя і Галя телефонують до Миколайчуків. Їх запрошують у гості. Вони проводять незабутній день у чисто буковинському дусі. Марія Євгенівна, дружина Івана, теж буковинка, теж із Кіцманського району. Вона чудова майстриня буковинської кухні. Іван Васильович приємний у товаристві, веселий і невтомний оповідач про свої зустрічі з різними людьми, а також про задуми, плани, поїздки, творчі пошуки. Розмова ще більше поживляється, коли приходить артист Іван Гаврилук із своїми невичерпними запасами веселих історій з життя артистів кіно. Усі залюбки співають українських народних пісень. Володя знає їх безліч, бо ж він, можна сказати, із самого дитинства записує їх. Крім того, має чи не півсотню пісень, записаних у тридцять роки буковинцем Федором Димуриком. Іван просто-таки приголомшений красою тих народних витворів і задушевним співом Володі, особливо тоді, як його підтримує Марія Євгенівна, професійна співачка.

Коли йдеться про кінематограф, Володя висловлює своє здивування, що українські мультиплікатори обходять з байдужістю такі літературні шедеври, як «Лис Микита» і «Абу-Касимові капці» Івана Франка.

— Можна зробити розкішні серіали, — мовить Володя із захватом. — Вони б звільнили екрани телевізорів від кіносирятини.

Іван сплескує у долоні, як хлопчисько:

— Чудова знахідка, Володю!

Володя замислюється і веде далі:

— Часто розмовляємо вдома про те, що Борис Грінченко залишив глибокий слід у нашій культурі. Світла постать, дивовижна людина і письменник. Чомусь донині немає більш-менш повної біографії цього великого трудівника. А про його єдину доньку Настю теж дуже мало написано, хоч вона, молода письменниця і революціонерка, належала до сильних, мужніх особистостей, оспіваних Лесею Українкою. Хто про це знає? Нащадки чіпляються до якихось дрібненьких грішків Бориса Грінченка. А хто на землі живе без гріхів? Коли виросту і наберуся трохи снаги, то, їй-богу, напишу оперу про Настю Грінченко.

Володю просто-таки бентежив образ мужньої дівчини. У розмовах він частенько згадував її з трепетною повагою, сподіваючись, що хтось із митців зацікавиться тією постаттю.

Володю приваблює талановита молодь, яка вважає творчість життєвою потребою, покликанням, важкою, виснажливою працею. Він ставиться до них з увагою, називає їх своїми друзями, побратимами.

В останні роки свого життя він налагоджує добрі стосунки і творчу співпрацю з талановитим письменником і фольклористом Степаном Пушиком, захоплюється його поезією, читає її з великим інтересом і щирим задоволенням. Починає писати пісні на тексти його віршів. Часто навідується до Івано-Франківська, буває у родині друга, де ведуться палкі, нескінченні розмови про Гуцульщину, фольклор, сучасну поезію і пісню. Володя вбачає у новому другові свого однодумця, дарує йому свої платівки, цінує його думки і поради.

Таким же гарним другом був йому і молодий співак, випускник Консерваторії ім. М. В. Лисенка, нині соліст Львівського оперного театру Ігор Кушплер. Володя любив його прекрасний голос і прагнув познайомити з ним широкі кола

шанувальників співу.

Ігор Федорович уважно придивлявся до всього, що стосувалося Володі, і виклав свої думки та спостереження у проникливих спогадах, з яких ми цитуємо невеличкий фрагмент:

«Володимир Івасюк... Це ім'я стало для мене символом доброти безмежно щедрої і благородної душі. Це — втілення таланту і працьовитості...»

... Це було восени 1978 року. Володю запросили на зліт творчої молоді до Києва. Там мали виконувати низку його творів, зокрема «Нам спокій, друже, тільки сниться» (сл. Р. Кудлика) «Літо пізніх жоржин» (сл. Р. Братуня), «Рождение дня» (сл. А. Дементьєва) і «Сюїту для камерного оркестру», над якою він дуже старанно працював. Цей твір мав виконувати київський оркестр під керівництвом С. Шароєва, а на виконання пісень Володя запросив мене. Я був дуже схвилюваний.

Ми приїхали до Києва за два дні до відкриття зльоту й одразу пішли на репетицію Київського камерного оркестру, де якраз йшла робота над Володиною «Сюїтою». Цей твір він чув уперше у живому виконанні і був дуже збентежений. Сюїта мені сподобалася своєю інтонаційною свіжістю. Музика малювала карпатський ранковий пейзаж із дзвінкими струмками та запашними полонинами.

День минув в організаційних справах, а на ранок наступного дня була призначена репетиція із симфонічним оркестром, на яку ми були зобов'язані представити партитури названих пісень. Надвечір ми повернулися з Володею до готелю.

— Відпочиньмо, Володю, бо завтра нас чекає неспокій.

Володя скептично усміхнувся й сказав:

— Я так запрацював над «Сюїтою», що не встиг зробити оркестровку для пісні «Нам спокій, друже, тільки сниться».

— Тоді обмежимося тільки двома піснями — фортепіано ж тепер ніде вже не знайдеш, і за такий короткий час неможливо написати оркестровку і виписати голоси.

— Я ж обіцяв... Ти сам чув. Завтра чекатимуть, і який вигляд матиму? Це ж серйозні люди... Ти, друже, лягай спати, бо тобі завтра треба бути у формі. Сон для співака багато важить. Повтори музичний текст і лягай. А я сідаю за роботу...

— Інструменту ж немає, — як ти писатимеш, Володю?

Він знову усміхається.

— Що ж, будемо без інструмента...

Я здивовано видивився на нього. Він пішов у другу кімнату, де вийняв із вміткого портфеля усе необхідне для роботи — нотний папір, олівці, ручки з чорним чорнилом, гумки, леза.

Усе розклав так, щоб було під руками, щоб під час творчого горіння не відволікатися і не розсівати свої думки. Чесно кажучи, я не вірив у його затію. Як можна без фортепіано написати оркестрову партитуру для 80-ти інструментів, і так, щоб було все злагоджено?

Уранці прокидаюся і заходжу до його кімнати. Бачу: на дивані, на стільцях, на паркеті розкидані білі листочки паперу, покриті нотними значками. Це вже була музика — плід його безсонної ночі. А він далі пише, не звертаючи на мене уваги. Потім усе-таки на мить відірвав погляд від партитури, зиркнув на мене... Обличчя його втомлене, очі палали. Він був ще в полоні своєї музики, у світі невідомої нам краси, куди суджено проникати тільки людям творчого покликання.

Володя неначе прокинувся зі сну й сказав просто, як про щось звичайне:

— Партитура вже готова.

Я став на коліна й почав розглядати папірці:

— Це страшенний труд. Хіба можна так виснажувати себе? У тебе ще все попереду. Навіщо так спішиш?

Володя замислився й прочитав слова з вірша Р. Кудлика:

Нам спокій, друже, тільки сниться,
Поглянь же, днина золота.
Пшеничне поле колоситься,
Гагарін землю обліта.

Прийшли на репетицію. Розклали ноти. Оркестр зіграв усю партитуру... Я вражений — не було жодної помилки. І яка музика, яка гра музичних барв!

Увечері відбувся концерт. Пісня виконувалася уперше й одержала схвальну оцінку музичної критики...»

Ігор Кушплер так характеризує твори Володі:

«Він писав не просто пісню із заспівом і приспівом, а цілі музично-драматичні сцени. Часом важко збагнути, що ж головне: слово, мелодійна лінія чи оркестрова гама. Усе це в нього переплітається, взаємно доповнюється, створюючи єдину драматургічну лінію. Ми з друзями часто називали його українським Шубертом. Вслухайтесь у його «Баладу про мальви». Скільки ніжності й драматизму звучить у віолончелі і скільки динаміки у мелодичній лінії солоспіву!

Я щасливий, що доля моя торкнулася цього видатного таланту».

Розділ двадцять другий

Я знав, що протягом року Володя був дуже заклопотаний всілякими справами, крутився, як він казав, неначе муха в окропі. Мені доводилося думати про його відпочинок, який він любив проводити на лоні природи або на березі моря, серед цікавих людей. Він звик до літераторів і полюбив ще з Чернівців їхнє товариство. Вважав їх людьми витонченого інтелекту. Вони завжди, щоправда, ставилися до нього з симпатією і глибоким розумінням тієї культурної справи, яку він робив, підтримували його морально, завжди були готові захистити від заздрисних обивателів. У їхньому середовищі він чудово себе почував. А це спонукало його пильно стежити за всім, що діялося в тому середовищі, і за всім вартісним, що виходило з-під пера українських письменників. Він розумів, що літератори, зокрема поети, це ті люди, що допоможуть йому реалізувати творчі задуми, які він виношував. Йому було цікаво, легко, весело з ними.

Улітку 1976 року я збирався провести кілька тижнів у Будинку творчості в Гаграх і вирішив придбати путівку і для Володі. Він дав згоду поїхати в Гагри, але без путівки, бо не хотів бути зв'язаним з добре упорядкованим режимом, щоб не набирати непотрібних йому кілограмів. Навпаки, він хотів схуднути на два-три кілограми. Ми з матір'ю потурали і цьому його бажанню.

Разом з Володею прибули туди і дочка Галя зі своїм чоловіком Любомиром. Вони всі троє винаймали помешкання в місті. Я з дружиною та дочкою Оксаною мав кімнату в Будинку творчості. Ми проводили всі разом свій час на пляжі, що простягався перед нашими вікнами. На концерти, літературні вечори та в кіно теж ходили гуртом.

У Гаграх повітря прекрасне, парк імпонував нам своєю південною рослинністю, недалечке хмурився темний ліс, що неначе дихав на нас приємною прохолодою. Однак тамішній пляж розчарував нас цілковито. Він покритий такими каменюками, що босоніж не пройдеш по них. Цим, мабуть, пояснюється те, що тут майже не було українських літераторів, які звикли до незрівнянних пляжів на узбережжі Чорного та Азовського морів. Либонь не хотіли, щоб у їхні боки впивалася гостра жорства.

У Гаграх Володі поталанило. Тут він познайомився з Віталієм Григоровичем Дончиком та його чарівною дружиною Євгенією Андріївною. Вони також відпочивали в Гаграх зі своїми синами Максимом і Андрійком. Подружжя Дончиків ділилося з нами останніми київськими літературними новинами, розповідало про нові книги, які варто придбати, про різні зібрання письменників та всілякі літературні пристрасті. Про Віталія Григоровича, світлу особистість, інтелектуала високої проби і талановитого критика й історика літератури, ми часто вели розмови в родині. Мене познайомив з ним Роман Андріяшик на одному з письменницьких з'їздів. Про нього завжди ходила добра слава, як про чесну світлу і вельми ерудовану людину.

Дні, проведені Володею в товаристві Віталія Дончика, залишилися незабутніми в його пам'яті і серці. Після того він часто зустрічався з ним у Києві та вітав його у своїй львівській домівці.

Ми з дружиною виїхали до Маріуполя, а Володя з Оксаною, Галею та Любо-

миром залишилися в Гаграх.

Закінчивши це тритижневе перебування в Гаграх, Володя з Оксаною поїхали до Криму. Зупинилися на одну добу в Феодосії, а звідти подалися до Коктебелю, де затрималися недовго — їх вабила Долина Троянд, що розкинулася в підніжжі Карадагу, найвищої кримської гори. Розташувалися на березі моря, щоб відпочити ще два тижні під блакитним небом, пекучим сонцем і в хвилях чистої морської води. Володя, як завжди, шукав хоч на кілька днів самотини. Вона була потрібна, неначе приносила йому якусь розраду чи радісні хвилини самозаглиблення. З ним так часто бувало. Інколи міг веселитися як безтурботний юнак, а потім несподівано замкнутися в собі і піддатися владі власних задумів. Однак у підніжжі Карадагу він не знайшов жаданого усамітнення. Поблизу їхнього намету розташувалося четверо дівчат, що, як потім вияснилося, студіювали архітектуру в одному з московських вузів, а самі вони були харків'янками. Ті дівчата швидко впізнали Володю — пісні його були їм відомі, а його затимили з телевізійних передач. Не минуло й днини, як вони заприятинилися, відчули потребу спілкуватися, знайшли цікаву тему. Звичайно, між ними виникла взаємна симпатія. Ті вродливі дівчата були дуже непоганими художницями. У них були альбоми, акварелі, кольорові олівці. Вони довго терпляче просиджували на пекучому сонці щоб засмагнути як слід, і залюбки малювали людей та морські краєвиди. Недалечке розтаборився невеликий гурт зі своїми наметами. Одна з дівчат намалювала портрет Володі і забрала його з собою, а другий, подарований Володі, на жаль, не зберігся. Видається, що Володя комусь подарував його у своїх подальших мандрах. Та він, щоправда, не залишився у них в боргу. Він теж показав, що орудує пензлем не гірше, ніж смичком. Він виконав портрети тих дівчат і чотири морські пейзажі, які опинилися мабуть, у Харкові. Тоді ж він створив і портрет Оксани, який і донині зберігається у нашій родині, як дорога реліквія.

Володя кожен день плавав по дві-три години. Любив ловити рибу для їхнього щоденного меню. Ходив на базар за продуктами і все-таки усамітнювався. Щось писав на нотному папері. Сестра Оксана, яка була разом з ним, згадує: *«Протягом усіх днів, проведених разом з ним я не пам'ятаю, щоб він був без роботи, щоб марнував час. Якщо не ловив рибу, то просиджував з дівчатами за цікавими розмовами, або книжку читав, чи щось писав на нотному папері. Я бачила, що він у полоні якогось задуму, але не запитувала ні про що, сподіваючись, що він поділиться зі мною своїми думками так, як це завжди робив у нашій родині. А він умів це робити дуже гарно».*

Справді, Володя усвідомлював те, що незабаром його навчання в консерваторії закінчиться, треба буде складати державні екзамени та захищати дипломну роботу. І ось він вирішив написати твір великої форми, який можна виконувати зі сцени і вважати дипломною роботою. Він почав обдумувати оперу на дві дії та дві картини. Вона має бути гостросюжетною, цікавою людськими характерами, драматично напруженою. Її музика повинна полонити серця слухачів. А як досягнути того? Вона має бути яскрава, позбавлена мелодійних штампів, сповнена свіжості та оригінальності.

Сюжет для опери «Дарина» Володя вже мав. Він прочитав «Думу про княгиню-кобзаря» Б. Грінченка і п'єсу «Княгиня Любов» С. Яричевського і дійшов висновку, що кращої теми він ніде не знайде і напруженішого сюжету йому годі шукати. Треба тільки написати лібрето... І він почав його обдумувати, виношувати. У творі йдеться про палке кохання русинського князя і простої дівчини Дарини. Дія починається з їхнього весілля. Коли воно було в розпалі, а князь перебував на

сьомому небі від щастя, гонець приніс йому страшну звістку про те, що золотоординці напали на українську землю. Одних людей вони убивають, інших беруть у ясир, знищують села, залишаючи за собою тільки згарища й пустку.

Князь без найменших вагань одягає на себе лицарський обладунок, прощається з молодою жоною і йде захищати українську землю від поневолювачів.

Під час битви з ворогами князь потрапляє в ясир.

Молода княгиня Дарина з болем переносить те нещастя — не може змиритися з тим, що й коханий муж мучиться в неволі. Вона вирішує визволити його. Задля того переодягається на парубка-співця і мчить, як вітер, на своєму коні до далекого Криму. Там вона зачаровує татарського хана своїми українськими піснями. Володар Криму, вражений їхньою красою, каже співакові:

— Я хочу винагородити тебе за те, що ти розважав мене своїми чарівними співами. Преси у мене все, чого бажає твоя душа, і я сповню твоє прохання.

— Подаруй мені якогось невільника, — відповів парубок-співак.

— Вибирай того, що тобі до вподоби. Дарина взяла за руку свого князя.

— Оцього, — сказала...

Хан вагається якусь мить, але не ламає своєї обіцянки. Віддає співцеві обранця, за якого міг отримати великий викуп.

Коли вони опиняються в степу, княгиня-співець покидає мужа і мчить якомога швидше до княжого палацу. Там боярство чинить суд над княгининею, звинувачуючи її в зраді свого мужа і вимагає її страти. Та князь прибуває вчасно, перед ним з'являється співець-рятівник, і все стає на свої місця.

Як бачимо, тема твору — це патріотизм жінки-українки, її відданість рідному краю та своїй родині. Через увесь твір проводиться ідея про те, що сила духу перетворює кровожерного хижака в людину, пробуджує в ній благородну суть. Це перемога високої духовності над людським злом, світла над темрявою.

Твір своєрідний і тим, що виконавці розкриватимуть тему за допомогою великих і малих арій, яких мало бути в опері сорок.

У тих піснях-аріях мали вміщуватися елементи діалогу та їхній ідейний зміст — це велич кохання, краса і благородство подвигу вірності коханій людині і рідному краю. Інакше кажучи, то мала бути опера-концерт. Пісні до неї мали писати, на думку Володі, поети Р. Братунь, Р. Кудлик та С. Пушик...

Однак Володя припустив прикру необережність. Докладний план-конспект цієї опери він показав своєму педагогові А. Й. Кос-Анатольському. Той вислухав свого студента і взяв план майбутнього лібрето з собою, прочитав його. Наступне заняття присвятив розбору його змісту. Він поклав машинопис цієї праці перед Володею і сказав категоричним тоном:

— Це — ваша фантазія.

— Ні, Анатолію Йосиповичу, не тільки моя, а й Бориса Грінченка та Сильвестра Яричевського. Зрештою, це добре, що в цьому є фантазія, бо художній твір позбавлений авторської фантазії, менше вартісний, він не може хвилювати людей.

— А я вам не раджу засмічувати собі голову старовиною. Сюжет гарний, але за нього не беріться. Він вам принесе тільки розчарування.

— У ньому буде, за моїми розрахунками, сорок пісень, а в жанрі пісні, романсу, балади я дещо розумію і спроможний вже зробити все так, щоб не розчаруватися.

— Ви — людина нескромна, а ваші прожекти мене дратують. Люди як люди, а ви пхаєтеся в якусь оперу-концерт... Гонитва за новаторством? Зарано...

— Мій твір дасть змогу глядачеві послухати пісні, стежити за розгортанням

дії, милуватися протягом двох годин душевною чистотою шляхетних людей. Це буде глибоко патріотичний твір. У майбутньому він зможе стати моєю дипломною роботою. Від такої музичної штуки наш сучасник не відсахнеться.

— Маєте рацію, вона лежатиме нерухомою у вашій шухляді, — мовив Анатолій Йосипович з іронією і недобрими натяками...

Володя не завважив іронії свого педагога і додав:

— Наскільки мені відомо, такого різновиду опери ще не було, принаймні у нас, в Україні.

— У нас немає порядної традиційної опери, а ви хочете морочити голову людям усілякими новаціями.

— Без новацій мистецтво не може існувати.

А. Й. Кос-Анатольський погано ставився до Володі. Бували дні, коли він проходжався кроками по аудиторії і виголошував свої довжелезні тиради, сповнені відвертої недоброброзичливості і позбавлені елементарної тактовності.

Володя, хоч і був страшенно невдоволений і ображений, не проявляв найнезначнішої нечемності і протесту проти таких стосунків. Навпаки, усно і письмово висловлював вельми позитивні думки про свого вчителя. Не було випадку, щоб Володя проявив якусь неповагу до нього. Наприклад, у невеличкій статті, видрукуваній у квітні 1973 року в газеті «Вісті з України», він писав: *«Мені пощастило вчитися в класі відомого українського композитора, народного артиста УРСР А. Кос-Анатольського. Цей майстер — великий знавець фольклору, чудовий музикант, і заняття у нього зобов'язують до щоденного удосконалення майстерності. Я відчуваю, що за один лише рік багато чому навчився, взагалі, можу сказати: кожне заняття — це справжнє відкриття»*.

Володя часто згадував ту розмову з викладачем і шкодував, що поділився з ним своїм задумом про написання опери «Дарина». Він добре розумів роздратованість А. Й. Кос-Анатольського, після спектаклю за романом О. Гончара «Прапроносці», до якого Володя написав музику, неприхильність викладача ще більше загострилася.

Такі взаємини не могли сприяти розв'язанню якихось навчально-творчих проблем. Анатолій Йосипович зловживав делікатністю і тактовністю студента, намагався перекреслити все, зроблене молодим композитором у жанрі пісні, в якому студент вже утвердився як оригінальний майстер. Старався навіть принизити його за колосальний успіх у своєї багатомільйонної аудиторії.

Володя часто розповідав мені про безпардонність А. Й. Кос-Анатольського. Я заспокоював його, посилаючись на те, що Анатолій Йосипович доцент, що теж має гедзя, якого він при першій-ліпшій нагоді показує своїм студентам. Володя інколи розкривав переді мною те, що тримав у таємниці. У хвилини відвертості Володя ніби вихлюпував усю правду:

— У нього я не беру ніяких знань. Він нічого не знає або не хоче поділитися зі мною своїми знаннями.

Я не міг відповісти йому нічого з глуздом. Примирливим тоном відповідав:

— Про це можуть дати відповідь лише ті композитори, які навчалися в нього.

— У консерваторії розповідають, що в нього не було жодного випускника. Усі своєчасно покидали його. Ораторське мистецтво педагога не цікавило їх.

Про творчість Володі часто йшла мова в пресі. Протягом усіх років відгуки були хвалебні. В Україні його любили, ставилися шанобливо до його імені. Він був улюбленцем інтелігенції, учнів середніх шкіл, студентів, селянської та робітничої

молоді. Його заперечували або просто ігнорували українські музиканти, крім декількох осіб, особливо київські. Але не можна приховувати й того, що у звітній доповіді VI з'їздові композиторів України, опублікованій 31 січня 1974 року в газеті «Культура і життя», А. Я. Штогаренко веде мову і про пісню, зупиняється також на новому напрямку репрезентованому молодими композиторами України. Він відзначає: *«Своїми шляхами розвивається в наш час і лірична пісня. Це — і продовження типового для української музики жанру пісні, романсу... Це також жанр, що наслідує форми і ритм сучасної естрадної музики, використовує деякі сучасні прийоми ансамблевого співу і музикування. На цьому ґрунті народився цікавий напрям сучасної ліричної пісні, зразками якої є твори В. Івасюка, В. Ільїна, І. Поклада, Е. Ханка. В кращих з них ми спостерігаємо спроби поєднати естрадний стиль з інтонаціями народної пісенності»*.

Атмосфера в консерваторії згущувалася, ставала важкою для Володі, інколи й нестерпною. Володя хвилювався, був розчарований. Володі було важко відвідувати заняття у А. Й. Кос-Анатольського, до якого приєднався і доповнив його своєю злостивістю інший член Співки композиторів — В. В. Флис, що відав навчальною роботою консерваторії. Він також не приховував свого невдоволення успіхами Володі поза консерваторією. Володя почував себе погано, але не припиняв роботу над своїми творами. На замовлення театру м. Дрогобича він пише музику до спектаклю «Мезозойська історія» за п'єсою Рустема Ібрагімбекова і теж здобуває успіх у глядачів. Про це веде мову поет Богдан Стельмах у своїх спогадах:

«Пам'ятаю, як Володя приїхав до мене в Дрогобич, коли я ще працював в обласному музично-драматичному театрі ім. Івана Франка. Ставилася «Мезозойська історія». Потрібно було написати музику. На той час Володя написав музику до постановки «Прапорonosців» у театрі імені Марії Заньковецької. Тоді я вперше дізнався, що Володя грає на скрипці.

Він написав музику до постановки, а пісня з неї «Запроси мене у сни» стала широко відомою. Коли йому запропонували угоду з театром, щоб одержати гонорар за роботу, він відмовився, сказавши, що музику писав на моє прохання. Не про себе він дбав. Не для того творив, щоб на хвилях пісень сягнути слави. А щоб збагатити рідну культуру».

Це розвіяло до певної міри погані настрої Володі. У той же час він пише ще низку вокальних творів — «Батьківська балада», «Балада про отчий дім» та ще кілька пісень, між якими виокремлюється «Пісня про тебе» (слова Р. Братуня), що є натхненним освідченням в любові до своєї матері — України.

Тоді ж здає до видавництва «Музична Україна» збірку пісень, до якої входять такі твори: «Освідчення» (сл. Р. Кудлика), «Балада про мальви» (сл. Б. Гури), «Тільки раз цвіте любов» (сл. Б. Стельмаха), «Далина» (сл. Д. Павличка), «Кленовий вогонь» (сл. В. Івасюка та Ю. Рибчинського), «Запроси мене у сни» (сл. Б. Стельмаха), «Балада про дві скрипки» (сл. В. Марсюка) та «Під селом Бояни» (сл. О. Соловйова).

Ця збірка закріпила ще більше добре ім'я молодого композитора, його яскравий професіоналізм, всупереч поширеному слову «самодіяльник», яке чіпляли на Володю як ярлик меншовартості. Це робили в той час безперспективні професіонали, про яких народ не знав, бо ніде не чув їхніх творів.

Протягом кількох днів книжки Володі не стало в книгарнях, а це свідчило про живий інтерес шанувальників української музичної культури.

З цією публікацією пісень пов'язані важкі переживання Володі. У видавничій рецензії композитор Ігор Шамо, який завжди чомусь дихав вогнем на молодого

колегу перекреслив збірку, не рекомендував її до видання. Володі особливо боляче було від його слів, сказаних у колі київських композиторів: «Етот гуцул стал нам поперебок дороги, но ми его уберьом...» Ті слова долинули до слуху Володі. Він обурювався:

— Кому ж я став поперек дороги? Кому заважаю написати «Дев'яту симфонію» чи «Місячну сонату»? Хіба я колись заважав українській молоді захоплюватися творчістю Ігоря Шамо чи когось із його титулованих колег? Чого вони чіпляються до мене? Чому Шамо мені погрожує, ніби у нього монополія на українську пісню?

— А ти спокійно реагуй на ті недотепні слова, — мовила мати. — Наш світ такий, що ти не раз почувеш щось подібне.

— Я міг би не реагувати тоді, коли б їх вимовив письменний обиватель, а не відомий композитор, пісні якого залюбки виконує один із найбільших сучасних співаків Дмитро Гнатюк. Справді, така поведінка можлива лише у нас, в Україні.

Перша збірка вийшла в світ завдяки здоровому глуздові і порядності працівників видавництва «Музична Україна». Вона піднесла дух Володі, вляла в нього бадьорості, і він почав працювати з подвоєною енергією. Майже водночас із книжкою у всесоюзній фірмі «Мелодія» з'являється і чудова платівка-гігант «Пісні Володимира Івасюка співає Софія Ротару». Вона складається, як і збірка творів, з нових пісень, написаних переважно у Львові. Це такі: «Я — твоє крило» (сл. Р. Кудлика), «Балада про мальви» (сл. Б. Гури), «Пісня буде поміж нас» (сл. В. Івасюка), «У долі своя весна» (сл. Ю. Рибчинського) «Колиска вітру» (сл. Б. Стельмаха), «Лиш раз цвіте любов» (сл. Б. Стельмаха), «Кленовий вогонь» (сл. В. Івасюка та Ю. Рибчинського) «Запроси мене у сни» (сл. Б. Стельмаха), «Два перстені» (сл. В. Івасюка), «Далина» (сл. Д. Павличка), «Пісня про тебе» (сл. Р. Братуня).

Щоб випустити у світ ту яскраву платівку треба було робити надлюдські зусилля — підготувати довершені записи, а для того Володя був змушений перебувати багато днів у Києві.

Коли Володя отримав платівку, він довго її розглядав, милувався нею, гладив її, як дитину. Він сказав не без гордоців:

— Хвилинами тішить усвідомлення того, що в людські домівки потрапить і від мене трішки світла. Не марні мої зусилля.

Він тішився, мов юнак, якому випало тримати в руках річ, про яку він мріяв багато років. Однак його радість була затьмарена коротеньким повідомленням, отриманим поштою з Львівської консерваторії ім. М. Лисенка. У ньому йшлося про те, що Володю, студента композиторського відділення, виключено з консерваторії за пропуски занять.

Володя нічого не сказав мені про те повідомлення, не знав про нього і його найближчий приятель і співавтор Р. Братунь.

У Володі починалися головні болі, схожі на ті, що були у нього в десятому класі, коли він мріяв про золоту медаль і жорстоко був її позбавлений. Був схожий і на той біль, коли він блискуче склав вступний екзамен до Чернівецького медичного інституту, а ректор того вузу О. Д. Юхимець оголосив його злочинцем і влаштував йому жорстоку розправу в присутності переповненого людьми залу... Тепер у консерваторії повторили втретє подібну розправу. Володі треба було відпочити, і він утратив сон. Треба було вгамувати відчай.

Володя ліг у лікарню, де пролежав кілька тижнів. Там він вилікувався, оклигав від консерваторського удару. Виписавшись, поїхав з матір'ю до курортного міста Трускавця, щоб попиту цілющої води і врівноважити свій настрій. Там вони

проживали в готелі. Володя ніби загубився серед чисельного людського юрмища. Проходжався вулицями Трускавця, часто розмовляв з незнайомими та знайомими людьми, і те спілкування примусило його забути консерваторські неприємності. Інколи він усамітнювався, довго просиджував за столом або лежав на дивані, читаючи романи Дюма та Дрюона, які дуже любив, засівав нотний папір нотами, що згодом, за інструментом, ставали новими піснями.

Після майже місячного перебування в Трускавці Володя повернувся до Львова і почав готуватися з матір'ю до тривалої мандрівки по Україні.

Вони зупинилися на кілька днів у Києві. Там побували в оперному театрі, в кількох кінотеатрах та концертах. Після того їх чекала улюблена подорож по Дніпру. Добралися «Ракетою» до Канева, де теж зупинилися в готелі, неподалік від музею Тараса Шевченка. Провели там цілий тиждень. Володя почував себе дуже добре.

Після докладного ознайомлення з музеєм геніального поета і прогулянок по Каневу вони поїхали по Шевченківських місцях. Сподівалися, що побачать щось прекрасне, упорядковане за всіма законами європейської цивілізованості, але гірко розчарувалися: все було занедбане. Володя говорив матері з обуренням:

— Мені доводилося читати чимало книг великих поетів світу, але серед них я не зустрічав такого трагічного, бентежливого бунтівника, протестанта, як Тарас Шевченко. На тлі світової культури він виглядає унікальним, неперевершеним генієм. Він — поет кожного окремого українця і водночас всього українського народу з його красою, боротьбою і трагедіями. Справжній вождь, великий законодавець у царині національного духу. Він розбудив Україну, наділяючи її почуттям національної гідності та даючи їй перспективу і силу для боротьби. А ми? Кричимо, що найпрогресивніші в світі, а села, пов'язані з іменем Шевченка, в такому вигляді, що на них важко дивитися. Ні, ми не вміємо шанувати своє сумління.

Тоді ж Володя захотів відвідати Запоріжжя та побувати на батьківщині своєї матері. На жаль, побачити Хортицю у всій її красі їм не поталанило. Там проводилися вічні ремонти а це було причиною того, що Володя не виніс багато вражень, хоч і був глибоко схвилюваний, адже все життя читав із жадобою художні твори, присвячені козацтву.

Із запорізького краю вони перебралися на Херсонщину. В першу чергу Володя хотів побачити село Британи, де мати закінчила десятирічку щоб вступити до Херсонського педагогічного інституту. Володя дуже цікавився всіма подробицями маминого дитинства і юності, побутом дідуся й бабусі та всієї родини в трагічні тридцяті роки.

Натомившись мандрами по рідній землі вони охоче поїхали до Бердянська, де чекала привітлива сім'я Євдокії Гулевської, рідної сестри дружини. Там був чудовий пляж, ласкаве Азовське море. На вулиці Щербакова, 13, Володя прекрасно відпочив, прочитав силу-силенну книжок. У бібліотеці, побудованій «На горі» (так називали степову частину Бердянська) він прочитав багато поетичних збірок. Шукав віршів, які можна перетворити в пісні, романси. Володя був спокійний, його ж поновили в консерваторії і він знав що його там чекає Лешек Зигмундович Мазепа, людина великої внутрішньої культури, щирої душі і неабияких знань. Про нього йому розповідали чимало гарного...

Володя любив південь України, зокрема, Запорізьку область. Та любов яскраво відбилася в його «Баладі про дві скрипки», де він дуже вдало об'єднує два мелоси — наддніпрянський та західноукраїнський, гуцульський. Мелодія «Балади...» розкута, широка, як український степ, а акомпанемент до неї — цимбали з

тужливими інтонаціями.

Рідному Бердянську він також присвятив пісню «Кораблі, кораблі...»:

Кораблі, кораблі,
В золотистій імлі,
Ви у долю мою,
Як в легенду, ввійшли.
Ви повік принесли
У кохання і сни
Дивний клекіт весни,
Кораблі.

З тієї незабутньої мандрівки Володя повернувся повен фізичних і моральних сил. Він із притаманним йому ентузіазмом знову пірнув у свою творчість та навчання.

Розділ двадцять третій

Володю поновили в консерваторії. До нього повернулася бадьорість і він ставився з гумором до всього, що довелося йому пережити. Протягом літа відпочив, набрався сил, начитався, а тепер з неприхованою радістю йде до Лешека Зигмундовича Мазепа, з яким починаються серйозні і продуктивні заняття.

Володя напружено працює — намагається засвоїти те, що пропустив, і скласти кілька екзаменів та заліків. За короткий час ліквідує свою академзаборгованість — літня ж екзаменаційна сесія була пропущена. Але все це не заважає йому розгорнути активну творчу роботу. Пише низку нових пісень та інструментальних творів.

Володя активно працює над своїми інструментальними творами — цього вимагає його теперішня ситуація та навчальна програма. Хотілося також урізноманітнити жанрово свою творчість. Протягом одного тижня пише «Сюїту-варіації» на тему української народної пісні «Сухая верба». Цей твір приніс йому деякий успіх. Його виконав камерний оркестр Львівської консерваторії. Згодом — у середині 80-х — його виконуватиме з успіхом і камерний оркестр філармонії міста Рівного під диригуванням Богдана Депо. П'єса пронизана виразним, хвилюючим драматизмом.

Успіх «Сюїти-варіації» підбадьорив Володю, який невдовзі пише п'єси для двох скрипок і фортепіано, потім «Мелодію», яка відзначається глибоким ліризмом. Володя залюбки грав її. Крім цих інструментальних творів, Володя пише цілий ряд пісень на слова свого старшого друга поета Р. Братуня. Ті пісні мають різко виражений публіцистичний характер. Це такі: «Братерське коло», «Зустрічайте мене» — перша частина кантати, в якій іде мова про любов поета до рідної землі та українського народу. Щоправда, під тиском різних завдань та невідкладних робіт у консерваторії Володя відклав роботу над двома іншими частинами.

«Юнацька балада» присвячена пам'яті українського поета Миколи Шпака, брата Неоніли Миколаївни Братунь.

Ця прекрасна елегія часто виконувалася по українському радіо і справляла сильне враження на слухачів.

Приємною подією було й те, що міністерство культури УРСР замовило Володі кантату на слова Павла Тичини та Максима Рильського. Навіть заплатили йому аванс одну тисячу карбованців. Це підносить ще більше дух Володі. Він з усією серйозністю ставиться до того замовлення. З вимогливістю, навіть прискіпливістю підбирає тексти поетів, а відтак багато часу проводить за інструментом. Мати, що мешкала з ним оберігає його роботу від телефонних дзвінків та гостей, які своїми балачками часто-густо відвертали його увагу.

Володя сумлінно відвідує всі заняття в консерваторії, готується до них, а в хвилини відпочинку читає, ходить у кіно та оперний театр. Але ні на мить не забуває про реалізацію своїх задумів. Пише все нові й нові пісні. Відчувається якась пожадливість до них. На слова Р. Братуня створює низку ліричних пісень та романсів «Вогні Львова», «День з тобою», «Зимова казка», «В тебе тільки раннє літо», «Незване моє кохання», «Ноктюрн осіннього міста». Ці ліричні твори просто-таки прикрашають творчий здобуток Володі.

Нас тішив його світлий оптимізм та майже ненаситна жага праці. У цей період Лешек Зигмундович посідає відчуте місце в моральному і творчому житті Володі. Значною підтримкою для сина було й те, що в ті важкі місяці його відвідували письменники Ірина Вільде, Степан Трофимук, Степан Пушик, Богдан Стельмах, Роман Кудлик. А Ростислав Братунь навідувався чи не кожен день. Під час своїх зустрічей накресливали нові плани співпраці, які стимулювали постійно Володину працелюбність.

Володя охоче демонстрував свої успіхи перед Іриною Вільде та Степаном Трофимук. Сідав за піаніно і програвав свої пісні, романси, балади. Багато імпровізував, крутив свої магнітофонні записи. Я позиркував на нього збоку і думав про те, що він не байдужий до того, що скаже про нього сімдесятилітня славетна письменниця та щирий друг, сповнений гордоців за нього, Степан Трофимук.

Взаємини з Іриною Вільде були дуже гарні, письменниця перед кількома своїми мандрівками на Буковину чи в Карпати позичала в нього гроші, які повертала в точно призначений день. Свою ж глибоку шану до Ірини Вільде він не приховував, завжди з синівським теплом цілував її обидві руки, а вона прихилила до себе його голову і цілувала чоло. Свою шану до знаменитої письменниці він переніс і на Василя Мартинова, талановитого українського поета і журналіста, який завжди турбувався старенькою письменницею. Він присвятив їй проникливого вірша, якого Володя збирався перетворити на пісню. Ми часто бачили, як він сидів за інструментом, награвав безперестанку шукаючи ту мелодію, яка повинна була піднести колоритну особистість української письменниці. Процес шукання нових музичних образів бував у Володі досить тривалий, складний і болісний. Він не міг задовольнитися якоюсь блідою мелодією, банальними інтонаціями коли йшлося про Дарину Дмитрівну. Інколи мені видавалося, що Володя врешті-решт, знайшов те, що шукав. Але він тримав ту пісню в пам'яті, не квапився записувати її. А це означало, що він сподівається на кращу пісню. Такою була творча манера. Я не запам'ятав ту мелодію, а Галя в той час проживала зі своїм чоловіком аж на околиці Львова, не знала тієї мелодії.

В листопаді 1977 року Володя запросив від мого імені на мій день народження Ірину Вільде та Степана Трофимука. Письменниця охоче приїхала до Чернівців.

З перших хвилин її перебування у нашій родині настрої її піднявся. Письменниця дуже швидко вписалася в нове для неї сімейне коло, ніби вона вже багато разів була у нас. Почувала себе дуже добре в товаристві Галі і Оксани, знайшла багато тем для спілкування з моєю дружиною. Дарина Дмитрівна охоче розповідала про своїх батьків та синів, яких нестямно любила. Вона просто-таки обожнювала свого тата, якого вже давно не було в живих. Признавалася дружині:

— Мати була для мене рідним домом, повітрям, яким я дихала, живим всесвітом, найвищою красою у житті. А татусь був сонцем, що зігрівало нас усіх, давало нам сил бути повноцінними людьми. Видавалося, що без татуся світ не міг існувати.

Присутність Дарини Дмитрівни на моєму творчому вечорі привабила багатенько чернівецьких літераторів і чимало інтелігенції. На тому літературному вечорі Володя заприятелював з Мойсеєм Фішбеєм, талановитим українським поетом єврейського походження. Він його щиро поважав за високопоетичні вірші, прекрасні переклади поезій Пауля Целана і Тудора Аргезі. Поважав і за глибоке знання української мови. Володя збирався написати кілька романсів на слова того обдарованого поета.

Після літературного вечора Дарина Дмитрівна залишилася у нас. Володя скористався з цієї нагоди і зробив чимало фотографій, які донині зберігаються з пієтетом в альбомах нашої родини, як дорога реліквія. Ми дорожимо ними. Сподіваємося, що настане той час, коли громадськість міста Львова доб'ється, що в будинку, в якому проживала письменниця, буде відкритий її музей, для якого ті фотографії стануть коштовною знахідкою⁹.

В середовищі нашої родини письменниця почувала себе вільно, розковано. Принаймні ми так думали. Казала, що їй тепло й затишно в нашій хаті. Дружина, Галя, Оксана і Володя запропонували їй залишитися в нашому помешканні, що складається з чотирьох гарних кімнат, на всю зиму. Ми їй давали найтеплішу з кімнат, друкарську машинку, обіцяли цілковиту побутову безтурботність, абсолютний спокій для творчої роботи. Я навіть наймався до неї в секретарі. За обідом Володя висловив думку, що в багатій творчості письменниці бракує книги спогадів про батька, матір, багатьох письменників, яких вона добре знала. Там варто розповісти історію написання її творів.

Дарина Дмитрівна погоджувалася з Володею, схвалювала його думки але через кілька днів сказала, що їй потрібно їхати до Львова. І поїхала. До Володі вона приходила ще кілька разів у товаристві з Степаном Трофимуком. Згадувала добрим словом нашу родину.

* * *

Щоденна робота над програмним матеріалом, змістовні заняття з Лешком Зигмундовичем та іншими викладачами консерваторії не гальмували його творчості і старань у популяризації та поширенні набутоків серед своїх шанувальників. Він, як і раніше, часто виїздив до Києва, де, на жаль, треба було постійно долати опір людей, що відали столичними оркестрами, які могли виконати на доброму рівні його твори, зробити більш-менш вартісну фонограму.

Володя з болем і острахом їздив до столиці, бо знав, що тамішні діячі від музики неодмінно принизять його, образять. Він мені часто розповідав про свої київські одісеї. А якось приїхав у поганющому настрої. Скаржився на недовихованість столичних музикантів.

— А чим ти це пояснюєш? — спитав я. — Ти ж їх постійно спостерігаєш...

Володя махнув скептично рукою і відповів:

— Кожна столиця має свої глибокі і благородні музичні традиції. Там високі думки, бентежливі звуки пісень і симфоній плавають у повітрі. Нитка шанобливості і вболівання за прекрасне живе у підсвідомості кожного музиканта, визнаного і невизнаного. У Києві традиції знівечені доценту ще за часів «батька всіх народів». Професійна гідність і національна гордість попливли з дніпровськими хвилями до Чорного моря. Тепер музикантів зводить до купи випадок, бо ж треба заробляти. Музикантів не тішить те, що вони яскраво виконують свою роботу, а тільки та сума грошей, яку їм заплатиш.

Володя відчував величезну радість од виконавців своїх пісень, романсів та балад. Передовсім це Василь Зінкевич, Назарій Яремчук, Софія Ротару, Лідія Михайленко та Людмила Артеменко, Ігор Кушплер, Віктор Шпортко... Він пишався ними. Вони майстерно розкривали чистоту думок, висловлених у піснях, та романтику піднесених почуттів. Твори ж Володі були пройняті драматизмом сучасного життя і не залишали нікого байдужим. Вони мали значний вплив у багатолюдних аудиторіях.

⁹Музей Ірини Вільде було відкрито у Львові в 1998 році — прим. ред.

Ті співаки були водночас і добрими його друзями. Мене часто запитують, чому його творів не виконували такі великі співаки, як Дмитро Гнатюк, Анатолій Солов'яненко, Анатолій Мокренко та інші. Дмитро Гнатюк, наприклад, пустив у світ пісні С. Сабадаша, В. Михайлюка та І. Шамо. Це можна пояснити тим, що Володю постійно дискредитували у «композиторських сферах» так звані професіонали, які також культивували, але з меншим успіхом, пісенні жанри. Крім того обивателі дізналися, що ще учнем середньої школи Володя разом з іншими учнями вчинив неприємне порушення. Про цей школярський вчинок з насолодою розповідали через багато років у колах, де ненавиділи його популярність на Україні і за її межами. В середині 70-х років певні сили намагаються представити його опальним, хоч насправді він таким не був. Та в полохливій уяві титулованих співаків він був чомусь неблагонадійним. А тієї неблагонадійності лауреати боялися, тому й відхрещувалися від його творів.

Крім того, у характері Володі були значні «вади» — він не міг схилитися перед можновладцями з виконавського світу і проявляв гордість перед тими, від кого тхнуло пихатим чиновником. Він був самолюбивий і ранимий і надмірно сповнений почуття людської гідності. Не терпів великопанської зверхності, яка вражала його самолюбство творця, що вже сказав своє слово своїй Україні.

Останні два роки життя Володі ставлення до нього було до деякої міри парадоксальне з боку «власть імущих». З одного боку, видавалося, що його зневажали за успіхи в творчості. Та народна шана драгувала чиновних нероб, які вважали, що любов українців до свого співця ненормальне явище, своєрідна крамола. На їхній погляд, цілком нормальним є те, коли українець ненавидить українця, пише на нього доноси, зводить наклепи або ж ставиться до нього з байдужістю. Можна захоплюватися будь-ким, тільки не своїм співвітчизником. Це ж неподобство, буржуазний націоналізм. Так, у цьому вбачалося якусь нездорову тенденцію до єдності і злагоди, підозрілої національної солідарності. А це погано, від цього до окремішності тільки один крок. Єдність серед українців може ґрунтуватися лише на основах марксистсько-ленінської ідеології. Посіпаки В. Ф. Добрика, першого секретаря Львівського обкому партії, навіть почали знущатися з популярного музики, викликали його до себе і задавали йому дурні запитання. Справді, твори Володі породжували в людських серцях зовсім нові почуття, які не узгоджувалися з казенними настроями. Та ось трапилася кумедна оказія.

Улітку 1975 року в Києві пишню відзначали «український мільярд», тобто Україна побила всі рекорди зібраним урожаєм зернових. На те свято навіть Л. І. Брежнєв приїхав і привіз із собою до Києва цілий поїзд паразитарних словоблудів, щоб надати події майже історичного значення. Довкола цієї події розливалися моря підсолодженої чиновницької риторики. Після того почався великий концерт кращих виконавських сил України. Там виконували і кілька пісень Володі, який перебував тоді в zenіті своєї слави. Ті пісні сподобалися високопоставленим слухачам і самому Л. І. Брежнєву, який під час антракту підійшов до ансамблю «Смерічка» і спитав:

— Где тот парень, который написал эти песни? Я хочу позвать ему руку.

Л. І. Брежнєву відповіли, що Володя лікар, який навчається в аспірантурі Львівського медичного інституту, і вчиться в консерваторії. Він не співає в ансамблі «Смерічка».

Л. І. Брежнєв сказав:

— Тогда передайте ему мой привет и самое лучшее пожелание.

Скажу з усією відвертістю, що Володя, почувши ті слова з уст своїх друзів,

зрадів. Був певен, що вони дійдуть до казенного слуху всіляких функціонерів, і вони дадуть йому спокій. Іншим разом Володя сказав жартома:

— Замість привіту Л. І. Брежнєва було б краще, якби А. Солов'яненко, А. Мокренко чи Д. Гнатюк заспівали по одній моїй пісні. Я ж для них написав «Пісню про тебе».

Похвала Брежнєва збентежила Володю й іншим своїм аспектом. Коли ми всі були вдома, він сказав:

— Ті, що чули слова Брежнєва, незабаром їх забудуть. І не стануть їх поширювати. Якщо ми розповідатимемо комусь про цей факт, то мої колеги-заздрісники скажуть, що я домігся якої-такої популярності, бо мене похвалив привселюдно Брежнєв тоді, коли випив півпляшки коньяку. Зрештою, похвала ворога мого народу звучить для мене як образа, вулична лайка. Вона принижує мене.

— Я цілком погоджуюся з тобою, сину, похвала Брежнєва не принесе честі твоєму імені. Треба її замовчати.

І ми більше не згадували про той факт за життя Володі. Повірили в слушність сказаного сином. Його добре ім'я, хоч невелике, але чесне, створене талантом і працею.

Володю час від часу запрошували на Московське радіо і охоче транслювали його пісні. У сина були там добрі друзі. Він, як уже було сказано, перебував у гарних стосунках з Олексієм Гургеновичем Екімяном. У них була взаємна потреба спілкуватися. Пам'ятаю, що за два тижні до весілля Галі Володя набрав номер телефона генерала-композитора і сказав:

— Моя сестра Галя, яку ви добре знаєте, виходить заміж. Дуже потрібний, Олексію Гургеновичу, весільний генерал. Наша родина сердечно просить вас... Що ви на це скажете?

— Володю, я вже у відпустці. Валізи вже перев'язані, квитки на літак у кишені — завтра вилітаємо. Сімейство моє трусить подорожня лихоманка. Я ж два роки не був у відпустці. Мушу тікати світ за очі. Вибач...

Поет Юрій Рибчинський сказав, що під впливом творів Володі Олексій Гургенович написав кілька пісень на вірші українських поетів. Окремі твори композитора-генерала з великою майстерністю виконав Дмитро Гнатюк.

У близьких взаєминах Володя перебував також із популярним російським композитором і виконавцем своїх пісень Євгеном Мартиновим. То була добра і вельми приваблива людина яка полонила слухачів своїм задушевним ліризмом.

Працівники Центрального радіо і телебачення протягом багатьох років висловлювали свою прихильність і симпатію і шану до творчості Володі. Часто-густо брали у нього інтерв'ю, транслювали його твори, супроводжуючи їх високими оцінками. Юрій Силантьєв, який високо цінував його талант, весь час нагадував, що йому треба перебратися до Москви, бо у Львові чи Києві у нього немає ніяких перспектив. Та Володя був непохитний у своєму рішенні — закінчити консерваторію у Львові і неодмінно жити свою творчість духом рідної землі. Тільки це може бути запорукою його подальшого розвитку.

Однак у другій половині 70-х років синові почали частенько натякати на Московському радіо і телебаченні окремі керівні працівники, що він занадто захоплюється творами українських поетів, а від того захоплення «попахіваєт» українським націоналізмом. І то не був поодиноким випадок. Коли він мені це сказав, я відповів, що то був, мабуть, якийсь сірий, неосвічений клерк з курячим обрієм. Володя був уражений глупотою і зухвальством того функціонера, який наважився висловити ту дику нісенітницю.

Ходячи широкими кроками по кімнаті, Володя обурювався. Був збентежений і злий.

Я намагався його розрадити і заспокоїти. Та він махнув різко рукою і відповів:

— Жайвір не має права співати так, як співає, бо то буде націоналістичний спів. Він мусить розливатися трелями солов'я або цвіріньканням горобця. Це буде справжній інтернаціоналізм. Синиця має каркати, як ворона, а півень крякати, мов качур. Корова має іржати, а кінь вити по-собачому. Тільки таким чином світ наповниться шедеврами і справжньою красою.

Ми слухали ті слова, сповнені сарказму, і посміхалися. Мати навіть промовила скептично:

— Чи варто брати до серця якусь недолугу дрібноту?

— Та дрібнота, мамо, керує цілим відділом і виконує розпорядження Сулова, який виробляє генеральну лінію в ідеологічній боротьбі за найпередовішу ідеологію, — пояснював Володя. Потім ще додав: — французи, італійці, росіяни і всі інші цивілізовані народи співають своїми мовами і їх ніхто не називає націоналістами. Чому це так? А ми, українці, вже з самої колиски стаємо націоналістами, якщо матері нам співають українські колискові. Тому нас перевиховують у концтаборах. Українець перестає бути націоналістом аж тоді, коли зневажає свою мову, пісню, свої національні традиції, любить усе, крім свого рідного.

— Звідки ти набрався цих ідей, Володю? — запитую.

— Їх не набираються... Їх пробуджують наші спостереження, висновки виробляються в мозку, якщо він є в нашій голові.

Минуло кілька днів після тієї розмови. Володя приїхав до Чернівців. Він узяв з полиці один том УРЕ і почав уважно читати. Відтак покликав мене і сказав:

— Послухай, українці завжди були патріотами, бо вони боролися тільки за своє місце під сонцем на своїй землі. Нікого не хапали за горлянку, аби не співав своїх пісень. Завжди були готові поділитися шматком хліба з іншими народами... А це патріотизм...

Хоч і боляче було Володі від тих безглузких зауважень та бажань, натяків чи відвертих вимог, Володя все ж таки не позбавляв себе добрих почуттів до своїх щирих московських друзів, які не належали до вузьколобих порадишників. Він не тікав від свого мистецького покликання у медичну практику, а досить активно продовжував працювати над своїми творами. Більше того, всупереч недолугим начальникам він навіть здобув нового друга і співавтора в особі Андрія Дементьєва, на слова якого написав три твори: «Моя мечта», «Расскажи мне, отец» і «Рождение дня». Ті пісні виконувалися в Україні і подобалися слухачам. Пісню «Расскажи мне, отец» майстерно виконував співак Назарій Яремчук, який своєрідним голосом надав чарівності тому творові. Особливого схвалення і високої оцінки народу отримав романс «Рождение дня» у прекрасному виконанні Василя Зінкевича та дніпропетровської співачки Людмили Артеменко. Та творча удача принесла втіху Володі. Якось він після телефонної розмови з кимось із Москви з радісним блиском в очах промовив:

— Поет Андрій Дементьєв вважає, що наш романс «Рождение дня» є одним із кращих романсів, написаних на вірші російських постів у повоєнні роки. І ви уявіть собі, що якийсь чиновний дрантюх дозволяє собі вигадувати якийсь український націоналізм, що його вигадав у двадцяті роки брудний прихвостень Сталіна Лазар Каганович.

— На жаль, до того чарівного романсу звертаються тільки українські співа-

ки, — кидаю мимоволі.

— Це правда. Я зроблю з цього свій висновок. Ніколи не зйду з українських національних позицій.

Весною 1978 року відбулася приємна подія. У Єреванській консерваторії оголосили конкурс для студентів-композиторів на кращий інструментальний твір. Володі порадили взяти участь у тому змаганні, але він завагався, хоч і мав уже кілька інструментальних творів. Після деяких вагань він запропонував свою «Сюїту-варіації». Той твір, хоч і був позитивно оцінений в консерваторії, викликав у нього невдоволення. «Поліфонічна сюїта» і «Квартет» тоді були ще в чернетковій стадії. Він, будучи дуже прискіпливим до своїх творів, відкинув думки про них.

Розмовляючи по телефоні з Олексієм Гургеновичем Екімяном, Володя розповів йому, що має змогу поїхати на землю його дідів-прадідів. Але думка про те, що недостатньо підготовлений, скочує, гальмує його. Олексій Гургенович порадив йому відкинути будь-які сумніви і негайно давати згоду поїхати до Єревану. Та поїздка не буде даремною, вона збагатить його досвідом, розширить знання, проллє світло на цілий ряд проблем, які не раз ще виникнуть у житті. До всього треба себе готувати. Він сповниться новим змістом, а цього не треба уникати.

Володя був щирим шанувальником великої вірменської літератури, зокрема чудової лірики, яку знають у багатьох країнах. Любив і знав непогано твори О. Туманяна та С. Капутікян.

Кінець-кінцем він наважився поїхати у Вірменію, щоб помилуватися її оригінальною красою, побачити її людей, міста і села. Навіть попросив поїхати з ним маму, яка теж полюбляла мандри. Вона ще в юності мріяла побачити Кавказькі гори. Володя просидів чимало часу в бібліотеках, щоб познайомитися з Вірменією, яка незабаром постане перед його очима.

На конкурсі «Сюїта-варіації» прозвучала досить-таки непогано, похвалили за оригінальність, слухали її з інтересом і навіть відзначили прекрасне виконання піаністки М. Десяткіної з Львівської консерваторії.

На конкурсі Володя не пропускав жодного твору, слухав усе з напруженим інтересом. При всій його любові до свіжості, новизни, новаторства він відкидав інтонаційну сумбурність, композиційну хаотичність і завжди захищав і утверджував у творчості елегантну, як він казав, музичну форму.

Вірменія залишила глибокий слід у його пам'яті. Кожну вільну годину він блукав вулицями столиці, відвідував усе, що характеризувало багатовікову культуру напрочуд талановитого народу.

Єреван — чарівне місто, Володі і матері особливо заімпонували театр опери та балету ім. О. А. Спендіарова, славетна бібліотека Матенадаран. Відвідали багато вірменських церков, музеїв, а також університет. Побували і біля Севану — величезного гірського озера, окраси вірменської землі. Володя вже бував у тих горах раніше разом з гуртом ентузіастів альпіністського спорту і привіз звідти багато фотографій.

Розділ двадцять четвертий

Часто виникає запитання: що діяло на загальний настрій Володі, на його працелюбність, творчу активність в останній рік його життя? Твори сина, всупереч усілякому антиукраїнському базіканню, все-таки лунали по обласному, київському та московському радію, хоч посіпаки В. Ф. Добрика та його штатні забороняйли, що вважали себе спеціалістами з українського питання, почали чіплятися до сповненого життєрадісності, міцного здоров'я молодого композитора, який дихав оптимізмом і був схиблений лише на своїй музиці. Володя почував себе чудово зі своїм педагогом по класу композиції і щирим порадником доцентом Лешекком Зигмундовичем Мазепою. Доцент Мазепа бачив перед собою молоду людину, яка тільки талантом і неабиякою працьовитістю стала одним із провідних творців нової української пісні, пов'язаної своїм корінням з національним ґрунтом, хоч листя дерева його творчості шелестять на вітрі моди, який дме звідусюди... Такий молодик, лікар за освітою і музикант за покликанням, має цілковите право на увагу з боку оточення.

Отак ставився до Володі доцент Л. З. Мазепа. І Володя був йому за це щиро вдячний. Коли Лешек Зигмундович захворів у Москві, де він перебував на конференції викладачів консерваторій, Володя там відвідав його. Він дуже вболівав за свого учителя, удома і між своїми товаришами шанобливо висловлювався про нього... І не дивина, що в той період син зумів зробити так багато у своїй творчості. Мати підтримку високоморального, доброзичливого педагога — це основа успіху в його діяльності. Згадав тільки найважливіше з того, що Володя зробив у той останній рік свого життя, коли його творчість була на піднесенні. Він працює над «Квартетом», доводить до кінця «Сюїту», пише п'єси для скрипки і фортепіано, для віолончелі і фортепіано.

Тогорічна продуктивність Володі у жанрі вокальної музики свідчить про його внутрішню зібраність і творчу цілеспрямованість. Він створює низку пісень і романсів на вірші Ростислава Братуня: «Перший сніг», «Вернись із спогадів», «Білий серпанок», «Роки вже відшуміли», «А ти подумай», «Елегія».

Пісня на слова Р. Братуня «Літо пізніх жоржин» — дуже примітна в його творчому набутокві. Вона сповнена драматичної напруги, трагізму і навіть протесту. Композитор ніби передчував якесь лихо, якого не може уникнути. Деякі знавці і шанувальники української пісенної культури висловлюють думку, що «Літо пізніх жоржин» є одна з найтрагічніших пісень в історії нашого пісенного багатства, у виконанні народного артиста України Василя Зінкевича вона примушує слухача замислитися над сучасним життям. Ця пісня відбиває трагічний дух особистості двадцятого століття.

Я часто міркую над тим, чи не був той твір передчуттям страхітливої загибелі композитора.

У той час Володя зближається ще більше з талановитим поетом, прозаїком і науковцем Степаном Пушиком. Часто навідується до нього в Івано-Франківськ, буває в його родині, де знаходить гостинність і щире слово. Мріє про те, щоб пуститися з таким же неспокійним поетом, як і сам, у мандри по гуцульських селах та полонинах. Володя був дуже прихильний до поета, але встиг написати на його

поезії лише дві пісні: «Стоїть пшениця, як Дунай» і «Я ще не все тобі сказав».

Уже була мова про те, що Володя з раннього дитинства любив українську поезію для дітей. Особливо твори Наталії Забіли, Грицька Бойка. Він знав напам'ять багато поезій чудового поета Василя Швеця, любив їх за свіжість, поетичність, гарну українську мову. Будучи вже дорослим, він частенько декламував їх з гумором. Одного разу навіть сказав:

— Треба відвідати поета Василя Швеця і подякувати йому за втіху, яку приносили мені в дитинстві його поезії.

Іншим разом казав, що напише цілу низку пісень на тексти Василя Швеця та Володимира Лучука. Він навіть почав реалізувати свій задум — створює на вірші Володимира Лучука пісні: «Кольорові пташки», «Зелена пісенька» і «Вереснева чудасія».

Крім названих творів, Володя працював над кантатою «Чуття єдиної родини». Ця тема принесла йому трохи клопоту. Він любив Павла Тичину за його «Сонячні кларнети» та «Замість сонетів і октав», але як почав заглиблюватися в його вірш «Чуття єдиної родини», йому зіпсував настрої рядок «Чужий і чуждий рідних бродів». Володя спитав мене:

— Чим гірші рідні броди від сталінських бродів, заллятих людською кров'ю? Ті хіба вистелені золотом і ведуть до щастя, а рідні — намулом? Це — космополітизм найгіршого гатунку, що принижує нас.

Син мав рацію. Я й донині не можу знайти у тім рядку якогось благородного змісту. Я посміхнувся і проказав йому рядки Євгена Маланюка:

Прости, прости за богохульні вірші...
Гіркий наш вік, а ми ще, може, гірше.

Я розповів Володі про того великого поета, яким я захоплювався під час навчання в ліцеї, а його збірка «Земна Мадонна» принесла мені велике задоволення.

Володя провів пальцями по клавішах рояля, чекаючи від них того голосу, якого хотіло слухати його серце. Але про строфу з рідними «бродами» він і чути не хотів.

Володя був сумлінною людиною. Він щиро намагався виконати замовлення міністерства. Цілі години проводив за інструментом. Мати відчувала поетичне звучання тієї речі, бо вона знала, що кантата може стати дипломною роботою Володі. Коли стомлювався від праці над цим твором, він уявляв собі різні сцени із своєї майбутньої опери «Дарина» і складав мелодії для майбутніх її пісень-арій. Сподівався, що настане слухний час, коли поети Р. Братунь, Р. Кудлик або С. Пушик напишуть слова до тих мелодій. Я чув не раз енергійну, величаву і водночас пронизану болем його увертюру до тієї опери. Інколи видавалося, що то проста імпровізація, яких було чимало в його творчому житті. Ми бачили, що Володя неначе страждав від її звучання — це була ніби якась глибинна оповідь його серця.

Саме влітку 1978 року ми відпочивали в Піцунді, в Будинку творчості. Власне, я не дуже-то й відпочивав — взяв із собою рукопис роману «Балада про вершника на білому коні», який хотів там завершити.

В Піцунді зустріли багато гарних людей, зокрема, професора-літературознавця Петра Виходцева з Ленінграда, а також відомого українського письменника, автора знаменитої «Чаклунки синіх гір» Василя Сичевського. Сичевський тоді багато розповідав про славного українського вченого Ю. Дрогобича, що жив у середні віки в Італії. Письменник мріяв про те, щоб написати музично-драматичний твір про видатного українця. Тією мрією перейнявся і Володя, якому було радісно

від думки, що наші люди дивували світ не лише своєю хоробрістю, але й мудрістю та ученістю. Письменник і композитор навіть обдумували план майбутнього твору, а це дуже добре відбивалося на настрої і почуттях Володі.

Василь Сичевський частенько заводив свій автомобіль, і вони пускалися крутими гірськими дорогами, які приносили Володі ціле море задоволення. Гори взагалі викликали у нього захват і подив. Він фіксував на плівці свого фотоапарата кожну цікаву гору, річку, кожен мальовничий краєвид, що діяв на його уяву. Милувався грандіозними скелями, що інколи просто-таки нависали над їхньою машиною, за кермом якої сидів письменник. Володя почував себе щасливим. Любов до гір розвинулася, мабуть, ще в юності, коли він облазив наші українські Карпати у пошуках червоної рути. Він кожен раз запрошував мене їхати з ними у той кавказький легендарний світ.

Сидячи на дивані, гортав якусь книжку, потім спитав:

— Скільки можна скніти замкненим у цій чернечій келії і горбитися над столом? Гайда з нами — це ж чудова нагода набратися нових вражень у гірському романтичному царстві, треба ж подивитися на людей, які проживають у тих горах.

— Володю, ти знаєш, що у вересні я маю здати рукопис роману до видавництва. А він ще не готовий... Мушу написати ще чотири розділи по двадцять сторінок кожен. А це багато. Крім того, ще є сила-силенна роботи над мовою і стилем. Деякі сторінки і розділи мушу ґрунтовно переробити... А для всього потрібний час. Якщо не впораюся, то викличу невдоволення видавництва, яке добре ставиться до мене.

— А чим я можу тобі допомогти? — і Володя осяяв мене своїми добрими проникливими очима.

— Тим, що не спокушатимеш гірськими мандрівниками, — і я розвів безпорадно руками.

— Жартуєш, тату. Я все-таки дуже хочу, щоб ти почував себе хоч трошки на відпочинку, а не ченцем, що припиняє зв'язки із зовнішнім світом. Дай і мені якусь роботу. Може, також щось напишу. Зроби такий експеримент. Либонь, щось вийде. Я постараюся так зробити, щоб мені соромно не було, — і Володя весело розреготався.

Я стеноу плечима і замислився. Потім відповів:

— Чи варто й тобі морочити голову моїми химерами?

— Не треба мене кривдити. Що це за життя? Цілком здоровій людині лежати на березі моря, без думок, без діла?

Я помовчав трохи, відтак промовив:

— Ну, гаразд, два розділи, якими кінчається роман, дуже добре викристалізувалися в моїй уяві. Якщо хочеш запрягтися до мого воза, то будь ласка...

І я розповів йому докладно зміст попередніх розділів, охарактеризував персонажів, познайомив Володю з їхніми зовнішніми рисами і вдачею. А щоб показати, що я не сумніваюся в здатності сина впоратися з дев'ятнадцятим і двадцятим розділами, я негайно одягнувся, і ми сіли в автомобіль Василя Павловича.

— За десять-п'ятнадцять хвилин ми мчали в гори. Знайшли там гарну місцину, розклали вогнище, смажили шашлики, пили чудову мінеральну воду, Володя був веселий, сміявся з гумористичних оповідей Василя Павловича, але в очах його весь час була якась незбагненна задума. Відчувалося, що роздуми кружляють довкола чогось дуже важливого. Він чимось був заклопотаний. Мене почала переслідувати підозра, що Володя уявляє себе Мироном Дитинкою і починає шикувати свій загін на березі Прута, біля села Зеленева для битви з боярином Бучком,

який підтягує своїх воїнів до Прута. Він, безперечно, хотів довести мені, що його характер уже сформований і що він не кидає слів на вітер.

Кілька днів підряд після сніданку він брав під пахву велику книжку, в якій був один учнівський зошит та кулькова ручка, і йшов узбережжям аж туди, де нікого не було. Сідав на пісок і виконував узятє на себе завдання. Я не звертав на нього уваги, не хотів заважати йому. Отак усамітнившись, він писав. Не зустрічався навіть з Василем Павловичем та професором Петром Созонтовичем Виходцевим... Останній якось спитав мене:

— Де ж подівся Володя? Невже він збирається покидати Піцунду?

Я, посміхаючись, відповів:

— Ніхто не вгадає, чим він зараз зайнятий і чому усамітнися.

— Ні, не вгадаю, — сказав Петро Созонтович.

— Скажу тільки вам... Володя зайнявся дуже важливою і невідкладною справою.

Виходцев подивився на мене майже суворим поглядом і спитав:

— Які справи можуть бути в літню спеку в Піцунді? У цей час тут відпочивають і розважаються.

— Володя допомагає мені дотягти до щасливого кінця мій роман, що має вийти у вісімдесятому році в ужгородському видавництві «Карпати». Він хоче, щоб я відірвався хоч трохи од робочого стола і поблукав з ним та Василем Сичевським по чудовій Абхазії та Грузії.

— У вас просто-таки фантастичний син... Я вам заздрю, розуміється, по доброму... Я теж хотів би мати такого благородного сина.

— Побачимо, що вийде з написаного Володею.

Петро Созонтович посміхнувся і промовив із замрією в очах:

— У такого сина все мусить виходити якнайкраще, — і професор поклав мені руку на плече.

— Дякую вам за добре слово...

Петро Созонтович мав цілковиту рацію: з-під Володиної кулькової ручки вийшли два непогані розділи. Він спромігся добре описати зіткнення між загonom Мирона Дитинки та військом отамана Бучка. Батальні сцени досить драматичні, переконливі, а використання дараб проти війська, що переходило вбхід річку Прут, гарна знахідка.

Я був задоволений і незабаром передрукував той текст, вніс у нього деякі зміни, уточнення, розвинув окремі моменти і прибрав кілька зайвих метафор. Підігнав усе під свій стиль і з полегшенням зітхнув.

Того ж дня похвалився Петрові Созонтовичу та московському критикові й літературознавцю Віктору Андрійовичу Чалмаєву, який також із симпатією ставився до Володі.

Наступного дня Василь Павлович Сичевський і Володя суворо наказали мені сідати з ними в машину і їхати на озеро Ріцу. Володя сказав мені з лукавими іскорками в очах:

— Хочу, щоб ти побував на тому місці, де твій геніальний благодійник — «корифей» всіх наук, як ти любиш його називати, вимочував у водах озера свої старечі ноги.

— На дачу Сталіна?

— Розуміється, мусиш бачити, що залишилося з тієї дачі.

Ми поїхали. Скажу відверто, я страшенно ненавидів Сосо Джугашвілі, який називав себе Сталіним. Коли я покинув румунське королівство і опинився в пер-

пій в історії країні соціалізму, то за кілька тижнів відчув, що потрапив у найпаскудніше сталінське рабство, яке тільки могло існувати на землі. Майже сім років я перебував у страхітливому пеклі, створеному сталінською бранджею. Соромно було за двадцяте століття. Я бачив Сталіна влітку 1953 року в мавзолеї. Він лежав поруч з Леніним. Там я думав про те, що він найжорстокіший гангстер, садист, мучитель народів і звичайний кримінальний вбивця. Найжахливіший вбивця поетів, філософів, учених. Протягом усієї історії на всіх континентах, в усіх країнах, разом узятих, не було вбито стільки поетів, художників, священнослужителів, скільки убив той подзьобаний віспою нелюд за якихось двадцять п'ять років. І ось ми ідемо до озера Ріца, на березі якого стирчала його дача. Там він відпочивав після своїх кривавих політичних оргій.

Нас зустрів досить густий ліс, що підійшов до самого озера. Ми мчали лісовою дорогою, прорубаною поміж дерев, і опинилися на узбережжі, де дерева були вирубані. Нам одразу впав у очі фундамент будинку. Об той підмурівок хлюпали хвилі прозоро-чистого озера. Там були якісь незнайомі люди, від них ми дізналися, що то справді рештки сталінської дачі. Її спалили дотла люди незабаром після смерті того політичного гангстера. Із води стирчали якісь темні колоди, — на них була, мабуть, лавка, що на неї сідав голий «батько всіх народів», і бовтав у воді ногами. Озеро біля берега глибоке, а вождь робітничого класу не вмів плавати, його ліва рука була калічкою, не згиналася в лікті.

Ми довго стояли біля решток його дачі. Мені видавалося, що там, де він бовтав ногами, чиста вода завжди була червоною від крові. Володя сказав:

— Він був далекоглядний. За життя наказав своїм підлабузникам проголосити його генієм. Знав, що після його смерті люди зневажатимуть його.

* * *

З Піцунди Володя поїхав до Львова, а ми — до Чернівців. Всі були здорові, як дзвони, і сповнені добрих надій. До занять у консерваторії залишилося більше тижня. Той час він хотів провести вдома. Він приїхав до Чернівців. Ми частенько ходили в кіно й театр. Якось він повернувся додому аж уранці.

— Де ж ти був, Володю? — спитала мати. — Що з тобою трапилося?

— Така, мамо, okazія рідко буває в житті моєму.

— Думаєш, що нам не треба знати про ту okazію? Щоб не випробувати нашу нетерпеливість, він почав розповідати:

— Хлопака з телебачення попросив мене поїхати з ним до Заставної і подивитися на хату, в якій народився знаменитий художник Микола Івасюк, що був нашим далеким родичем. Та хата в страшенно занедбаному стані, може настати час, коли вона зникне назавжди з лиця землі. Треба розповісти землякам художника, хто був їхнім предком. Треба виступити по радіо і на телебаченні про те, що ми також цивілізований народ. Чесні заставнівці вважають, що в тій хаті має бути музей Миколи Івасюка, їхнього славетного односельця. Ми поїхали... і це все....

— Хіба ви ночували у хаті Миколи Івасюка? — спитала мати.

— Ні, з нами трапилася інша пригода. Досить-таки весела історія. Коли ми вийшли з автобуса і подалися вулицями районного центру до хати славного митця, нам вийшла назустріч з побічної вулички добра сотня людей. Вони були святково зодягнені, веселі. Дівчата були заквітчані, молодіжці і старші жінки — у вишитих сорочках і квітчастих турпанах. Попереду музиканти. Грали па повну силу мелодію мого «Водограю». Я зупинився, мій друг також. Я вухам своїм не йняв віри. Щоб дати пройти весільному походові, я і мій колега відійшли на обочину

дороги. Стали над самим шанцем. Музиканти впізнали мене відразу. Не перестаючи грати, вони вцілили в мене свої очі. І всі мені вклонилися. А я у відповідь теж вклонився їм. Люди зупинилися. То було весілля. Я що мав робити? Вклонився молодій і молодому і промовив: «Бажаю вам, щоб у вашій родині завжди було сонячно і весело».

З весільної громади пролунали голоси. Хтось крикнув:

— Володю, додай ще таке: «Щоб їхня хата була повна гарної музики дитячого крику».

Я сказав: «І гарної музики бажаю вам від усього серця». Тоді молодий і молода підійшли, вклонилися і за буковинським звичаєм промовили майже в один голос «Просили вас тато й мама і ми вас гарно просимо, щоби-сьте були також гостями нашого весілля. Ми будемо дуже раді...» Молодий ще докинув: «Як сповниш наше бажання, Володю, то це принесе нам щастя».

Я не міг відмовити молодят, хоч і не був готовий до такої святкової церемонії. Адже йшла мова про їхнє щастя. Ми з колегою зіллялися з тим весільним походом, як рівні серед рівних. Я провів серед тієї веселої молоді щасливі години... До самого ранку. На щастя, при мені були гроші і я зміг покласти на таріль під час пропою суму, за яку мені не було соромно. Щоб виявити свою повагу до мене, музиканти грали, а люди співали мою «Червону руту», «Я піду в далекі гори», «Водограй», «Відлуння твоїх кроків». Для мене цей випадок не другорядний, а навпаки, вельми значний. Я переконався, що мої пісні знає народ. І що я, справді, дещо зробив.

Ми були задоволені, що так сталося і що він усвідомлював народну шану за те, що зроблено для своїх людей.

Розділ двадцять п'ятий

Осінь 1978 року була напрочуд гарна, поетична, вся в золотих шатах, що сяяли в сонячному промінні. Протягом вересня і жовтня не випало ні крапельки дощу, вітер не з'являвся між деревами, які спроквола опускали на брук яскраво-жовте і червонясте листя.

Володя любив осінню пору, якщо землю не спотворювала надокучлива сльота. Думки кружляли довкола навчального матеріалу, що тримав його прикутим до столу і піаніно. Він надавав заняттям першорядного значення, був зібраний внутрішньо, цілеспрямований і енергійний. Всі його справи склалися якнайкраще. Зрідка їздив до Києва, де записував свої нові твори. Відвідував республіканське радіо, де охоче давав інтерв'ю для слухачів з України та діаспори. У ті ж місяці продовжує складати мелодії своєї майбутньої опери, хоч лібрето ще не було написано через безладдя попередніх місяців. Та на те він не звертав уваги. Треба було нагромадити якнайбільше пісенного матеріалу. Працював також над кантатою «Чуття єдиної родини», аби вчасно виконати замовлення Міністерства культури. У побуті він також почував себе добре. Мати вийшла на пенсію і намагалася все робити так, щоб він міг безтурботно займатися своїми консерваторськими справами і творчістю, а також громадською роботою, зокрема, в Клубі творчої молоді, одним із фундаторів і членом правління якого він був. Там він докладав зусиль, щоб єдиний в Україні клуб такого роду існував і приносив користь молодій творчій інтелігенції.

Володя часто виступав разом із письменниками в аудиторіях Львова. Він мав свою улюблену тему — сучасна українська пісня та її творці. Його прихильно зустрічали львівські слухачі — виступи ж його були змістовні, думки невимушене викладені гарною українською мовою.

Він старанно готувався до тих зустрічей зі своїми прихильниками. У консерваторії всі були ним задоволені, крім В. В. Флиса. Секретар партійної організації Л. Т. Мельничук навіть запропонувала йому вступити в ряди комуністичної партії. Володя не відповів їй нічого, а партійний керівник вважала, що його мовчанка — знак згоди. При зустрічі з нею Володя ніколи не згадував про ту її пропозицію, а вона, видавалося, вже погодила з вищими партійними інстанціями. Він розповідав мені про все це, і я не заперечував, хоч і не радів. Я йому відповів:

— Якщо ти категорично відмовишся, то ті партійні супермени сприймуть твою відмову як образу і почнуть тобі капостити. Кроку не дадуть ступити. Вони ніколи не ставилися толерантно до творчих осіб, які занадто виокремлювалися серед загалу. Причеплять тобі якийсь ярлик чи «ізм». Членство в партії — чиста формальність, вона не захистить тебе ні від яких бід, кривд. Ти повинен знати звичаї нашого суспільства.

Дні збігали за днями. Володю покликали до обкому комсомолу, де йому сказали, що у нього є заслуги перед українською молоддю, його ж твори несуть, мовляв, людяність у серця сучасників. Його пісні — це проповідь доброти. Вже настав час бути ж відзначеним комсомольською премією імені Миколи Островського.

Володі сподобалася перспектива отримати ту, досить престижну, премію.

Протягом цілого місяця він старанно працював — треба ж було оформити документи і якнайкраще підготувати збірку творів, які покладе на стіл Комітетові, що відає в ЦК комсомолу тією премією. Володя працював удень і вночі протягом цілого місяця, переписуючи пісні, балади, романси, інструментальний твір великої форми — «Сюїта-варіації». Цілі стоси списаного дуже дбайливо нотного паперу він здав своєчасно другому секретареві Львівського обкому комсомолу, який його запевняв, що він отримає ту премію. Треба підкреслити, що у Львівському обкомі, як і в Чернівецькому, коли там була секретарем Галина Менжерес, до нього ставилися зі щирою прихильністю.

* * *

Настала весна, яка привела з собою і день його тридцятиріччя 4 березня 1979 року. Він не хотів ніяких помпезних, багатолюдних зібрань, гучних промов і похвали. День народження був приводом для роздумів над пройденим, пережитим і здобутим.

Він приїхав до Чернівців. Ми сиділи за столом і тихо розмовляли. Він був засмучений, що за свої три десятиріччя не написав ні опери, ні оперети, ні симфонії... Навіть інструментальні твори, які йому давалися важче, ніж пісні та романси, не завершив так, як йому хотілося б. Одне тішило: у нього вже є понад сто пісень, романсів і балад.

Коли Оксана пішла спати, Міля доводила кухню до ладу, він спитав мене: — Таточку, я все-таки щось зробив?

Він ніколи не задавав мені таких запитань. Я відповів категоричним тоном: — Ти, сину, зробив дуже багато. Закінчив медичний інститут, написав багатенько вокальних творів. А це прекрасно! Однак добре ім'я тобі принесли якісь тридцять пісень. Решти твої шанувальники не знають.

Володя засміявся, потім сказав з гіркотою:

— Решта залишиться для майбутнього, якщо воно в мене буде. Мені страшенно хочеться написати оперу, таку, як я замислив. Вона дасть мені широченні можливості, самовиразитися, як кажуть. Її трохи затримали мої консерваторські непорозуміння, але вона живе в моєму серці і мозку, хоч ще не зодягнена в словесні шати. Як тільки впораюся з програмою консерваторії, то негайно візьмуся за справжню роботу над нею. І за короткий час вона буде в руках виконавців. Дуже важка й складна її частина — лібрето. А я ще й не звертався з усією серйозністю до поетів, крім, розуміється, Ростислава Андрійовича.

Володя неначе занурений в царство мрій і добрих сподівань. Наступного дня він узяв мій подарунок: два відрізи із симпатичної високоякісної матерії, привезені дядьком Іваном з Торонто, і подався до найкращою майстра-кравця, щоб йому пошив дві пари модних у той час брюк, крім того, я купив йому світлий весняний плащ польського виробництва. Потім ми вирядили Володю до Івано-Франківська, де він мав зустрітися зі своїми приятелями і передовсім з Степаном Пушиком, побувати в обласному радіо. У Львові його чекали Ростислав Братунь, Р. Кудлик та І. Кушплер. Кожен з них був радий привітати його з тридцятиріччям.

Володя не любив бучних банкетів, а в 70-ті роки була поширена нездорова мода відзначати дні народження так званими «сабантуями» чи «поп'єнтусами». Він любив посидіти за столом з приятелями чи побратимами за склянкою доброго вина чи горнятком чорної кави. Оскільки Володя не дуже швидко зближався і зав'язував приятельські стосунки з людьми, то на нього часто тиснула самотність.

Тоді він шукав своїх близьких друзів. Він часто тужив за розумними співрозмовниками.

Настрій у нього був світлий, його займали тільки творчі проблеми. Але через кільканадцять днів той світлий душевний стан був затьмарений. Несподівано незначна на перший погляд сценка війнула в його душу холодом. Це було в коридорі консерваторії. Володя стояв у гурті студентів і мирно розмовляв. Та ось проходить секретар парторганізації Л. Т. Мельничук. Побачивши Володю, вона підійшла до нього і запитала здивовано і голосно:

— Володя, ви ще тут?! Усі ж говорять, що ви втекли за кордон.

Володя сприйняв ці слова, як недотепний жарт, і відповів:

— Не втечу навіть тоді, коли втечуть усі ті, що поширюють цей наклеп. А чого мені туди тікати? Мені нічого там робити.

Вона відповіла:

— Те, що я почула, кажу і вам.

— Навіщо ви мені це кажете? Не жартуйте так злостиво.

Секретар парторганізації сказала те, що хотіла сказати, і віддалилася.

У період брежнєвщини це було небезпечне звинувачення. За ним приховувався намір політичне скомпрометувати Володю, ізолювати його від інших студентів, які, звичайно, не стануть спілкуватися з колегою, якого секретар парторганізації звинувачує в антирадянщині. Володя швидко зорієнтувався, що десь за кулісами готують для нього якусь пастку.

Удома він обурювався. Не так давно та партійна функціонерка вела мову про його вступ до компартії, а тепер веде зухвало про його втечу закордон. Чи немає в цьому наміру дискредитувати його? Раніше вона того не робила. Чи не виконує вона розпорядження секретарів обкому партії В. Ф. Добрика та Д. А. Яремчука? Навіщо ж їм те цькування студента? Цього треба, може, для того, щоб вони могли виявити перед народом свою державну силу. Якщо вони її не виявлять, то держава перестане їм платити заробітну платню. Чи, може, це одна із форм боротьби проти української культури? Після того випадку з секретарем парторганізації трапилося непередбачене і несподіване. У центрі Львова на Володю нападають в чудовий сонячний день троє дебелих незнайомих. Він збагнув, що йому не оборонитися від них. Оскільки це було неподалік від трамвайної зупинки, Володя вирвався з їхніх рук і кинувся до трамваю. Та здичавілі молодчики кинулися вслід за ним. У трамваї зчинилася колотнеча, люди заступилися за переслідуваного, вчинили крик, вереск. Трамвай зупинився. Володя вийшов, а переслідувачів затримали пасажири.

Цей випадок зіпсував настрій Володі і всій нашій родині, дружина викликала мене до Львова, а Володя розповів мені все докладно. Я спитав:

— Ти, Володю, може, дав привід тим паскудникам? У чому ж причина того нападу?

Володя сумно посміхнувся. Відтак відповів із сарказмом:

— Я вже дозрів для того, щоб бути розіп'ятим на хресті. Тільки ще не знаю, на якій Голгофі стоятиме мій хрест.

— Це надто чорний гумор, сину. Нам треба про це поговорити.

— Про що?

— Про фасчес ді комбатіменто, яких ти повинен берегтися... І тепер, коли ще не призабулося. Л. І. Брежнєв, який передав тобі вітання, ввійде в історію тим, що він винайшов психарку для нормальних людей і анонімні падлючі групи, які ось нападають на намічені Добриком жертви, знущаються над ними, перестриваю-

чи їх у темних під'їздах або навіть у сонячну днину. Цей прийом використовували міські розбійники в середні віки. Коли порядна чи багата людина хотіла пройти вулицею міста, то мусила вести за собою озброєну охорону. Цей прийом використовував на початку 20-х років Беніто Муссоліні. Його падлючі терористичні групи називалися, ти це знаєш, ф'асчес ді комбатіменто, тобто бойові групи. Від них походить слово ф'ашизм. Вони тероризували робітників, які вимагали кращих умов життя.

Володя не потерпів фізично. Але в його витончену душу, сповнену високих мрій про красу, бухнули ціле море чиновницького бруду. Його захистили львів'яни. Він був принижений — і я не можу й донині збагнути, навіщо В. Ф. Добрик дав своє благословення покидькам суспільства на розбій у весняний день, у нашій «найпередовішій» у світі країні. Він навіював думку людям про те, що та партія, якою він керував у західноукраїнських областях, була партією розбійників, здатних убити чи покалічити скромного музиканта, поета і лікаря. Навіщо секретарям обкому В. Ф. Добрикові та Д. А. Яремчукові цькувати, переслідувати, компрометувати молодого талановитого композитора? Невже вони не можуть усвідомити того, що за кілька десятиріч в Україні вже вбито, замордовано в концтаборах тисячі письменників, художників, музикантів? Хіба той кривавий досвід нічого не навчив політичних можновладців сімдесятих років? Хто дав їм право зазіхати на спокій мого сина? Чому Добрик і Яремчук підіслали секретаря парторганізації Л. Т. Мельничук і земних людців знищити морально і фізично молодого талановитого митця? Невже цього вимагала політика компартії, яка вважала себе честю і совістю нашої епохи?

Цей ф'акт не давав нам спокою кілька днів. Він не забувається, а залишається на все життя на дні свідомості і час від часу дає про себе знати.

Неподобство львівських керівників було витіснене й приглушене призначенням Володі членом журі на фестивалі молодіжної пісні, що відбувся в м. Хмельницькому. Володя попередив про це свого педагога доцента Л. З. Мазепу і виїхав до міста Хмельницька, де в міському театрі познайомився з усіма членами журі.

Про перебування Володі в м. Хмельницькому згадує Ольга Василівна Рутковська, заступник директора Центрального будинку народної творчості. Вона протягом усіх днів спілкувалася з Володею, спостерігала за ним — як людиною і композитором, що завоював серця мільйонів людей. Вона пише, що Володя був трохи простуджений, коли приїхав, про це дізналися дівчата з м. Шепетівки, де відкривався фестиваль, і з задоволенням напували його гарячим молоком.

Під час прослуховування учасників фестивалю Володя був дуже уважний. Записував у свій зошит усе, що стосувалося кожного. Ольга Василівна підкреслює у своїх спогадах:

«Коли було розходження між членами журі в оцінках, голова М. Скорик кілька разів звертався до Володі з проханням висловити остаточну думку».

* * *

Володя звик працювати ночами, тому вранці треба було комусь його розбудити, інакше він міг спізнитися на лекції чи заняття. Ось і тут він один раз проспав і спізнився на фестиваль...

До міста Хмельницька він поїхав зі своїм великим портфелем, в якому носив усе те, над чим працював. А в той час він працював над кантатою «Чуття єдиної родини» й інструментальними творами, про це свідчить і Ольга Василівна Рутковська:

«Він попередив, що наступного дня хоче відпочити і попрацювати над рукописом. Я попросила показати мені твори. Він вийняв із портфеля стосу списаного нотного паперу, дав мені прочитати партитуру улюбленого «Квартету».

Справді, він любив свій «Квартет», постійно працював над його окремими частинами. Ми й досі не знаємо справжнього звучання твору, бо нам залишився в чернетці його перший варіант.

Ольга Василівна веде мову і про його від'їзд до Львова:

«Приїхавши до театру, Володя сказав, що йому потрібно у вівторок уранці бути дома, і попросив замовити квиток на вівторок (24 квітня), на нічний поїзд. Увечері після концерту ми вирішили провідати Володю, трохи поговорити з ним. Дивилися гумористичний польський журнал. Володя читав жартівливі підписи під малюнками. Він увесь час в оточенні людей, до нього весь час підходили керівники, учасники колективів, журналісти брали інтерв'ю у нього. Увечері він дивився телепередачі з Москви, де мала прозвучати його пісня. Потім пішли вечеряти. Він трохи посидів і пішов. Був якийсь сумний і заклопотаний».

Безперечно, Володя не міг бути веселим, бо якраз тоді був опублікований в пресі список претендентів на премію імені Миколи Островського, а в списку прізвища його не було. Документи і ноти не були послані зі Львова до ЦК ЛКСМУ, вони були затримані у секретаря обкому з ідеологічних питань Д. А. Яремчука. Обком не схвалив кандидатуру Володі. Ніхто не протестував проти цього вчинку Д. А. Яремчука, але невідомо, чому не сказали про це Володі і залишили його обдуреним? Чому секретар обкому позбиткувався над композитором? Хто йому дав на це право? Вважали, що з ним можна не рахуватися?

О. В. Рутковська розповідає далі:

«У понеділок, 23 квітня, проходить репетиція заключного концерту, а я оформляла протоколи. Протягом дня дзвонила кілька разів Володі, питала, як він себе почуває. Він відповів, що у нього все гаразд. О 19-ій годині треба прийти до театру, і я спішила переодягтися. Забігла до Володі і попросила його швидко зібратися. Спочатку було урочисте закриття, вручення нагород переможцям фестивалю, потім відбувся концерт. Я сиділа недалеко від Володі. Він уважно слухав кожний номер. Чудово прозвучала його пісня «Тільки раз цвіте любов» у виконанні солістки ансамблю «Арніка» (Львів) В. Комлик, під фонограму. Я поздоровила Володю з успіхом. Уранці чергова готелю сказала, що він десь о другій годині ночі сам пішов з готелю. Поїзд відходив о третій.

Яким мені запам'ятався Володя? Він був у темно-блакитному костюмі, в чорному гольфі, коричневих туфлях, чорно-сірому картатому пальті, в червоному з чорним мохеровому шарфі. Знаючи складну натуру Володі, я звернула увагу лише на те, що він стриманий і мовчазний, серйозний. Він багато палив. Він тримався з гідністю і в той же час був уважний до оточуючих. Він працював активно, нотував кожен виступ виконавців. Щодня переглядав свіжі газети, в яких повідомлялося про хід фестивалю. Просив принести номери, які бачив у інших, і все акуратно складав у папки.

Помітивши, як він уважно слухає, я попросила поррахувати, скільки всього виступило ансамблів і солістів, на що він дав точну відповідь. Взагалі його коментарі були короткі, але надзвичайно точні, високопрофесійні. Ці дані, влучні характеристики, його високі критерії в аналізі виступів я навіть використала в своїй статті, надрукованій в журналі «Музика», номер чотири за 1979 рік. Назва статті — «Дзвенить, молоді голоси».

За той короткий час мені судилося пережити радісні почуття, пов'язані

з відкриттям прекрасної людської душі. У спілкуванні з Володею не можна бути байдужим. У мене таке враження, ніби він — а це властиве талановитим людям — випромінює світло...»

Володя повернувся додому вранці — 24 квітня. Він був у доброму настрої, але нічого не розповідав матері про фестиваль, про зустрічі з людьми. Він чомусь квапився. Помився, поголився, переодягнувся в чисту білизну, взяв свій портфель, з яким майже не розлучався, і біля першої години дня сказав матері:

— Я йду, мамо, до консерваторії. Затримаюся там півтори-дві години. — І Володя вийшов.

Минуло кілька годин, а він не приходив. Мати чекала його увечері. Була певна, що він з кимось затримався і от-от з'явиться. Та він і увечері не повернувся, наступного дня його також не було. Мати обдзвонила всіх його львівських та Івано-Франківських друзів, але його ніхто з них не бачив. 26 квітня мати повідомила міліцію про загадкове зникнення сина. Там їй сказали, що розпочнуть розшуки.

Я негайно виїхав до Львова, дружина розповіла мені докладно все про Володю, і ми подалися разом до районного відділення міліції, що розміщала на вулиці Зеленій. Там ми зустрілися з слідчим Миколою Миколайовичем, прізвище його ми не знали — він його нам не назвав. Ми провели з ним коротеньку розмову. Просили його, щоб міліція звернулася по радіо до населення, але він відповів, що у нас не прийнято цього робити.

Минуло ще кілька днів. Про Володю ніхто з слідчих органів не запитував нас нічого. Ніхто не цікавився ним, не намагався дізнатися від нас якісь подробиці, щоб знайти ту ниточку, що веде до істини. Ми знову пішли до того ж слідчого і спитали, чому ніхто не розшукує композитора. Микола Миколайович відповів нам, що це справа важка, і вимагав терпеливості. У нас зароджувалася думка про те, що тут ніхто не зацікавлений, щоб його знайти. Коли ми, непрохані, прийшли вже вкотре до міліції, то у невеличкій кімнаті застали п'ять-шість студентів консерваторії. Всі вони були в прекрасному настрої, зі сміхом говорили про щось веселе. У нас склалася думка, що там розповідали дотепні анекдоти.

Той сміх вразив нас неприємно. З кожним днем у мене й дружини визрівала думка, що Володею ніхто в слідчих органах не турбується. Нам залишається тільки одне: звести руки до небес і благати в бога якогось співчуття і допомоги. Ми тільки тоді збагнули, що у нашій країні людина страшенно самотня.

Від слідчого Миколи Миколайовича, веселого і вельми балакучого, ми довідалися, нарешті, що незабаром розпочне розслідування причин зникнення і пошуки Володі. Іван Петрович Сорока, дуже досвідчений фахівець. Це піднесло наш занепалий дух. Ми вперше за багато днів зраділи, що хтось розумний візьметься за ту справу. Та перебігло багато днів, а ми про досвідченого Шерлока Холмса нічого не чули. Це була якась міфічна особа, плід фантазії балакучого Миколи Миколайовича.

Ми зв'язувалися з багатьма містами України та з Москвою, де бував Володя і мав друзів і знайомих. Усіх розпитували. І всі нам відповідали, що Володі у них немає.

Байдужість і цілковита пасивність львівського керівництва і слідчих органів нас обурювали. Ми подалися до прокурора Львівської області Б. Антоненка. Секретарка пішла до його кабінету, затрималася там на кілька хвилин, потім вийшла і сказала нам, що прокурор області не має зараз часу, але в другій половині дня або наступного дня він нас прийме. Ми прийшли в призначений час, але секретарка сказала, що прокурора немає, поїхав кудись залагоджувати справи.

Кабінет прокурора Б. Антоненка треба було штурмом брати, та ми з дружиною були у відчаї і не мали вже сили вдертися силоміць до того «державного діяча». В один із наступних днів секретарка сказала чітко і категорично, що Б. Антоненко не прийме нас, бо він зайнятий невідкладними справами.

Поведінка прокурора Б. Антоненка видалася нам підозрілою і викликала різні думки і припущення. Ми були певні, що він не хоче прийняти нас. Він сидить у кабінеті і панічне боїться вести з нами розмову про зникнення Володі і про те, чому слідчі органи байдужі до того факту. Ми відчули не лише байдужість, але й боягузливість Б. Антоненка. Він став для нас сірим чиновником, в якого не можна сподіватися найменшої допомоги у горі. Ми перевели свою увагу на його заступника Г. І. Кравця й подалися до нього. Він був у прокуратурі, а відвідувачів у нього якраз не було. Нам сказали зачекати — він нас прийме. Ми вийшли в коридор і чекали там довго, мабуть, цілих дві години. У той час до нього заходили тільки працівники прокуратури, які не затримувалися довго.

Нас, нарешті, втомлених і ще більше пригнічених, покликали до кабінету заступника прокурора області. Він сказав нам викласти коротко історію нашого сина і висловити наші вимоги. Ми з дружиною розповіли йому все, що мучило нас, і просили, аби відповідні органи розпочали розшуки сина. Заступник прокурора області щось записав на аркуші паперу і сказав:

— Зробимо все залежне від нас...

Після тієї зустрічі минуло ще кілька днів. Ми, покинуті всіма на волю випадку, металися по Львову, сподіваючись, що натрапимо на якісь сліди Володі. Були готові заплатити досить значну суму тим, хто б нам приніс хоч малесеньку інформацію про місцеперебування нашого сина. Ми ж не бачили ніяких спроб органів розшукати Володю. Вони ніби не існували в місті Львові. Через кілька днів я зателефонував т. Кравцю, щоб дізнатися, чи щось робиться для виявлення місцеперебування сина. Та відповідь його була коротка:

— Ви мене більше не звоніть, дело вашого сина мене не касається... — і поклав телефонну слухавку.

Ми зрозуміли, що заступник прокурора області теж боїться мати справу з нами. Ми були боляче вражені тим ставленням. Ніби ми — не громадяни Радянського Союзу і не маємо права розраховувати на те, щоб наші закони захищали нас і наших дітей. Ми відчували, що ті законники чинять сваволю, бо усвідомлюють, мабуть, що ніхто їх не покарає за те, що вони не виконують своїх функцій.

Ми з дружиною втратили будь-яку орієнтацію. Перебуваючи в розпачливому стані, ми розповідали своїм знайомим про те, як від нас сахаються ті, які повинні стояти на сторожі законів і мирної праці громадян. Розповідали про те, що т. Антоненко і Кравець навіть не хочуть розмовляти з нами. Нам казали у відповідь, що прокурор області та його заступник боягузи. Вони бояться вищого обласного керівництва. Якщо старатимуться занадто запопадливо виявити причини зникнення Володі, то вони будуть змушені шукати іншу роботу, обком партії їм не простить. Тому вони ставали в позу неприхильних до нас людей, щоб не зіпсувати собі кар'єру.

Софія Іванівна, мати композитора, була членом компартії з 1942 року. Вступила в ряди комуністів в самий розпал війни. Вона сподівалася, що її партія втрутиться в цю сумну історію і якимось допоможе знайти її сина. Вона подалася до Львівського обкому КПУ, до секретаря з питань ідеології Д. А. Яремчука. Розповіла йому з усіма подробицями про все, що трапилося з її сином, і попросила, щоб обком втрутився, вплинув, аби компетентні органи розшукали його. Д. А. Яремчук ви-

слухав її з байдужістю, сльози товариша по партії не справили на нього ніякого враження, бо він не обіцяв нічого і не зробив нічого. Обкомові начебто не було ніякого діла до того, що торкалося рядових членів партії. Після тієї зустрічі у матері виникла думка, ніби Д. Яремчук радів, що так сталося.

Поріг нашої квартири вже майже ніхто не переступав, ми залишилися самотніми у тій страхітливій ситуації. Нашою моральною опорою були тільки подружжя Братунів та Казімірських. Ростислав Андрійович Братунь та його дружина Неоніла Миколаївна співчутливо ставилися до нас. Щодня турбувалися нами, розраджували і всіляко підтримували нас у біді. Родина відомого українського математика Петра Степановича Казімірського також щиро перейнялася нашим горем.

У нас виникла думка, що Володю схопила якась банда злочинців, схожих на тих, що напали на нього кілька тижнів тому, і тримала його десь у темній хаті, чекаючи, аби його викупили. Кожного ранку ми перевіряли балкон, чи немає там якоїсь записки з вимогою і умовами... Я й сам звертався до напівкримінальних елементів, майже вуличних жінок, обіцяючи їм золоті гори за відомості про сина. Я працював тоді в Чернівецькому університеті доцентом кафедри української літератури і треба було читати лекції. Тому постійно їздив зі Львова до Чернівців і навпаки.

Мені дуже боляче було дивитися в очі своїм студентам, а своїм чернівецьким знайомим я нічого не розповідав, бо у нас із великою радістю чи з пекучим болем не можна йти до людей, вони ж хлюпнуть бруду в твої радощі і сльози.

17 травня 1979 року я поїхав до Чернівців, щоб прочитати своїм студентам кілька лекцій. Треба було завершувати навчальний рік, готувати їх до заліків та іспитів з предметів, які я викладав. До Львова я повернувся 19 травня в другій половині дня. Дружину я не застав удома — її викликала прокуратура на розпізнання сина. Вона повернулася додому напівмертва від жаху, бліда, в сльозах. Сказала, що 17 травня Володю знайшли мертвим у військовій зоні лісу селища Брюховичі, біля Львова. Його знайшли чисто випадково якісь сторонні люди. Вранці 18 травня тіло мертвого привезли, в секреті від батьків, до Львова. Того ж дня не викликали матір, навіть не попередили. Було відразу ясно, що Володині «попечителі» повилізали з кущів і гайда розпоряджатися посмертною долею популярного українського композитора. Вони не вважали потрібним викликати батьків на розпізнання. Прокурор Б. Антоненко порушив закон тим, що розпорядився, щоб зробили анатомічний розтин тіла без попереднього розпізнання сина батьками. Аж наступного дня о 15 годині викликали дружину, щоб розпізнала свого сина. Той акт відбувався у темному напівпідвалі. Матері показали тільки обличчя сина, руку зі знаком опіку цигаркою і рубець після операції на апендицит. Все тіло Володі було покрите коцом. Матері сказали, що їй не положено оглядати тіло сина, бо воно ще не зашите після розтину. Виникає питання, чому Б. Антоненко порушив закон? Виявляється, що в прокурора раптом прокинулися жалоці до матері. Цікаво знати, де були його жалоці тоді, коли ми, батьки, ходили до нього просити, аби його підлеглі розшукали зниклого композитора, а він сховався і слухати нас не хотів?

Ми були впевнені, що Б. Антоненко чинив свої порушення не без підтримки і згоди обкому КПУ. Адже загальновідомо, що каральні органи не робили ні кроку без згоди і благословення обкому компартії. Секретарі В. Ф. Добрик і Д. А. Яремчук були фактичними вершителями долі української творчої інтелігенції, вони ширили ненависть проти неї, цькували небажаних. Виконавці їхньої волі старалися, хто більше, а хто менше, залежно від тієї моралі, яку вони успадкували від своїх батьків, виконувати волю носіїв честі і совісті нашої епохи».

Поведінка Б. Антоненка мене обурила. Своїм обдурюванням він образив не тільки сина, а й матір і всю нашу родину. У понеділок, 21 травня, я потелефонував прокурору Львівської області і сказав йому, що акт розпізнання було проведено в темному напівпідвальному приміщенні. Я, батько композитора, протестую проти тієї негідної процедури і не визнаю її. Тому прошу сьогодні допустити мене до розпізнання: хочу сам подивитися. Від моєї вимоги Б. Антоненко впав в істерику і кричить лютою скоромовкою в телефонну трубку:

— Что, не признаёте? Заберите его к чьорту і смотрите на него сто лет.

— Ні, я його не заберу. Ви порушуєте елементарне батьківське право, ви обдурили матір композитора, якщо не допустите мене до мого сина, то про це знатимуть керівники України і навіть Москва. Пошлю телеграми Л. І. Брежнєву і В. В. Щербицькому.

Прокурор поклав трубку. У мені щось кричало. Хто ти такий, Б. Антоненку, що дозволяєш собі розмовляти зі мною хамським тоном? Звідки ти приповз сюди, що стаєш у позу вершителя посмертної долі мого сина? Яке твоє справжнє прізвище? Що спільного маєш з моїм народом і його культурою?

Я почав складати довгу-предовгу телеграму на ім'я В. В. Щербицького. Я бачив, що Б. Антоненко горойжиться, бо його напевно підтримує начальство. У телеграмі я просив, щоб нас захистили від зухвалого соціального психопата, який користується службовим становищем і ображає родину трагічно загиблого композитора. Л. І. Брежнєву я не встиг послати, бо задеренчав телефон. Нас повідомили з прокуратури, що нам дозволено (!) прийти в морг о шістнадцятій годині і розпізнати нашого сина.

Тепер почалося те, що ми вважали тоді і вважаємо донині грубим, відвертим садизмом підлеглих прокурора Б. Антоненка. Вони, безперечно, пройшли інструктаж свого шефа. Ми з дружиною з'явилися вчасно в трупарні, де нас чекав Я. І. Гнатів, слідчий, що вестиме справу Володі, поруч з ним стояв якийсь дебелий чоловік років під сорок, що назвав себе радником юстиції. Його прізвище залишилося в моєму записникові, якого я, на жаль, не розшукав. Вони тримали нас біля моргу дві години. Слідчий Я. І. Гнатів постійно ліз нам у душу своїми розпитуваннями про Володю. Я зрозумів, що він вибрав погане місце і поганий час для того, щоб вивчати нас, хоче знати наші думки про смерть сина. Я не відповідав на його запитання, тепер, коли син лежав мертвим в кількох кроках від нас, слідчий мене не цікавив. Тоді він почав набридати дружині своїми розпитуваннями. Нам вिति хотілося від болю і жаху, а він цинічно виконував свій службовий задум.

Час минав повільно. Опецькуватий напарник слідчою Я. І. Гнатіва на моє запитання, чому нас тримають так довго біля трупарні, відповів, що спочатку треба сина підготувати до розпізнання. Я не второпав, про яку підготовку він веде мову. Мені видалося, що це була одна з форм збиткування чиновників. Б. Антоненко хоче показати свою владу над нами і помститися за телеграму до В. В. Щербицького. І це вдалося йому зробити.

Від душевного болю і розпачу, втоми ми ледве трималися на ногах. То було безглузде і важке чекання. Хвилинами я відчував, ніби от-от упаду від страхітливої думки про те, що зараз піду на останню зустріч з сином, світ ішов обертом. Ці страшні відвідини нас знесли до краю. Дві години чекання... Чого ж ми чекали?

Нарешті, напарник слідчого сказав, що ми можемо зайти до сина. Ми довго оглядали мертвого Володю. Впадав у очі його деформований ніс, що був приплюснутий, як інколи буває у боксерів. Шия була чиста, на ній не було странгуляційної

борозни. Я звернув увагу на те матері.

Після тих моторошних оглядин ми подалися до виходу. Дружина вийшла з Я. І. Гнатівим, а мене затримав його партнер, який сказав, щоб я розписався в якогось великому зошиті. Не прочитавши написаного, я написав своє прізвище чисто механічно. Тепер ніщо вже не мало значення для мене. Після того радник юстиції проказав злобливим тоном:

— Теперь ти мне смотри... Чтобы не было разговоров, понял? А то будеш иметь дело с нами...

Так, той негідник з сірим одутлуватим лицем зухвало тикав мені, погрожував, залякував якоюсь розправою. Це було якраз те, чого навчив його Б. Антоненко під час свого інструктажу. Інакше звідки у нього така хамська розперезаність? Я ж його бачив уперше в житті. Яку мету мали його погрози в моргу, в п'яти-шести кроках від мого мертвого сина?

Я наполягав, щоб нам показали одяг Володі. Задля того ми сіли в машину Я. І. Гнатіва і поїхали до прокуратури Шевченківського району. Там ми знову простояли в коридорі, біля дверей кабінету, більше години. І тут Я. Гнатів не відходив од нас. Його цікавило кожне наше слово. Чого, власне кажучи, ми там чекали так довго? Невже це було розпорядження Б. Антоненка, аби висотати наші нерви?

Ми оглянули там одяг Володі. Близна була нормальна. Сорочка і труси чисті, тільки на плащі були сліди мазуту, а це означало, що сина везли в якійсь брудній вантажній машині. Пояса від плаща не було. Ми його не знайшли серед речей. Де ж він подівся?

У ті ж дні друзі Володі звернулися до секретаря обкому партії Д. А. Яремчука з проханням, аби він дозволив надрукувати некролог у газеті, щоб населення дізналося про трагічну загибель молодого українського композитора. Секретар обкому партії навіть до самої цієї ідеї різко негативно поставився. Сказав, що він не знає такого композитора. Володимир Івасюк не був, мовляв, членом Спілки композиторів.

Політично недорозвинений партійний функціонер і чути не хотів інших думок чи заперечень, що ж, це справа його сумління і честі, його й завдання в тому, щоб душити тепер ім'я композитора достоту так, як задушив його премію імені Миколи Островського.

* * *

22 травня 1979 ховали Володю — Львів був зворохоблений. Хоч партійний ідеолог Д. А. Яремчук розпорядився, щоб працівники службових установ не покидали роботи, а студентам погрозив виключенням з вузів чи позбавленням стипендії за участь у похороні крамольного композитора. Нам з дружиною розповідали жінки, які працювали в прокуратурі, що їм теж було заборонено покидати робочі місця в другій половині дня, коли відбувався похорон Володі. Вони не покинули місце служби, але й не працювали в той час, а сиділи за столами і оплакували сумну долю улюбленого композитора.

До будинку, в якому проживав Володя, прийшло добрих п'ятдесят тисяч людей. І це була відповідь народу на реакційну політику керівників області. Вельми цікавий і інший факт. На похорон Володі приїжджали поїздами люди із сіл Львівщини та інших областей. Якщо люди були з вінками в руках, водії таксі запитували, для кого призначені їхні вінки, коли прибульці називали ім'я Володимира Івасюка, то їм відчиняли дверцята і везли безкоштовно, не брали з них грошей.

Незважаючи на всі зусилля «заборонщиків», о чотирнадцятій годині будинок композитора був оточений багатьма тисячами львів'ян та приїжджих з інших областей. Великий двір перед будинком, частини вулиць Маяковського, Полтавської та Мечникова були заповнені народом. Будь-який рух там припинився. Частині тих людей дали змогу заходити до кімнати, щоб попрощалися зі своїм співцем. Та всіх не могли впустити, — це зайняло б чимало часу. З багатотисячного зібрання пролунали вимоги:

- Винесіть труну надвір!
- Ми хочемо попрощатися з Володею!
- Покажіть нам Володю!

Ці вимоги не можна було задовольнити, — подвір'я було заповнене людьми. Щоб винести домовину, то треба було заздалегідь підготуватися до того.

Рідні, сусіди, друзі почали споряджати Володю в далеку дорогу. Коли винесли домовину з помешкання на вулицю В. Маяковського, львівська молодь не дозволила покласти її у оздоблений квітами та килимами кузов вантажної машини. Молоді львів'яни понесли труну на своїх плечах. Люди устеляли дорогу квітами шани і любові до композитора. Похорон перетворився у всенародну маніфестацію любові і болю, викликаних загадковою загибеллю співця.

На Личаківському цвинтарі промовляв про Володю представник консерваторії, а поет Р. Кудлик прочитав прощальний вірш, присвячений Володі, нарешті, взяв слово відповідальний секретар Львівською відділення Спілки письменників України поет Братунь. Його промова була сповнена глибокого болю, яскраво-патріотичного і благородного пафосу. Він мовив про те, що Володя був людиною великого таланту, який міг розширити нашої музичній культурі нові обрії, надати їй багатющого звучання. Поет стверджував, що Володя збагатив і прикрасив українську пісню, романс, баладу. Його твори лунали для всіх народів Союзу, їх всюди виконували тільки українською мовою, яка викликала своєю красою захват, високі оцінки.

Промова поета Р. Братуня не сподобалася секретарям обкому партії В. Ф. Добрикові і Д. А. Яремчукові. Вони звинуватили поета в тому, що він своїми словами розворушив, зворохобив народ, який і в наступні дні сотнями й тисячами ходив на могилу свого співця, оплакував його і проклинав тих, хто своїм злочинним цькуванням звів його зі світу.

Парт-керівники В. Ф. Добрик і Д. А. Яремчук оголосили просто-таки війну львівській молоді, яка ходила на могилу композитора. Нам розповідали, що кількох студентів виключили з вузів, а багатьом перестали платити стипендію. Відвідування могили Володі стало кривою. Та на це ніхто не зважав і щодня на тій могилі виростали гори квітів, на них люди лишали свої вірші, присвячені Володі. Інші відвідувачі переписували їх і брали з собою додому. Нам розповідали, що в окремих людей є цілі зошити з тими віршами.

Секретарі обкому В. Ф. Добрик і Д. А. Яремчук вилили свою лють і на великого друга Володі — поета Р. Братуня. Вони організували в Спілці письменників ганебне аутодафе для поета, звільнили його з посади відповідального секретаря письменницької організації і розпочали примітивну акцію його цькування, грубого і недотепного. Аморального ж і малограмотного Б. Антоненка послали в студентські і робітничі аудиторії читати лекції про життя і творчість покійного композитора. Й молодь слухала його лекції, тупаючи ногами об підлогу доти, поки він не покидав аудиторію. Нам передавали зміст його балаканини, і ми вважали його виступи блюзнірством, зухвальством цілковитого невігласа. Ми написали листа

Л. І. Брежнєву з проханням заборонити неуківі Б. Антоненкові оббріхувати чесне життя і світлу творчість — нашого сина.

Велике обурення викликало те, що після смерті Володі ми з дружиною не могли домогтися, щоб нас познайомили зі справою Володі, зокрема, з висновками експертної комісії. Нас тримали на відстані від двотомної справи, хоч ми енергійно наполягали, щоб познайомили нас зі справою. А це робив Б. Антоненко, який наклав руку на ту двотомну справу, тримав чомусь її в секреті. Чому він, ображаючи батьків, ницо хитрував? На що він надіявся?

У нас виникла думка притягти його до судової відповідальності, та ми прийшли до висновку, що жоден суд не прийме нашої скарги. Ми майже півроку намагалися, щоб він задовольнив нашу вимогу. Безхребетність прокурора була викликана вказівкою секретарів обкому В. Ф. Добрика і Д. А. Яремчука, які чомусь вважали себе вершителями людських доль, були певні, що їм усе дозволено, що вони стоять вище всіх законів.

Минуло понад шість місяців тривоги, нервувань і зусиль. Нас постійно мучило запитання: хто дав право якимось малокультурним людям нехтувати найелементарнішими і найсвятішими правами батька й матері? Це ж справжнє зухвальство, сваволя, тероризм безпардонних нікчем.

Нарешті, над нами змилосердилися чиновні супермени, зробили нам ласку, дозволивши, щоб ми погортали сторінки справи Володі із свідченнями різних людей. Але й тут не обійшлося без приниження — до нас приставили якогось наглядача, прокурорського вертухая, який з перших хвилин заявив нам, що для перегляду двотомної справи дається п'ятнадцять хвилин, і не дозволяється робити ніяких виписок, нотаток. Я відчув, що маю справу з людьми психічно неврівноваженими чи просто із звичайними лайдаками, які не знають ні честі, ні сорому, ні людської порядності. Ми з дружиною дали згоду.

Передовсім я накинувся на висновки експертної комісії. Я не сумнівався в добрих знаннях експертів, але не сумнівався і в тому, що за ними стояли В. Ф. Добрик, Д. А. Яремчук і Б. Антоненко. Хіба можна приводити як одну з причин самогубства те, що він не потрапив до списку осіб, висунутих на здобуття премії імені Миколи Островського? Документи ж, як уже зазначалося, були своєчасно оформлені Володею і здані другому секретареві обкому комсомолу і потрапили до рук секретаря обкому партії Д. А. Яремчука, який засунув їх «під сукно», сказавши, що ще зарано давати премію імені Островського Володимиру Івасюкові. Отже, через те документи Володі не були відіслані до ЦК комсомолу. А Володі про це не сказали чесно, відверто, його просто обдурили. Таким чином, можна стверджувати, що моральним автором загибелі Володі є Д. А. Яремчук.

Після смерті Володі наговорено, особливо в чиновницьких колах, багато безглузкого про нього з метою дискредитувати його популярність, творчість і добре ім'я, завойоване невсипущою працею і талантом. Ніхто з них не шкодував українського композитора, який розбуджував добрі почуття в серцях своїх співвітчизників, його творчість не гармоніювала з суслівською ідеологією. Тому багато партійних функціонерів забороняли тишком-нишком його пісні, щоб заробити на тому цькуванні і запереченні імені композитора бодай якийсь паршивенький політичний капіталець, потрібний для їхньої кар'єри.

Особливо нещадні були партійні верховоди тоді, коли пішла мова про пам'ятник на могилі Володі. В. Ф. Добрик та Д. А. Яремчук заборонили ставити такий пам'ятник, як хотілося батькам композитора. Ті партійні недоброзичливці дивилися на все українське за принципом «Чим гірше — тим краще». Пам'ятник

Володі був готовий в майстерні скульптора Миколи Пасекіри ще в 1981 році, але згадані вже нами політичні діячі заборонили відливати його в бронзі на львівській фабриці. Він простояв у майстерні скульптора десять років.

Мати композитора, Софія Іванівна, особливо болісно переживала це намагання сторонніх людей сунути свої брудні руки у батьківське та материнське серце. Вона, член партії з 1942 року, намагалася пояснити В. Ф. Добрикові, що наш син був чесним митцем і що переслідування В. Ф. Добриком його чесного імені нічим не виправдане. Але він відмовився її прийняти. Тоді мати передала йому докладного листа, в якому написала, що її троє братів — Іван, Павло, Василь — полягли на фронтах Великої Вітчизняної війни, а батько помер недалеко від Сталінграду, де він, людина похилого віку, допомагав фронтові. Всі вони поховані в безіменних могилах, — на хрестах чи простих обелісках немає їхніх імен. І ось вона, мати композитора, просить, щоб хоч її син, який натхненно оспівав рідну землю та її людей в талановитих творах, мав на могилі пристойний пам'ятник. Та секретар обкому В. Ф. Добрик навіть не відповів на того страшного листа, а це хамство важко вразило Софію Іванівну. Вона ночей не спала від тієї кривди, місця собі не знаходила, важко захворіла — з нею трапився інсульт. Вона й донині прикута до ліжка. Так за майже сорокарічне перебування в рядах комуністичної партії один з її чільних провідирів нагородив її важким інсультом.

А пам'ятник львів'яни все-таки збудували такий, як нам, батькам і сестрам Володі, хотілося. Володя прожив лише тридцять років. Але ті роки були напрочуд змістовні, осяяні мрією про добро і красу на землі. У житті він мав щастя від творчості, від того, що зла нікому не чинив, нікому не заздрих і невтомно працював для своєї доби і свого українського народу, що дав йому сили бути виразником почуттів і дум свого покоління.

Зміст

<i>Парасковія Нечаєва. Залишилась батьківська печаль (передмова до першого видання)</i>	2
<i>Мирослав Лазарук. Важкий посаг генія (передмова до другого видання)</i>	4
Розділ перший	7
Розділ другий	12
Розділ третій	18
Розділ четвертий	24
Розділ п'ятий	32
Розділ шостий	37
Розділ сьомий	42
Розділ восьмий	49
Розділ дев'ятий	54
Розділ десятий	59
Розділ одинадцятий	65
Розділ дванадцятий	73
Розділ тринадцятий	78
Розділ чотирнадцятий	85
Розділ п'ятнадцятий	91
Розділ шістнадцятий	96
Розділ сімнадцятий	103
Розділ вісімнадцятий	110
Розділ дев'ятнадцятий	119
Розділ двадцятий	125
Розділ двадцять перший	132
Розділ двадцять другий	138
Розділ двадцять третій	146
Розділ двадцять четвертий	153
Розділ двадцять п'ятий	159